ਇਹ

ਅਕਾਲੀ ਕੇਹਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਜੀਵਨ ਬਿਰਤਾਂਤ ਅਤੇ ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੇ ਰਾਜ ਘਰਾਣਿਆਂ ਦਾ ਪੁਰਾਤਨ ਇਤਿਹਾਸ ਕਲ੍ਹਣ ਦੀ ਲਿਖੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵਿਚ ਰਾਜ-ਤਰੰਗਨੀ ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਉਲਥਾ ਬੜੀ ਰੋਚਕ ਤਵਾਰੀਖ ਪੜ੍ਹਨ ਜੋਗ ਹੈ।

ਸੰਪਾਦਿਤ ਕੀਤਾ ਪ੍ਰਿੰਟ ਤੇ ਪਬਲਿਸ਼ ਕਰਵਾਇਆ

ਭਾਗਵੰਤ ਅਤਰ ਸਿੰਘ (ਕਸ਼ਮੀਰ ਵਾਲੇ)

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਲੇਖਕ ਵਲੋਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਰਚਨਾਵਾਂ

1. ਤਤਕਰਾ (ਸੰਪਾਦਨਾ) : ਵਾਰਾਂ ਤੇ ਕਬਿੱਤ ਸਵੱਯੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ।

2. ਵਾਹਿਦ ਗੁਰੂ : (ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੂੰ ਗੁਰੂ-ਗੱਦੀ ਸੌਂਪਣ ਅਤੇ ਸ਼ਬਦ-ਗੁਰੂ ਦੇ ਪ੍ਰਮਾਣ)

3. ਜੀਵਨੀ ਦੂਜੀ ਵਾਰ : ਅਕਾਲੀ ਕੌਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਿਹੰਗ (ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਸ਼ਬਦ-ਰਤਨਾਕਰ ਦੇ ਰਚਿਤਾ, ਦਾ ਜੀਵਨ)

4. ਸੋਹਿਲਾ, ਸਦੁ ਤੇ ਅਲਾਹਣੀਆ (ਸਟੀਕ)

5. ਗੁਰੂ ਮਹਿਲ ਅਤੇ ਹੋਰ ਮਹਾਨ ਮਾਤਾਵਾਂ

6. ਜੀਵਨ ਬਿਉਰਾ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਭਾਈ ਦਿਆ ਸਿੰਘ ਜੀ

7. ਕਬਿਯੋਬਾਚ ਬੇਨਤੀ ਚੌਪਈ (ਸਟੀਕ) (ਹਮਰੀ ਕਰੋ ਹਾਥ ਦੈ ਰੱਛਾ) (ਪੰਜਾਬੀ ਅਤੇ ਹਿੰਦੀ)

8. ਜਫਰਨਾਮਾ (ਸਟੀਕ)

9. 'ਸੰਤ ਪਦ ਨਿਰਣੈ' ਗੁਰਬਾਣੀ ਅਨੁਸਾਰ "ਸੰਤ ਪਦ ਦਾ ਨਿਰਣਾ"

10. ਕੀ ਮਾਸ ਖਾਣ ਨਾਲ ਗੁਰਸਿੱਖ ਪੱਤਿਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ?

11. ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਸੋਭਾ - ਕਵੀ ਸੈਨਾ ਪਤਿ ਜੀ ਆਪਣੇ ਅਸਲੀ ਰੂਪ ਵਿਚ।

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

134

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਅਕਾਲੀ ਕੌਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕ੍ਰਿਤ ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੇ ਰਾਜ ਘਰਾਣਿਆਂ ਦੀ ਪੁਰਾਤਨ ਹਿਸਟਰੀ ਜੋ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵਿਚ ਲਿਖੀ ਹੋਈ ਹੈ ।

ਇਸ ਦਾ ਨਾਂ 'ਰਾਜ ਤਰੰਗਨੀ' ਹੈ । ਜੋ ਕਲ੍ਹਨ ਦਾ ਲਿਖਿਆ ਇਤਿਹਾਸ ਦਾ ਉਲਥਾ ਕੀਤਾ ਪਹਿਲਾ ਹਿੱਸਾ ਹੈ ਜੋ ੭੧੯ ਸਾਲ ਹਿਸਟਰੀ ਅਜੇ ਅਣ ਛਪਿਆ ਹੈ।

੧੦੭੦ ਸੰਨ ਮੁਤਾਬਕ ੧੧੨੭ ਈ. ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ੧੮੪੬ ਈ. ੭੧੯ ਸਾਲ ਦਾ ਮਹਾਰਾਜਾ ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ (ਡੋਗਰਾ ਰਾਜ) ਤਕ ਹੈ ।

੧੮੪੬ - ੧੧੨੭ = ੭੧੯ ਸਾਲ ਬਣਦੇ ਹਨ। ਅਜੇ ਤੱਕ ਛੁਪਿਆ ਹੈ।

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਭਾਰਤੀ ਮਨੁਸ਼ ਜਾਤੀ ਵਿਚੋਂ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਮਿਲਵਾ ਇਤਿਹਾਸ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵਿੱਚ ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੇ ਰਾਜ ਘਰਾਣਿਆਂ ਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸੀ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਵਿਦਵਾਨ ਲੇਖਕ। ੧. ਸੁਵਰਤ । ੨. ਖਰਮਿੰਦਰ । ੩. ਤਲਾਰਾਜ । ੪. ਨੀਲ ਮੁਨੀ । ੫. ਪਦਮ ਮਿਹਰ । ੬. ਸ੍ਰੀ ਛਬੀਲ ਭਟ । ੭. ਕਲ੍ਹਨ । ੮. ਜੋਨਰਾਜ । ੯. ਸ੍ਰੀਬਰ ਰਾਜ। ੧੦. ਪ੍ਰਾਜੇਯ ਭੱਟ ਆਦਿ ਹੋਏ ਹਨ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਪਹਿਲੇ ਛੇਆਂ ਦੇ ਨਾਮ ਹੀ ਮਿਲਦੇ ਹਨ ਪ੍ਰੰਤੂ ਸਤਵੇਂ ਦੀ ਲਿਖਤ ਤੇ ਪਤਾ ਆਦਿ ਭੀ ਮਿਲਦੇ ਹਨ ਜੋ ਕਿ:-

੧੦੭੦ ਸੰਨ ਮੁਤਾਬਕ ੧੧੨੭ ਈ. ਰਾਜਾ ਜੈ ਸਿੰਘ ਦੇ ਵਜੀਰ 'ਅਮਾਤ' ਚੰਪਕ ਦੇ ਬੇਟੇ 'ਕਲ੍ਹਨ' ਨੇ ਪਹਿਲਾ ਹਿੱਸਾ ਰਾਜ ਤ੍ਰੰਗਨੀ ਦਾ ਲਿਖਿਆ ਜੋ ਜੈਸੇ ਹੋਰ ਵੀ ੧ (ਪੁਸਤਕ ਇਤਹਾਸਕ ਗ੍ਰੰਥ) ਪੁਰਾਤਨ ਰਾਜਿਆਂ ਦੇ ਦਾਨਪਤ੍ਰ, ਨਿਆਂ ਪੱਤਰ ਤੇ ਸ਼ਿਲਾ ਲੇਖ ਭੀ ਪੜ੍ਹਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ।

ਇਹ ਰਾਜਾ ਜੈ ਸਿੰਘ ਉਸ ਰਾਜੇ 'ਸੁਸੱਲ' ਦਾ ਬੇਟਾ ਸੀ ਜੋ ਰਾਜੇ 'ਹਰਸ਼' ਦੇ ਵੱਡੇ ਪੋਤੇ ਭੇਖਿਆ ਚਰਾ ਨੂੰ ਘਰ ਕੇ ਰਾਜ ਭਾਗ ਦਾ ਮਾਲਕ ਬਣਿਆ ਸੀ । ਰਾਜ ਤ੍ਰੰਗਨੀ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ ਕਿ :-

"੬੯੦ ਸਾਲ ਕਲਜੁਗ ਗੁਜਰੈ ਪਾਂਡਵ ਕੈਰੋ ਦਾ ਜੰਗ ਹੋਇਆ ਸੀ ਅਤੇ ੬੮੮ ਕਈ ਸਾਲ ਗੁਜਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਰਾਜਾ ਗੋਨਰਦ ੨੪੪੮ ਸਾਲ ਈ. ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਹੋਇਆ । ਜਿਸ ਨੂੰ ਜਰਾ ਸਿਧ ਦੇ ਯੁੱਧ ਵਿੱਚ ਬਲਦੇਵ ਨੇ ਮਾਰਿਆ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਰਨ 'ਦਮੋਦਰ' ਨੂੰ ਰਾਜ ਮਿਲਿਆ ਤੇ ਉਸੀ ਸ੍ਰੀ ਗੰਧਾਰ ਦੇ ਸੁਯੰਬਰ ਵਿੱਚ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਨੇ ਬਧ ਕਰਕੇ ਉਸ ਦੀ ਰਾਣੀ 'ਸਮਰਬਾ' ਨੂੰ ਗਦੀ ਦਿੱਤੀ ਜਿਸ ਤੋਂ ਬਾਦ ਗੋਨਰਦ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ।" ਸੂਰਜਵੰਸ਼ੀ ਰਾਜਵੰਸ਼ ਦਾ ਇਥੇ ਖਾਤਮਾ ਹੋ ਕੇ ੧੪੬੪ ਗਤ ਕਲੀ ਤਕ ਵੀ ਰਾਜੇ ਕੀਦਰਵੰਸ਼ੀ ਰਾਜੇ ਦੇ ਬੇਟੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਬਾਦ ਲਵ ਕੁਸ਼, ਖਾਗਿੰਦਰ ਤੇ ਸੁਰਿੰਦਰ ੧੫੬੩, ਗਤ ਕਲੀ ਤਕ ਹੋਏ ਜੋ ਵੀਗਲ ਦੇ 'ਬ੍ਰਾਹਮਣ' ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਜਿਤ ਕੇ ਬੇ ਉਲਾਦ ਚਲ ਬਸੇ । ਰਾਜ ਗੋਧਰ, ਸੁਵਰਣ, ਜਨਕ, ਸਜੀਨਰ ਤੋਂ ਅਸ਼ੋਕ ੧੮੨੭-੮ ਗਤ ਕਲ੍ਹ ਤਕ ਹੋਏ । ਇਸੀ ਸਵਰਨ ਨੇ, 'ਸਵਰਨ ਨਦੀ' ਪਹਾੜ ਕਟ ਕੇ ਲਿਆਂਦੀ ਤੇ ਅਸ਼ੋਕ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਨਗਰ ਵਸਾ ਕੇ ਜਨਮਤ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ ਤਦ ਇਸ ਦੀ ਅਬਾਦੀ ੬,000,00 ਲਖ ਸੀ, ਪ੍ਰੰਤੂ ੧੮੫੭/੯ ਤਕ ਜਨਕ ਰਾਜਾ ਦੂਜਾ ਹੋਇਆ ਜਿਸ ਨੇ ਜਾਤੀ ਵਿਭਾਗ ਤੇ ਸੰਪਤ ਪ੍ਰਾਕਿਤਿਆ ਕਾਇਮ ਕੀਤੀਆਂ ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਇਹ ਵੰਸ਼ ਸਮਾਪਤ ਹੋ ਗਿਆ । ੧੯੪੨/੯ ਤਕ ਹੁਸ਼ਕ ਜੁਸ਼ਕ ਕਨਸ਼ਕ, ਬੋਧੀ ਤਾਤਾਰ ਜਾਤੀਆਂ ਦੇ ਰਾਜੇ ਹੋਏ ।

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਮੇਂ ਪਰਾਬੰਧ 'ਨਾਗਰਾਜਨ' ਮਸ਼ਹੂਰ ਸਿਧ ਹੋਇਆ ਹੈ ਪ੍ਰੰਤੂ ੧੨੧੭ ਈਵੀ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ੧੯੧੭/੯ ਗਤ ਕਲੋ ਤਕ ਅਭਮਨਯੂ ਤੇ ਚੰਦਰ ਦੇਵ ਰਾਜੇ ਦੇ ਸਮੇਂ ਬੋਧਾ ਦਾ ਸੰਘਾਰ ਹੋਇਆ ਬੜੀ ਬਰਫ ਪਈ ਸੀ। ਨੀਲ ਪਰਾਣ ਸੁਣਕੇ ਵੇਦ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਭੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕੀਤਾ ਸੀ :

੧੯੩੭/੯ ਤਕ ਭੀ ਜਾਂਗੋਨਰਦ 'ਵਿਭੀਖਣ, ਇੰਦਰਜੀਤ, ਗਵਨ, ਕਿੰਕਰ, ਸਿਧ, ਉਪਲ, ਹਿਰਣਯ, ਹਿਰਣ ਕੁਲ, ਮਿਹਰ ਕੁਲ, ਬਕ, ਥਿਤੀ, ਕਿਨਕ, ਵਾਸਾਨੰਦ, ਗੋਪ੍ਰਦਿਤ, ਗੋਕਰਣਾ, ਨਰਿਦਰਾ ਦਿੱਤ, ਅੰਧ ਯਾਸਿਦਰ ਆਦ ਇੱਕ ਹੀ ਵੰਸ਼ ਦੇ ਰਾਜੇ ਹੋਏ ਤੇ ੨੦੪੭/੯ ਵਿੱਚ ਪੁਜਾ ੨੪੧੨/੯ ਵਿੱਚ ਲੋਕਾਂ ਤੇ ਚੜਾਈ, ੨੬੩੬/੯ ਵਿੱਚ ਕਾਮਸਾ ਯੁਨ ਬਣਿਆ ਪ੍ਰੰਤੂ ੩੧੫੧/੪ ਤੱਕ ਪ੍ਰਤਾਪ ਦਿਤ ਬਿਕਰਮਾ ਦਿੱਤ, ਵਾਸਾ ਕਵ ਦੂਜਾ ਅਸ਼ੋਕ ਤੇ ਤੰਜੀਕ ਰਾਜਾ ਹੋਏ । ਇਹ ਬੜੇ ਧਰਮੀ ਤੇ ਭਾਰੀ ਕਾਲ ਹੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਕਤ ਪਿਆ । ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਜਦ ਸਾਰਾ ਖਜਾਨਾ ਇਸ ਨੇ ਪ੍ਰਜਾ ਨੂੰ ਵੰਡ ਦਿੱਤਾ । ਫਿਰ ਅਕਾਸ਼ੋ ਕਬੂਤਰ ਲੋਕਾ ਦੇ ਘਰੀ ਢਠੇ, ਚੰਦਰ ਕਵੀ ਨੇ ਨਾਟਕ ਤੇ ਕਾਬਯ ਬਣਾਏ ਫਿਰ ਰਾਜੇ ਜਯੰਦਰ ਦੇ ਵਜੀਰ ਸੰਧੀਮਾਨ ਫਾਂਸੀ ਲਗਾ ਕੇ ਪੇਣ ਤੇ ਰਾਜਾ ਬਣਿਆ । ਜਿਸ ਦਾ ਪੁਤ੍ਰ ਅਰਮਾਇ ਰਾਜ ਛਡਿ ਕੇ ਫਕੀਰ ਹੋਣ ਤੇ ਯੂਧਿਸ਼ਟਰ ਦਾ ਪੋਤਾ ਗੋਪਾਲ ਨੇ ਸੂਰਤ ਤਕ ਰਾਜ ਕੀਤਾ । ੩੬੫੯/੧੧ ਗਤ ਕਲੂ ਤਕ, 'ਮੋਘਵਾਹਨ, ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਸੈਨ, ਹਿਰਣ ਗੁਪਤ, ਮਾਤ੍ਰ ਗੁਪਤ, ਵੀਕਰਮਾ ਦਿੱਤ, (ਹਿਰਸ) ਦਾਉ ਜੈਨੋ ਭੇਜਿਆ ਬ੍ਰਾਹਮਨ ਪਰਵਰ ਸੈਨ, ਪ੍ਰਾਚੀਵੰਸ਼ੀ, ਦੂਜਾ ਯੂਧਿਸ਼ਟਰ, ਨਰਿੰਦਰ ਦਿੱਤ, (ਮੁਹੰਮਦ ਸਾਹਿਬ ਇਸੀ ਸਮੇਂ ਹੋਏ ਹਨ) ਬਿਕਰਮ ਦਿੱਤ, ਬਾਸਾਦਿਤ ਮਹਾਰਾਜੇ ਹੋ ਕੇ ਗੋਨਰਦ ਵੰਸ਼ ਦਾ ਖਾਤਮਾ ਹੋਇਆ। ਉਪਜਾਸੀ ਨਾਮੀ ਪੰਡਿਤ ਇਸੀ ਸਮੇਂ ਸੀ, ੨੫,000 ਘੋੜੇ, ੩ ਲੱਖ ਸਵਾਰ, ਤੇ ਗਤਨੁੰਮ੍ਰ ਤੇ ਰਾਜ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਲਾਲ ਇਸੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਸੀ :-

੩੮੨੩/੪/੩ ਗਤ ਕਲੋ ਤਕ, ਦੀਵਗ ਨੰਦ, ਲਵਾਦਿਤ ਅਲਤਾ ਦਿਤ, ਕਰ ਕੰਟਕ, ਵੰਸ਼ ਦੇ, ਤੇ ਦੁਰਲਭ ਵਾਧਨ (ਯਜਵੀ ਜਿਰਤ ਇਸੀ ਵੇਲੇ ਹੋਇਆ ਹੈ) ਪ੍ਰਤਾਪੀ ਦਿਤ ਦੂਜਾ ਗੰਦਕ ਪੀੜ । ਤਾਰਾ ਪੀੜ, ਲਲਤਾਦਿਤ, ਨੇਨ ਜੋਤ, ਖਤਾ ਖੁਤਨ, ਬਸਧਾ ਗਨੈ ਗੁਜਰਾਤ, ਤਿਬਤ, ਬੰਗਾਲ, ਤਕ ਮੁਲਕ ਤਾਬੇ ਕੀਤਾ। ਧਰਤੀ ਵਿੱਚੋਂ, ਰਾਮ ਲਛਮਨ ਦੀਆਂ ਮੂਰਤਾਂ ਨਿਕਲ ਤੇ ਸਥਾਪਨ ਕੀਤੀਆਂ। ਤਦੋਂ ਸ਼ਾਂਤਿ 'ਲਬਨ' ਸਰਦਾਰ ਦਾਵਾ ਦਾਨ ਸੀ, ਤੇ 'ਭਵਭਤੀ' ਮਹਾਂ ਕਵੀ ਇਸੀ ਸਮੇਂ ਹੋਇਆ ਸੀ । ਕੁਵਲੀਆ ਪੀੜ, ਬਜਰਾ ਦਿੱਤੀ, ਕਰਕੋਟਕ ਵੰਸ਼ ਦੇ ਅੰਤਿਮ ਰਾਜਾ ਇਸੀ ਸਮੇਂ (੨੦੯) ਹਿਜਰੀ ਵਿਚ ਹੋਈ ਸੀ । ੩੮੬੮/੫-੧੦ ਗਤ ਕਲੂ ਤਕ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਪੀੜ, ਸੰਗਰਾਮ ਪੀੜ, ਜਜ਼ ਕੈ ਪੀੜ, ਨੈਂ ਵਿਦਿਆ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ, ਮਹਾ੍ਭਾਸ਼, ਮੰਗਾਏ, ਖੀਰ, ਉਦਭਟ, ਮਨਰੋਮਿ, ਸੰਖ ਦਤ, ਨਾਟਕ ਸੰਧੀਮਾਨ ਵਾਮਨ ਆਫ ਇਸੀ ਦੀ ਸਭਾ ਦੇ ਕਵੀ ਤੋਂ ਪੰਡਿਤ ਸੀ । ਦੁਵਾਰਕਾ ਵਸਾ ਕੇ ਮੂਰਤੀ ਟਿਕਾਈ, ਤਾਂਬੇ ਦੀ ਦੀਨਾਰ ਚਲਾਈ, ਸ਼ੰਭੂ ਕਵੀ ਨੇ ਤਲਵਾਰ ਉਧੈ ਨਾਮੀ ਕਾਵ ਮੰਨਅਰ ਤੇ ਉਤਪਲ ਦੀ ਲੜਾਈ ਦਾ ਬਣਿਆ, ਤਦ ਨੈਪਾਲ ਦਾ ਰਾਜਾ ਅਰਮੰਤ ਸੀ। ੩੯੫੯/੪/੯੦ - ਗਤ ਕਲੋ ਤਕ ਦੂਜਾ ਸੰਗਰਾਮਾ ਪੀੜ, ਬ੍ਰਹਸਪਤੀ, (ਬੇਸੁਮਾਪ੍ਰਿਤ) ਜਿਸਦੇ ਪੰਜ ਭਰਾ ਇਸੀ ਦੇ ਨਾਮ ਪਰ ਰਾਜ ਕਰਦੇ ਰਹੇ) ਅਕਿਤਾ ਪੀੜ, ਅਨੰਗਾਪੀੜ, ਉਤਥਪੀੜ, ਕਰਕੋਟ ਵੰਸ਼ੀ ਰਾਜ ਹੋਇ । ਅਤੇ ੩੯੯੬/੫/੮੦ ਗਤ ਕਲੋ ਤਕ ਆਦਿਤ ਵਰਮਾ ਜਲੰਧਰੀ, ਸ਼ੰਕਰ ਵਰਮਾਂ ਗੁਰਜਰ, (ਇਸੀ ਨੇ ਭੋਜ ਨਾਲ ਯਗ ਕੀਤਾ ਸੀ) ਗੋਪਾਲ ਵਰਮਾ (ਇਸਦੇ ਪ੍ਰਭਥਰੇ ਮੰਤਰੀ ਨੇ ਲਾਲਚ ਵਸ ਅਪਨੇ ਜਵ੍ਹਾਈ ਨੂੰ ਲਕੁਜ ਸ਼ਾਹ ਰਾਜ ਦੀ ਪਦਵੀ ਦਿੱਤੀ) ਜਿਸ ਦੇ ਹਥੋਂ ਦੋਵੇਂ ਬੱਧ ਹੋਏ । ਸੰਕਟ ਵਰਮਾ, ਤੋਂ ਪਿੱਛੇ ਉਸਦੀ ਰਾਣੀ 'ਸੁਗੰਯਾ' ਤਖਤ ਤੇ ਬੈਠੀ, ਪਿੱਛੋਂ 'ਪਾਰਤ ਰਾਜਾ' ਹੋਇਆ (ਜਿਸ ਦੇ ਵੇਲੇ ਤਾਤਾਰੀ ਲੋਧਾਗਰ ਜਾਤੀ ਦਾ ਫਸਾਦ ਹੋਇਆ ।) ਨਿਰਾਜਿਤ ਪਿੰਗਲਾ, ਚਕਰ ਵਰਮਾ ਸੁਰਵਰਮਾ, ਦਬਾਰਾ ਪਾਰਥਵਰਮਾ, ਚਕਰ ਵਰਮਾ ਤੀਜੀ ਵੇਰ ਚਕਰ ਵਰਮਾ, ਉਨਮਤ ਵਰਮਾ ਤੋਂ ਸ਼ੂਰ ਵਰਮਾ ਤੇ ਇਸ ਵੰਸ਼ ਦਾ ਰਾਜ ਨਸ਼ਟ ਹੋਇਆ। ੪੦੭੮/੨/੭ ਗਤ ਕਲੋ ਤਕ 'ਯਸ਼ ਸਰਕਦੇਵ' ਵਰਵਦ ਦੇਵ ਮਨਟਵਾ ਵੇਲਾ ਤ੍ਰਿਭਵਨ ਗੁਪਤ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਭੀਮ ਗੁਪਤ ਵਿਓਨਹ ਦੇਵ, ਪਰਵ ਗੁਪਤ, ਖੇਮ ਗੁਪਤ ਅਭਮੰਨਯੋ ਗੁਪਤ, ਨੰਦੀ ਗੁਪਤ, ਤ੍ਰੈਭਵਨ ਗੁਪਤਾ, ਭੀਮਰ ਗੁਪਤ (ਪ੍ਰਵਾ ਚਰਜ, ਪਿੰਗਲ, ਪੰਡਿਤ ਕਾਲੀਦਾਸ, ਸ੍ਰੀ ਹਰਸ਼ ਆਦ ਕਵੀ ਤੇ ਵਿਕਰਮ (ਇਸੀ ਸਮੇਂ ਸੀ) ਕਵੰਦਾ ਬਾਈ (ਪੁਤ੍ਰ ਪੋਤ੍ਰੇ ਮਾਰ ਕੇ ੨੩ ਸਾਲ ਗਦੀ ਤੇ ਰਹੇ) ਗਿਰਾਮ ਦੇਵ (ਇਸੀ ਵੇਲੇ ਹਮੀਰ ਨਾਮੀ ਤੁਰਕ ਨੇ ਚੜਾਈ ਕੀਤੀ ਜੋ ਹਾਰ ਗਿਆ । ਅਨੰਤ ਦੇਵ ਹਰੀ ਰਾਜ ਨੇ ੯੨ ਕਰੋੜ ਰੁਪਿਆ ਫੌਜ ਨੂੰ ਵੰਡਿਆ । ੪੨੬੫/੭ ਗਤ ਕਲੋ ਤਕ ਕਲਸ਼, (ਵੈ ਸੰਨ ਪੰਡਿਤ) ਉਤਕਰਸ਼, ਹਰਸ਼ (ਉਸੀ ਸਮੇਂ ਹੋਇਆ ਸਦੇਵ ਨੇ ਬਾਹਨ ਕਥਾ ਬਨਾਈ) ਵਿਕਰਮ ਚਾਣਕ ਵੰਸ਼ੀ (ਬੜਾ ਇਨਸਾਫੀ ਰਾਜਾ ਸੀ, ਪਿਤਾ ਪੁੱਤਰ ਭਰਾ ਨੂੰ ਵੀ ਦੰਡ ਦਿੰਦਾ ਸੀ) ਤੇ ੧੨੦੦ ਮਾਸਾਲ ਇਸ ਦੀ (ਕਚਹਰੀ) ਵਿੱਚ ਰਾਤੀ ਜਗਦੀ ਸੀ । ਉਦਿਆਨ ਬ੍ਰਿਕਮ (ਇਸੀ ਨੂੰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਬਾਢਿਲ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ।) ੪੨੧੭/੭-੨ ਗਤ ਕਲੂ ਵਿੱਚ,

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਸੰਖਰਾਜ, ਸੁਸਚ, ਭਿਆਚਾਰ, ਜੈ ਸ਼ਿਵ ਦੇਵ, ੫੩੫ ਹਿਜਰੀ ਵਿੱਚ ਹੋਇਆ (ਰਾਜ ਤਰੰਗਣੀ ਬਣੀ ੧੦੭੦ ਸੰਨ ਵਿੱਚ।) ੪੨੬੫/੮/੨੨ ਤੋਂ ਪਰਮਾਨ, ਵੰਦ ਦੇਵਾਂ, ਵੋਪਾਯ ਦੇਵ ਜਗਕੋਨ, ਰਾਜਦੇਵ, ਸੰਗ੍ਰਾਮ ਦੇਵ, ਲਛਮਨ ਦੇਵ, ਸਿੰਹਦੇਵ ਦੂਜਾ ਸਿੰਹ ਦੇਨਾ, ਸ੍ਰੀ ਰਿਛਨ ਕੋਟ ਵੰਸ਼ੀ, ਕੋਟਾ ਗਨੀ ਆਦਿ ਪੰਜ ਵੰਸ਼ ਨਸ਼ਟ ਹੋਏ, ਇਸੀ ਰਿਛਨ ਸੁਲਤਾਨ ਦੇ ਵੇਲੇ ਦੂਜਾ ਕਾਲ ਰੂਪ, ਦੁਲਚ) ਮੁਗਲ ਕਸ਼ਮੀਰ ਪੁਜਾ। ਜਿਸ ਨੇ ਮੰਦਰ ਸੈਹਠ, ਯਾਰਾ, ਨਸ਼ਟ ਕਰਕੇ ਸਾਨੂੰ ਘਾਸ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਟਿਆ ਕਟਾਇਆ ਤੇ ਮੁਲ ਵੈਰਾਨ ਕੀਤਾ । ਕੋਟਾਗਨੀ ਦਾ ਪਾਲਤੂ ਦਾਸ ਸ਼ਾਹ ਮੀਰ (ਮੀਰ ਸ਼ਾਹ) ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਘਾਤ ਕਰਕੇ ਜਦ ਰਾਜਾ ਬਣ ਗਿਆ ਤਦ ਰਾਣੀ ਨੂੰ ਨਕਾਹ ਲਈ ਤੰਗ ਕਰਨ ਲੱਗਾ । ਜੋ ਨਸਨ ਤੇ ਫੜੀ ਗਈ ਤੇ ਠੀਕ ਨਿਕਾਹ ਦੀ ਮੇਹਫਲ ਵਿੱਚ ਵਕਤ ਸਿਰ ਪੇਟ ਵਿਚ ਕਟਾਰ ਮਾਰ ਕੇ ਕੈਹ ਮੋਈ ਲੈ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਘਾਤੀ ਜਿਸ ਮੁਰਦਾਰ ਚਮ ਨੂੰ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇਰੇ ਸਾਹਮਣੇ ਪਿਆ ਹੈ ।

ਇਥੋਂ ਤਕ ੬੮੮ ਗਤ ਕਲੋ ਤੋਂ ੪੪੪੧/੦-੨੪ ਗਤ ਕਲੂ ਤਕ ੩੮੪੬/੧੧/੬ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਯਮਨੀ ਰਾਜ ਦਾ ਸਮਾਂ ਅਰੰਭ ਹੋਇਆ, ਅਰਥਾਤ ਕਸਬਿਆਂ ਵਿੱਚ ਮੁਸਲਮਾਨੀ ਰਾਜ ਕਾਇਮ ਹੋ ਗਿਆ। ੪੪੪੧/੦-੨੪ ਗਤ ਕਲੂ ਤੋਂ ਸ਼ਾਹਮੀਰ (ਸ਼ਮਸਦੀਨ) ਜਮਨੈਦ, ਅਲਾਉਦੀਨ, ਸਹਾਬ ਦੀਨ, ਕੁਤਬਦੀਨ, ਸਿਕੰਦਰ (ਤੈਮੂਰ) (ਇਸ ਨੇ ਕਸ਼ਮੀਰ ਮੰਡਲ ਦੇ ਮੰਦਰ ਮੂਰਤੀ ਗ੍ਰੰਥ ਫਨਾਹ ਕੀਤੇ) ਅਲੀ ਸ਼ਾਹ ਹਸਨ, ਮੁਹੰਮਦ, ਫਤੇਸ਼ਾਹ, ਮਹਮਦ ਦੂਜੀ ਤੀਜੀ ਚੋਥੀ, ਪੰਜਵੀ ਵੇਰ ਫਤਹ ਸ਼ਾਹ ਨਾਦਰ ਸ਼ਾਹ ਦੋ ਵਾਰ, ਸ਼ਮਸਦੀਨ, ਇਸਮਾਯਲ ਸ਼ਾਹ, ਹਬੀਬ ਸ਼ਾਹ, ਅਲੀ ਸ਼ਾਹ, ਗਾਜੀ ਸ਼ਾਹ, ੪੬੭੪ ਗਤ ਕਲੂ ਤਕ ਹੋਏ, ਫਿਰ ਮਿਰਜਾ ਹੈਦਰ (ਸ਼ੀਏ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹਜਾਰਾਂ ਮਾਰ ਮਕਾਏ ਜੋ ਨਾਜਰ ਸ਼ਾਹ ਦੇ ਨਾਮ ਪਰ ਰਾਜ ਕਰਦੇ ਰਹੇ।

ਹਮਾਯੋਂ ਦੇ ਰਾਜ ਸੰਭਾਲਦੇ ਹੀ ਕਾਂਗੜਾ ਕਸ਼ਮੀਰ ਵਿੱਚ ਉਪਦਰਵ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਗਏ। ਫੇਰ ਗਾਜ਼ੀ ਸ਼ਾਹ, ਹੁਸੈਨ ਸ਼ਾਹ, ਆਦਲ ਸ਼ਾਹ, ਯੂਸਫ ਸ਼ਾਹ, ਸਯਦ ਸ਼ਾਹ, ਸਾਜਦ ਮੁਬਾਰਕ ਖਾਨ, ਬਕੂਬ ਲੋਹਰ ਸ਼ਾਹ, ਫੇਰ ਯੂਸਫ ਸ਼ਾਹ, ਬਕੂਬ ਸ਼ਾਹ, ਸੁਮਸੀਸ਼ਕ ਤੇ ਹੋਰ ਸਾਰੇ ੧੯ ਸਾਲ ਵਿੱਚ ਜੋਰਕਰੇ।

੧੫੮੩ ਤੋਂ ਅਕਬਰ ੧੯ ਜਹਾਂਗੀਰ ੧੬੦੫ ਤੋਂ ੧੬੨੭ ਈ. ਫਿਰ ਸ਼ਾਹ ਜਹਾਨ ੧੬੨੮ ਤੇ ੧੬੫੯ ਬੇਦੀ ਹੋ ਕੇ ੧੬੧੪ ਵਿੱਚ ਮ੍ਰਿਤੂ ਹੋ ਗਿਆ ਘਰ ੧੭੦੭ ਵਿੱਚ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਮ੍ਰਿਤ ਹੋਇਆ । ਆਜ਼ਮ ਮੁਆਜ਼ਮ, ਜਹਾਂਦਾਰ ਸ਼ਾਹ, ਫਰਖਸੀਅਰ, ਰਫੀਉਲ ਕਰਵਾਤ, ਰਫੀਉਲ ਦੋਲਤ, ਨੋ ਕਬੀਰ, ਮੁਹੰਮਦ ਸ਼ਾਹ ਇਬਰਾਹੀਮ ਸ਼ਾਹ, ਐਮਦਸ਼ਾਹ, ਆਲਮਗੀਰ ਸਾਨੀ, ਸ਼ਾਹ ਜਹਾਨ, ਸ਼ਾਹ ਆਲਮ,

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਬਦਰ ਬਖਸ਼, ਅਕਬਰ ਸਾਨੀ ਬਹਾਦਰ ਸ਼ਾਹ ੧੭੧੯ ਤਕ ਹੋਏ । ਮੁਹੰਮਦ ਸ਼ਾਹ, ਜੋਨਾਦਰ ਸ਼ਾਹ ੧੯੫੧ ਹਿਜਰੀ ਵਿੱਚ ਖੁਤਬਾ ਕਸ਼ਮੀਰ ਵਿੱਚ ਫੜਿਆ ਗਿਆ । ਇਸਦੇ ਮਰਨ ਪਿੱਛੋਂ ੧੧੩੧ ਹਿਜਰੀ ਤਕ ਗੜਬੜ ਰਹੀ ਤੇ ਐਹਮਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਵਜੀਰ ਅਸਮਤਦੀਨ ਖਾਨ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕੀਤੀ ਹਾਰ ਗਿਆ। ਫਿਰ ੧੧੬੬ ਹਿਜਰੀ ਵਿਚ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਸ਼ਮੀਰ ਐਮਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਕਬਜੇ ਵਿਚ ਹੋ ਗਿਆ । ਇਸੀ ਸਮੇਂ ਰਾਜਾ ਸੁਖ ਜੀਵਨ ਨੇ ਆਕੀ ਹੋ ਕੇ ੮ ਸਾਲ ੪ ਮਹੀਨੇ ਰਾਜ ਕੀਤਾ ਜਿਸ ਨੂੰ ੧੧੭੪ ਬਿਕਰਮੀ ਵਿੱਚ ਐਮਦਸ਼ਾਹ ਦੀ ਫੌਜ ਨੇ ਬੜੀ ਚਾਲ ਨਾਲ ਫਤਿਹ ਕਰਕੇ ਦੁਬਾਰਾ ੯ ਸਾਲ ਤਕ ਐਮਦ ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਰਾਜ ਕੀਤਾ :

ਇਸ ਸਮੇਂ ਪੰਡਿਤ ਮਹਾਨੰਦ ਤੇ ਪੰਡਿਤ ਕੈਲਾਸ਼ ਇਸਦੇ ਦੀਵਾਨ ਬਣਕੇ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਪ੍ਰੰਤੂ ੧੧੭੯ ਹਿਜਰੀ ਵਿਚ ਖਯ ਜੰਗ ਅਰੰਭ ਹੋ ਕਿ ੧੧੮੪ ਵਿੱਚ ਤੈਮੂਰ ਸ਼ਾਹ ੨੪ ਸਾਲ ਤਕ ਰਾਜ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ । ਇਸ ਨੇ ਹਜਾਰਾ ਹਿੰਦੂ ਜਲ ਵਿੱਚ ਡੋਬੇ ਤੇ ਹੋਰ ਅਤਿਆਚਾਰ ਤਦ ਪੰਡਿਤ ਦਿਨਾ ਰਾਮ ਸ੍ਰਵਨ ਮੁਕਰਰ ਹੋਇਆ ਪ੍ਰੰਤੂ ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਦ ਪਹਿਲੇ ਵਜੀਰ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਸੂਬੇਦਾਰ ਬਣਕੇ ਪਿਓ ਤੋਂ ਵੀ ਵਧੀਕ ਉਪਦਰਵ ਕਰਨ ਲਗਾ । ੧੨੦੮ ਹਿਜਰੀ ਵਿੱਚ ਜਮਾਂ ਸ਼ਾਹ ਤਖਤ ਤੇ ਬੈਠਾ ਤੇ ਦੀਵਾਨ ਨੰਦ ਰਾਮ ਸੂਬੇਦਾਰ ਹੋਯਾ ਇਸਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਸੁਲਤਾਨ ਮਹਿਮੂਦ ਹੋ ਗਜ਼ਲਿਆ ਤਦ ਸ਼ਾਹ ਸੁਜਾਂ ਤਖਤ ਤੇ ਬੈਠਾ ਕੇ ਖਾਲਸੇ ਨਾਲ ਅੜਨ ਤੇ ਕੈਦ ਹੋ ਕੇ ਲਾਹੌਰ ਪੁਜ ਕੇ ਕੋਹ ਨੂਰ ਹੀਰਾ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਭੇਟ ਕੀਤਾ ਜੋ ਮਹਾਰਾਜਾ ਦਲੀਪ ਸਿੰਘ ਤੇ ਮਹਾਰਾਣੀ ਵਿਕਟੋਰੀਆ ਨੇ ਬੜੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਹਾਸਲ ਕਰਕੇ ਖੁਸ਼ੀ ਮਨਾਈ। ੧੨੩੪ ਹਿਜਰੀ ਸਾਲ ੧੮੧੮ ਈ. ੧੮੭੫ ਬਿਕਰਮੀ ਵਿੱਚ ਮਹਾਰਾਜਾ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਕਸ਼ਮੀਰ ਫਤਿਹ ਕੀਤਾ, ੨੦ ਸਾਲ ਰਾਜ ਕਰਕੇ ੧੮੯੬ ਮ੍ਰਿਤ ਹੋਣ ਪਿਛੋਂ ੧ ਸਾਲ ੪ ਮਹੀਨੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਖੜਕ ਸਿੰਘ ੫ ਸਾਲ, ਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਫਿਰ ਮਹਾਰਾਜਾ ਦਲੀਪ ਸਿੰਘ ਦੇ ਤੈਹਤ, ਫਿਰ ਮਹਾਰਾਜਾ ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ (ਡੋਗਰੇ) ਦੇ ਵੰਸ਼ ਦਾ ਕਸ਼ਮੀਰਕੁਸਮ ਵਿੱਚ ਹਾਲ ਦਰਜ ਹੈ :-

ਜੈਪੁਰ ਪ੍ਰਾਂਤਦੇ ਕਛਵਾਹੇ ਛਤਰੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸੂਰਜ ਦੇਵਾ ਰਾਜ ਕੁਮਾਰ ਨੇ ਜੰਮੂ ਪਰਵੇਸ਼ ਕੀਤਾ । ਜਿਸਦੀ ਵੰਸ਼ ਦੂਜਾ ਭੁਜਦੇਵ, ਔਤਾਰਦੇਵ, ਯਸ਼ਦੇਵ, ਕਿਰਪਾਲ ਦੇਵ, ਹਮੀਰ ਦੇਵ, ਅਜੈਵ ਦੇਵ, ਵੀਰ ਦੇਵ, ਘੋਗੜ ਦੇਵ, ਕਪੂਰ ਦੇਵ ਸੁਮਹਲ ਦੇਵ, ਮੰਗਾ ਦੇਵ ਇਸੀ ਨੂੰ ਆਲਮਗੀਰ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਵਲੋਂ ਚਵਰ ਸਮੇਤ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਮਹਾਰਾਜੇ ਦਾ ਖਤਾਬ ਦਿੱਤਾ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਖਣ ਦੀ ਲੜਾਈ ਵਿੱਚ ਮਾਰੇ ਜਾਣ ਤੇ ਪਿਛੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬੇਟੇ ਹਰੀਦੇਵ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਰਾਜ ਸਿੰਘ ਨੇ ਰਾਜ ਸਾਜ ਵਿੱਚ ਬੜਾ ਵਾਧਾ ਕੀਤਾ ਤੇ ਅੱਗੇ ਬੰਸਾਵਲੀ ਇਉਂ ਚਲੀ :

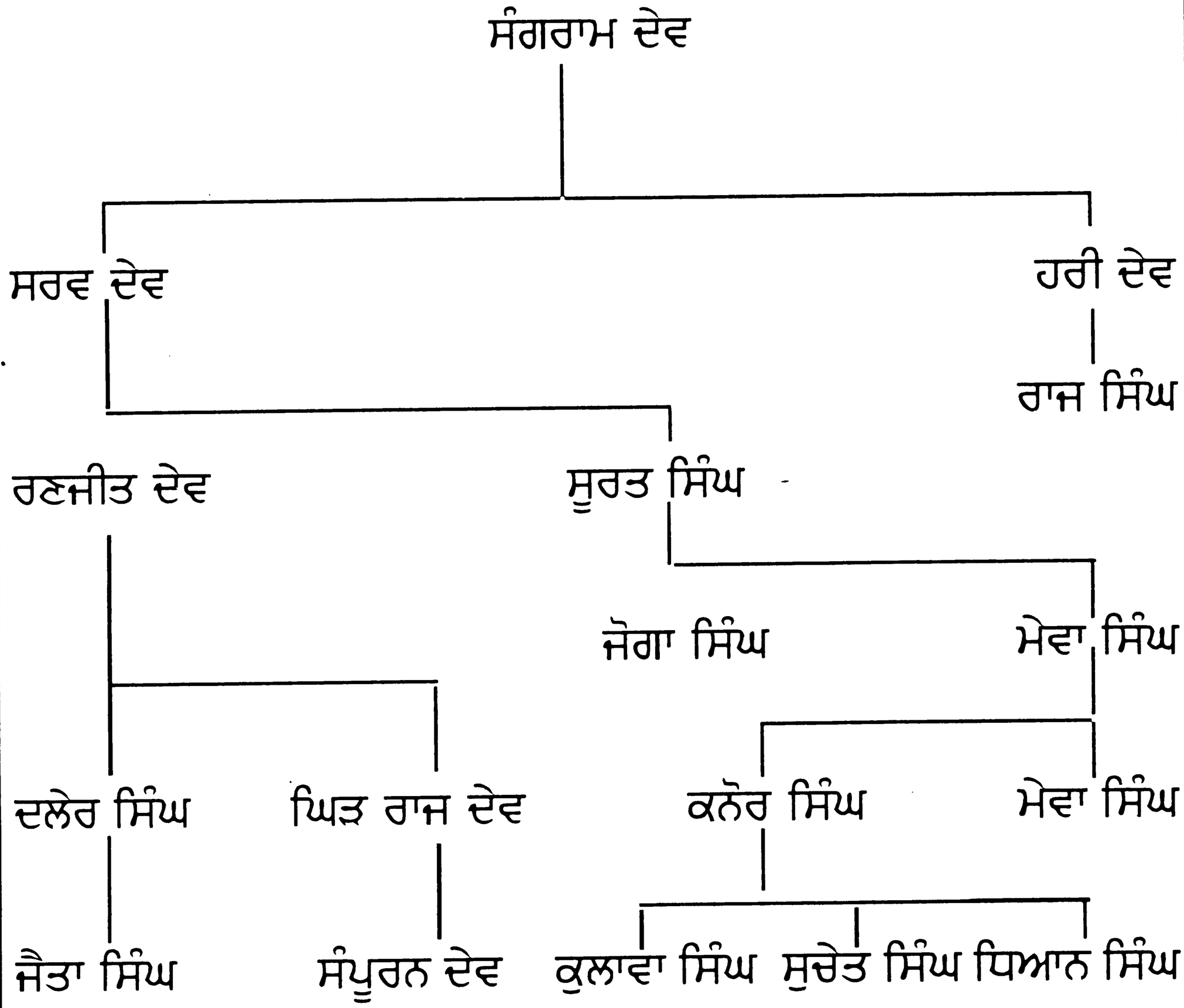

ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਮੀਆਂ ਜੋਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਵੇਲੇ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵੰਸ਼ ਤਾਂ ਹੁਣ ਗੋਰਮੈਂਟ ਤੋਂ ਅੰਬਾਲੇ ਪੈਂਸ਼ਨ ਲੈਂਦੀ ਹੈ। ਵਿਚ ਖਾਲਸੇ ਦਾ ਰਾਜ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਮੀਆਂ ਕਸੋਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਤਿੰਨ ਪੁਤ ਧੀਰੋ ਧੀਰ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨੋਕਰ ਹੋ ਕੇ ਅਖੀਰ ਮਹਾਰਾਜਾ ਤੋਂ ਖਤਾਬ ਪਾ ਕੇ ਜੰਮੂ ਦੇ ਰਾਜਾ ਬਣਾਏ ਪ੍ਰੰਤੂ ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਨੂੰ ਨਸ਼ਟ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਗੋਰਮੈਂਟ ਬਰਤਾਨੀਆਂ ਦਾ ਅੰਦਰ ਖਾਨੇ ਸਾਥ ਦੇਣ ਕਾਰਨ ੧੬ ਮਾਰਚ ਈ. ਵਿੱਚ ਕਸਮੀ ਮਹਾਰਾਜਾ ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕੀਤੀ ਗਈ । ੧੯੧੪ ਵਿੱਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮ੍ਰਿਤੂ ਹੋਣ ਪਰ। ਅਮਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਬੇਟੇ ਹੁੰਦਿਆਂ ਮੀਆਂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਰਾਜ ਮਿਲਿਆ ਪ੍ਰੰਤੂ ਆਪ ਨਿਰ ਉਲਾਦ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਆਪ ਤੋਂ ਬਾਦ ਮਹਾਰਾਜਾ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਰਾਜੇ ਮੀਆਂ ਅਮਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਬੇਟੇ ਕਸ਼ਮੀਰ ਏ ਰਾਜ ਦੇ ਮਾਲਕ ਬਣੇ ।

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਮਹਾਰਾਜਾ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਮਹਾਰਾਜਾ ਕਰਨ ਸਿੰਘ ਰਾਜ ਭਾਗਦੇ ਮਾਲਕ ਹੋਏ । ਪ੍ਰੰਤੂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਭਾਗਾਂ ਵਿੱਚ ਹਕੂਮਤ ਕਰਨ ਦੇ ਲੇਖ ਨਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਸਖਸ਼ੀ ਰਾਜ ਖਤਮ ਹੋ ਗਿਆ ਤੇ ਅਵਾਮੀ ਰਾਜ ਕਾਇਮ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਪਹਿਲੇ ਪਹਿਲੇ ਸਦਰਿ ਰਿਆਸਤ ਥਾਪਿਆ ਗਿਆ ਸੀ । ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਸਦਰਿ ਰਿਆਸਤ ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇੰਜ ਗਵਰਨਰ ਦੀ ਹਸੀਅਤ ਦੀ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਖਸ਼ੀ ਰਾਜ ਹਮੇਸ਼ਾ ਲਈ ਖਤਮ ਹੋ ਗਿਆ। ਥੋੜੀ ਜੈਸੀ ਮੈਨੂੰ ਜੋ ਜਾਣਕਾਰੀ ਹੈ ਤੇ ਪਕੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਮਹਾਰਾਜਾ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਬਦਰਿ ਰਿਆਸਤ ਜਿਲਾਵਤਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਤੇ ਬਮਬੇਈ (ਮੁੰਬਈ) ਵਿੱਚ ਰਹਿਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਸੀ ਕਿਉਂ ਹੋਇਆ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋਇਆ ਇਹ ਸਾਰੇ ਸਿਆਸੀ ਮਾਮਲੇ ਹਨ ਸਾਨੂੰ ਇਸ ਖਲਜਗਨ ਵਿੱਚ ਪੈਣ ਦੀ ਲੋੜ ਅਖੀਰ ਡੋਗਰਾ ਰਾਜ ਵੀ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗਿਆ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਿਖਾਂ ਪਾਸੋਂ ਸਾਜਸ਼ ਕਰਕੇ ਇਹ ਖੋਹਿਆ ਗਿਆ ਸੀ।

ਐਕਸ ਮਹਾਰਾਜਾ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਰਾਜਾ ਕਰਨ ਸਿੰਘ ਤੇ ਸਖਤ ਨਰਾਜ ਸਨ ਬਲਕਿ ਰਾਜਾ ਕਰਨ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਨਜ਼ਰਾਂ ਤੋਂ ਦੂਰ ਰਹਿਣ ਦਾ ਆਦੇਸ਼ ਸੀ। ਮਹਾਰਾਜਾ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਇਸ ਲਈ ਰਾਜਾ ਕਰਨ ਸਿੰਘ ਤੇ ਨਰਾਜ ਹੋ ਗਏ ਸਨ ਕਿ ਉਹ ਨਹੀਂ ਸਨ ਚਾਹੁੰਦੇ ਕੇ ਅਸੀਂ ਜਿਸ ਮੁਲਕ ਦੇ ਮਾਲਕ ਸਾਂ ਤੇ ਸਾਡੇ ਪਾਸੋਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਰਾਜ ਖੋਇਆ ਹੈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਕੋਈ ਮਿਲਵੰਰਤਨ ਕੀਤਾ ਜਾਇ !

ਐਕਸ ਮਹਾਰਾਜ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਸਿਰਫ ਇਕ ਵਾਰ ਕਰਨ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਸ਼ਾਬਾਸ਼ ਦਿੱਤੀ ਸੀ ਜਦ ਉਸਨੂੰ ਸ਼ੇਖ ਅਬਦੁਲਾ ਨੂੰ ਕੈਦ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ ਤੇ ਸ਼ੇਖ ਸਾਹਿਬ ੨੦ ਸਾਲ ਜੇਲ ਤੋਂ ਵੀ ਫਤੇਬਾਬੀ ਹਾਸਲ ਕਰਕੇ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਦਿਆਂ ਆਪ ਸਦਰਿ ਰਿਆਸਤ ਹੋ ਕੇ ਅਖੀਰ ਫਤੇਯਾਬੀ ਵਿਚ ਹੀ ਇਸ ਜਹਾਨ ਤੋਂ ਕੂਚ ਕਰ ਗਏ ਸਨ।

ਇਹ ਰਾਜਸੀ ਮਾਮਲੇ ਹਨ ਸਾਨੂੰ ਪੈਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਪਰ ਉਹ (ਮਹਾਰਾਜ ਹਰੀ ਸਿੰਘ) ਮਰਨ ਤਕ ਕਦੇ ਕਰਨ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਮਿਲੇ ਸਨ ਬਲਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਇਥੇ ਤਕ ਲਿੱਖ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਕਿ ਡਾ. ਕਰਨ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਮੇਰੀ ਰਾਖ ਠੰਡੀ ਹੋਣ ਉਪਰੰਤ ਦੱਸਿਆ ਜਾਇ ।

ਜੋ ਵੀ ਹੋਵੇ ਸ਼ੇਖ ਸਾਹਿਬ ਹਰ ਦਿਲ ਅਜ਼ੀਜ ਸਨ ਦਾਸ ਉਥੇ ਹੀ ਜਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅਰਥੀ ਨੂੰ ਨਜ਼ਰੇ ਖਾਕ ਕਰਨ ਲਈ ਨਸੀਮ ਬਾਗ ਉਥੇ ਦਫਨਾਇਆ ਜੋ ਨਿਸ਼ਾਤ ਸ਼ਾਲਾਮਾਰ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਜਾਮਾ ਮਸਜਿਦ ਪਾਸ ਤੇ ਡਲ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ ਖੂਬਸੂਰਤ ਅਸਥਾਨ ਹੈ- ਜਿਥੇ ਫੌਜ ਦਾ ਪਹਿਰਾ ਵੀ ਲਗਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਸਾਰਾ ਸ਼ਹਿਰ ਹੀ ਅਫਸੋਸ ਵਿੱਚ ਡੁਬ ਕੇ ਰੋ ਰਿਹਾ ਸੀ । ਹਾਂ ਸ਼ੇਖ ! ਰਾਇ ਸ਼ੇਖ! ਕਰਕੇ ਪੁਕਾਰਦੇ ਸਨ ।

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਇਹੀ ਮਾਈ ਏਕ ਕਿਤਾਬ

ਜੀਵਨ ਬਿਰਤਾਂਤ

ਅਕਾਲੀ ਕੌਰ ਸਿੰਘ ਨਿਹੰਗ

ਲੇਖਕ
ਭਾਗਵੰਤ ਅਤਰ ਸਿੰਘ
ਕਸ਼ਮੀਰ ਵਾਲੇ

ਭਾਗਵੰਤ ਕੌਰ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਅਕਾਲੀ ਕੌਰ ਸਿੰਘ ਨਿਹੰਗ

ਲੇਖਕ
ਭਾਗਵੰਤ ਅਤਰ ਸਿੰਘ (ਕਸ਼ਮੀਰ ਵਾਲੇ)
੪੭, ਸੈਕਟਰ-੧੯-ਏ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ

ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ : ਅਪ੍ਰੈਲ ੨੦੦੫
੧੦੦੦ ਕਾਪੀ

ਛਾਪਕ :-
ਮਹਿੰਦਰੂ ਪ੍ਰਿੰਟ 'ਨ' ਗ੍ਰਾਫਿਕਸ
ਪਲਾਟ ਨੰ. 145 (ਪ੍ਰੈਸ ਸਾਈਟ), ਇੰਡ. ਏਰੀਆ, ਫੇਜ਼-1, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ
ਫੋਨ : 0172-2639477

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਸਮਰਪਣ

੧੯੪੭ ਦੇ ਘਲੂਘਾਰੇ ਦੇ ਪੀੜਤਾਂ,

ਅਨਾਥਾਂ, ਵਿਧਿਵਾਵਾਂ

ਨੂੰ

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦਿਆਂ ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਨੇ
ਜੀਵਨ ਦੀ ਅਹੂਤੀ ਦੇ ਦਿੱਤੀ ।

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਤਤਕਰਾ

ਅਕਾਲੀ ਕੌਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕ੍ਰਿਤ ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੇ ਰਾਜ
ਘਰਾਣਿਆਂ ਦੀ ਪੁਰਾਤਨ ਹਿਸਟਰੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਤੋਂ
ਉਲਥਾ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ (ਅੱਠ) ਪੰਨੇ ਹਨ - ੧ ਤੋਂ ੮ ਤਕ

ਜੀਵਨ ਬਿਰਤਾਂਤ ਅਕਾਲੀ ਕੌਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ।

੧.	ਸਮਰਪਣ	੩
੨.	ਮੁੱਖ ਬੰਦ ਵਲੋਂ ਸ. ਹੁਕਮ ਸਿੰਘ (ਗਵਰਨਰ ਰਾਜਸਥਾਨ)	੭
੩.	ਦੋ ਸ਼ਬਦ ਲੇਖਕ ਵਲੋਂ ਸੰਪਾਦਕ ਵਲੋਂ	੯
੪.	ਬ੍ਰਿਗੇ. ਰਾਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵਲੋਂ ਚਾਰ ਸ਼ਬਦ	੧੨
੫.	ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਤੇ ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੇਸ਼	੧੮
੬.	ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ	੧੯
੭.	ਗੁਰਮਤ ਪ੍ਰਚਾਰ	੨੦
੮.	ਅਫਗਾਨਿਸਤਾਨ ਕਾਬਲ ਆਏ ਪ੍ਰਚਾਰ ਸਮੇਂ ੧੧ ਸਾਲ ਅਫਗਾਨੀ ਲਿਬਾਸ ਵਿਚ ਤਸਵੀਰ	੨੪
੯.	ਗੁਰਦਵਾਰਾ ਭਾਈ ਜੋਗਾ ਸਿੰਘ ਝਗੜਾ ਤੇ ਫੈਸਲਾ	੨੬
੧੦.	ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਲਹਿਰ ਤੇ ਅਕਾਲੀ ਜੀ	੨੯
੧੧.	੧੪ ਸਿੱਖ ਪਲਟਨ ਦੀ ਬਗਾਵਤ ਤੇ ਅਕਾਲੀ ਜੀ	੩੧
੧੨.	ਗੁਰਮਤ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਅਕਾਲੀ ਜੀ	੩੪
੧੩.	ਅਰਦਾਸ ਦੀ ਮਹਾਨਤਾ	੩੬
੧੪.	ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਹਾਲ ਪਟਿਆਲਾ ਤੇ ਪੰਜ ਪਿਆਰੇ	੩੮
੧੫.	ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਦਾ ਪੰਥਕ ਪਿਆਰ	੩੯
੧੬.	ਆਗੂ ਕੈਸਾ ਚਾਹੀਏ ?	੩੯-੪੦
੧੭.	ਰਹਿਤਵਾਨ ਤੇ ਬਬੇਕੀ ਜੀਵਨ ਅਪਣੀ ਮਿਸਾਲ ਆਪ	੪੧
੧੮.	ਹੈਲਮੇਟ ਲੋਹੇ ਟੋਪ ਬਾਰੇ ਵੀਚਾਰ	੪੪
੧੯.	ਸਭਨਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰਮਤ ਰਹਿ ਤੇ ਚਲਣ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਣਾ	੪੫
੨੦.	ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਦਾ ਇਕ ਡਾਕੂ ਨਾਲ ਸੁਮੇਲ ਤੇ ਉਸਦਾ ਸੁਧਾਰ	੪੭
੨੧.	ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਰਾਜਨੀਤਕ ਸੂਝ ਬੂਝ ਅਤੇ	

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

	ਆਪਣੀ ਮਾਨਤਾ ਨਾਪਸੰਦ	੪੯
੨੨.	ਪ੍ਰੇਮ ਭਾਵ ਤੇ ਸਾਂਝੀਵਾਲਤਾ ਦੇ ਧਾਰਨੀ	੫੧
੨੩.	ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਆਸ਼੍ਰਮ ਦਾ ਅਰੰਭ	੫੨
੨੪.	ਇਸ ਆਸ਼੍ਰਮ ਦੀ ਲੋੜ ਇਥੇ ਕਿਉਂ ਸੀ ?	੫੬
੨੫.	ਆਸ਼੍ਰਮ ਦੇ ਸਥਾਨ ਦੀ ਚੋਣ	੫੭
੨੬.	ਹੋਰ ਕਾਰਨ !	੫੯
੨੭.	ਨੀਂਹ ਪਥਰ ਰਖਣ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਗਵਰਨਰ ਕਸ਼ਮੀਰ ਨੀਂਹ ਪੱਥਰ ਰਖ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿੱਚ **Copy of a D.D. letter dated 11/10/30 from the for eign & Political Minister to the Hor'b Minister.**	੬੧
੨੮.	ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਆਸ਼੍ਰਮ ਕਚਾਰ ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੀ ਸਕੂਲ ਅਤੇ ਹੋਸਟਲ ਦੀ ਬਿਲਡਿੰਗ	੬੫
੨੯.	ਆਸ਼੍ਰਮ ਦੇ ਅਰੰਭ ਸਮੇਂ ਜੋ ਮੋਟੀ ਮੋਟੀ ਰਕਮ ਆਈ ਸੀ ਉਸ ਦੀ ਸੂਚੀ	੬੮
੩੦.	ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਕਮਰੇ ਤੇ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਦੇ ਖਾਸ ਖਾਸ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਗ੍ਰੰਥ	੬੯
੩੧.	ਆਸ਼੍ਰਮ ਦੇ ਸਟੋਰ ਤੇ ਹੋਰ ਸਾਮਾਨ	੭੧
੩੨.	ਪੰਜਾਬੀ ਗਰਲ ਮਿਡਿਲ ਸਕੂਲ	੭੨
੩੩.	ਆਸ਼੍ਰਮ ਦਾ ਪ੍ਰੈਸ ਤੇ ਪੱਤਰ ਦੀ ਫੋਟੋ	੭੩
੩੪.	੧੯੪੭ ਦੇ ਫਸਾਦ ਅਤੇ ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਅਤੇ ਚਕਾਰ ਆਸ਼੍ਰਮ ਦੀ ਲੁਟੇਰਿਆਂ ਹਥੋਂ ਤਬਾਈ ਬਰਬਾਦੀ ਅਤੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਦਰਿੰਦਿਆਂ ਦਾ ਹਮਲਾ	੭੪
੩੫.	ਸਿੱਖ ਕਾ ਸਰ, ਹਿੰਦੂ ਕਾ ਜ਼ਰ, ਮੁਸਲਿਮ ਕਾ ਘਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੌਮੀ ਨਾਰਾ ਸੀ ।	੭੫
੩੬.	ਅਤੇ ਬੇਘਰ ਹੋਇਆਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ	੭੯
੩੭.	ਉਜੜਿਆਂ ਦੀਆਂ ਮੁਸੀਬਤਾਂ	੮੩
੩੮.	ਕੁਰਖੇਤਰ ਮਸੀਬ ਜ਼ਾਦਰ ਸਿੰਘਾਂ ਸਿੰਘਣੀਆਂ ਵਿਚ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਸੰਚਾਰ ਕਰਨਾ (ਦੁਖ ਭਰੀ ਕਹਾਣੀ ਹੈ) ਅਤੇ ਤਸਵੀਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਸੰਚਾਰ ਦੀ ।	੮੩-੮੪

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

੩੯.	ਲਾਵਾਰਸਾਂ ਲਈ ਕੈਂਪ ਦੀ ਅਰੰਭਤਾ ਸੰਗਰੂਰ ਇੰਸਟੀਚਿਊਟ ਕੈਂਪ ਜਾਰੀ ਕਰਨਾ ਆਪ ਦਿਨ ਰਾਤ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕੰਮਾਂ ਵਿਚ ਲਗੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ	੮੫
੪੦.	ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਅੰਤਿਮ ਮੰਗ ਕੀ ਸੀ	੮੭
੪੧.	ਇਹ ਸਾਰਾ ਕੁਝ ਕਰਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਮਾਲਵੇ ਦਾ ਦੌਰਾ, ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਸੰਚਾਰ ਕਮੇਟੀ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇਸ ਸਮੇਂ ਤਸਵੀਰ	੮੯-੯੦
੪੨.	ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਦੀ ਦਸੀ "ਰਹਿਤ ਬਿਨਾਂ ਨਹੀ ਸਿੱਖ ਕਹਾਵੈ" ਆਦਿ	੯੪
੪੩.	ਪਿੰਡ ਸੁਧਾਰ ਪੰਚਾਇਤ ਦੇ ਨਿਯਮ ਕੀ ਸਨ ?	੯੮
੪੪.	ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪ੍ਰਚਾਰ ਸਮੇਂ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਗਲਾਂ	੯੯
੪੫.	ਇਤਨਾ ਕੁਝ ਕਰਦੇ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦਾ ਸਦਾ ਆ ਗਿਆ ਅੰਤਿਮ ਸਮੇਂ ਦੇ ਹਾਲਾਤ	੧੧੨
ਨੋਟ -	(ਕੀ ਲਿਖੀਏ ਕਿ ਨਾ ਲਿਖੀਏ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਾ ਸਰੀਰ ਹੀ ਪਰਉਪਕਾਰ ਆਪਣਾ ਬਿਗੜ, ਬਿਰਾਨਾ ਸਾਡੇ' ਦਾ ਜੀਵਨ ਸੀ ।	
੪੬.	ਪੰਨਾਂ ੧੧੦ ਤੇ ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਅੰਤਮ ਮਾਰਚ - ਸੰਸਕਾਰ ਲਈ ਦੂਖ ਨਿਵਾਰਨ ਅਸਥਾਨ ਤੇ ਸਰੀਰ ਦੀ ਫੋਟੋ	
੪੭.	ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿਚ ਦੂਖ ਨੀਵਾਰਨ ਅੰਦਰ ਅਕਾਲੀ ਕੌਰ ਸਿੰਘ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਦੀ ਅਸਥਾਪਨਾ ਫੋਟੋ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ	੧੧੨
੪੮.	ਪੰਥ ਵਲੋਂ ਸ਼ੋਕ ਅਤੇ ਮਤੇ ਹੋਰ ਸਾਹਿਤਕ ਪੁਸਤਕਾਂ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਝਾਕੀਆਂ ਪੜ੍ਹੋ ਜੀ । ੧੧੨-੧੬੪ ਪੰਨੇ ਤਕ ਹੈ।	

੪੯. ਭਾ. ਸਾਹਿਬ ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵਲੋਂ ਸੋਕ ਮਤਾ 'ਆਹ ਮੇਰਾ ਰੰਗੀਲਾ ਸਾਜਨ ਅਕਾਲੀ ਕੌਰ ਸਿੰਘ ਪੰਨਾ ੧੧੩ ਤੋਂ ਅਗੇ, ਇਕਠੀ ਫੋਟੋ ਵੀ ਦਿੱਤੀ ਹੈ।

ਹੁਣ ਥਾਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀ ਹੋਰ ਤਤਕਰਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਏ ਪ੍ਰੇਮੀ ਸਜਣ ਆਪ ਇਸਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨ ਦੀ ਬੇਨਤੀ ਹੈ । (ਦਾਸ ਭਾਗਵੰਤ ਅਤਰ ਸਿੰਘ)

ਅਗੇ ਸੋਕ, ਮਤੇ, ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਾਹਿਤ 'ਹਜ਼ੂਰੀ ਸਾਥੀ' ਨੰਦੇੜ ਸਾਹਿਬ (ਹਜ਼ੂਰ ਸਾਹਿਬ) ਦੀ ਜਾਣ ਪਛਾਣ ਨਾਲ ਸਮਾਪਤ ਹੈ ।

- ਭਾਗਵੰਤ ਅਤਰ ਸਿੰਘ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਮੁੱਖ ਬੰਦ

ਅਜ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਦੌਲਤ ਅਤੇ ਤਾਕਤ ਦੇ ਪੁਜਾਰੀ ਹੋ ਗਏ ਹਾਂ ਤਾਕਤ ਸਿਆਸਤਦਾਨ ਦੇ ਹਥ ਹੈ। ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਦਖਲ ਹਰ ਕੰਮ ਵਿਚ ਹੈ। ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਗਰਜਾਂ ਹਨ ਆਪਣੇ ਸੁਆਰਥ ਲਈ ਆਮ ਆਦਮੀਆਂ ਨੂੰ ਸਿਆਸਤਦਾਨ ਦੀ ਮੁਹਤਾਜੀ ਕਰਨੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ।

ਦੂਸਰੀ ਤਾਕਤ ਧੰਨਵਾਨ ਕੋਲ ਹੈ। ਜੋ ਆਪਣੀ ਦੌਲਤ ਦੇ ਬਲ ਬੋਤੇ ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਕਢ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਸਿਆਸਤਦਾਨ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਇਲੈਕਸ਼ਨ ਲਈ ਧਨ ਦੀ ਲੋੜ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਧਨਾਢ ਨੂੰ ਅਗੇ ਪਿਛਲੇ ਗਾਲੀ ਵੀ ਕਢਦਾ ਰਹੇ ਪਰ ਲੋੜ ਵੇਲੇ ਫਿਰ ਧਨਾਢ ਪਾਸੋਂ ਰੁਪੈ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰ ਹੀ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਧੰਨਵਾਨ ਵੀ ਰੁਪੈ ਦੇ ਕੇ ਸਿਆਸਤਦਾਨ ਦੀ ਅਖ ਨੀਵੀਂ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਫਿਰ ਅਪਣੇ ਕਾਰੋਬਾਰ ਲਈ ਅਤੇ ਵਧੇਰੇ ਧਨ ਬਨਾਣ ਲਈ ਧਨਵਾਨ ਸਿਆਸਤਦਾਨ ਨੂੰ ਵਰਤ ਲੈਂਦਾ ਹੈ।

ਪੁਰਾਤਨ ਭਾਰਤ ਦੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਅਨੁਸਾਰ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦਾ ਮੁਲ ਸੇਵਾ ਸੀ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਅਪਣੇ ਤਾਜ ਤਖਤ ਛਡੇ, ਕੇਵਲ ਜਨਤਾ ਦਾ ਦੁੱਖ ਵੰਡਣ ਲਈ ਅਤੇ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਲਈ। ਤਿਆਗ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਸੇਵਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ। ਤਿਆਗ, ਧਰਮ ਹੀ ਸਿਖਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਧਰਮ ਦੀ ਪਕੜ ਅਜ ਘਟ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਹੁਣ ਦਾ ਯੁਗ ਮੁਕਾਬਲੇ ਅਤੇ ਝਗੜੇ ਦਾ ਰਹਿ ਗਿਆ ਹੈ। ਧਰਮ ਬਿਨਾਂ ਕਦੀ ਸ਼ਾਂਤੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ ਜਿਤਨਾ ਉਸ ਨੂੰ ਮਿਲਦਾ ਜਾਏਗਾ, ਉਤਨੀ ਹੀ ਉਸ ਦੀ ਭੁੱਖ ਵਧਦੀ ਜਾਏਗੀ। ਫਿਰ ਵੀ ਕੋਈ "**ਹਰਿਓ ਬੂਟ ਰਹਿਓ ਰੀ**" ਅਨੁਸਾਰ ਕਦੀ ਕਦਾਂਈ ਐਸਾ ਇਨਸਾਨ ਲਭ ਹੀ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਦੌਲਤ ਦਾ ਮੋਹ ਨਹੀਂ ਭਰਮਾ ਸਕਦਾ, ਸਰੀਰਕ ਸੁੱਖ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਮਿਸ਼ਨ ਤੋਂ ਲਾਂਭੇ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ, ਇਸਤਰੀ ਦਾ ਮੋਹ ਉਸ ਨੂੰ ਫਿਸਲਾ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ। ਉਹ ਨਿਧੱੜਕ ਨੱਗ ਮਨੰਗ ਅਪਣੀ ਸੇਧੇ ਤੁਰ ਕੇ ਪੂਰਨੇ ਪਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਤੋਂ ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਮਿਲਦੀ ਹੈ।

ਅਜੇਹਾ ਇਨਸਾਨ ੧੧ ਫਗਣ ੧੯੪੩ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਨੂੰ ਪਿੰਡ ਚਕਾਰ ਰਿਅਸਤ ਕਸ਼ਮੀਰ ਵਿਚ ਜੰਮਿਆ ਅਤੇ ਪਿਛੇ ਅਕਾਲੀ ਕੌਰ ਸਿੰਘ ਕਰਕੇ ਜਾਣਿਆ ਗਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਬਹੁਤ ਫੋਟੋ ਨਹੀਂ ਖਿਚਵਾਏ, ਅਖਬਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਪਬਲਿਸਿਟੀ ਨਹੀਂ ਕਰਾਈ, ਬਲਕਿ ਪਿਛੇ ਰਹਿ ਕੇ ਨਿਰੋਲ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਗੁਜ਼ਾਰੀ। ਨਿਹੰਗ ਦਾ ਬਾਣਾ ਪਹਿਨਿਆ, ਪੰਜ ਕਕਾਰ ਦੀ ਰਹਤ ਰਖ ਕੇ ਇਕ ਨਮੂਨੇ ਦਾ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਜੀਵਨ ਬਿਤਾਇਆ। ਕੁਰਬਾਨੀ ਕਰਨੀ ਪਈ, ਪਰ ਔਰਤ ਦੇ ਰੂਪ ਨੇ ਭਰਮਾਇਆ ਨਹੀਂ, ਦੌਲਤ ਬਹੁਤ ਇਕੱਤਰ ਕੀਤੀ, ਪਰ ਜਿਸ ਕੰਮ ਲਈ ਇਕੱਠੀ ਕੀਤੀ ਉਸੇ ਲਈ ਖਰਚ ਕੀਤੀ। ਅਪਣਾ ਜੀਵਨ ਸਾਦਾ, ਕਪੜਾ ਮੋਟਾ, ਖੁਰਾਕ ਕੇਵਲ ਪੇਟ ਦੀ ਅਗਨ ਬੁਝਾਨ ਜੋਗੀ, ਬਿਹੰਗਮ ਰਹਣੀ, ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਲਈ ਅਜ ਇਥੇ ਤਾਂ ਕਲ ਦੂਸਰੀ ਥਾਂ, ਚਿਹਰਾ ਨੂੰਰਾਨੀ ਚਮਕਦਾ, ਜਲਾਲ ਨੁਮਾਂ ਖੁਮਾਰੀ ਵਾਲਾ, ਨਿਮਰਤਾ, ਬੋਲ ਵਿਦਵਤਾ ਭਰੇ, ਜੀਭਾ ਮਿਠਾਸ ਭਰੀ ਦਲੀਲ ਜਿਤ ਲੈਣ ਵਾਲੀ, ਦਿਮਾਗ ਰੌਸ਼ਨ ਹਿਰਦਾ ਸ਼ੁਧ ਅਤੇ ਕੋਮਲ, ਮਨ ਦੂਜੇ ਦਾ ਦੁੱਖ ਦੇਖ ਕੇ ਪਸੀਜਨ ਵਾਲਾ, ਦਿਲ ਦਰਯਾ ਵਰਗਾ ਚੌੜਾ, ਸਬਰ ਅਤੇ ਸੁਕਰ ਨਾਲ ਭਰਭੂਰ, ਰਬ ਤੇ ਭਰੋਸਾ ਅਥਾਹ, ਰਹਣੀ ਫਕੀਰਾਂ ਅਤੇ ਮਲੱਗਾਂ ਵਾਲੀ, ਇਖਲਾਕ ਅਤੇ ਆਚਰਨ ਬੇਦਾਗ, ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਅਨੱਥਕ, ਕਥਨੀ ਅਤੇ ਕਰਨੀ ਦੇ ਸੂਰੇ, ਸਚ ਮੁਚ ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਇੱਕ ਸੰਤ ਸਿਪਾਹੀ ਦਾ ਜੀਵਨ ਬਿਤਾ ਕੇ ਚਲੇ ਗਏ, ਪਰ ਨੇਕੀ ਸੇਵਾ ਅਤੇ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦੀ ਇੱਕ ਮਿਸਾਲ ਛਡ ਗਏ।

ਅਜੇਹੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਪਬਲਿਕ ਦੇ ਸਾਮਣੇ ਲਿਆਣਾ ਇਕ ਮਹਾਨ ਉਤਮ ਕੰਮ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜੀਵਨ "ਚਰਿਤ੍ਰ" ਜੋ ਛਾਪਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਉਹ ਮੈਂ ਪੜ੍ਹਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਦੀ ਨਿਮਰਤਾ, ਸਿਖੀ ਵਿਚ ਪੂਰਨ ਵਿਸ਼ਵਾਸ, ਗੁਰੂ ਤੇ ਭਰੋਸਾ, ਯਤੀਮ, ਵਿਧਵਾ, ਅਪਾਹਜ ਅਤੇ ਨਿਰਬਲ ਦੀ ਸੇਵਾ, ਕੋਟੀ ਦੀ ਵਿਦਵਤਾ, ਧੀਰਜ ਅਤੇ ਹਮਦਰਦੀ, ਆਪਣੇ ਆਪ ਤੇ ਕਸ਼ਟ ਸਹਨ ਦੀ ਸਮਰਥਾ, ਸਹਨ ਸ਼ੀਲਤਾ ਵੰਡ ਛਕਨ ਅਤੇ ਪਰਉਪਕਾਰ ਕਰਨ ਦੀ ਲਗਨ ਦੇ ਗੁਣ ਕਈ ਮਿਸਾਲਾਂ ਅਤੇ ਵਾਕਿਆਤ ਦਸ ਕੇ ਦਰਸਾਏ ਗਏ ਹਨ। ਲੇਖਕ ਨੇ ਮੇਹਨਤ ਕਰਕੇ ਖੋਜ ਕੀਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ਹਰ ਥਾਂ ਕੋਈ ਮਿਸਾਲ ਦੇ ਕੇ ਹੀ ਨਤੀਜਾ ਕਢਿਆ ਹੈ।

ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਦਾ, "ਜੀਵਨ ਚਤਿਰ੍ਰ" ਤਿਆਰ ਕਰਕੇ 'ਲੇਖਕ' ਨੇ ਸਮਾਜ ਦੀ ਯੋਗ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਪੜ੍ਹਨ ਵਾਲੇ ਇਸ ਉਚੇ ਅਤੇ ਸੁਚੇ ਜੀਵਨ ਤੋਂ ਰੋਸ਼ਨੀ ਲੈ ਸਕਣਗੇ, ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਮਿਲੇਗੀ ਜਿਸ ਨਾਲ ਹੋਰ ਕਈ ਜ਼ਿੰਦਗੀਆਂ ਵੀ ਪਲਟ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ।

(ਹੁਕਮ ਸਿੰਘ)
(ਗਵਰਨਰ ਰਾਜਸਥਾਨ)

ਮਿਤੀ ੨੦-੧੨-੧੯੯੯

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਦੋ ਸ਼ਬਦ

ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਕਾਰਨਾਮੇ, ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਦੇ ਤਜ਼ਰਬੇ, ਨਵੀਆਂ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਨੂੰ ਚਾਨਣ ਤੇ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਬਖਸ਼ਣ ਵਾਲੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਜਿਹੜੀ ਕੌਮ ਅਪਣੇ ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਦੀਆਂ ਯਾਦਾਂ ਨੂੰ ਤਾਜ਼ਾ ਕਰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਜੀਉਂਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਦੀ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਤਾਰੀਖ਼ ਸਿਖੀ ਦਾ ਜੀਵਨ ਸੋਮਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਕੌਮ ਦੀ ਫੁਲਵਾੜੀ ਸਰਸ਼ਬਜ਼ ਹੁੰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਸਿਖਾਂ ਤੇ ਹਠੀਆਂ, ਜਪੀਆਂ, ਤਪੀਆਂ, ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਵੀ ਅਸੀਂ ਧਿਆਨ ਧਰ ਕੇ ਨਿਤ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ।

ਮੈਨੂੰ ਪ੍ਰਸੰਤਾ ਹੈ ਕਿ ਇੱਕ ਅਜੇਹੇ ਹਠੀ ਤਪੀ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਜੀਵਨੀ ਲਿਖਣ ਦਾ ਸੁਭਾਗਾ ਸਮਾਂ ਮੈਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਨ੍ਰਿਮਾਂਣ ਪੰਥ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਬੀਤੀ ਸੀ। ਅਕਾਲੀ ਕੌਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਘਾਲਣਾ ਤੇ ਸੇਵਾ ਤੋਂ ਸਿਖਾਂ ਵਿਚ ਕੌਣ ਵਾਕਫ਼ ਨਹੀਂ। ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਅਸਲ ਅਸਥਾਨ ਤੇ ਆਸ਼੍ਰਮ ਭਾਵੇਂ ਪਾਕਸਤਾਨੀ ਕਸ਼ਮੀਰ ਵਿਚ ਰਹਿ ਗਿਆ ਹੈ, ਪਰ ਇਧਰ ਆ ਕੇ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਘੱਟ ਸੇਵਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ। ਉਹ ਵਿਧਵਾਂ, ਅਨਾਥਾਂ ਦਾ ਸੱਚਾ ਸਹਾਰਾ ਬਣੇ ਰਹੇ, ਤੇ ਇਸੀ ਲਗਨ ਵਿੱਚ ਆਪਣਾ ਆਖ਼ਰੀ ਸਵਾਸ ਤਕ ਲਗਾ ਦਿੱਤਾ।

ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਜੀਵਨ ਲਿਖਣਾ ਮੇਰੇ ਜਹੇ ਕਾਰੋਬਾਰੀ ਆਦਮੀ ਲਈ ਔਖਾ ਵੀ ਸੀ ਤੇ ਨਵਾਂ ਕੰਮ ਵੀ ਸੀ ਫਿਰ ਵੀ ਹੁਕਮ ਮੰਨ ਕੇ ਹਾਲਾਤ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਵਿੱਚ ਇਕਠੇ ਕਰ ਦਿਤੇ ਹਨ। ਆਸ਼ਾ ਹੈ ਕਿ ਪਾਠਕ ਤੇ ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮੀ ਸਜਣ ਇਸ ਤੋਂ ਲਾਭ ਉਠਾਉਣਗੇ ਤੇ ਅਗੇ ਲਈ ਤਰੁਟੀਆਂ ਦਸਕੇ, ਧਨਵਾਦੀ ਬਣਾਉਣਗੇ।

ਇਹ ਜੀਵਨ ਲਿਖਤ ਵਿਚ ਤਾਂ ਉਤਨਾਂ ਸਮਾਂ ਨਹੀਂ ਲਗਿਆ ਜਿਤਨਾ ਇਸ ਦੀ ਛਪਾਈ ਵਿਚ ਲਗਾ। ਅਸਾਡੀ ਨਾ-ਤਜਰਬੇਕਾਰੀ ਕਰਕੇ ਕਈ ਗਲਾਂ ਸਾਡੇ ਲਈ ਜੋ ਹੋਰਨਾਂ ਲਈ ਮਾਮੂਲੀ ਹਨ ਪਹਾੜ ਸਿਧ ਹੋਈਆਂ। ਇੱਕ ਖਰੜਾ ਪ੍ਰੇਸ ਚੋਂ ਗੁਮ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਗੁਮ ਹੋਏ ਖਰੜੇ ਵਿਚ ਹੋਰ ਕਈ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦੇ ਚਿਟ ਨੋਟ ਪਿੰਨ ਕੀਤੇ ਸਨ ਜੋ ਕਿ ਛਪਣੋਂ ਰਹਿ ਗਏ। ਜੇ ਮੇਰੇ ਪਾਸ ਪਹਿਲੀ ਕਾਪੀ ਨਾ ਹੁੰਦੀ ਤਦ ਇਸ ਦਾ ਛਪਣਾ ਅਸੰਭਵ ਹੋ ਜਾਂਦਾ। ਦੋ ਤਿਨ ਪ੍ਰੈਸਾਂ ਵਿਚੋਂ ਛਾਪਣ ਕਾਰਨ ਹੋਰ ਵੀ ਕਈ ਕਿਸਮਾਂ ਦੀਆਂ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਪੇਸ਼ ਆਈਆਂ ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਲੱਖ ਲੱਖ ਸ਼ੁਕਰ ਹੈ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦਾ ਕਿ ਜਿਹੋ ਜਿਹਾ ਵੀ ਲਿਖਿਆ ਸੀ ਇਹ ਜੀਵਨ ਛਪ ਗਿਆ ਹੈ।

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਭਾਵੇਂ ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਦੀ ਦੀ ਲਿਖਤੀ ਆਪਣੀ ਡਾਇਰੀ ਜਾਂ ਅਜੇਹੇ ਵੇਰਵੇ ਵਾਲਾ ਲੇਖ ਅਪਣੇ ਜੀਵਨ ਬਾਰੇ ਲਿਖਿਆ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ ਫਿਰ ਵੀ ਜੋ ਕੁਛ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਸਕਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਡੇ ਅਪਣੇ ਅਨੋਭਉ ਵਿੱਚ ਆਇਆ ਹੈ। ਉਹ ਪਾਠਕਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਹਾਜ਼ਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਆਪਣੀ ਮਾਨਤਾ ਦੀ ਥਾਂ ਸਿੰਘ ਪਦਵੀ ਦੀ ਮਹਾਨਤਾ ਉਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੰਦੇ ਸੀ। ਇਕ ਵਾਰੀ ਉਹ ਇੱਕ ਮਹਾਨ ਲੇਖਕ ਕਹੀ ਜਾਂਦੀ ਹਸਤੀ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਲਈ ਗਏ ਉਹਨਾਂ ਕਹਾ ਭੇਜਿਆ ਕਿ ਅੰਦਰ ਸੁਨੇਹਾ ਦੇਵੇ ਕਿ ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਕ ਸਿੰਘ ਮਿਲਣ ਆਇਆ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਪੁਛਿਆ ਕੌਣ ਸਿੰਘ ਹੈ ? ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕਹੋ 'ਇਕ ਸਿੰਘ ਹੈ' । ਅਗੋਂ ਜਦੋਂ 'ਵਕਤ ਨਹੀਂ ਹੈ'? ਦਾ ਉਤਰ ਮਿਲਿਆ ਤਾਂ ਆਪ ਜੀ ਮਲਕੜੇ ਜਿਹੇ ਵਾਪਸ ਟੁਰ ਆਏ। ਪਿਛੋਂ ਦਰਬਾਨ ਤੋਂ ਸ਼ਕਲ ਸੂਰਤ ਪੁਛਣ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਪਹਿਚਾਨ ਕਢੀ ਕਿ ਇਹ ਤਾਂ ਅਕਾਲੀ ਕੌਰ ਸਿੰਘ ਹਨ, ਤਾਂ ਬੰਦਾ ਆਪ ਨੂੰ ਲੈਣ ਭੇਜਿਆ। ਅਗੋਂ ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ 'ਉਹਨਾਂ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਮਿਲਣੋਂ ਨਾਂਹ' ਕੀਤੀ ਹੈ ਹੁਣ ਅਕਾਲੀ ਕੌਰ ਸਿੰਘ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਮਿਲ ਸਕਦਾ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਅਨੇਕਾਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਿਆਂ ਵਿਚਾਰਿਆਂ ਕਈ ਸਿਖਿਆ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਮੈਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਹਾਲਾਤ ਹੀ ਲਿਖੇ ਜਾਣ ਕੋਈ ਚਮਤਕਾਰੀ ਜਾਂ ਕਰਾਮਾਤੀ ਗਲ ਨਾ ਲਿਆਂਦੀ ਜਾਵੇ ਹਾਲਾਂਕਿ ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਦੇ ਬਾਰੇ ਕਈ ਕਥਾਵਾਂ ਪ੍ਰਸਿਧ ਹਨ, ਕਿ ਉਹ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਈ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਅਚਾਨਕ ਹੀ ਜਾ ਪੁਜਦੇ ਸਨ। ਲੋੜਵੰਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਅਨੁਭਵ ਕਰਕੇ ਚੁਪੀਤੇ ਹੀ ਪੂਰੀਆਂ ਕਰ ਆਉਂਦੇ ਸਨ। ਇਥੋਂ ਵੈਰੀਆਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਲਈ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਜਾਂਦੇ ਹੀ ਹਥ ਨਹੀਂ ਸਨ ਆਉਂਦੇ। ਸੁਤੇ ਪਿਆਂ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਵਰਕੇ ਦੂਹਰੇ ਹੋਣ ਦੀ ਬੇਅਦਬੀ ਸਮਝਾ ਕੇ ਗ੍ਰੰਥੀ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਜਗਾ ਕੇ ਉਸ ਦੀ ਭੁਲ ਦਿਖਾ ਦਿੰਦੇ ਸੀ, ਹੋਰ ਅਨੇਕਾਂ ਪ੍ਰਸੰਗ ਅਜੇਹੇ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਾਧਾਰਨ ਕੋਟੀ ਤੋਂ, ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਮਹਾਨ ਪੁਰਖਾਂ ਦੀ ਕੋਟੀ ਵਿੱਚ ਲੈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਅਸੀਂ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਜੀਵਨ ਉਦੇਸ਼ ਹੀ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, ਕੋਈ ਅਣਹੋਣੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਲਿਖੀ !

ਇਸ ਜੀਵਨ ਚਤਿਤ੍ਰ ਦੀ ਸਮਗਰੀ ਇਕੱਠੀ ਕਰਨ, ਤਸਵੀਰਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਤੇ ਛਪਾਉਣ ਵਿਚ ਮੇਰੇ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਵਧ ਸੇਵਾ ਸ੍ਰੀਮਤੀ ਭਾਗਵੰਤ ਕੌਰ ਜੀ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਮੇਰੇ ਜੀਵਨ ਸਾਥੀ ਦਾਸ ਦੀ ਸੁਪਤਨੀ ਨੇ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਕਾਫੀ ਸਫਰ ਕੀਤੇ ਤੇ ਜਫਰ ਜਾਲੇ ਹਨ। ਸਚ ਪੁਛੋਂ ਤਾਂ ਇਹ ਸਾਰਾ ਉਦਮ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਹੈ ਜੋ ਸਫਲ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਗਿਆਨੀ ਗੁਰਦਿਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸੰਪਾਦਕ 'ਪ੍ਰਕਾਸ਼' ਦੇ ਨਿਜੀ ਤੌਰ ਤੇ ਇਸ ਮੁਸ਼ਕਤ ਦੇ ਕੰਈ ਪੜਾਵਾਂ ਉਤੇ ਦਿਲਚਸਪੀ ਲਈ, ਅਤੇ ਉਤਸ਼ਾਹ ਵਧਾਇਆ ਹੈ ਤੇ ਹਰ ਸਮੇਂ ਸਹਾਈ ਰਹੇ। ਦਾਸ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਵੀ ਧੰਨਵਾਦੀ ਹੈ।

ਹੋਰ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸਜਨਾਂ, ਮਿਤਰਾਂ ਤੇ ਸੰਬੰਧੀਆਂ ਨੇ ਇਸ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਯਥਾਸ਼ਕਤ ਹਥ ਵਟਾਇਆ ਹੈ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਵੀ ਬਹੁਤ ਧੰਨਵਾਦੀ ਹਾਂ।

ਸ. ਹੁਕਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਰਾਜਪਾਲ, ਰਾਜਸਥਾਨ ਜੀ ਨੇ ਜੋ ਸ਼ਬਦ ਲਿਖ ਭੇਜੇ ਹਨ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਇਸ ਮਹਿਰੱਮਤ ਦਾ ਦਾਸ ਸਦਾ ਰਿਣੀਂ ਹੈ।

ਅੰਤ ਵਿਚ ਇਸ ਜੀਵਨੀ ਦੇ ਛਾਪਣ ਵਿਚ ਦੇਰੀ ਹੋ ਜਾਣ ਤੇ ਹੋਰ ਤਰੁਟੀਆਂ ਦੀ ਖਿਮਾਂ ਮੰਗਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ, ਉਸ ਮਹਾਨ ਹਸਤੀ ਦੀ ਯਾਦ ਮਨ ਉਤੇ ਲਿਖਾ ਕੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਜੀਵਨ ਭਰ ਘਾਲਣਾ ਘਾਲੀ ਤੇ ਦਲੇਰ ਦਿਰੜ ਰਹਿ ਕੇ ਗੁਰ ਸਿੱਖੀ ਮਾਰਗ ਦਾ ਪੰਧ ਤਹਿ ਕੀਤਾ, ਨਾਮ ਰਸੀਏ ਤੇ ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਨਿਸ਼ਕਾਮਤਾ ਦੀ ਪਦਵੀ ਉਤੇ ਬਿਰਾਜਮਾਨ ਹੋਏ, ਇਹ ਸਾਰਾ ਸਾਧਨ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਨੂੰ ਭੇਟ ਕਰ ਕੇ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹਾਂ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਇਹ ਸੇਵਾ ਮੈਤੋਂ ਸਰ ਬਣ ਆਈ ਹੈ।

ਦਾਸ

ਭਾਗਵੰਤ ਅਤਰ ਸਿੰਘ (ਕਸ਼ਮੀਰ ਵਾਲੇ)

ਮਕਾਨ ਨੰ. ੪੭, ਸੈਕਟਰ-੧੯-ਏ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ

○ ○ ○ ○ ○

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਬ੍ਰਿਗੇ. ਰਾਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵਲੋਂ

ਚਾਰ ਸ਼ਬਦ

ਇਹ ਸੁਣਕੇ ਮੈਨੂੰ ਖੁਸ਼ੀ ਹੋਈ ਕਿ ਸ. ਭਾਗਵੰਤ ਅਤਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮੁੜ ਕੇ ੩੫ ਵਰ੍ਹਿਆ ਪਿਛੋਂ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਅਕਾਲੀ ਕੌਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਜੀਵਨ ਬਿਰਤਾਂਤ ਛਪਵਾ ਕੇ ਸੰਗਤਾਂ ਦੀ ਭੇਟਾ ਕਰਨਗੇ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਮੈਨੂੰ ਹੁਣ ਮੌਕਾ ਮਿਲਿਆ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਵੀ ਅਪਣੀ ਨਜ਼ਦੀਕੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਅਨੁਸਾਰ ਕੁਝ ਸ਼ਬਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਭੇਟਾ ਕਰਾਂ। ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਬਾਰੇ ਕੁਝ ਲਿਖਣਾ ਕਠਿਨ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਬਹੁਪਖੀ ਜੀਵਨ ਗੁਰਮਤ ਗੱਵਦ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਕਿਹੜੇ ਪਖੋਂ ਕੀ ਲਿਖੀਏ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਜਾਪਦਾ ਹੈ। ਫਿਰ ਵੀ ਇਹ ਕੁਝ ਸ਼ਬਦ ਹਾਜ਼ਰ ਹਨ ।

ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਇਕ ਕਥਨ ਹੈ :-

"The lives of greatmen all remind us so that we can make our lives sublime" ਭਾਵ ਮਹਾਂਪੁਰਖਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਸਾਨੂੰ ਚਿਤਾਵਨੀ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਜੋ ਅਸੀਂ ਅਪਣੇ ਜੀਵਨ ਸਫਲ ਬਣਾ ਸਕੀਏ ।"

ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਹਰ ਪਖੋਂ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਤੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਤੋਂ ਇਕ ਸੁੰਦਰ, ਨਿਰੋਲ, ਨੂਰਾਨੀ, ਰੂਹਾਨੀ, ਸਰਬਪਖੀ ਵਿਅਕਤਤੂ ਵਾਲੇ ਮਹਾਂਪੁਰਖ ਹੋਏ ਹਨ ਜੈਸੇ ਸਦੀਆਂ ਵਿਚ ਕਿਤੇ ਕੋਈ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਮਰਨੋ ਉਪਰਾਂਤ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਪ੍ਰਯੰਤ ਮਹਾਨ ਕਾਰਨਾਮੇਆਂ ਦੀ ਐਸੀ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਛਵੀ ਛਡ ਜਾਣ ਕਾਰਨ ਸਦੀਵ ਜ਼ਿੰਦਾ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਬਚਪਨ ਤੋਂ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਮ ਦਾ ਪ੍ਰਤਖ ਪ੍ਰਮਾਣ ਆਪ ਦੇ ਚੇਹਰੇ ਮੋਹਰੇ ਤੇ ਰਬੀ ਬਰਕਤਾਂ ਤੇ ਅਲਮਤਾਂ ਦੀਆਂ ਝਲਕਾਂ, ਖੋਜੀ ਤੇ ਉਪਰਾਮ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਅੰਤਰਆਤਮਾ ਵਿਚ ਉਮਡਦੀਆਂ ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਤਪਸਵੀ ਰੀਝਾਂ, ਦੇਸ਼ ਪਿਆਰ ਤੇ ਮਾਨਵਤਾ ਦੀ ਸੇਵਾ, ਸੰਭਾਲ ਦੀ ਉਮੰਗਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਮਾਣ ਜਿਥੇ ਆਪ ਦੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਤੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਦੀ ਆਮ ਜਨਤਾ ਲਈ ਅਤਿ ਪ੍ਰਸੰਸਕ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਸਨ ਉਥੇ ਆਪਦੇ ਪਿਤਾ ਭਾਈ ਮਾਂਹ ਸਿੰਘ ਤੇ ਮਾਤਾ ਕਰਮ ਕੌਰ ਤੇ ਹੋਰ ਸਾਕ ਸੰਬੰਧੀਆਂ ਲਈ ਚਿੰਤਾ ਦਾ ਘਰ ਬਣ ਗਿਆ ਸੀ। ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੀ ਪਤਾ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਿਤਨੇ ਪਰਉਪਕਾਰ ਕਰਨੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਮੋਹ ਮਾਇਆ ਦਾ ਤਿਆਗ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ।

ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਅਪਣਾ ਮੰਤਵ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਹਜ਼ੂਰ ਸਾਹਿਬ ਨੰਦੇੜ ਪਹੁੰਚ ਗਏ ਤੇ ਇਸ ਪਾਵਨ ਧਰਤੀ ਦੇ ਇਕਾਂਤ ਤੇ ਸੂਖਮ ਵਾਤਾਵਰਨ ਵਿਚ ਭਗਤੀ ਰਸ ਤੇ ਤਪਸਿਆ ਦਾ ਭਰਪੂਰ ਔਸਰ ਭੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ ਤੇ ਆਪ ਦੇ ਆਚਰਨ ਤੇ ਕਿਰਦਾਰ ਵਿਚ ਹੋਰ ਰਬੀ ਬਰਕਤਾ ਦੇ ਭੰਡਾਰ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਰਕਦੇ ਰਹੇ। ਇਥੇ ਹੀ ਆਪ ਦਾ ਗੂੜਾ ਸੰਪਰਕ ਇਕ ਹੋਰ ਮਹਾਂਪੁਰਸ਼ ਜਥੇਦਾਰ ਹਜੂਰਾ ਸਿੰਘ ਹੈਡ ਗ੍ਰੰਥੀ ਸਚਖੰਡ ਸ੍ਰੀ ਹਜ਼ੂਰ ਸਾਹਿਬ ਨਾਲ ਹੋਇਆ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪ ਦੀ ਰੂਹਾਨੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਨੂੰ ਅਛੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭਾਂਪ ਲਿਆ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਤੇ ਆਪਣੇ ਅੰਤਰਆਤਮਾ ਦੀ ਉਮੰਗ ਦਾ ਸਤਕਾਰ ਕਰਦੇ ਦੋਨੋ ਹੀ ਬੁਡਾ ਦੱਲ ਦੀ ਨਿਹੰਗ ਸੰਪਰਦਾਏ ਵਿਚ ਅਮਰਤਪਾਨ ਕਰ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਗਏ ਤੇ ਪਰਮ ਮਿਤਰ ਤੇ ਗੁਰੂ ਭਾਈ ਬਣ ਗਏ ਤੇ ਆਪ ਜੀ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਦਾ ਚੋਲਾ ਤਿਆਗ ਅਕਾਲੀ ਕੌਰ ਸਿੰਘ ਨਿਹੰਗ ਦੇ ਨਏ ਸਰੂਪ ਵਿਚ ਨਮੂਦਾਰ ਹੋ ਗਏ ਤੇ ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਮਗਰੋਂ ਜਦ ਆਪ ਪੰਜਾਬ, ਫਰੰਟੀਅਰ ਦੇ ਸੂਬੇਆਂ ਵਿਚ ਅਕਾਲੀ ਲਹਿਰ ਤੇ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਦੀ ਲਹਿਰ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਦੋਰੇਆਂ ਤੇ ਨਿਕਲੇ ਤੇ ਆਪਣੇ ਸਰਬਪਖੀ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਵਿਅਕਤਤਵ ਦੀ ਛਵੀ ਦਾ ਚਾਨਣ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਲਗੇ ਤਾਂ ਤੁਰੰਤ ਹੀ ਆਪ ਨੂੰ ਆਲਮ ਬਾਅਮਲ, ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨੀ, ਨਮੂਨੇ ਦਾ ਗੁਰਸਿੱਖ ਤੇ ਮਰਯਾਦਾ ਪ੍ਰਸ਼ੋਤਮ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਤੇ ਸਮੂੰਹ ਸਿਖ ਜਗਤ ਨੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਤੇ ਅਕਾਲੀ ਫੂਲਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਗਰੋਂ ਦੂਜਾ ਮੁਕਮਲ ਅਕਾਲੀ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕੀਤਾ ਤੇ ਸਤਕਾਰਿਆ। ਇਥੋਂ ਤਕ ਵੀ ਕਿਹਾ ਕਿ ਅਕਾਲੀ ਫੂਲਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਹਾਨ ਬੀਰ ਰਸੀ ਸਨ, ਪਰ ਅਕਾਲ ਜੀ ਜਿਥੇ ਬੀਰ ਰਸੀ ਸਨ ਉਥੇ ਨਾਲ ਉਸ ਤੋਂ ਵਧ ਨਿਮਰਤਾ ਭਰਪੂਰ ਸਨ।

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਅਗਰ ਕਿਸੇ ਨੇ ਗੁਰੂ ਵਾਕ ਅਨੁਸਾਰ "**ਜਿਨਿ ਮਿਲਿ ਮਾਰੇ ਪੰਚ ਸੂਰਬੀਰ ਐਸੇ ਕਉਨੁ ਬਲੀਰੇ ॥**" (ਅੰਗ-੪੦੪) ਅਸੀਂ ਨਿਸੰਗ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਇਸ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਅਗਰ ਐਸਾ ਕੋਈ ਗੁਰਸਿਖ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਉਹ 'ਸਿਰਫ ਅਕਾਲੀ ਕੌਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਨ" ਪੰਚਸੂਰ ਬੀਰ (੧) ਕਾਮ - ਨਵ ਵਿਹਾਈ ਤਿਆਗ ਨੇ ਘਰੋਂ ਨਿਕਲ ਗਏ । (੨) ਕ੍ਰੋਧ ਦੀ ਇਕ ਮਿਸਾਲ ਨਹੀਂ ਪਰ ਨਿਮਰਤਾ ਦੀਆਂ ਕਈ ਮਸਾਲਾਂ ਹਨ। (੩) ਲੋਭ (ਭਾਵ ਮਾਇਆ ਦਾ ਰਵਿਦਾਸ ਦੀ ਨਿਆਈ ਪੂਰਨ ਤਿਆਗ ਸੀ । (੪) ਮੋਹ-ਮਾਰਕੇ ਹੀ ਪ੍ਰਚਾਰ ਨੂੰ ਨਿਕਲ ਗਏ ਅਤੇ ਮਾਤਾ ਪਿਤਾ ਦਾ ਅਕਾਲ ਚਲਾਣਾ ਸੁਣਿਆ ਤਾਂ ਜਿਥੇ ਸਨ ਉਥੇ ਹੀ ਸੁਣਨਸਾਰ ਖੜੋ ਕੇ ਅਰਦਾਸਾਂ ਸੋਧਣਾ -

ਹੇ ਨਿਰੰਕਾਰ ਸਾਡੀ ਮਾਤਾ (ਯਾ ਪਿਤਾ) ਆਪਦੇ ਅਟਲ ਹੁਕਮ ਅਨੁਸਾਰ ਚਲਾਣਾ ਕਰ ਗਏ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਅਪਣੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿੱਚ ਨਿਵਾਸ ਬਖਸ਼ਣਾ ਪਿਛੇ ਸਾਨੂੰ ਭਾਣਾ ਮੰਨਣ ਦਾ ਬਲ ਪਰਧਾਨ ਕਰਨਾ । ਉਪਰੰਤ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਜੁਟ ਜਾਣਾ। ਮੋਹ ਮਾਇਆ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨੇੜੇ ਤੇੜੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ।

(੫) (ਹੰਕਾਰ) ਗੁਰੂ ਦੇ ਬਚਨਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਨਿਮਰਤਾ ਵਿਚ ਬਦਲ ਚੁਕੀ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਬਿਰਤਾਂਤ ਪੜੋ । ਜਦ ਮਾਸਟਰ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਜਲੂਸ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਗੁਰੂ ਕੀ ਸਵਾਰੀ ਦਾ ਵਿਤਕਰਾ ਉਠਿਆ ਤਾਂ ਹੋ ਚੁਕੇ ਅਰਦਾਸੇ ਅਗੇ ਝੁਕ ਗਏ ਬਲਕਿ ਹਾਜ਼ਰ ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਹੁਕਮਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿਤਾ ਤੇ ਅਰਦਾਸੇ ਦੀ ਮਹਾਨਤਾ ਦਰਸਾਈ। ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਸਾਰੇ ਚੁਪ ਹੋ ਗਏ ।

ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਅਕਾਲੀ ਕੌਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਿਹੰਗ ਦੇ ਜੀਵਨ ਤੋਂ ਦੇਸ਼ ਪਿਆਰ ਤੇ ਮਾਨਵਤਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ ਤੇ ਸਿਖ ਜਗਤ ਦੀ ਸੇਵਾ ਸੰਭਾਲ ਤੇ ਕਲਿਆਨ ਦੀ ਉਮੰਗ ਦਾ ਪ੍ਰਤਖ ਪ੍ਰਮਾਣ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਤੇ ਹੁਣ ਕਈ ਵਰੇਆਂ ਦੀ ਖੋਜ ਮਸ਼ੱਕਤ ਤੇ ਤਪਸਿਆ ਮਗਰੋਂ ਆਪ ਇਸ ਲਕਸ਼ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਹਰ ਪਖੋਂ ਤਿਆਰ ਸਨ। ਪੰਜਾਬ, ਫਰੰਟੀਅਰ ਤੇ ਹੋਰ ਕਈ ਪ੍ਰਾਂਤਾਂ ਦੀ ਫੇਰੀ ਸਮੇਂ ਆਪ ਨੇ ਸਮੂੰਹ ਸਿੱਖ ਜਗਤ ਵਿਚ ਬ੍ਰਾਹਮਣਵਾਦ ਤੇ ਆਰੀਆ ਸਮਾਜ ਦੇ ਗਲਤ, ਅਯੋਗ ਤੇ ਹਾਨੀਕਾਰਕ ਪ੍ਰਚਾਰ ਰਾਹੀਂ ਪਈਆਂ ਧਾਰਮਕ ਕੁਰੀਤੀਆਂ ਤੇ ਤਰੁਟੀਆਂ ਵੇਖੀਆਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਉਪਦੇਸ਼ਾਂ ਤੇ ਗੁਰੂ ਮਰਯਾਦਾ ਦੇ ਚਾਨਣ ਦੇ ਸਪਸ਼ਠ ਪ੍ਰਚਾਰ ਰਾਹੀਂ ਸਵਛ ਤੇ ਸੁਤੰਤਰ ਕਰਨ ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤੀ । ਇਸ ਮਹਾਨ ਤੇ ਕਠਿਨ ਉਦੇਸ਼ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਆਪਨੇ ਤਿੰਨ ਮਾਧਅਮ ਚੁਣੇ । ਆਪਣੇ ਸਰਬਪਖੀ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਵਿਅਕਤਤਵ ਰਾਹੀਂ ਵਿਦਵਤਾ ਭਰਪੂਰ ਪੂਰਜ਼ੋਰ ਪ੍ਰਚਾਰ । ਧਾਰਮਕ ਪ੍ਰਚਾਰ ਵਿਚ ਜੁਟ ਗਏ ਤੇ ਸੰਗਤਾਂ ਵਿਚ ਰਹਿਤ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਬਹਿਤ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਆਸ਼੍ਰਮ ਚਕਾਰ ਕਸ਼ਮੀਰ ਅਸਥਾਪਨ ਕਰਨ ਦਾ ਪ੍ਰਣ ਲੈ ਲਿਆ ਤੇ ਇਸ ਲਈ ਤਨੋਂ ਮਨੋ ਜੁਟ ਗਏ। ਅਕਾਲੀ ਕੌਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਜੰਮੂ ਅਤੇ ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੀ ਗਰੀਬ ਸਿੱਖ ਜਨਤਾ ਨੂੰ ਉਨਤੀ ਦੇ ਸ਼ਿਖਰ ਤੇ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਦੀ ਤੀਬਰ ਇਛਾ ਸੀ ਤੇ ਆਪ ਨੇ ਇਸ ਉਦੇਸ਼ ਲਈ ਕੇਵਲ ਧਾਰਮਕ ਸਿਖਿਆ ਹੀ ਕਾਫੀ ਨਹੀਂ ਸਮਝੀ ਤੇ ਹੁਣ ਸਕੂਲ ਤੇ ਕਾਲਜਾਂ ਰਾਹੀਂ ਸਰਬਪਖੀ ਸਿਖਿਆ (Formal Education) ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾਈ ਤੇ ਕਸ਼ਮੀਰ ਸੂਬੇ ਦੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਤੇ ਕਸਬਿਆਂ ਵਿਚ ਸਥਾਪਤ ਸਿਖਿਆ ਕੇਂਦਰਾਂ ਦੀ ਪੜਤਾਲ ਕਰਨ ਤੇ ਕਈ ਸਿਆਣੇ ਸਜਨਾਂ ਨਾਲ ਵੀਚਾਰ ਵਟਾਂਦਰਾ ਕਰਨ ਉਪਰੰਤ ਇਲਾਕਾ ਚਕਾਰ ਅਤੇ ਲਾਗਵੇਂ ਇਲਾਕੇ ਡਨਾ ਕਚੀਲੀ ਤੇ ਤਹਿਸੀਲ ਬਾਗ ਰਿਆਸਤ ਪੁਣਛ ਦੇ ਹਰ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਪਛੜੇ ਪਹਾੜੀ ਸਥਲ ਵਿਚੋਂ ਖਾਸ ਚਕਾਰ ਦੇ ਮਧ ਅਸਥਾਨ, ਜਿਥੇ ਕਦੀ ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਛਾਵਨੀ (Cantt) ਤੇ ਇਕ ਪੁਰਾਤਨ ਗੜ੍ਹ (Fort) ਭੀ ਸੀ ਨੂੰ ਚੁਣਿਆ ।

ਇਸ ਜ਼ਮੀਨ ਨੂੰ ਕਸ਼ਮੀਰ ਰਿਆਸਤ ਦੇ ਜ਼ਿੰਮੀਦਾਰਾਂ ਨਿਜ਼ਾਮ (Agrarier set) ਅਨੁਸਾਰ ਖਾਲਸਾ ਸਰਕਾਰ ਜ਼ਮੀਨ ਮੰਨੇਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਤੇ ਇਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਲਈਮਹਾਰਾਜਾ ਬਹਾਦਰ ਦੀ ਮੰਜ਼ੂਰੀ ਅਨਵਾਰੀਏ ਸੀ। ਸੋ ਝਟ ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਯਤਨ ਅਰੰਭੇ ਤਾਂ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਤੇ ਮਹਿਕਮੇ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਭੀ ਮਹਾਰਾਜਾ ਬਹਾਦਰ ਦੀ ਪ੍ਰਵਾਨਗੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ ਤੇ ਇਕ ਕੌਮੀ ਆਸ਼ਰਮ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਲਈ ਮਿਲਣ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਇਕ ਅਸਫਲ ਯਤਨ ਮੰਨਿਆ ਪ੍ਰੰਤੂ ਆਪ ਜੀ ਆਪਣੇ ਪੱਖ ਤੇ ਅਟਲ ਰਹੇ ਤੇ ਜਦ ਅੰਤ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਮੰਗ ਲੈ ਮਹਾਰਾਜਾ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਆਮਣੇ ਸਾਮਣੇ ਹੋਏ ਤੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਸਾਹਿਬ ਆਪ ਦੀ ਆਕਰਸ਼ਕ ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਤੇ ਇਤਨੇ ਪ੍ਰਭਾਵਕ ਹੋਏ ਕੇ ਤੁਰੰਤ ਹੀ ਇਸ ਖਾਲਸਾ ਸਰਕਾਰ ਜ਼ਮੀਨ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਦੀ ਪ੍ਰਵਾਨਗੀ ਦੇ ਦਿੱਤੀ ।

ਕਰਨਲ ਜੀਵਨ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਧਰਮ ਪਤ੍ਨੀ ਸਰਦਾਰਨੀ ਬਸੰਤ ਕੌਰ ਜੀ ਤੇ ਸਿਖ ਧਰਮ ਤੇ ਰਹਿਤ ਮਰਯਾਦਾ ਨਿਪੁਨ, ਸਰਬ ਹਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਵਲੋਂ ਨਿਵਾਜੀ ਸੰਪੂਰਨ ਗੁਰਸਿਖ ਸਪੁਤਰੀ ਸਵਰਗੀ ਸਰਦਾਰਨੀ ਭਾਗਵੰਤ ਕੌਰ ਜੀ ਜਿਹਨਾਂ ਨੂੰ ਅਕਾਲ ਕੌਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਆਪਣੀ ਧਰਮ ਪੁਤਰੀ ਮੰਨਦੇ ਸਨ ਤੇ ਜਿਹਨਾਂ ਨੇ ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਦੀ ਆਯੂ ਭਰ ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਸੇਵਾ ਸੰਭਾਲ ਕੀਤੀ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਘਾਤਕ ਬੀਮਾਰੀ ਦੇ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਸਮੇਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਅੰਤਮ ਸਮੇਂ ਤਕ ਅਨਥਕ ਦਿਨ ਵ ਰਾਤ ਸੇਵਾ ਸੰਭਾਲ ਕੀਤੀ ਦੀ ਭਰਪੂਰ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਤੇ ਆਪਣੀ ਅੰਤਰ ਆਤਮਾ ਵਿਚ ਉਮਡਦੀ ਸ਼ਰਧਾ ਦੇ ਪ੍ਰਨਾਮ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪਤੀ ਜੋ ਆਪ ਭੀ ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਦੇ ਵਰਸਾਏ ਨਮੂਨੇ ਦੇ ਗੁਰਸਿਖ, ਖੋਜੀ, ਲੇਖਕ ਤੇ ਸੰਪਾਦਕ ਹਨ ਸਰਦਾਰ ਅਤਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕਸ਼ਮੀਰ ਵਾਲੇ ਤੇ ਜੋ ਕਈ ਸਾਲ ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਦੇ ਨਿਜੀ ਸਹਿਯੋਗੀ ਰਹੇ ਹਨ ਤੇ ਜਿਹਨਾਂ ਦੇ ਗ੍ਰਹ ਸ੍ਰੀ ਨਗਰ ਕਸ਼ਮੀਰ ਵਿਖੇ ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਵਧ ਤੋਂ ਵਧ ਸਮਾਂ ਗੁਜਾਰੇਆ ਸੀ ਤੇ ਆਪਣਾ ਨਿਵਾਸ ਅਸਥਾਨ ਸਮਾਂ ਆਪਣਾ ਸਾਸ਼ਵ ਸਮਾਨ, ਸਾਹਿਤਕ ਪੂੰਜੀ ਤੇ ਹੋਰ ਬਹੁਮੁਲੀ ਸਮਗਰੀ ਸੁਰਖਯਤ ਰਖੀ ਹੋਈ ਸੀ ਤੇ ਜਿਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਅਕਾਲੀ ਕੌਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਿਹੰਗ ਦੇ ਵਿਸ਼ਾਲ ਜੀਵਨ ਦੇ ਵਖ ਵਖ ਪੱਖ ਜੀ ਸੰਪੂਰਨ ਜਾਨਕਾਰੀ ਸੀ ਨੇ ਬੜੀ ਸ਼ਰਧਾ ਤੇ ਸਤਕਾਰ ਨਾਲ ਆਪ ਜੀ ਜੀਵਨਾਵਲੀ "ਜੀਵਨ ਬਿਰਤਾਂਤ ਅਕਾਲੀ ਕੌਰ ਸਿੰਘ ਨਿਹੰਗ" ਸੰਮਤ ੧੯੬੯ ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕੀਤੀ ਤੇ ਪਹਿਲੀ ਕਿਸ਼ਤ ਦੀਆਂ ਗਿਆਰਾਂ ਸੋ (੧੧੦੦) ਕਾਪੀਆਂ ਮੁਫਤ ਧਾਰਮਕ ਸਥਾਨਾਂ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀਆਂ ਤੇ ਹੋਰ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਸੰਗਤਾਂ ਵਿਚ ਭੇਜੀਆ ਤੇ ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਦੇ ਸਰਬਪਖੀ ਨਿਜੀ ਜੀਵਨ, ਚਮਤਕਾਰੀ ਕਾਰਨਾਮੇ ਤੇ ਉਪਲਬਧੀਆਂ ਧਾਰਮ ਤੇ ਸਾਹਿਤਕ ਬਹੁਮੁਲੀ ਰਚਨਾਵਾਂ ਤੋਂ ਗਾਡੀ ਰਾਹ ਤੋਂ ਸਭ ਨੂੰ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਇਆ।

ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਦੀਆਂ ਹੋਰ ਦੋ ਜੀਵਨਾਵਲੀਆਂ ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਪਟਿਆਲਾ ਦੀ ਦੇਖ ਰੇਖ ਵਿਚ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਹਿੰਮਤ ਸਿੰਘ ਵਲੋਂ ਅੰਕਤ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਗਲ ਹੈ ਤੇ ਫਖਰ ਤੇ ਸੰਤੁਸ਼ਟੀ ਦੀ ਭੀ ਅਕਾਲੀ ਕੌਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਗੁਰਪੁਰੀ ਸਿਧਾਰਨ ਦੇ ਬਵੰਜਾ ਸਾਲਾਂ ਉਪਰੰਤ ਭੀ "ਜੀਵਨ ਬਿਰਤਾਂਤ" ਦੀ ਦੋਖੀ ਮੰਗ ਹੈ ਨਵੀਨ ਪੀੜ੍ਹੀ ਵਲੋਂ ਭੀ ਜਿਹਨਾਂ ਨੇ ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਨੂੰ ਵੇਖੇਆ ਤਕ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੇਵਲ ਨਾਮ ਹੀ ਸੁਣਿਆ ਯਾ ਪੜ੍ਹਿਆ ਹੈ।

ਸੋ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਅਪਾਰ ਕਿਰਪਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਹੈ ਅਜ ੯੪ ਚੁਰਾਨਵੇਂ ਵਰੇਂ ਦੀ ਆਯੂ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਭੀ ਸਰਦਾਰ ਅਤਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕਸ਼ਮੀਰ ਵਾਲਿਆਂ ਮੁੜ ਕਮਰਕਸਾ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ ਤੇ "ਜੀਵਨ ਬਿਰਤਾਂਤ ਅਕਾਲੀ ਕੌਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਿਹੰਗ" ਦੀ ਦੂਜੀ ਇਡੀਸ਼ਨ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ਜਿਸ ਲਈ ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਦਿਲੋਂ ਰਿਣੀ ਹਾਂ ਤੇ ਧੰਨਵਾਦ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪੁਰਜ਼ੋਰ ਹੁਕਮ ਦੀ ਪਾਲਨਾ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆਂ ਇਹ ੨, ੪ ਸ਼ਬਦ ਸ਼ਰਧਾ ਤੇ ਸਤਕਾਰ ਸਹਿਤ ਭੇਟ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਕਰਦਾ ਹਾਂ ।

ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ, ਮਾਰਚ ੨੦੦੫ ਬ੍ਰਿਗੇ. ਰਾਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ

ਅਕਾਲੀ ਕੌਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਸੁਰਮਈ ਬਾਣੇ ਵਿੱਚ
ਤਸਵੀਰ ਜੋ ਨਿਹੰਗ ਬਣਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਲਿਬਾਸ ਸੀ ।

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਤੇ ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੇਸ਼

ਭਾਵੇਂ ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਦੇ ਸਮੇਂ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਹੋਇਆ ਜੈਸਾ ਮੁਰਦਮ ਸੁਮਾਰੀ ਦੀਆਂ ਰਪੋਟਾਂ ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਪ੍ਰੰਤੂ ਇਹ ਗਲਤ ਹੈ, ਦਰਅਸਲ ੧੬ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿੱਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਕਸ਼ਮੀਰ ਵਿੱਚ ਚਰਨ ਪਾਕੇ ਖੁਦ ਸਿੱਖੀ ਧਰਮ ਇਥੇ ਸਥਾਪਨ ਕੀਤਾ ਸੀ ਤਦੇ ਤਾਂ ੧੭ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿੱਚ ਭਾਈ ਮਾਧੋ ਸੋਢੀ ਵੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਕਸ਼ਮੀਰ ਭੇਜਿਆ ਤੇ ਆਪ ਹਰਿ ਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਕਸ਼ਮੀਰ ਪੁਜਕੇ ਅਜੇ ਤਕ ਆਪ ਦੀ ਯਾਦਗਾਰ ਵਿਚ ਗੁਰਦਵਾਰਾ ਕਾਠੀ ਦਰਵਾਜੇ ਮੌਜੂਦ ਹੈ।

ਆਪਨੇ ਹੀ ਭਾਈ ਗੜੀਏ ਨੂੰ ਭੇਜਿਆ ਤੇ ਸੇਵਾਦਾਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਚਾਰ ਲਈ ਨੀਯਤ ਕੀਤਾ, ਇਹ ਇਤਿਹਾਸ ਬਿਧ ਸਮਾਚਾਰ ਹਨ।

ਨੌਮੀਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਜੀ ਪਾਸ ਕਸ਼ਮੀਰੀ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦਾ ਸਿੱਖਾਂ ਸਮੇਤ ਪੁਜਨਾਂ ਤੇ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਦਾ ਅਠਾਰਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿੱਚ ਭਾਈ ਫੇਰੂ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਪੰਜਾਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਖੰਡੇ ਦੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪ੍ਰਚਾਰ ਲਈ ਭੇਜਣਾਂ ਅਤੇ ਤਕਰੀਬਨ ੫੬ ਸਾਲ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਕਸ਼ਮੀਰ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਰਾਜਾ ਸੁਖ ਜੀਵਨ ਜੀ ਦੇ ਵਕਤ ਬਿਕ. ੧੭੧੫ ਸਿੱਖ ਕਸ਼ਮੀਰ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਸੀ ਜਿਥੇ ਇਹ ਭੀ ਹਾਲਾਤ ਇਤਿਹਾਸ ਪਾਬੰਧ ਹਨ। ਉਥੇ ਸਿੱਖ ਕਸ਼ਮੀਰ ਮੌਜੂਦ ਸੀ । ਉਥ ਪਹਾੜਵਾਸੀ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਸਿਖਾਂ ਦੇ ਸਜਰੇ ਨਕਸ਼ ਵੀਚਾਰਨ ਤੋਂ ਪਤਾ ਚਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਥੇ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਅਨਗਾਮੀ ੨੦੦ ਸਾਲ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਮੌਜੂਦ ਸੀ ਜੈਸਾ ਕਿ ਹੁਣ ਹੈ। ਰੈਣੇ, ਰਸੁਆਲ, ਤੰਤਰੇ, ਦਤ, ਬਾਲੀ, ਬੰਭਾਵ (ਚੂਨੀ) ਸਾਸਨ ਈਸ਼ਰ, ਸੂਦਨ, ਪਾਂਹਦੇ, ਕਾਲੇ, ਈਸਰ, ਲੋਅ ਆਦਿਕ ਜਾਤਾਂ ਦੇ ਪਤੇ ਚਲਦੇ ਚਹਨ ਇਸੀ ਦੇ ਸੰਬਧ ਵਿੱਚ ੧ ਪੱਤਰ ਨੂੰ ਇਸ ਸਾਲ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਹੋ ਰਹੀ ਸੈਨਸਰ ਰਿਪੋਰਟ ਦੇ ਕਮੀਸ਼ਨਰ ਸਾਹਿਬ ਪਾਸ ਭੇਜੀ ਗਈ ਹੈ ।

ਖੋਜ ਕਰਨ ਤੇ ਪਤਾ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ੧੯ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਕੇਸਾਧਾਰੀ ਸਿੱਖੀ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੇ ਨਿਵਾਸੀਆਂ ਵਿੱਚ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ੧੯ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਕਾਇਮ ਰਿਹਾ ਪ੍ਰੰਤੂ, ਬੀਸਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਹੀ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਹਰ ਥਾਂ ਪਿਛਾਂਹ ਸੁਟਨ ਦਾ ਜਤਨ ਇਸ ਲਈ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋ ਗਿਆ ਜੋ ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੇ ਮਹਾਰਾਜਿਆਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਲੋਂ ਸੁਭਾਵਕ ਹੀ ਪ੍ਰੇਮ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ ਤਦੇ ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਉਨਤੀ ਵਲ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਮਹਾਂ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਘਰ ਪੰਜ ਸਪੁੱਤਰਾਂ ਅਤੇ ਚਾਰ ਧੀਆਂ ਨੇ ਜਨਮ ਲਿਆ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ (ਅਕਾਲੀ ਕੌਰ ਸਿੰਘ ਜੀ) ਸਭ ਤੋਂ ਵਡੇ ਸਨ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਛੋਟੇ ਭਰਾ ਕਾਲਾ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਭਾਈ ਨਰਿੰਜਨ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਭਾ. ਭਾਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਭਾ. ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਨ। ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਅਕਾਲੀ ਕੌਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ ੧੧ ਫਗਣ ੧੯੪੩ ਬਿਕਰਮੀ, ੧੮੮੬ ਈਸਵੀ ਨੂੰ ਪਿੰਡ 'ਪਧਰ' (ਚਕਾਰ) ਵਿਚ ਪਿਤਾ ਸ. ਮਹਾਂ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਘਰ ਮਾਤਾ ਕਰਮ ਕੌਰ ਦੀ ਕੁੱਖੋਂ ਹੋਇਆ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੀ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਹੋਣਹਾਰ ਬਾਲਕ ਵੱਡਾ ਹੋ ਕੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਹੀ ਲਾਵਾਰਸ ਬਾਲਕਾਂ ਅਤੇ ਵਿਧਵਾਵਾਂ ਦਾ ਵਸੀਲਾ ਅਥਵਾ ਸਹਾਰਾ ਬਣੇਗਾ, ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਪਿਛੇ ਹੀ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਘੋਲ ਘੁਮਾਏਗਾ। ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਨਾਮ 'ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਰਖਿਆ ਗਿਆ। ਪਿਛੋਂ ਸ੍ਰੀ ਹਜੂਰ ਸਾਹਿਬ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪਾਨ ਕੀਤਾ ਤਦ ਆਪ ਦਾ ਨਾਮ ਗੁਰਮਿਤ ਸੰਸਕਾਰ ਅਨੁਸਾਰ 'ਕੌਰ ਸਿੰਘ' ਪਰਵਾਨ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਫਿਰ 'ਨਿਹੰਗ ਸਿੰਘ' ਸਜ ਜਾਨ ਅਥਵਾ ਆਪ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਪਵਿਤ੍ਰਤਾ ਨਿਰੋਲ ਅਕਾਲੀ ਵਰਦੀ ਪਹਿਨਣ ਅਤੇਪੂਰਨ ਅਕਾਲੀ ਸੇਵੀ ਸਿਖ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਆਪ 'ਅਕਾਲੀ ਕੌਰ ਸਿੰਘ ਨਿਹੰਗ' ਪ੍ਰਸਿਧ ਹੋਏ । ਭਾਵੇਂ ਆਪ ਪਹਿਲੇ ਨਾਮ ਅਨੁਸਾਰ ਨਾਮ ਮਾਤ੍ਰ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਨਾ ਰਹੇ, ਪਰ ਸਹੀ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਹੁਣ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ 'ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ' ਹੀ ਬਣ ਗਏ ਸਨ।

੧੯੫੨ ਬਿ. ਤੋਂ ੫੮ ਤਕ (੧੫ ਸਾਲ ਆਯੂ ਤਕ) ਆਪ ਬਾਵਾ ਮਹਾਂ ਸਿੰਘ ਜੀ ਭੱਲੇ (ਜੋ ਬਾਬਾ ਫੌਜਦਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕਿਲੇਦਾਰ) (ਖਾਸ ਗੜ੍ਹੀ ਦੁਪੱਟੇ ਦੇ) ਬੇਟੇ ਅਤੇ ਬਾਬਾ ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਜਸਵੰਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਗੁਰੂ ਹਰ ਸਹਾਏ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਚਾਚੇ ਨਾਨੇਂ ਸਨ) ਪਾਸ ਪੜ੍ਹਦੇ ਰਹੇ। ਜਦ ਚੰਗੇ ਪਾਠੀ ਹੋ ਗਏ ਤਾਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਪੂਰੀ ਵਾਕਫੀਅਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਵਿਚ ਮਗਨ ਰਹਿਣ ਲਗੇ। ਜਵਾਨ ਹੋ ਜਾਣ ਪਰ ਆਪ ਦੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਨੇ ਸ਼ਾਦੀ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਪਿੰਡ ਬਾਸਵੇਂ ਵਿਚ ਕੀਤਾ।ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਦੋ ਵੇਰ ਤਿਆਰੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ ਤਾਂ ਆਪਨੇ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਹੁਣ ਫਿਰ ਆਪ ਦੀ ਸ਼ਾਦੀ ਦੇ ਪੱਕੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤੇ ਗਏ। ਜਦ ਆਪ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲਗਾ ਤਾਂ ਆਪ ਜੀ ਆਪਣੇ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਸਹੁਰਿਆਂ ਦੇ ਘਰ ਜਾ ਪੁਜੇ ਤੇ ਲੜਕੀ ਦੇ ਪਿਤਾ ਨੂੰ ਸਾਫ਼ ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ ਕਿ "ਮੈਂ ਤਾਂ ਘਰ ਰਹਿਣਾ ਨਹੀਂ ਨਾ ਹੀ ਮੈਨੂੰ ਗ੍ਰਿਹਸਤੀ ਬਣਨ ਦਾ ਹੁਕਮ ਹੈ।' ਇਸ ਲਈ ਤੁਸੀਂ ਇਹ ਸਾਕ ਮੋੜ ਲਵੋ। ਇਹ ਵੀ ਇਹਨਾਂ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਦੀ ਗਲ ਨਾ ਮੰਨੇ ਤੇ ਕਿਹਾ ਅਸੀਂ ਹੁਣ ਬਚਨ ਦੇ ਚੁਕੇ ਹਾਂ ਸ਼ਾਦੀ ਜ਼ਰੂਰ ਹੋਵੇਗੀ। ਆਖਰ ਆਪ ਦੀ ਸ਼ਾਦੀ ੧੯੬੦ ਬਿ. ਵਿਸਾਖੀ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਕਰ ਦਿਤੀ ਗਈ ਪਰੰਤੂ ਆਪ ਉਪਰਾਮ-ਚਿਤ ਰਹੇ ਤੇ ਕੁਝ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਮੌਕਾ ਪਾ ਇਕ ਰਾਤ ਘਰੋਂ ਨਿਕਲ ਕੇ ਸ੍ਰੀ ਪੰਜਾ ਸਾਹਿਬ ਆ ਗਏ। ਇਥੋਂ ਭਾ. ਲੱਧਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਨਾਲ ਰਲਾ ਲਿਆ (ਜੋ ਬਾਦ ਵਿੱਚ ਫਰੀਦਕੋਟ ਹਜ਼ੂਰੀ ਗ੍ਰੰਥੀ ਰਹੇ ਸਨ) ਦੋਹਾਂ ਨੇ ਆਪ ਵਿਚ ਪ੍ਰੇਮ ਪਿਆਰ ਵਧਾ ਲਿਆ ਤੇ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਸਹਾਈ ਹੁੰਦੇ ਰਹੇ।

ਇਥੋਂ ਆ ਕੇ ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਜੀ ਬਤੀਤ ਕੀਤਾ ਤੇ ਦੁਖ ਭੰਜਨੀ ਬੇਰੀ ਪਾਸ ਭਜਨ ਤਪ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਜਿਸ ਦਾ ਸਦਕਾ ਆਪ ਨੂੰ ਸਿਧੀ ਪਰਾਪਤ ਹੋਈ।

ਇਥੋਂ ਆਪ ਜੀ ਸ੍ਰੀ ਹਜੂਰ ਸਾਹਿਬ ਜਾ ਪੁਜੇ। ਜਿਥੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਮੇਲ ਜੋਲ 'ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ' ਅਕਾਲੀ ਹਜੂਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਹੈਡ ਗ੍ਰੰਥੀ ਸ੍ਰੀ ਹਜ਼ੂਰ ਸਾਹਿਬ ਨਾਲ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਤੇ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਨਾਲ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਖੋਜ ਵਿਚ ਜੁਟ ਗਏ ਤੇ ਕੋਈ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਅਥਵਾ ਗੁਰਮਤ ਦੇ ਪੁਸਤਕ ਪੜ੍ਹੇ। ਅਕਾਲੀ ਹਜ਼ੂਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਲ ਵਧੇਰੇ ਮੇਲ ਮਿਲਾਪ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਇਕੱਠੇ ਹੀ ਨਿਹੰਗ ਸਜੇ ਤੇ ਭਰਾਵਾਂ ਵਾਂਗ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਸੁਹਿਰਦ ਬਣ ਗਏ।

ਦੇਸ ਦੇਸਾਂਤਰਾਂ ਤੇ ਤੀਰਥਾਂ ਦੇ ਰਟਨ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਹੀ ਆਪ ਨੇ ਗੁਰਮੁਖੀ ਤੇ ਗੁਰਮਤ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨਾ ਭੀ ਅਰੰਭ ਦਿਤਾ। ਆਪ ਜਿਥੇ ਕਿਥੇ ਪੁਜਦੇ ਸਨ ਉਥੇ ਗੁਰਦਵਾਰੇ ਨੂੰ ਹੀ ਆਪਣਾ ਟਿਕਾਣਾ ਬਣਾਦੇ ਤੇ ਇਥੇ ਹੀ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਵਾਰਾ ਗੁਰਮਤ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਦੇ ਜੈਸਾ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਫੁਰਮਾਇਆ ਹੈ:-

"ਗੁਰਮੁਖੀ ਅਖਰ ਜੋ ਹੈ ਭਾਈ । ਸਿੰਘ ਸਿੰਘ ਤੇ ਸੀਖੇ ਜਾਈ ।'

ਇਸ ਹੁਕਮ ਅਨੁਸਾਰ ਆਪ ਬਾਲਾਂ ਬ੍ਰਿਧਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰਮੁਖੀ ਅਖਰ ਸਿਖਾਉਣੇ ਆਪਣੀ ਡਿਉਟੀ ਸਮਝਦੇ ਸਨ। ਜਿਥੇ ਕਿਥੇ ਵੀ ਆਪ ਕਿਸੇ ਵਿਚ ਕੋਈ ਮਨਮਤ ਦੇਖਦੇ ਬੜੇ ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਸਮਝਾ ਬੁਝਾ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨਾ ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪ ਦਾ ਸੁਭਾਉ ਹੀ ਬਣ ਗਿਆ ਸੀ । ਗੁਰੂ ਹੁਕਮ ਅਨੁਸਾਰ ਸਾਡਾ ਮੇਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨੇੜਤਾ ਉਥੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ ।

ਗੁਰਮਤਿ ਪ੍ਰਚਾਰ

ਆਪ ਦਾ ਸੁੰਦਰ ਸਰੂਪ ਤੇ ਸਾਦਗੀ ਵਾਲਾ ਲਿਬਾਸ ਬੜਾ ਹੀ ਅਨੂਪਮ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਸੀ। ਕਈ ਲੋਕ ਸ਼ੱਕ ਵੀ ਕਰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਇਹ ਕਿਸੀ ਰਾਜੇ ਮਹਾਰਾਜੇ ਦੀ ਸੰਤਾਨ ਹਨ। ਇਧਰ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਰਾਜ ਦੇ ਕਰਮਚਾਰੀ ਆਪ ਮਗਰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਖੁਫ਼ੀਆ ਪੁਲਸ ਲਾਈ ਰਖਦੇ ਸਨ। ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਆਪ ਆਪਣਾ ਜਨਸਥਾਨ ਅਤੇ ਮਾਤਾ ਪਿਤਾ ਬਾਰੇ ਨਹੀਂ ਦਸਦੇ ਸਨ ਅਪਣੇ ਨਾਮ ਨਾਲ 'ਬਿ' ਲਿਖਦੇ ਸਨ। ਜਿਸ ਦਾ ਭਾਵ ਤਾਂ ਬਿਹੰਗਮ ਸੀ ਪਰ ਬਹੁਤ ਲੋਕ ਇਸ ਦਾ ਭਾਵ ਬੇਦੀ ਸਮਝਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਪੁਛਦੇ ਸਨ। ਕੀ ਆਪ ਬੇਦੀ ਹੋ? ਤਾਂ ਆਪ ਉਤਰ ਦਿੰਦੇ, ਨਹੀਂ ਜੀ ! ਮੈਂ ਬਿਹੰਗਮ ਹਾਂ-ਬੇਦੀ ਤਾਂ 'ਮਹਾਂ ਪੁਰਸ਼' ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਦ ਆਪ ਦੀ ਬਹੁਤ ਚਰਚਾ ਹੋਣ ਲਗੀ ਤਾਂ ਆਪ ਨੇ 'ਬਿ' ਲਿਖਣਾ ਸਦਾ ਲਈ ਤਿਆਗ ਦਿੱਤਾ ।

ਗੁਰਮਤ ਪ੍ਰਚਾਰ ਲਈ ਆਪ ਨੇ ਕਮਰ ਕਸੇ ਤਾਂ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਸਨ ਕਿ ਓਧਰ ਇਸ ਸਮੇਂ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਲਹਿਰ ਚਲ ਪਈ। ਆਪ ਨੇ ਵਧੇਰੇ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਪਰਚਾਰ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਰਹਿਤ ਮਰਯਾਦਾ ਦੀ ਪਰਪੱਕਤਾ ਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਪੂਰਨ ਖੋਜ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਸੁਸਾਇਟੀਆਂ ਤੇ ਹੋਰ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਉਚੇਚਾ ਗੁਰਮਤ ਨਿਰਣਯ ਕਰਵਾਣ ਲਈ ਸੱਦਣ ਲਗ ਪਈਆਂ ਤੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਮੰਤਵ ਲਈ ਆਪ ਬੜੇ ਦੂਰ ਦੂਰ ਪਜਦੇ ਰਹੇ ੧੯੭੩ ਬਿ. ਵਿਚ ਆਪ ਢਾਕਾ ਫੇਰ ਲਾਲਪੁਰਾ, ਅਫਗਾਨਿਸਤਾਨ ਪੁਜੇ ਤੇ ਇਥੇ ਮਨਮਤ ਵਿਚ ਫਸੇ ਹੋਏ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰਮਤ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪਾਨ ਕਰਵਾ ਕੇ ਤਿਆਰ-ਬਰ-ਤਿਆਰ ਸਿੰਘ ਸਜਾ ਦਿੱਤਾ। ਇਥੇ ਆਪ ਨਾਲ ਸੰਗਤਾਂ ਦਾ ਬੜਾ ਪ੍ਰੇਮ ਵਧ ਜਾਣ ਕਰਕੇ ਉਧਰੋਂ ਆਉਣ ਲਗੇ ਕੁਝ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਭੁਝੰਗੀਆਂ ਨੂੰ ਗੁਰਮੁਖੀ ਗੁਰਮਤ ਸਿਖਲਾਉਣ ਲਈ ਪੰਜਾਬ ਲੈ ਆਂਦਾ ਤੇ ਗੁੱਜਰਾਂ ਵਾਲੇ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਸਿਖਲਾਈ ਦਾ ਪੂਰਨ ਇਤੰਜ਼ਾਮ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤਾ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਭਾਈ ਥਾਨ ਸਿੰਘ ਭਾ. ਲਾਲ ਸਿੰਘ ਆਦਿਕ ਸਜਣ ਤਿਆਰ-ਬਰ-ਤਿਆਰ ਸਿੰਘ ੪੭ ਦੇ ਘਲੂਘਾਰੇ ਉਪਰੰਤ ਲੁਧਿਆਣੇ ਆ ਵਸੇ ਸਨ। ਆਪ ਲਗਾਤਾਰ ੧੧ ਸਾਲ ਤਕ ਕਾਬਲ ਵਲ ਫੇਰੀ ਪਾਉਂਦੇ ਰਹੇ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਥੇ ਦੀਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਆਪ ਨੂੰ ਹਰ ਸਮੇਂ ਯਾਦ ਕਰਦੀਆਂ ਤੇ ਆਪ ਜਿਵੇਂ ਕਿਵੇਂ ਵੀ ਲੰਬਾ ਸਫਰ ਤੈਹ ਕਰ ਕੇ ਪੁਜ ਜਾਂਦੇ ਤੇ ਸਿਖੀ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਕੇ ਅਫਗਾਨਿਸਤਾਨ, ਖੁਰਾਸਾਨ, ਪਿਸ਼ਪਲਾਕ ਦੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ੨੫੦ ਘਰਾਂ ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਗੁਰਮਤ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੇ ਅਸਰ ਹੇਠਾਂ ਸਭਨਾਂ ਖਾਹਸ਼ ਜ਼ਾਹਰ ਕੀਤੀ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਵੀ ਆਪਣੇ ਵਰਗਾ ਹੀ ਸਿੰਘ ਸਜਾ ਦਿਓ। ਆਪ ਨੇ ਬੜੀ ਸੁਹਣੀ ਵਿਉਂਤ ਕਢੀ। ਪਹਿਲੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜਥੇਦਾਰ ਦੀ ਮੰਗ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਸ. ਕਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜਥੇਦਾਰ ਮੁਕਰੱਰ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਹੋਏ, ਪਹਿਲੇ ਉਸ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪਾਨ ਕਰਵਾਇਆ ਤੇ ਫਿਰ ਹੋਰ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਾ ਤਿਆਰ-ਬਰ-ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ। ਇਤਨੀ ਭਾਰੀ ਕਾਮਯਾਬੀ ਹੋਣ ਪਰ ਆਪ ਦੇ ਹੌਂਸਲੇ ਹੋਰ ਬੁਲੰਦ ਹੋ ਗਏਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਿੰਡ ਪਿੰਡ ਗੁਰਮਤ ਪ੍ਰਚਾਰ ਅਰੰਭ ਦਿਤਾ : ਹਜਾਰ-ਨਾਵ, ਬਿਸਾਵਲ, ਗਿਰਦੀ ਕਾਮਾ, ਜਲਾਲਾਬਾਦ, ਲਗਮਾਨ, ਕੁਜਾਛਾਰ, ਬਾਰਾ, ਬੱਲਾ, ਬਾਲ ਸੁਲਤਾਨਪੁਰ, ਆਦਿ ਥਾਂਵਾਂ ਪਰ ਪਰਚਾਰ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਇਨ੍ਹਾਂ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿਚ ਸਿੰਘ ਸਜਾ ਕਾਬਲ ਜਾ ਪੁਜੇ, ਜਿਥੇ ਹੋਰ ਕਈ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਤਿਆਰ-ਬਰ-ਤਿਆਰ ਸਿੰਘ ਸਜਾਇਆ । ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਭਾਈ ਅਮਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਭਾ. ਮਖਣ ਸਿੰਘ ਜੀ ਜੈਸੇ ਮਸ਼ਹੂਰ ਸਜਣ ਵੀ ਸਨ ।

ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਜਦ ਵਾਪਸ ਢਾਕੇ (ਲਾਲਪੁਰੇ) ਪੁਜੇ ਤਾਂ ਇਥੇ ਦੇ ਮੌਲਵੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦ ਤਿਆਰ-ਬਰ-ਤਿਆਰ ਸ਼ਸਤ੍ਰ ਧਾਰੀ ਨਿਹੰਗ ਥਾਂਣਾ ਵੇਖ ਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਭੜਕ ਉਠੇ। ਲਾਲਪੁਰੇ ਤੋਂ ਅਗੇ ਚਕਨੋਹ ਪਿੰਡ ਦੇ ਮੌਲਵੀਆਂ ਨੇ ਹੋਰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਅਪਣੇ ਨਾਲ ਰਲਾ ਲਾਲਪੁਰੇ ਵਿਚ ਸਿੰਘਾਂ ਪਰ ਹੱਲਾ ਕਰਨ ਤੇ ਗੁਰਦਵਾਰਾ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਅਗਨ ਭੇਟ ਕਰਨ ਦੀ ਵਿਉਂਤ ਬਣਾ ਲਈ। ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਨੂੰ ਜਦ ਪਤਾ ਲਗਾ ਤਾਂ ਆਪ ਨੇ ਅਗੇ ਹੋ ਇਨ੍ਹਾਂ ਮੁਲਾਣਿਆਂ ਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਾਇਆ ਬੁਝਾਇਆ ਤੇ ਆਪਣਾ ਆਪ ਪੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਕਿਹਾ :-

ਭਾਈਓ !

'ਤੁਸੀਂ ਨਾਂ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਮਾਰੋ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਗੁਰਦਵਾਰਾ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਹੀ ਕੋਈ ਨੁਕਸਾਨ ਪਹੁੰਚਾਓ ਕਿਉਂਕਿ ਦੋਸ਼ੀ ਮੈਂ ਹੀ ਹਾਂ ਮੈਨੂੰ ਮਾਰੋ ਯਾ ਜੋ ਕਰਨਾ ਹੈ ਕਰੋ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੁਝ ਨਾ ਕਹੋ ।'

ਇਥੇ ਆਪ ਨੇ ਖੁਦਾਈ ਖਲਕ ਅਤੇ ਭਰਾਤਰੀ ਭਾਵ ਤੇ ਅਜਿਹਾ ਦਿਵਦਵਤਾ ਭਰਿਆ ਭਾਸ਼ਨ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਕੁਰਾਨ ਦੀਆਂ ਆਇਤਾਂ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਸੁਣਾਈਆਂ ਕਿ ਕਾਤਲਾਨਾਂ ਹਮਲਾ ਕਰਨ ਦੀ ਬਜਾਏ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਸਿਰ ਆਪ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਝੁਕ ਗਏ। ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਦਾ ਅਸਰ ਇਹਨਾਂ ਮੁੱਲਾਂ ਮੁਲਾਂਣਿਆਂ ਤੇ ਅਜੇਹਾ ਹੋਇਆ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਨਿਰਾਦਰੀ ਕਰਨ ਬਦਲੇ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਸਤਕਾਰ ਕਰ ਕੇ ਘਰੀਂ ਮੁੜ ਗਏ।

ਆਪ ਪੂਰਨ ਗੁਰਸਿਖ ਅਤੇ ਇਕ ਅਕਾਲ ਦੇ ਪੁਜਾਰੀ ਸਨ। 'ਉਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੀ ਦਾ ਭੈ ਨਹੀਂ ਸਨ ਮੰਨਦੇ । ਕਾਬਲ ਪਿਸ਼ਾਵਰ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਆਪ ਪਰ ਬੜੀਆਂ ਔਕੜਾਂ ਆਈਆਂ ਪਰ ਆਪ ਨੇ ਰਤਾ ਭਰ ਵੀ ਪਰਵਾਹ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ।

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਪਸ਼ੌਰ ਤੋਂ ਜਦ ਮਹੱਲਾ ਆਸੀਆਂ ਦੀਆਂ ਬੀਬੀਆਂ ਦਾ ਰਾਗੀ ਜਥਾ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਆ ਰਹੇ ਸਨ ਤਾਂ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਆਪ ਪਰ ਡਾਕੂਆਂ ਨੇ ਹਮਲਾ ਕਰ ਦਿਤਾ ਅਤੇ ਆਪ ਨੂੰ ਕੁਝ ਜ਼ਖਮ ਵੀ ਆਏ। ਡਾਕੂਆਂ ਦਾ ਹਮਲਾ ਆਪ ਨੇ ਅਸਫਲ ਕਰ ਦਿਤਾ ਤੇ ਪਸ਼ੌਰ ਜਥੇ ਸਮੇਤ ਆ ਪੁਜੇ, ਇਥੇ ਪਲੀਟੀਕਲ ਏਜੰਟ ਨੂੰ ਇਸ ਗਲ ਦੀ ਖਬਰ ਪਹੁੰਚਾਈ ਤਦ ਪੋਲੀਟੀਕਲ ਏਜੰਟ ਨੇ ਹਵਾਈ ਜਹਾਜ਼ ਪਰ ਫੌਜ ਘਲ ਕੇ ਦੋਸੀਆਂ ਨੂੰ ਪਕੜ ਮੰਗਾਇਆ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕਰੜੀ ਸਜ਼ਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ।

ਦਸਦੇ ਹਨ ਇਕ ਵਾਰ ਆਪ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਰਹੱਦੀ (ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ) ਇਲਾਕਿਆਂ ਚੋਂ ਪਰਚਾਰ ਕਰ ਕੇ ਵਾਪਸ ਬਾਵਾ ਪ੍ਰੇਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਹੋਤੀ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਨਿਵਾਸ (ਹੋਤੀ ਮਰਦਾਨ) ਦੇਰ ਨਾਲ ਰਾਤ ਨੂੰ ਪੁਜੇ) ਬਾਵਾ ਜੀ ਨੇ ਇਹਨਾਂ ਪਾਸੋਂ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦਿ ਪਾਣੀ ਦੀ ਪੁਛ ਕੀਤੀ ? ਤਾਂ ਅਗੋਂ ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਨੇ ਬਾਵਾ ਜੀ ਪਾਸ ਇਕ ਹਦਵਾਨਾਂ ਪਿਆ ਵੇਖ ਕੇ ਕੇਹਾ 'ਬਾਵਾ ਸਾਹਿਬ ਤੁਸੀਂ ਹੁਣ ਖੇਚਲ ਨਾ ਕਰੋ । ਗੁਰੂ ਨੇ ਅਸਾਡੇ ਛਕਣ ਲਈ ਜੋ ਰਖਿਆ ਹੈ ਅਸੀਂ ਛਕ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ। ਬਾਵਾ ਜੀ ਹੈਰਾਨ ਹੋਏ ਕਿ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਐਸੀ ਕਿਹੜੀ ਚੀਜ਼ ਹੈ ਜੋ ਆਪ ਲਈ ਰਖੀ ਗਈ ਹੈ ਤੇ ਆਪ ਨੇ ਛਕਣੀ ਹੈ । ਹੈਜ਼ੇ ਦੇ ਦਿਨ ਸਨ, ਤੇ ਪਸੌਰ ਵਿਚ ਇਹ ਬੀਮਾਰੀ ਜ਼ੋਰਾਂ ਪਰ ਸੀ । ਕਿਸੀ ਸਜਣ ਨੇ ਬਾਵਾ ਜੀ ਲਈ ਹਿਦਵਾਂਨਾਂ ਲਿਆਂਦਾ ਸੀ ਮਹਾਮਾਰੀ ਪਈ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਬਾਵਾ ਜੀ ਨੇ ਰਖ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਖਾਣ ਦਾ ਹਿਆ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪੈਂਦਾ। ਜਦ ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਹਿਦਵਾਂਨਾਂ ਛਕਣ ਲਗੇ ਤਾਂ ਬਾਵਾ ਜੀ ਨੇ ਬਹੁਤ (ਬਾਵਾ ਜੀ ਦੀ ਦਸੀ ਇਹ ਗੱਲ ਹੈ) ਰੋਕਿਆ, ਪਰੰਤੂ ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਨੇ ਸਤਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਦਾ ਜੈਕਾਰਾ ਲਗਾ ਕੇ ਇਸ ਨੂੰ ਝਟਕਾਇਆ ਤੇ ਮੌਜਾਂ ਨਾਲ ਛਕਣ ਲਗ ਪਏ। ਬਾਵਾ ਜੀ ਨੇ ਦਸਿਆ ਕਿ ਅਸੀਂ ਵੇਖ ਕੇ ਹੈਰਾਨ ਰਹਿ ਗਏ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਪਰ ਇਸ ਦਾ ਰਤੀ ਭਰ ਵੀ ਕੋਈ ਅਸਰ ਨਾ ਹੋਇਆ ।

ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਹੈਜ਼ੇ ਦੀ ਇਕ ਬਾ ਅਸਰ ਦਵਾਈ ਵੀ ਜਾਣਦੇ ਸਨ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਪਰਉਪਕਾਰਹਿਤ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡੀ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਲਾਭ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਇਸੀ ਮਹੱਲੇ ਵਿਚ ਇਕ ਡਾਕਟਰ ਸਾਹਿਬ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਇਸ ਲਈ ਪਸੰਦ ਨਾ ਆਈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰੈਕਟਸ ਪਰ ਇਸ ਦਾ ਬੁਰਾ ਅਸਰ ਹੋਇਆ । ਇਸ ਈਰਖਾ ਨੂੰ ਮੁਖ ਰਖ ਕੇ ਡਾਕਟਰ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਜਦ ਕਿ ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਅਪਣਾ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦਿ ਸਜਾਣ ਲਈ ਜਲ ਭਰ ਰਹੇ ਸਨ, ਹਮਲਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਆਪ ਨੇ ਡਾਕਟਰ ਦੇ ਹਮਲੇ ਨੂੰ ਹੱਥ ਨਾਲ ਰੋਕਿਆ ਜਿਸ ਕਾਰਣ ਆਪ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਦੀ ਇਸ ਝਪਟ ਵਿੱਚ ਛੋਟੀ (ਚੀਚੀ) ਉਂਗਲ ਟੁਟ ਗਈ !

ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਜਵਾਨੀ ਵਿਚ ਕਾਬਲ ਦੇ ਪਰਚਾਰ ਸਮੇਂ
ਉਥੇਂ ਦੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਵੇਸ ਵਿੱਚ ।

ਅਮਾਨਉਲਾ ਮੂਵਮੈਂਟ ਵਿੱਚ (ਜਿਸ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਅੱਗੇ ਆਵੇਗਾ) ਜਦ ਕਾਬਲ (ਅਫਗਾਨਿਸਤਾਨ) ਦੇ ਸਿੰਘਾਂ ਪਰ ਕੇਸਾਂ ਬਾਰੇ ਔਕੜ ਬਣੀ ਤਾਂ ਉਥੇ ਜਾ ਕੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰਨ ਦਾ ਕਿਸੀ ਮੁਖੀ ਜਾਂ ਸਭਾ ਸੁਸਾਇਟੀ ਨੂੰ ਹੀਆ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਿਆ।

ਅਫਗਾਨਿਸਤਾਨ ਵਿਚ ਹਿੰਦੂ ਤੇ ਬੋਧ ਧਰਮ ਦਾ ਪੁਰਾਤਨ ਵਿਰਸਾ

ਕਾਪੀਸਾ-ਬਾਮਿਯਾਨ ਨਾਲ ਲਗਦਾ ਕਾਪੀਸਾ ਸ਼ਹਿਰ ਵੀ ਕਿਸੇ ਸਮੇਂ ਬੁੱਧ ਧਰਮ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਕਨਿਸ਼ਕਾਂ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਤਾਮੀਰ ੧੦ ਕਿਲੇ ਜੋ ਅੱਜ ਖੰਡਰ ਬਣੇ ਦਿਖਦੇ ਹਨ, ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੀ ਦਾਸਤਾਨ ਬਿਆਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਬੋਧੀ ਰਾਜਾ ਕਸ਼ਟਰੀਆ ਸਮੇਂ ਕਾਪੀਸਾ ਵਿਚ ਬੋਧ ਧਰਮ ਦੇ ਗਿਆਨ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਸੀ। ਦੂਰ-ਦੂਰ ਤੋਂ ਬੋਧੀ ਭਿਕਸ਼ੂ ਇਥੇ ਧਾਰਮਿਕ ਵਿੱਦਿਆ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਆਉਂਦੇ। ਚੀਨੀ ਯਾਤਰੀ ਆਇਟੀ ਸਿੰਗ ਜੋ ੬੩੦ ਵਿਚ ਇਥੋਂ ਲੰਘਿਆ ਸੀ ਤਾਂ ੧੦੦ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਬੋਧੀ ਭਿਕਸ਼ੂਆਂ ਦੀਆਂ ਬਸਤੀਆਂ ਆਬਾਦ ਵੇਖੀਆਂ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

੬000 ਭਿਕਸ਼ੂ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਇਕ ਹੋਰ ਚੀਨੀ ਯਾਤਰੀ ਯੂਸੋਨ ਟਨੰਗ ਨੇ ਆਪਣੀ ਯਾਤਰਾ ਸਮੇਂ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਬੋਧੀ ਮੱਠਾਂ ਵਿੱਚ ਕਾਪੀਸਾ ਤੋਂ ਆਏ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਵੇਖੇ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬੁੱਧ ਧਰਮ ਦੀ ਤਾਲੀਮ ਕਾਪੀਸਾ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਸੀ ।

ਇਸ ਇਲਾਕੇ ਤੋਂ ਬਰਾਮਦ ਮੂਰਤੀਆਂ ਤੇ ਤਸਵੀਰਾਂ ਵਿਚ ਮਹਾਤਮਾ ਬੁੱਧ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀਆਂ ਝਲਕਾਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ, ਜੋ ਕਾਬਲ ਮਿਊਜ਼ਿਅਮ ਵਿਚ ਮੌਜੂਦ ਸਨ। ਕਾਪੀਸਾ ਦੇ ਪੁਰਾਤਨ ਹਿੰਦੂ ਮੰਦਰ ਵੀ ਕਾਬਲੇ ਜ਼ਿਕਰ ਹਨ ।

ਸੋਹਨ ਮੰਦਿਰ – ਦੱਖਣ ਕਾਪੀਸਾ ਅਰੋਨਾ ਪਹਾੜ 'ਤੇ ਬਣਿਆ ਸੋਹਨ ਮੰਦਰ, ਜਿਸ ਅੰਦਰ ਰੱਖੀ ਆਲੀਸ਼ਾਨ ਸੋਨੇ ਦੀ ਬਣੀ ਮੂਰਤੀ ਨੂੰ ਸਥਾਨਕ ਲੋਕ ਰੋਏ ਆਸਮਾਨੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਕਾਪੀਸਾ ਦੇ ਨਾਲ ਲਗਦਾ ਜ਼ਾਬੂਲਸਤਾਨ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਸੁਨਾਗੀਰ ਪਹਾੜੀ ਤੇ ਇਕ ਹੋਰ ਸੋਨਾ ਮੰਦਿਰ ਸੀ । ਇਥੇ ਰੱਖੀ ਮੂਰਤੀ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਯਾਕੂਤ (ਹੀਰੇ-ਜਵਾਹਰਾਤ) ਦੀਆਂ ਬਣੀਆਂ ਹੋਇਆਂ ਸਨ। ਬਕੋਲ ਅਲਬਜ਼ਾਰੀ ਇਹ ਮੰਦਿਰ ੩੦ ਹਿਜ਼ਰੀ ਵਿਚ ਅਰਬਾਂ ਦੇ ਹਮਲਿਆਂ ਦੇ ਸਮੇਂ ਅਬਦੁਲ ਰਹਿਮਾਨ ਬਿਨ ਸਮਰਾ ਨੇ ਤੋੜਿਆ ਸੀ ।

ਇਥੇ ਹੀ ਹਿੰਦੂਕੁਸ਼ ਪਹਾੜੀ ਉੱਪਰ ਕਨਿਸ਼ਕਾ ਦੇ ਸਮੇਂ ਬਣਿਆ ਆਲੀਸ਼ਾਨ ਮੰਦਰ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਸ਼ਾਹ ਸ਼ਾਲੂ ਕਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਮੰਦਿਰ ਅੰਦਰ ਮਹਾਦੇਵ ਦੀ ਬਹੁਤ ਹੀ ਆਕਰਸ਼ਕ ਮੂਰਤੀ ਸੀ । ਇਸ ਮੂਰਤੀ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਥੱਲੇ ਖਜ਼ਾਨਾ ਦੱਬਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਇਹ ਵੀ ਅਰਬਾਂ ਦੇ ਹਮਲਿਆਂ ਵਿਚ ਨਸ਼ਟ ਕੀਤੀ ਗਈ ।

ਫਾਰਮ ਹਡਾ – ਜੱਲਾਲਾਬਾਦ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਫਾਰਮ ਹਡਾ ਨਾਮੀ ਅਸਥਾਨ ਤੋਂ ਬਣਿਆ ਮਿਊਜ਼ੀਅਮ ਤੇ ਉਸ ਵਿਚ ਰੱਖੀਆਂ ਪੁਰਾਤਨ ਸਮੇਂ ਦੀਆਂ ਮੂਰਤੀਆਂ ਤੇ ਵਸਤੂਆਂ ਹਮੇਸ਼ਾ ਸੈਲਾਨੀਆਂ ਦੀ ਖਿੱਚ ਾ ਕਾਰਨ ਬਣੀਆਂ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਹਡਾ ਦੇ ਆਸ-ਪਾਸ ਤੋਂ ਬਰਾਮਦ ਵਸਤੂਆਂ, ਲਿਖਤਾਂ ਤੋਂ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਗਾਇਆ ਗਿਆ ਕਿ ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਦੂਸਰੀ ਸਦੀ ਵਿਚ ਕੋਸ਼ਾਨੀਆਂ ਸਮੇਂ ਦਾ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਬਰਾਮਦ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਮੂਰਤੀਆਂ ਤੇ ਹੋਰ ਵਸਤੂਆਂ ਦੂਜੀ ਤੇ ਸੱਤਵੀ ਸਦੀ ਦੀਆਂ ਬਣੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਮਲੂਮ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। 'ਆਊਟ ਲੁੱਕ' ਮੇਗਜ਼ੀਨ ਮਾਰਚ, ੨੦੦੧ ਵਿਚ ਛਪੀ ਰਿਪੋਰਟ ਅਨੁਸਾਰ ਮਹਾਤਮਾ ਬੁੱਧ ਇਸ ਅਸਥਾਨ ਤੇ ਆਏ ਸਨ। ਇਥੇ ਬਰਾਮਦ ਵਸਤੂਆਂ ਵਿੱਚ ਮਹਾਤਮਾ ਬੁੱਧ ਦੀ ਛੜੀ ਤੇ ਮਾਲਾ ਵੀ ਮਿਊਜ਼ੀਅਮ ਵਿਚ ਵੇਖਣ ਨੂੰ ਮਿਲਦੀਆਂ ਸਨ। ਹਿੰਦੂ ਦੇਵੀ ਦੇਵਤਿਆਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਮੂਰਤੀਆਂ ਹਿੰਦੂ ਸ਼ਾਹੀ ਸਮੇ ਦੀਆਂ ਵੀ ਇਸ ਮਿਊਜ਼ੀਅਮ ਵਿਚ ਰੱਖੀਆਂ ਹੋਇਆਂ ਸਨ।

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

'ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਭਾਈ ਜੋਗਾ ਸਿੰਘ ਪਿਸ਼ਾਵਰ'

ਜਦੋਂ ੧੯੨੦ ਵਿਚ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਜੋਗਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵਿਖੇ ਮਨਮਤੀਆਂ ਕਾਰਨ ਕਾਫੀ ਵਿਵਾਦ ਖੜ੍ਹਾ ਹੋ ਗਿਆ ਤਾਂ ਮਨਮਤੀਆਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਕ ਵਿਵਾਦ ਹੋਰ ਵੀ ਸੀ। ਸਥਾਨਕ ਮੁਸਲਮਾਨ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਭਾਈ ਜੋਗਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਜੋਗਨਸ਼ਾਹ ਦੀ ਜ਼ਿਆਰਤ ਮੰਨਦੇ ਸਨ ਜੋ ਕਿ ਦੁਰਾਨੀ ਦੇ ਦੌਰ ਵਿੱਚ ਇਸ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ।

ਇਸ ਸਮੇਂ ਪੂਰੇ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਗੁਰਦੁਆਰਾਂ ਸੁਧਾਰ ਮੁਹਿੰਮ ਅਤੇ ਅਕਾਲੀ ਲਹਿਰ ਜ਼ੋਰਾਂ ਤੇ ਸੀ। ਸਿੱਖ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਇੰਤਜ਼ਾਮ ਮੁਕੰਮਲ ਤੌਰ 'ਤੇ ਗੁਰਮਤਿ ਅਨੁਸਾਰ ਹੋਵੇ ਜਦ ਕਿ ਕੁਝ ਸਨਾਤਨੀਆਂ ਅਤੇ ਸਹਿਜਧਾਰੀਆਂ ਨੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਅੰਦਰ ਮੂਰਤੀਆਂ ਵੀ ਰੱਖੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ। ਇਸ ਮੂਵਮੈਂਟ ਵਿੱਚ ਕਾਬਲ ਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਵੀ ਹਿੱਸਾ ਪਾਇਆ। ਸਿੱਖਾਂ ਅਤੇ ਮਨਮਤੀਆਂ ਵਿਚ ਕਈ ਵਾਰ ਝੜਪਾਂ ਹੋਈਆਂ। ਇਕ ਵਾਰ ਕੁਝ ਸ਼ਰਾਰਤੀ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਲੁੱਟਣ ਅਤੇ ਅਗ ਲਗਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ, ਇਥੇ ਕਾਬਲ ਦੀਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਇਕ ਹਾਦਸੇ ਵਿਚ ਇਕ ਕਾਬਲੀ ਸਿੱਖ ਭਾਈ ਜਗਤ ਸਿੰਘ ਬਾਰੇ ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਏਨਾ ਮਾਰਿਆ ਕਿ ਉਹ ਅਧਮੋਇਆ ਹੋ ਗਿਆ। ਅਖੀਰ ਵਿਚ ਦੋਵਾਂ ਧਿਰਾਂ ਵਿਚ ਸਮਝੌਤਾ ੧੭ ਮਾਰਚ, ੧੯੨੦ ਨੂੰ ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਪਿਸ਼ਾਵਰ ਦੀ ਮੌਜੂਦਗੀ ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਇੰਤਜ਼ਾਮ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਸਪੁਰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।

ਅਫ਼ਗਾਨਿਸਤਾਨ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਿੱਖ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਤੇ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀ

ਅਫਗਾਨਿਸਤਾਨ ਦੁਨੀਆਂ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਦੇਸ਼ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾ ਕੋਲੋਂ ੧੯੧੯ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਦੁਨੀਆਂ ਦੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਵਿਚ ਅਫਗਾਨਿਸਤਾਨ ਤੇ ਅਫਗਾਨਾਂ ਦਾ ਮਾਣ-ਸਤਿਕਾਰ ਵਧਿਆ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਆਸ-ਪਾਸ ਦੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਇਸ ਨਾਲ ਹੌਸਲੇਂ ਬੁਲੰਦ ਹੋਏ, ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਭਾਰਤੀਆਂ ਦੇ। ਅਮੀਰ ਅਮਾਨਉਲਾ ਖਾਨ ਇਸ ਖਿੱਤੇ ਵਿੱਚ ਆਜ਼ਾਦੀ ਅਲੰਬਰਦਾਰ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ। ਇਧਰ ਅਮੀਰ ਅਮਾਨਉਲਾ ਖਾਨ ਵੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਲੜਾਈ ਰਹੇ ਲਕਾਂ ਦੀ ਕਦਰ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਮੀਰ ਅਮਾਨਉਲਾ ਖਾਨ ਨੇ ਆਜ਼ਾਦੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇੱਕ ਕਾਨੂੰਨ ਪਾਸ ਕੀਤਾ। ਜੋ ਵੀ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਲਈ ਲੜ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਅਫਗਾਨਿਸਤਾਨ ਵਿਚ ਪਨਾਹ ਲੈ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਕਿਸੇ ਦੇਸ਼ ਜਾਂ ਧਰਮ ਦਾ ਹੋਵੇ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਿੱਖ ਬੁੱਧੀਜੀਵਿਆਂ ਤੇ ਪ੍ਰਚਾਰਕਾਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਅਫਗਾਨਿਸਤਾਨ ਵਿਚ ਰਹਿ ਰਹੇ ਸਿੱਖਾਂ ਵੱਲ ਪਿਆ ਜੋ ਮੁਸਲਿਮ ਬਹੁਗਿਣਤੀ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਕੋਨੇ-ਕੋਨੇ ਵਿਚ ਪਠਾਨਾਂ ਨਾਲ ਰਹਿ ਰਹੇ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਚਾਰਕਾਂ ਵਿਚ ਜੋ ਨਾਂਅ ਜ਼ਿਕਰਯੋਗ ਹਨ ਅਕਾਲੀ ਕੌਰ ਸਿੰਘ, ਮਾਸਟਰ ਊਧਮ ਸਿੰਘ, ਗਿਆਨੀ ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ, ਬਾਬਾ ਪ੍ਰੇਮ ਸਿੰਘ ਨਾਰਯਾਬ ਵਾਲੇ, ਭਾਈ ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਨਾਭਾ ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਬਾਬਾ ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਬੇਦੀ ਤੇ ਬਾਬਾ ਚੇਤ ਸਿੰਘ ਸਣੇ ਪਰਿਵਾਰ ਅਫਗਾਨਿਸਤਾਨ ਵਿਚ ਆਣ ਵਸੇ ਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਰਾਹੀਂ ਗੁਰਮਤਿ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਚਾਰਕਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਸਦਕਾ ਅਫਗਾਨਿਸਤਾਨ ਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਤੇ ਕਾਫੀ ਅਸਰ ਪਿਆ।

ਅਕਾਲੀ ਕੌਰ ਸਿੰਘ - ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਨਾਲ ਕਾਬਲ ਦੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਬੜਾ ਗੂੜ੍ਹਾ ਸਨੇਹ ਸੀ। ਸੰਵਦੇਸ਼ੀਆਂ ਤੋਂ ਦੂਰ, ਬਹੁਸੰਖਿਅਕ ਮੁਸਲਿਮ ਹੁਕਮਰਾਨੀ ਦੇ ਅਧੀਨ ਜੀਵਨ ਬਿਤਾਉਣ ਵਾਲੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਸਾਰ ਲੈਣ ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਦੋ ਵਾਰ ਅਫਗਾਨਿਸਤਾਨ ਆਏ। ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਉਹ ੧੯੧੮-੧੯੧੯ ਵਿਚ ਕਾਬਲ ਠਹਿਰੇ। ਇਸ ਫੇਰੀ ਦੌਰਾਨ ਉਹ ਚਕਨੌਰ ਤੇ ਢਾਕਾ ਲਾਲਪੁਰਾ ਆ ਕੇ ਕਾਬਲ ਵਿਖੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਸੁਘੜਤਾ ਤੇ ਵਿਦਵਤਾ ਨਾਲ ਇਸਲਾਮੀ ਜੂਲੇ ਹੇਠਾਂ ਆਏ ਹੋਇਆਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਪਣੀ ਵਿਰਾਸਤ ਦੀ ਸੋਝੀ ਕਰਾ ਕੇ ਸਿੰਘ ਧਰਮ ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ, ਜਿਹੜੇ ਹਿੰਦੂਤਵ ਤੋਂ ਵੀ ਡਿਗਦੇ ਜਾ ਰਹੇ ਸੀ। ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਆਪਣੇ ਧਾਰਮਿਕ ਵਿਰਸੇ ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ। ਉਹ ਪਹਿਲਾਂ ਲਾਲਪੁਰਾ ਜੋ ਕਿ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਸ਼ਹਿਰ ਜਲਾਲਾਆਬਾਦ ਤੋਂ ੪੦ ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਤੋਰਖਮ ਬਰਡਰ ਤੇ ਹੈ, ਇਥੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਕਰੀਬ ੧੦੦ ਸਿੱਖਾਂ ਸੇਵਕਾਂ ਦੇ ਘਰ ਸਨ। ਇਸ ਦੇ ਆਸ-ਪਾਸ ਦੇ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿਚ ਵੀ ਕਈ ਘਰ ਵਸਦੇ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਉੱਤੇ ਪਠਾਣੀ ਵਾਤਾਵਰਣ ਦਾ ਅਸਰ ਸੀ। ਉਥੇ ਕੁਝ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿਚ ਹੋਰ ਪਠਾਨੀ ਰਸਮੋ-ਰਿਵਾਜ ਮੌਜੂਦ ਸੀ। ਆਪਣੀਆਂ ਧੀਆਂ-ਭੈਣਾਂ ਦਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਪੈਸੇ ਦੇ ਲੈਣ-ਦੇਣ ਨਾਲ ਕਰਦੇ। ਇਸ ਰਸਮ ਨੂੰ 'ਰਮ' ਆਖਦੇ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਸਨ, ਜਿਸ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਨੇ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬਚਨ ਸੁਣ ਕੇ ਕਾਇਲ ਹੋਏ ਬਿਨਾਂ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਤਾਂ ਮੌਜੂਦ ਸਨ ਪਰ ਗੁਰਮਤਿ ਮਰਿਆਦਾ ਦੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ।

ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਨੇ ਘਰ-ਘਰ ਜਾ ਕੇ ਗੁਰਮਤਿ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ। ਜਿਥੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਨਹੀਂ ਸਨ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਬਣਾਏ ਅਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਪ੍ਰਵਾਹ ਚਲਾ ਦਿੱਤੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਨਾਲ ਕੁਝ ਮੁਤਅਸਬੀ ਮੌਲਵੀਆਂ ਨੂੰ ਤਕਲੀਫ ਹੋਈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਸਾਜ਼ਿਸ਼ਾਂ ਕੀਤੀਆਂ, ਜਿਸ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਕੁਝ ਲੋਕ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਉੱਠ ਖੜ੍ਹੇ ਹੋਏ। ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਨੇ ਵਧਦੇ ਪਠਾਣੀ ਹਜੂਮ ਨੂੰ ਬੜੇ ਸਿਦਕ ਅਤੇ ਠਰੁੰਮੇ ਨਾਲ ਅੱਗੇ ਜਾ ਕੇ ਰੋਕਿਆ ਅਤੇ ਪਠਾਣਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਾ-ਬੁਝਾ ਕੇ ਆਪਸੀ ਮੇਲ-ਮਿਲਾਪ ਦਾ ਵਾਤਾਵਰਣ ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਸਦਕਾ ਕਈ ਸਹਿਜਧਾਰੀ ਵੀਰ ਕੇਸਾਧਾਰੀ ਅਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਧਾਰੀ ਬਣੇ। ਉਹ ਇਨ੍ਹਾਂ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿਚ ਸਨ ਜਦੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਿਤਾ ਦੇ ਪ੍ਰਲੋਕ ਸਧਾਰਨ ਦੀ ਖਬਰ ਮਿਲੀ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਘਰ ਵੱਲ ਕਸ਼ਮੀਰ ਤੁਰ ਪਏ ।

ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਬਾਦ ਹਾਲਾਤ ਨੇ ਪਲਟਾ ਖਾਧਾ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਹਾਲਾਤ ਸੁਧਰੇ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਉਚੇਚਾ ਇਹ ੨੦੦) ਦੀ ਰਕਮ ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਨੂੰ ਮੋੜਨੀ ਚਾਹੀ । ਪਰ ਆਪ ਨੇ ਲੈਣੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕੀਤਾ ਤੇ ਕਿਹਾ 'ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ! ਇਹ ਰਕਮ ਉਸ ਸਮੇਂ ਗੁਰੂ ਨੇ ਭੇਜੀ ਸੀ ਜੋ ਆਪ ਦੇ ਅਰਪਨ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ ਇਸ ਨੂੰ ਹੁਣ ਮੈਂ ਵਾਪਸ ਨਹੀਂ ਲੈ ਸਕਦਾ।' ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਬਹੁਤ ਮਜਬੂਰ ਕਰਨ ਪਰ ਆਪ ਨੇ ਕਿਹਾ -

'ਇਹ ਰਕਮ ਗੁਰੂ ਦੀ ਹੀ ਸੀ ਜੋ ਤੁਸਾਂ ਵਾਪਸ ਹੀ ਕਰਨ ਹੈ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਅਰਪਨ ਕਿਸੀ ਹੋਰ ਲੋੜਵੰਦ ਸਜਣ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿਓ ਤੇ ਸਮਝ ਲੈਣਾ ਤੁਸੀਂ ਗੁਰੂ ਦਾ ਕਰਜ਼ਾ ਉਤਾਰ ਦਿਤਾ ਹੈ ।'

ਇਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਬਿਰਧ ਬਾਬਾ ਜੀ ਅਕਾਲ ਚਲਾਣਾ ਕਰ ਗਏ ਤਾਂ ਆਪ ਕਿਸੀ ਕਾਰਨ ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਨੂੰ ਖਬਰ ਨਹੀਂ ਦੇ ਸਕੇ ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹੈਰਾਨੀ ਦੀ ਹੱਦ ਨਾ ਰਹੀ ਜਦ ਕਿ ਆਪ ਜੀ ਦੁਸਹਿਰੇ ਪਰ ਆ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਏ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪ ਕਈ ਵੇਰ ਬਿਨ ਬੁਲਾਏ ਵੀ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰੇਮੀਆਂ ਦੇ ਦੁਖ ਸੁਖ ਵਿਚ ਆ ਸਹਾਈ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਆਪਦਾ ਜੀਵਨ ਏਨਾ ਉਚਾ ਸੀ ਕਿ ਭਾ. ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਾਏ ਇਹ ਸਾਰੇ ਸ਼ੁਭ ਗੁਣ ਆਪ ਜੀ ਵਿਚ ਮੌਜੂਦ ਸਨ:-

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਪਉੜੀ ੧੫ (ਸਿੱਖ ਦੀ ਨਿੱਤ ਕਮਾਈ)

'ਪਿਛਲ ਰਾਤੀਂ ਜਾਗਣਾ ਨਾਮੁ ਦਾਨੁ ਇਸਨਾਨੁ ਦ੍ਰਿੜਾਏ ।
ਮਿਠਾ ਬੋਲਣ ਨਿਵ ਚਲਣੁ ਹਥਹੁ ਦੇ ਕੈ ਭਲਾ ਮਨਾਏ ।
ਥੋੜਾ ਸਵਣਾ ਖਾਵਣਾ ਥੋੜਾ ਬੋਲਨੁ ਗੁਰਮਤਿ ਪਾਏ ।
ਘਾਲਿ ਖਾਇ ਸੁਕ੍ਰਿਤ ਕਰੈ ਵਡਾ ਹੋਇ ਨ ਆਪੁ ਗਵਾਏ ।
ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਮਿਲਿ ਗਾਂਵਦੇ ਰਾਤਿ ਦਿਹੈ ਨਿਤ ਚਲਿ ਚਲਿ ਜਾਏ ।
ਸਬਦ ਸੂਰਤਿ ਪਰਚਾ ਕਰੈ ਸਤਿ ਗੁਰੁ ਪਰਚੈ ਮਨੁ ਪਰਚਾਏ ।
ਆਸਾ ਵਿਚਿ ਨਿਰਾਸੁ ਵਲਾਏ ।' (ਵਾਰ-੧੮, ਪਉੜੀ-੧੫)

ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਦੀ ਇਸ ਕਰਨੀ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਹੀ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਨਿਹੰਗ ਨੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ (੧੯੪੬) ਵਿਚ ਡੇਰਾ ਬਾਬਾ ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਹੋਤੀ ਮਰਦਾਨ (ਪਸ਼ੌਰ) ਵਿਚ ਪੁੱਛ ਕਰਨ ਪਰ ਇਹ ਬਚਨ ਕਹੇ ਸਨ :-

ਸਿਖ ਕੌਣ ਹੈ ?

ਸਿਖ ਤਾਂ ਹੁਣ ਸਹਿਜਧਾਰੀ ਹੀ ਰਹਿ ਗਏ ਹਨ ।

ਅਕਾਲੀ ਕੌਣ ਹੈ ?

ਅਕਾਲੀ ਤਾਂ 'ਅਕਾਲੀ ਕੌਰ ਸਿੰਘ' ਹੀ ਹਨ- ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਬਾਣ ਤੇ ਕਰਨੀ ਅਕਾਲੀਆਂ ਵਰਗੀ ਹੈ ।

ਨਿਹੰਗ ਕੌਣ ਹੈ ?

ਨਿਹੰਗ ਤਾਂ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਨਿਹੰਗ 'ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ' ਜੀ ਹੀ ਹਨ ਜੋ ਪੂਰਨ ਨਿਹੰਗ ਹਨ ।

ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਲਹਿਰ ਤੇ ਅਕਾਲੀ ਜੀ

ਉਨੀਸਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਅਖੀਰਲੇ ਚੌਥਾਈ ਹਿਸੇ ਵਿਚ ਗੁਰਮਤ ਲਹਿਰ ਨੇ ਜੋਰ ਫੜਿਆ ਯਾ ਇਉਂ ਕਹਿ ਲਵੋ ਇਕ ਲਹਿਰ ਉਠੀ ਜਿਸ ਨੂੰ 'ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਲਹਿਰ' ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ । ਇਸ ਲਹਿਰ ਦਾ ਭਾਵ ਖਾਲਸਾ ਪੰਥ ਵਿਚੋਂ ਅਨਮਤ ਅਸਰ ਤੇ ਕਿਤਨੀਆਂ ਹੀ ਮਨਮਤਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨਾ ਸੀ । ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਕੇਵਲ ਇਸ ਲਹਿਰ ਦੇ, ਪੰਜਾਬ, ਯੂ. ਪੀ. ਸੀ. ਪੀ. ਮਹਾਂਰਾਸ਼ਟਰ, ਬਿਹਾਰ, ਬੰਗਾਲ, ਅਸਾਮ, ਦਖਣ ਫਰੰਟੀਅਰ, ਕਾਬਲ, ਅਫਗਾਨਿਸਤਾਨ ਆਦਿ ਇਲਾਕਿਆਂ ਦਾ ਪਰਚਾਰ ਕਰਨ ਦੇ ਮੁਢਲੇ ਹਾਮੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਨ ਬਲਕਿ ਪੂਰੇ ਪਰਚਾਰਕ ਤੇ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

'ਚੀਫ ਖਾਲਸਾ ਦੀਵਾਨ' ਦੇ ਧਾਰਮਕ ਸਲਾਹਕਾਰ ਵੀ ਸਨ। ਹਰ ਇਕਤਰਤਾ ਵਿਚ ਆਪ ਦੀ ਸਲਾਹ ਨੂੰ ਬੜੀ ਵਡਮੂਲੀ ਸਮਝ ਕੇ ਅਪਣਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਆਪ ਦੇ ਮਨੋਹਰ ਕਥਾ ਵਿਖਿਆਨ ਆਪ ਨੂੰ ਆਲਮ ਬਾਅਮਲ ਸਮਝ ਕੇ ਕਰਾਏ ਜਾਂਦੇ ਸਨ ।

ਇਸੀ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦਾ ਸਦਕਾ, ਬੁਢਾ-ਦਲ ਦੇ ਨਿਹੰਗ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਹਜ਼ੂਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਨਿਹੰਗ ਸਿੰਘ ਆਪ ਦਾ ਬੜਾ ਆਦਰ-ਸਨਮਾਨ ਇਸ ਲਈ ਕਰਦੇ ਸਨ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਸਮਝਦੇ ਸਨ ਕਿ 'ਅਕਾਲੀ ਜੀ' ਜੈਸੇ ਨਿਹੰਗ ਵਿਦਵਾਨ ਵੀ ਅਸਾਡੇ ਵਿਚ ਉਚੇ ਜੀਵਨ ਵਾਲੇ ਮਹਾਂਪੁਰਸ਼ ਹਨ।

ਗੁਰਮਤ ਦੀਆਂ ਵੀਚਾਰਾਂ ਦੇ ਪੰਥਕ ਇਕੱਠ ਵਿਚ ਹਰ ਸਮੇਂ ਆਪ ਨੂੰ ਬੁਲਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ । ਆਪ ਦੀ ਵਿਦਵਤਾ ਭਰੀ ਸ਼ਾਂਤੀ ਭਰਪੂਰ ਗੁਰਮਤ ਅਨਕੂਲ ਵੀਚਾਰਾਂ ਦਾ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਵਿਚ ਬੜਾ ਸਤਕਾਰ ਸੀ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਵੀਚਾਰ ਨੂੰ ਵਡਮੁਲੀ ਸਮਝ ਕੇ ਅਪਣਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ।

ਆਪ ਤਤ ਗੁਰਮਤ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ ਇਸ ਲਈ ਆਪ ਦਾ ਨਾਮ ਕਈ ਵੇਰ ਸ੍ਰੀ ਹਰਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਹੈਡ ਗ੍ਰੰਥੀ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖਤ ਦੀ ਜਥੇਦਾਰੀ ਲਈ ਵੀਚਾਰ ਗੋਚਰੇ ਆਇਆ ਪਰ ਆਪ ਸਦਾ ਹੀ 'ਨਾਂਹ' ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਇਕ ਵੇਰ 'ਪ੍ਰਕਾਸ਼' ਅਖਬਾਰ ਵਿਚ ਆਪ ਦਾ ਨਾਮ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖਤ ਦੀ ਜਥੇਦਾਰੀ ਲਈ ਨਿਕਲਿਆ ਤਾਂ ਆਪ ਨੇ ਇਹ ਉਤਰ ਦਿਤਾ ਸੀ :-

ਜਥੇਦਾਰ ਕੈਸਾ ਚਾਹੀਏ ?

'ਮੈਨੂੰ 'ਪ੍ਰਕਾਸ਼' ਵਿਚ ਇਹ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਹੈਰਾਨੀ ਹੋਈ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੀ ਸਜਣ ਨੇ ਦਾਸ ਦਾ ਨਾਮ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖਤ ਜੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਾਸਤੇ ਦਸਣ ਦੀ ਖੇਚਲ ਕੀਤੀ ਹੈ।'

'ਪਿਆਰੇ ਤੇ ਸਤਕਾਰ ਯੋਗ ਖਾਲਸਾ ਜੀ ਮੈਂ ਬਿਨੇ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ :-

'ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖਤ ਜੀ ਦਾ ਜਥੇਦਾਰ ਜਿਥੇ ਸੂਰਬੀਰ ਬਚਨ ਕੇ ਬਲੀ, ਹੋਂਨੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ ਉਥੇ ਨਾਮ ਬਾਣੀ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮ ਅਭਿਆਸੀ ਵੀ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਜਿਥੇ ਦਾਸ ਇਹਨਾਂ ਗੁਣਾਂ ਤੋਂ ਖਾਲੀ ਹੈ ਉਥੇ ਇਹ ਭੀ ਬਾਤ ਹੈ ਕਿ ਮੇਰੇ ਪਾਸੋਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਇਕ ਦੰਪਤੀ (ਮਹਾਰਾਜ ਤੇ ਮਹਾਰਾਣੀ) ਨਾਭਾ ਵਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਹੈ) ਖਾਲਸੇ ਨੇ ਅਜ ੪੨ ਸਾਲ ਦੇ ਕਰੀਬ ਹੋਏ ਪ੍ਰਣ ਕਰਵਾਇਆ ਸੀ, ਕਿ ਮੈਂ ਕਿਸੀ ਪੰਥਕ ਜਥੇ ਦੀ ਔਹਦੇਦਾਰੀ ਯਾ ਗੌਰਮੈਂਟ ਦੇ ਕਿਸੀ ਮਹਿਕਮੇ ਦੀ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਨੌਕਰੀ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ। ਇਸ ਲਈ ਦਾਸ ਇਸ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਲੈਣੋਂ ਅਸਮਰਥ ਹੈ। ਤਾਂਤੇ ਕੋਈ ਸਜਣ ਮੇਰੇ ਸਬੰਧ ਵਿਚ ਕਿਸੀ ਅਜੇਹੀ ਸੇਵਾ ਲਈ ਨਾਮ ਲੈਣ ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਹੀ ਦਿਲ ਵਿਚ ਯਾ ਲਿਖਤ ਵਿਚ ਨਾ ਲਿਆਵੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੈਂ ਗੁਰੂ ਕਾ ਜਿਥੇ ਦੇਣਦਾਰ ਹੋਵਾਂਗਾ ਓਥੇ ਬਚਨ ਭੰਗ ਕਰਨ ਦਾ ਅਪਰਾਧੀ ਭੀ ਹੋਵਾਂਗਾ ਤੇ ਹੋਰ ਕਿਤਨੇ ਹੀ ਗੁਣਾਂ ਤੋਂ ਹੀਣ ਹੋਣ ਕਰ ਕੇ ਇਹ ਸੇਵਾ ਨਹੀਂ ਨਿਭਾ ਸਕਾਂਗਾ ।'

ਪੰਥਕ ਪਾਰਟੀ ਬਾਜੀ ਨੂੰ ਨਬੇੜਨ ਲਈ ਸਾਲਸਾਂ ਵਿਚ ਆਪ ਦਾ ਨਾਮ ਕਈ ਵੇਰ ਚੁਣਿਆ ਗਿਆ। ਜਿਤਨੇ ਫਿਰਕੇ, ਨਾਨਕ ਪੰਥੀ, ਨਾਮਧਾਰੀ, ਨਿਰਮਲੇ, ਉਦਾਸੀ, ਨਿਹੰਗ, ਅਢਨ ਸ਼ਾਹੀਏ, ਸੇਵਾ ਪੰਥੀਏ, ਸੁਥਰੇ ਅਤੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਸਿਖ ਆਦਿਕ ਹਨ ਸਭ ਸੰਪਰਦਾਵਾਂ ਵਿਚ ਆਪ ਦੇ ਅਮਲੀ ਜੀਵਨ ਦਾ ਸਦਕਾ ਆਪ ਨੂੰ ਸਤਿਕਾਰ ਮਿਲਦਾ ਸੀ-

'ਧੰਨ ਧੰਨ ਸੋ ਗੁਰਸਿਖ ਕਹੀਏ ।
ਜੋ ਉਪਦੇਸ ਕਰੇ ਪਰਉਪਕਾਰਿਆ ।'

ਇਹ ਪੰਗਤੀ ਉਹਨਾਂ ਪਰ ਪੂਰੀ ਘਟਦੀ ਹੈ ।

੧੪ ਸਿੱਖ ਪਲਟਨ ਦੀ ਬਗਾਵਤ ਤੇ ਅਕਾਲੀ ਜੀ

੧੯੦੭-੯ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਫਿਰੋਜ਼ਪੁਰ ਛਾਉਣੀ ਵਿਚ ਭਾਈ ਵਸਾਖਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ੧੪ ਸਿਖ ਪੰਜਾਬ ਰੈਜਮੈਂਟ ਦੇ ਗ੍ਰੰਥੀ ਸਨ। ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਦੇ ਗੁਰਮਤ ਪ੍ਰਚਾਰ ਤੇ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਦਿਰੜ੍ਹ ਸਿਖੀ ਸਪਿਰਟ ਦੇ ਅਸਰ ਹੇਠ ਜਦ ਕਿ ਕੁਝ ਅੰਗੇਰਜ਼ ਫੌਜੀ ਆਫੀਸਰਾਂ ਦੇ ਆਇਆਂ ਫੌਜੀ ਸਜਣ ਤਾਂ ਉਠ ਖੜੇ, ਪਰੰਤੂ ਭਾਈ ਵਸਾਖਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਜੇ ਰਹੇ। ਫੌਜੀ ਆਫੀਸਰਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਨਿਰਾਦਰੀ ਸਮਝ ਕੇ ਭਾਈ ਵਸਾਖਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਡਿਸਮਿਸ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤਾ। ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਦੇ ਉਚ ਜੀਵਨ ਦਾ ਸਦਕਾ, ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਨੇ ਤੇ ਹੋਰ ਸਿੱਖ ਸੰਗਤਾਂ ਨੇ ਗ੍ਰੰਥੀ ਜੀ ਦੀ ਬੜੀ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ ਤੇ ਉਠਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਗਲਤ ਗਰਦਾਨ ਕੇ ਮੁੜ ਭਾਈ ਵਸਾਖਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਗ੍ਰੰਥੀ ਅਸਥਾਪਤ ਕਰਵਾਇਆ ਇਹ ਹੀ '੧੪ ਸਿਖ ਪਲਟਨ ਵਿਚ ਹੋਈ ਬਗਾਵਤ' ਦੇ ਨਾਮ ਪਰ ਮਸ਼ਹੂਰ ਗੱਲ ਹੈ ।

ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਚਕਾਰ ਪੁਜੇ ਤਾਂ ਇਥੇ ਭਾਈ ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਗਿ. ਲਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅੱਗੇ ਹੀ ਗੁਰਮਤ ਪ੍ਰਚਾਰ ਵਿਚ ਜੁਟੇ ਹੋਏ ਸਨ, ਪਰੰਤੂ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕੁਝ ਸਫਲਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਾ ਹੋਈ। ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਨੇ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਰਲਾ ਲਿਆ ਤੇ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਇਕਠੇ ਹੀ ਗੁਰਮਤ ਅਥਵਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪ੍ਰਚਾਰ ਵਿਚ ਜੁਟ ਪਏ। ਇਹਨਾਂ ਹੀ ਦਿਨਾਂ 'ਚ ਸੰਤ ਸਾਹਿਬ ਭਾਈ ਮੋਹਰ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ (ਪੁਣਛ ਗੱਦੀ) ਚਕਾਰ ਆ ਪੁਜੇ। ਇਧਰ ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਪੂਰਨ ਗੁਰਮਰਯਾਦਾ ਅਨੁਸਾਰ ਖੰਡੇ ਦੀ ਪਾਹੁਲ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਦੇ ਸਨ ਉਧਰ ਤਾਂ ਸੰਤ ਸਾਹਿਬ ਚਰਨ ਪਾਹੁਲ ਦਿੰਦੇ ਸਨ। ਮਾਮਲਾ ਸਖਤ ਬਣ ਗਿਆ। ਸੰਤ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਸਿੰਘ ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਪਾਹੁਲ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਆਖਣ ਤੇ ਹੋਰ ਸਿੰਘ ਗੁਰਮਰਯਾਦਾ ਦੀ ਪਾਹੁਲ ਠੀਕ ਦਰਸਾਉਣ, ਆਖਰ ਫੈਸਲਾ ਹੋਇਆ ਕਿ ਸੰਤ ਸਾਹਿਬ ਤੇ ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਹੀ ਨਜਿੱਠਣ ਕਿ ਕਿਹੜੀ ਪਾਹੁਲ ਠੀਕ ਹੈ। ਆਪਸ ਵਿਚ ਬੜੀ ਬਹਿਸ ਹੋਈ ਸੰਤ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਚਰਨ ਪਾਹੁਲ ਹੀ ਪੁਰਾਤਨ ਰੀਤੀ ਦਸੀ ਤਾਂ ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਨੇ ਇਕ ਅਜੇਹਾ ਵਿਦਿਵਤਾ ਭਰਿਆ ਵਿਖਿਆਨ 'ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪਰਚਾਰ ਗੁਰਮਰਯਾਦਾ ਅਨੁਸਾਰ ਅਨੰਦ-ਕਾਰਜ, ਜੰਮਨ ਮਰਨ ਸੰਸਕਾਰ ਆਦਿਕ ਪਰ ਦਿਤਾ ਤੇ ਰਹਿਤ ਨਾਮਿਆਂ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਦੇ ਕੇ ਸਿਧ ਕੀਤਾ ਕਿ '**ਪੀਓ ਪਾਹੁਲ ਖੰਡੇ ਧਾਰ**' ਵਾਲੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਮਰਯਾਦਾ ਹੀ ਪੂਰਨ ਗੁਰਮਤ ਸਿਧ ਕਰ ਵਿਖਾਈ ਸੰਤ ਸਾਹਿਬ ਵੀ ਭਾਸ਼ਣ ਸੁਣ ਕੇ ਨਾ ਸਿਰਫ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੀ ਹੋਏ ਸਗੋਂ ਅਗੋਂ ਨੂੰ ਏਹੋ ਹੀ ਧਾਰਨਾ ਦੇ ਧਾਰਨੀ ਬਣ ਗਏ। ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੀ ਵੇਰ ਇਥੇ ਸਭਨਾਂ ਨੇ ਮਿਲ ਕੇ ਖੰਡੇ ਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਤਿਆਰ ਕਰਕੇ ਅਭਲਾਸ਼ੀ ਸਜਣਾਂ ਨੂੰ ਛਕਾਇਆ ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਪ੍ਰਤਖ ਗੁਰੂ ਦੀ ਦੇਹ ਸਮਝਣਾ ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਆਇਆ ਸੀ । ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਸੱਚੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਗਟ ਗੁਰਾਂ ਕੀ ਦੇਹ ਸਮਝਣਾ ਆਪ ਦੇ ਹੀ ਹਿਸੇ ਆਇਆ ਸੀ। ਇਕ ਵੇਰ ਆਪ ਆਸ਼ਰਮ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਕਾਰਾਂ ਚੋਂ ਫਾਰਗ ਹੋ ਕੇ ਰਾਤ ਨੂੰ ਸੌਂ ਗਏ ਤਾਂ ਅਧੀ ਰਾਤੀ ਅਚਾਨਕ ਜਾਗ ਉਠੇ, ਤੇ ਗ੍ਰੰਥੀ ਸਾਹਿਬ ਭਾ. ਦਲੀਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਜਾ ਜਗਾਇਆ ਤੇ ਕਿਹਾ, ਉਠੋ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ 'ਸਾਵਧਾਨ ਹੋ ਜਾਓ!' ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰੋ ਤੇ ਮਹਾਰਾਜ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਕਰੋ। ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਦਲੀਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਅਜੇ ਤਾਂ ਜੀ ਬਹੁਤ ਰਾਤ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਅਜ ਇਤਨੀ ਜਲਦੀ ਕੀ ਲੋੜ ਪਈ ਹੈ ਮਹਾਰਾਜ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਕਰਨ ਦੀ?

ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਬਚਨ ਮਨੋਂ ਤੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਕਰੋ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਮਜਬੂਰ ਹੋ ਕੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਕੀ ਵੇਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਮਹਾਰਾਜ ਦਾ ਇਕ ਵਰਕਾ ਦੋਹਰਾ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ ਆਪ ਨੇ ਵਰਕਾ ਸਿਧਾ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਕਿਹਾ "ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਧਿਆਨ ਰਖਿਆ ਕਰੋ ।"

੧੯੨੪ ਈ. ਵਿਚ ਆਪ ਨੇ ਜਥੇਦਾਰ ਕਪੂਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੇ ਹੋਰ ਮਜ਼ਫਰਾਬਾਦ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਦੇ ਉਘੇ ਸਜਣਾਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਗੁਰਦਵਾਰਾ ਛੇਵੀਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਨਲੂਛੀ ਅਤੇ ਗੁਰਦਵਾਰਾ ਗੁਫਾ ਸਾਹਿਬ ਥੜਿਆਂ ਪਰ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਕਰਵਾਏ ਇਥੋਂ ਹੋ ਆਪ ਕਸ਼ਮੀਰ ਸ੍ਰੀਨਗਰ ਪੁਜੇ। ਇਥੇ ਗੁਰਦਵਾਰਾ ਸ੍ਰੀ ਛਟੀ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਮਾਤਾ ਭਾਗਭਰੀ ਨੂੰ ਨਿਹਾਲ ਕਰਨ ਸਮੇਂ ਬੈਠਦੇ ਸਨ ਇਥੇ ਥੜਾ ਸਾਹਿਬ ਸੀ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਉਦਮ ਕਰ ਕੇ ਉਸ ਥੜੇ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਸ਼ਸ਼ੋਭਤ ਕੀਤੇ। ਇਹ ਕਾਰਜ ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲਹਿਰ ਚਲਾ ਕੇ ਹੀ ਕੀਤਾ, ਜਿਤਨੇ ਕਸ਼ਮੀਰ ਵਿਚ ਸੰਤ-ਡੇਰੇ ਗੁਫਾਵਾਂ ਆਦਿ ਸਨ ਸਭ ਥਾਂਵਾਂ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਕਰਵਾਏ। ਜਿਸ ਨਾਲ ਕਸ਼ਮੀਰ ਵਿਚ ਗੱਦੀ ਧਾਰੀਆਂ ਸੰਤਾਂ ਮਹੰਤਾਂ ਨੂੰ ਕਾਫੀ ਦੁਖ ਹੋਇਆ ।

ਪੰਥ ਵਿਚੋਂ ਗੁਰੂਡੰਮ ਦੀ ਹਾਲਤ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਨ ਲਈ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਨਿਗਰ ਕੰਮ ਇਹ ਅਰੰਭਿਆ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਗੁਰਗੱਦੀ ਦਿਵਸ ਨੂੰ ਉਸੀ ਪੈਮਾਨੇ ਤੇ ਮਨਾਇਆ ਜਾਏ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋਰ ਗੁਰਪੁਰਬ ਮਨਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਚਲਾਈ ਪਿਰਤ ਤੇ ਹੁਣ ਹਰ ਥਾਂ ਹਰਏਕ ਗੁਰ ਅਸਥਾਨਾਂ ਤੇ ਇਹ ਗੁਰਪੂਰਬ ਵੀ ਬੜੀ ਸ਼ਾਨ ਸ਼ੋਕਤ ਤੇ ਉਤਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਮਨਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਦਾ ਇਹ ਵੀਚਾਰ ਸੀ ਕਿ ਗੁਰੂਡੰਮ ਹਟ ਜਾਣ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਅਨਮਤੀ ਮਨਮਤੀ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ "ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ" ਜੀ ਦੀ ਗੁਰਿਆਈ ਦੇ ਗੁਰਪੁਰਬ ਮਨਾਉਣ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਵਧਦਾ ਗਿਆ ਤਾਂ ਉਹ ਦਿਨ ਦੂਰ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ ਜਦ ਕਿ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚੋਂ ਗੁਰੂਡੰਮ ਦਾ ਖਿਆਲ ਆਪੇ ਹੀ ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਏਗਾ ।

ਆਪ ਇਸ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਗੁਰਗੱਦੀ ਦੇ ਗੁਰਪੁਰਬ ਨੂੰ ਚਕਾਰ ਆਸ਼ਰਮ ਵਿਚ ਬੜੇ ਵਡੇ ਪੈਮਾਨੇ ਤੇ ਮਨਾਇਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ੪੭ ਦੇ ਘਲੂਘਾਰੇ ਉਪਰੰਤ ਆਪ ਨੇ ਇਹ ਦਿਨ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਕਈ ਥਾਂ ਮਨਾਏ ਜਾਣ ਦੇ ਉਦਮ ਅਰੰਭ ਕਰਾਏ ।

੧੯੨੪ ਈ. ਦੀ ਗਲ ਏ ਕਿ ਬਾਬਾ ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ ਜੀ ਬੇਦੀ ਕਸ਼ਮੀਰ ਆਏ ਤੇ ਗੁਰਦਵਾਰਾ ਸ੍ਰੀ ਛੇਵੀਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਪੁੱਜੇ। ਆਪ ਨੇ ਆਪਣਾ ਆਸਨ ਲਗਵਾਇਆ। (ਉਹਨਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਬੇਦੀ ਬਾਵੇ ਆਸਣ ਲਗਾ ਕੇ ਗੁਰਦਵਾਰਿਆਂ ਵਿਚ ਬੈਠਦੇ ਸਨ) ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਜੋ ਇਤੇ ਪਹਿਲੇ ਹੀ ਪੁਜੇ ਹੋਏ ਸਨ, ਨੇ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਗੱਦੀ ਲਾਉਣ ਤੋਂ ਰੋਕ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਪਰ ਬਾਵਾ ਜੀ ਬੜੇ ਗਰਮ ਹੋਏ ਤਾਂ ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਨੇ ਸਫਾ ਜੰਗ ਫੜੀ (ਉਹਨਾਂ ਦਿਨਾਂ 'ਚ ਆਪ ਸਫਾ ਜੰਗ ਰਖਦੇ ਸਨ) ਤੇ ਅਗੇ ਆ ਖੜੋਤੇ ਤੇ ਕਹਿਣ ਲਗੇ "ਆਸਨ ਨਹੀਂ ਲਗੇਗਾ ?"

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਬਾਵਾ ਜੀ ਬੜੇ ਔਖੇ ਹੋਏ, ਤਾਂ ਆਪ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਅਗਰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਗੱਦਿਆਂ ਉਤੇ ਬੈਠਣਾ ਹੈ ਤਾਂ ਆਪ ਤਾਬਿਆ ਸਜ ਜਾਓ। ਇਸ ਪਰ ਬਾਵਾ ਜੀ ਰਜ਼ਾਮੰਦ ਹੋ ਗਏ ਤੇ ਤਾਬਿਆ ਸਜ ਗਏ ਤੇ ਕਥਾ ਕਰਨ ਸਮੇਂ 'ਕਾਲੇ ਕਪੜੇ ਵਾਲਿਆਂ' (ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਦੇ ਬਾਰੇ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰ ਕੇ) ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਕਿਹਾ। ਆਪ ਖਾਮੋਸ਼ ਬੈਠੇ ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਸੁਣਦੇ ਰਹੇ ਤੇ ਆਖਰ ਪਰ ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ "ਬਾਵਾ ਜੀ ਜੇ ਅਜੇਹੀ ਹੋਰ ਬਰਖਾ ਕਰਨੀ ਹੈ ਤਾਂ ਮੈਂ ਹਾਜਰ ਹਾਂ ਪਰ ਗੁਰੂ ਕੀ ਹਜੂਰੀ ਵਿਚ ਆਸਨ ਲਗਾ ਕੇ ਬੈਠਣਾ ਉੱਚਿਤ ਨਹੀਂ।"

ਆਪ ਜਿਥੇ ਜਵਾਨਾਂ ਬ੍ਰਿਧਾਂ, ਡੇਰੇਦਾਰਾਂ ਦੇ ਮਾਲਕਾਂ ਤੇ ਹੋਰਾਂ ਮਹਾਂਪੁਰਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰਮਰਯਾਦਾ ਵਲ ਪ੍ਰੇਰਦੇ ਸਨ ਉਥੇ ਨਵੇਂ ਪੋਚ ਵਲ ਖਾਸ ਤੌਰ ਪਰ ਧਿਆਨ ਦਿੰਦੇ ਸਨ। ਬਚਿਆਂ ਤੇ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਵਿਚ ਰਹਿਤ ਮਰਯਾਦਾ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਖਾਸ ਤੌਰ ਪਰ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਬਚਿਆਂ ਨੂੰ ਫਤਹਿ ਗਜਾਨ ਦਾ ਢੰਗ-ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਅਦਬ ਤੇ ਨਿਮਰਤਾ ਨਾਲ ਪੈਸਾ ਟੱਕਾ ਰਖ ਮਥਾ ਟੇਕਨ ਦੀ ਵਿਉਂਤ, ਗੁਰਦਵਾਰੇ ਵਿਚ ਚੋਂਕੜਾ ਮਾਰ ਕੇ ਬੈਠਣ ਦੇ ਅਦਬ ਦਸਦੇ ਸਨ। ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪ੍ਰਚਾਰ ਬਾਰੇ ਖਾਸ ਤੌਰ ਪਰ ਗਲਬਾਤ ਕਰਦੇ ਸਨ ਤੇ ਪੰਜ ਕਕਾਰਾਂ ਦੀ ਰਹਿਤ ਮਰਯਾਦਾ ਸਮਝਾਂਦੇ ਸਨ। ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਵਿਚ ਪੂਰਨ ਗੁਰਸਿਖ ਹੋਣ ਦਾ ਉਤਸ਼ਾਹ ਭਰਦੇ ਸੀ।

ਗੁਰਮਤ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਅਕਾਲੀ ਜੀ

ਗੁਰਮਤ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰਕਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰਮਤ ਧਾਰਨਾ ਤੇ ਰਹਿਤ ਮਰਯਾਦਾ ਵਲ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਤੇ ਸਿਖ ਪੰਥ ਦੇ ਮੁਖੀਆਂ ਤੇ ਲੀਡਰਾਂ ਅਤੇ ਬੜੇ ਬੜੇ ਸਿਖ ਰਈਸਾਂ, ਰਾਜਿਆਂ ਤੇ ਮਹਾਰਾਜਿਆਂ ਨੂੰ ਬੜੇ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਅੰਦਰਖਾਨੇ ਸਚ ਆਖਣਾ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪੋਪਟ ਲੀਲਾ ਤੋਂ ਪਰਦਾ ਲਾਹੁਨ ਦਾ ਕੰਮ ਆਪ ਜੀ ਬੜੀ ਨਿਧੜਕਤਾ ਨਾਲ ਕਰਦੇ ਸੀ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਮਾਨੋ ਅਕਾਲੀ ਫੂਲਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਰੂਹ ਆਪ ਅੰਦਰ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਕਦੀ ਕਦੀ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਯੋਗ ਸਮਝਕੇ ਤਾੜਨਾ ਭੀ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਸਨ ਜੋ ਐਸੇ ਹੀ ਨਿਰਲੋਭ ਨਿਰਇੱਛਤ ਚੁਪ ਕੀਤੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਗੰਭੀਰ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਗੁਰਮੁੱਖਾਂ ਪਾਸੋਂ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਇਕ ਵਾਰੀ ਇਕ ਬੜੇ ਮੁਖੀ ਸਿਖ ਰਈਸ ਜੋ ਕਿ ਇਕ ਬੜੇ ਭਾਰੇ ਪੰਥਕ ਇਕਠ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਚੁਣੇ ਗਏ। ਉਹ ਦਾੜੇ ਨੂੰ ਬਸਮਾਂ ਲਾਉਂਦੇ ਸਨ। ਬੜੀ ਜੁੱਰਤ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸੁਧਾਈ ਲਈ ਆਪ ਡੱਟ ਗਏ ਤੇ ਅਗੇ ਨੂੰ ਪਰਣ ਲੈ ਕੇ ਹੀ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਖਹਿੜਾ ਛਡਿਆ। ਇਕ ਬੜੇ ਮੰਨੇ ਪ੍ਰਮੰਨੇ ਸੰਤ ਜੀ ਦੇ ਜ਼ਿਮੇਂ ਲਾਇਆ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਇਹਨਾਂ ਨਾਲ ਇਕਠੇ ਸਫਰ ਕਰੋ ਤੇ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਸਮਝਾਉਣਾ ਤੇ ਠੀਕ ਰਸਤੇ ਪਾਉਣਾ ਤਾਂ ਕਿ ਇਹ ਪੂਰਨ ਗੁਰਸਿਖ ਬਣਕੇ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੀ ਹੋਰ ਸੇਵਾ ਕਰ ਸਕਣ ਤੇ ਦੂਜੇ ਲੋਕ ਵੀ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਤੋਂ ਫਾਇਦਾ ਉਠਾਣ। ਅਜੇਹੇ ਸੋਧ ਸੁਧਾਈ ਦੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਗੁਰਮੁੱਖ ਗੁਰਸਿੱਖ ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਹੀ ਸਨ ।

ਗੁਰਤਖਤਾਂ ਤੇ ਹੋਰ ਗੁਰ ਅਸਥਾਨਾਂ ਦੀ ਮਰਯਾਦਾ ਅਤੇ ਪਰੰਪਰਾ ਤੋਂ ਚਲੀ ਆਈ ਰਹੁ-ਰੀਤੀ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਚਣਾ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਭੁੱਲਾਂ ਨੂੰ ਸੋਧਣਾ ਮਾਨੋ ਆਪ ਦਾ ਫ਼ਰਜ਼ ਹੀ ਬਣ ਗਿਆ ਸੀ। ਸ੍ਰੀ ਹਜ਼ੂਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵਿਚ ਜੋ ਜੋ ਤਰੁੱਟੀਆਂ ਆਈਆਂ ਤੇ ਸੁਧਾਰ ਲਾਇਕ ਗੱਲਾਂ ਸਨ। ਆਪ ਨੇ ਇਕ ਪੁਸਤਕ "ਹਜ਼ੂਰੀ ਸਾਥੀ" ੧੯੯੯ ਵਿਚ ਛਾਪ ਕੇ ਸੰਗਤਾਂ ਤਕ ਪਹੁੰਚਾਈਆਂ ਤੇ ਇਸ ਸੁਧਾਈ ਲਈ ਆਪ ਨੇ ਪੂਰਨ ਯਤਨ ਕੀਤੇ । ਸ੍ਰੀ ਹਜ਼ੂਰ ਸਾਹਿਬ 'ਸੁਖੇ' ਦਾ ਭੋਗ ਭੀ ਆਪ ਨੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਹਟਾਣ ਵਿਚ ਸਫਲਤਾ ਵੀ ਪਾ ਲਈ ਸੀ। ਗੁਰਦਵਾਰਿਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਗੁਰ ਮਰਯਾਦਾ ਨਾਲ ਚਲਾਣ ਵਿਚ ਆਪ ਦੇ ਕਈ ਥਾਂ ਯਤਨ ਸਫ਼ਲ ਹੋਏ ਅਤੇ ਕਈ ਥਾਈਂ ਸਿਖ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰ ਕੇ ਬੀਜ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵਿਚਾਰ ਦਿਤੇ ਜੋ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਵਧਦੇ ਫੁਲਦੇ ਰਹੇ। ਅਰਦਾਸ ਦੀ ਮਹਾਨਤਾ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰਖਣ ਲਈ ਤੇ ਗੁਰ ਮਰਯਾਦਾ ਦੀ ਕਾਮਯਾਬੀ ਲਈ ਆਪ ਸਭ ਕੁਛ ਕੁਰਬਾਨ ਕਰਨ ਲਈ ਤਤਪਰ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਆਪ ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਜਲੂਸ ਕਢੱਣ ਦੇ ਵੀ ਕਟੜ ਵਿਰੋਧੀ ਸਨ।

ਬਿ. ੨੦੦੦, ਦਾ ਵਾਕਿਆ ਹੈ ਕਿ ਮੁਜ਼ਫਰਾਬਾਦ ਵਿਖੇ ਇਕ ਧਾਰਮਕ ਤੇ ਪੋਲੀਟੀਕਲ ਕਾਨਫਰੰਸ ਹੋਣੀ ਨੀਯਤ ਹੋਈ, ਜਿਸ ਤੇ ਆਪ ਨੂੰ ਉਚੇਚਾ ਸੱਦਿਆ ਗਿਆ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਨਗਰ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨ ਬਾਰੇ ਇਥੇ ਸੰਗਤਾਂ ਵਿਚ ਬੜਾ ਮਤ ਭੇਦ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਿਆ, ਬੜੀ ਜਦੋਜਹਿਦ ਹੋਈ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਰਾਤ ਦੇ ਦੋ ਵਜੇ ਤਕ ਕਿਸੀ ਅੰਤਮ ਫੈਸਲੇ ਪਰ ਗਲ ਨਾ ਪੁਜੀ। ਵਿਤਕਰਾ ਇਸ ਗਲ ਦਾ ਸੀ ਕਿ ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਤੇ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਹਮ-ਖ਼ਿਆਲੀ ਸੱਜਣ ਇਹ ਆਖਦੇ ਸਨ ਕਿ ਜਲੂਸ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਨਿਕਲੇ ਪ੍ਰੰਤੂ ਕਈ ਸਿੰਘ ਸਮੇਂ ਦੇ ਜਥੇਦਾਰ ਸਰਦਾਰ ਕਪੂਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਜਲੂਸ ਕਢਣ ਪਰ, ਜ਼ੋਰ ਦਿੰਦੇ ਸਨ, ਜਦ ਕੋਈ ਵੀ ਫੈਸਲਾ ਹੁੰਦਾ ਨਜ਼ਰ ਨਾ ਆਇਆ ਤੰਦ ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਜਲੂਸ ਜਥੇਦਾਰ ਜੀ ਦਾ ਕਢ ਲਵੋ ਪ੍ਰੰਤੂ ਮੈਂ ਸ਼ਾਮਲ ਨਹੀਂ ਹੋਵਾਂਗਾ।" ਬੜੀ ਮੁਸ਼ਕਲ ਦੇ ਹਾਲਾਤ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਏ ਤਾਂ ਉਸ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਵਕਤ ਦੇ ਸਟੇਜ ਸੈਕਟਰੀ ਸ. ਮੋਹਣ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਿਰਮਾਣ, ਅਤੇ ਗਿਆਨੀ ਉਜਾਗਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਆਦਿ ਸਜਣਾਂ ਨੇ ਇਕ ਵਿਉਂਤ ਬਣਾਈ ਤੇ ਬੜੀ ਸਿਆਣਪ ਤੋਂ ਕੰਮ ਲਿਤਾ। ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਗੁਰਮਤ ਅਸੂਲ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਸਿਰ ਨਿਵਾ ਦਿਤਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਇਸ ਲਈ ਇਹਨਾਂ ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਅਸੀਂ ਅਰਜ਼ ਕਰਨੀ ਹੈ ਤੇ ਇਹ ਸੁਣ ਤੋਂ ਬਾਦ ਜੋ ਫੈਸਲਾ ਆਪ ਦਿਉਗੇ ਇਸ ਪਰ ਅਮਲ ਕੀਤਾ ਜਾਏਗਾ ਉਸ ਪਰ ਅਸਾਨੂੰ ਕੋਈ ਇਤਰਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ। ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹਾਂ ਵੀਰ ਦੱਸੋ ਕੀ ਗੱਲ ਹੈ । ਤਾਂ ਇਹਨਾਂ ਕਿਹਾ ਕਿ, ਅਕਾਲੀ ਜੀ? ਜਲੂਸ ਇਸ ਸਮੇਂ ਜਥੇਦਾਰ ਸ. ਕਪੂਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਕਢਣਾ ਨੀਯਤ ਹੋ ਕੇ ਅਰਦਾਸਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਹੁਣ ਸਿਰਫ ਮੁਸ਼ਕਲ ਇਹੀ ਹੈ ਕਿ ਹੋ ਚੁਕਿਆ ਦੇ ਦਸੇ ਹੋਏ ਮਾਰਗ ਉਤੇ ਚਲਿਆ ਜਾਵੇਗਾ ।

ਅਰਦਾਸ ਦੀ ਮਹਾਨਤਾ

ਆਪ ਜੀ ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਖੜੇ ਹੋ ਗਏ, ਤੇ ਹਾਜ਼ਰ ਸੰਗਤਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਅਰਦਾਸ ਦੀ ਮਹਾਨਤਾ ਵਜੋਂ ਇਕ ਪੁਰ ਅਸਰ ਤਕਰੀਰ ਕੀਤੀ ਤੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਅਰਦਾਸਾ ਮੁੱਖ ਰਖੋ ਤੇ ਜਿਵੇਂ ਅਰਦਾਸਾ ਹੋ ਚੁਕਾ ਹੈ ਐਸਾ ਹੀ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਮੇਰੀ ਬੇਨਤੀ ਤੇ ਅਗੇ ਤੋਂ ਅਮਲ ਕਰ ਲੈਣਾ ।

ਇਥੇ ਇਕ ਹੋਰ ਵਾਕਿਆ ਪੇਸ਼ ਆਇਆ ਕਿ ਸ਼ਾਮ ਦੇ ਦੀਵਾਨ ਵਿਚ ਰਹਿਰਾਸ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਸਮਾਂ ਹੋ ਜਾਣ ਉਪਰੰਤ ਵੀ ਰਾਗੀਸਿੰਘ ਜੀ ਕੀਰਤਨ ਕਰੀ ਚਲੇ ਗਏ ਤਾਂ ਆਪ ਕਾਫੀ ਇੰਤਜ਼ਾਰ ਮਗਰੋਂ ਬੇਸਬਰ ਹੋ ਗਏ ਤੇ ਕੀਰਤਨੀ ਜਥੇ ਨੂੰ ਇਕ ਪਰਚੀ ਘਲੀ ਲਿਖਿਆ "ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਰਹਿਰਾਸ ਦਾ ਸਮਾਂ ਬਤੀਤ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਇਹ ਰਹਿਰਾਸ ਸੋਦਰ ਪੜ੍ਹਨ ਦਾ ਸਮਾਂ ਹੈ ਇਹ ਮਰਯਾਦਾ ਪੂਰੀ ਕਰਕੇ ਫਿਰ ਜੋ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਹੈ ਕਰੀ ਚਲੋ। ਰਾਗੀ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਐਸਾ ਹੀ ਕੀਤਾ ।

ਆਪ ਗੁਰਮਤ ਰਹਿਤ ਮਰਯਾਦਾ ਦੇ ਧਾਰਨੀ ਅਤੇ ਰਹੱਸ ਦੇ ਜਾਣੂ ਸਨ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਇਸ ਰਹਿਤ ਪਰਪਕਤਾ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਸਿੰਘ ਸਭਾਵਾਂ ਤੇ ਹੋਰ ਸੁਸਾਇਟੀਆਂ ਆਪ ਪਾਸੋਂ ਗੁਰਮਤ ਬਾਰੇ ਸੰਸ਼ੇ ਨਰਵਿਰਤ ਕਰਾਂਦੀਆਂ ਸਨ। ਆਪ ਦੇ ਲਿਖੇ ਕਾਗਜ਼ ਐਸੇ ਗੁਰਮਤ ਨਿਰਣਿਆਂ ਸਮਝਾਂਦੇ ਸਨ ਤੇ ਆਪ ਦੀ ਸਿਖਸ਼ਾ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਉਹ ਬੜੇ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੁੰਦੇ ਸਨ ।

ਗੁਰਮਤ ਰਹਿਤ ਮਰਯਾਦਾ ਦੇ ਪੱਕੇ ਧਾਰਨੀ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਆਪ ਦਾ ਪੰਥ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਦੇ ਹਰ ਹਲਕੇ ਵਿਚ ਬੜਾ ਸਨਮਾਨ ਸੀ। ਵਡੀਆਂ ਵਡੀਆਂ ਸਿੰਘ ਸਭਾਵਾਂ ਤੇ ਪੰਥਕ ਜਥੇਬੰਦੀਆਂ ਦੇ ਧਾਰਮਕ ਫ਼ੈਸਲੇ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤੇ ਬਗੈਰ ਸ਼ਾਇਦ ਹੀ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹੋਣ।

ਇਹਨਾਂ ਬਾਰੇ ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੀ ਇਹ ਮਸ਼ਹੂਰ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ 'ਆਪ ਤਾਂ ਦਸਤਾਰ ਵੀ ਗੁਰਮਤ ਧਾਰਮਕ ਅਸੂਲਾਂ ਉਨੁਸਾਰ ਸਜਾਉਂਦੇ ਹਨ' ਤੇ ਆਪ ਦਾ ਜੀਵਨ ਗੁਰਮਤ ਸਾਂਚੇ ਵਿਚ ਇਤਨਾ ਢਲ ਚੁਕਾ ਸੀ ਕਿ ਆਪ ਮਾਨੋ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਸਿਖੀ ਦਾ ਰੂਪ ਹੀ ਹੋ ਗਏ ਸਨ।

ਆਪ ਨੂੰ ਗੁਰਮਤ ਦੇ ਵਿਦਵਾਨ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਹਰ ਇਕ ਪੰਥਕ ਇਕੱਠ ਵਿਚ ਉਚੇਚਾ ਤੌਰ ਤੇ ਸੱਦਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਆਪ ਪਾਸੋਂ ਕਥਾ ਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਲੈਕਚਰ ਕਰਵਾਏ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਵਿਚਾਰ ਲਈ ਪੇਸ਼ ਹੋਏ ਗੂੜ੍ਹ ਮਸਲਿਆਂ ਬਾਰੇ ਆਪ ਦੀ ਰਾਏ ਬਹੁਤ ਧਿਆਨ ਤੇ ਨਿਰਪਖ ਸਮਝ ਕੇ ਸੁਣੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਭਾਸ਼ਣ ਦਾ ਇਕ ਇਕ ਸ਼ਬਦ ਗੁਰਮਤ ਭਿੰਨਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ।

ਪੰਥਕ ਧੜੇਬਾਜ਼ੀਆਂ ਨੂੰ ਨਿਬੇੜਨ ਲਈ ਸਾਲਸਾਂ ਵਿਚ ਆਪ ਦਾ ਨਾਮ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਆਉਂਦਾ ਸੀ। ਜਿਤਨੇ ਸਿਖ ਫਿਰਕੇ, ਨਾਨਕ ਪੰਥੀ, ਉਦਾਸੀ, ਸੇਵਾ ਪੰਥੀਏ, ਨਿਰਮਲੇ, ਸੁਥਰੇ, ਨਿਰੰਕਾਰੀ, ਨਿਹੰਗ, ਨਾਮੁਧਾਰੀ ਹਨ ਆਪ ਦੇ ਧਾਰਮਕ ਜੀਵਨ ਦਾ ਸਦਕਾ ਆਪ ਨੂੰ ਸਭਨਾ ਵਿਚ ਸਤਿਕਾਰ ਮਿਲਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਹਰ ਥਾਂ ਜਿਥੇ ਪੁਜਦੇ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਵਿਚਾਰ ਕਰਦੇ, ਤਤ ਗੁਰਮਤ ਦਾ ਨਿਰਣਯ ਕਰਦੇ, ਅਤੇ ਨਿਝੱਕ ਹੋ ਕੇ ਪਾਖੰਡ ਉਤੋਂ ਪਰਦੇ ਲਾਹ ਦਿੰਦੇ ਸਨ ।

"ਧਨੁ ਧਨੁ ਸੋ ਗੁਰਸਿਖ ਕਹੀਏ
ਜੋ ਉਪਦੇਸ ਕਰੇ ਪਰਉਪਕਾਰਿਆ ॥"

ਆਪ ਦੇ ਇਸੇ ਗੁਰਮਤ ਅਰੂੜ ਜੀਵਨ ਦਾ ਸਦਕਾ ਪੰਥ ਦੀ ਨਿਗਰ ਸੇਵਾ ਤੇ ਘਾਲਣਾ ਵਾਲਾ ਜੀਵਨ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਤੇ ਕਈ ਗੁਰੂ ਮੰਦਰਾਂ ਦੀਆਂ ਨੀਹਾਂ ਰਖਾਈਆਂ ਗਈਆਂ। ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਭਾਵੇਂ ਵਿਅਕਤੀ ਤੌਰ ਤੇ ਅਜੇਹਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਪੰਚ ਪ੍ਰਧਾਨੀ ਅਸੂਲ ਦੇ ਧਾਰਨੀ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਨੀਂਹ ਪਥਰ ਧਰਨ ਵਾਲੇ ਪੰਜਾਂ ਪਿਆਰਿਆ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦੇ ਰਹੇ ਹਨ। ਹਜ਼ੂਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਕਈ ਗੁਰਧਾਮਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ। ਸ੍ਰੀ ਪੰਜਾ ਸਾਹਿਬ, ਸ੍ਰੀ ਦੂਖਨਿਵਾਰਨ ਸਾਹਿਬ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਹਾਲ (ਪਟਿਆਲਾ)

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਤੇ ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੇ ਅਨੇਕ ਗੁਰਧਾਮਾਂ ਦੀਆਂ ਨੀਂਹ ਧਰਨ ਸਮੇਂ 'ਪੰਚ ਪ੍ਰਧਾਨ' ਸਿੰਘਾਂ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਏ।

ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਹਾਲ ਪਟਿਆਲਾ ਦੀ ਨੀਂਹ ਪੱਥਰ ਰੱਖਣ ਸਮੇਂ ਪੰਜ ਸਿੰਘ (ਖੱਬੇ ਤੋਂ ਸੱਜੇ) : ਅਕਾਲੀ ਕੌਰ ਸਿੰਘ ਨਿਹੰਗ, ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ, ਸ. ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ਰਾੜੇਵਾਲਾ, ਸੰਤ ਸੰਗਤ ਸਿੰਘ ਕਮਾਲੀਏ ਵਾਲੇ, ਸ. ਮੰਗਲ ਸਿੰਘ ਮਾਨ

ਪਹਿਲਗਾਮ ਜਿਥੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਲਦਾਖ ਫੇਰੀ ਤੇ ਵਾਪਸੀ ਤੇ ਵਿਸ਼ਰਾਮ ਕੀਤਾ ਸੀ ਉਥੇ ਗੁਰਦਵਾਰਾ ਪਹਿਲਗਾਮ (ਕਸ਼ਮੀਰ) ਦੀ ਨੀਂਹ ਰਖਣ ਦਾ ਇਕ ਦਿਲਚਸਪ ਵਾਕਿਆ ਹੈ। ਇਥੇ ਇਕ ਸਿੰਘ ਘਰਾਣੇ ਦੇ ਨਵੇਂ ਮਕਾਨ ਦੀ ਚੱਠ ਸਮੇਂ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਪਾਠ ਦਾ ਭੋਗ ਪਿਆ ਤਾਂ ਆਪ ਨੇ ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ :- ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ! ਇਕ ਪਰਾਤ ਕੜਾਹ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦਿ ਦੀ ਵਾਧੂ ਤਿਆਰ ਰਖਣੀ" ਪੁਛਣ ਦਾ ਹੀਆ ਤਾਂ ਨਾ ਪਿਆ ਪਰ ਹੈਰਾਨੀ ਹੋਈ ਕਿ ਇਹ ਦੇਗ ਕਿਸ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਲਈ ਰਖਾਈ ਹੈ ? ਨਿਸ਼ਾਨ ਸਾਹਿਬ ਲਈ ਆਪ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਇਕ ਲੰਮਾ ਪੋਲ ਮੰਗਾ ਰਖਿਆ ਸੀ। ਆਪਣੀ ਜੇਬ ਵਿੱਚੋਂ ਕੁਝ ਮਾਇਆ ਕਢ ਕੇ ਇਕ ਸਿੰਘ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰਦਿਆ ਕਿਹਾ। ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਸਫੈਦ ਖਦਰ ਦਾ ਕਪੜਾ ਲੈ ਆਓ ਤੇ ਬਸੰਤੀ ਰੰਗਾਓ" ਇਕ ਸਿੰਘ ਨੇ ਪੁੱਛ ਕੀਤੀ। ਮਹਾਰਾਜ ਕੀ ਕਰੋਗੇ । ਤਾਂ ਆਪ ਕਿਹਾ, ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਬਚਨ ਮੰਨਣ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰੋ ਫਿਰ ਦਸਾਂਗਾ। ਚੁਨਾਚਿ ਐਸਾ ਹੀ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਭੋਗ ਉਪਰੰਤ ਆਪ ਜੀ ਖੜੇ ਹੋ ਗਏ ਤੇ ਸੰਗਤ ਪ੍ਰਤੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕਾ ਖਾਲਸਾ, ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤਹਿ ਬੁਲਾਈ ਤੇ ਕਿਹਾ :-

"ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਜੀ ਅਸੀਂ ਇਥੇ ਅਜ ਗੁਰੂ ਅਸਥਾਨ ਬਣਾਣਾ ਹੈ ਇਸ ਲਈ ਬਿਨੇ ਹੈ ਕਿ ਕੜਾਹ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦਿ ਵੰਡੇ ਜਾਣ ਉਪਰੰਤ ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਮਾਈ ਭਾਈ ਨਿਸਾਨ ਸਾਹਿਬ ਤੇ ਕੜਾਹ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦਿ ਦੀ ਦੇਗ ਲੈ ਕੇ ਸ਼ਬਦ ਕੀਰਤਨ ਕਰਦੇ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਚਲੋ। ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਨੇ ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੀ ਤੇ ਸ਼ਬਦ ਕੀਰਤਨ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਉਥੇ ਜਾ ਪੁਜੇ। (ਜਿਥੇ ਅਜ ਗੁਰਦਵਾਰਾ ਸਾਹਿਬ ਪਹਿਲਗਾਮ ਸੁਸ਼ੋਭਤ ਹੈ) ਆਪ ਨੇ ਅਰਦਾਸਾ ਸੋਧ ਕੇ ਨਿਸ਼ਾਨ ਸਾਹਿਬ ਗੱਢ ਦਿਤਾ ਤੇ ਕੜਾਹ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦਿ ਵਰਤਿਆ। ਇਹ ਨਿਸ਼ਾਨ ਅਜ ਤਕ ਓਥੇ ਝੂਲ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਦਾ ਪੰਥਕ ਪਿਆਰ

ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਪੰਥਕ ਕੰਮਾਂ ਦੇ ਲਾਭ ਦਾ ਬੜਾ ਖਿਆਲ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਪੰਥ ਦਾ ਨੁਕਸਾਨ ਹੁੰਦਾ ਵੇਖ ਉਹ ਚਿਤਾਵਨੀ ਕਰਵਾ ਦੇਣੀ ਵੀ ਆਪਣਾ ਫ਼ਰਜ਼ ਸਮਝਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਆਪਣੇ ਵਲੋਂ ਸੁਝਾਓ ਵੀ ਰਖ ਦਿੰਦੇ ਸਨ। ਜੈਸਾ ਕਿ ਆਪ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਹਜ਼ੂਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਗੁਰਦਵਾਰਿਆਂ ਸੰਬੰਧੀ ਨਵਾਂ ਪ੍ਰਬੰਧ ਹੋ ਰਿਹਾ ਵੇਖ, ਪੰਥ ਨੂੰ ਚਿਤਾਵਨੀ ਕਰਵਾਈ ਤੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋ ਜਾਣ ਦਾ ਭਾਰੀ ਡਰ ਹੈ ਇਸ ਲਈ "ਲੋੜ ਹੈ ਕਿ ਪੰਥ ਦਰਦੀਆਂ ਦੀ ਕਮੇਟੀ ਬਣ ਜਾਏ ਜਿਸ ਵਿਚ ਕੋਈ ਇਕ ਪਾਰਟੀ ਪ੍ਰਧਾਨ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਸੰਪ੍ਰਦਾਵਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਤੇ ਉਹ ਨਿਰੋਲ ਪੰਥਕ ਲਾਭ ਤੇ ਗੁਰੂ ਦਾ ਇੰਦੀਆਂ ਲੈ ਕੇ ਇਸ ਕਾਰਜ ਨੂੰ ਸਿਰੇ ਚੜ੍ਹਾਉਣ ।"

"ਆਗੂ ਕੈਸਾ ਚਾਹੀਏ ?"

ਆਪ ਨੇ ਕਸ਼ਮੀਰ ਸਮਾਚਾਰ ਅਕਤੂਬਰ ੧੯੪੭ ਦੇ ਵਿਚ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲਿਖਿਆ : - "ਖਾਲਸਾ ਜੀ ! ਨਿਰੀ ਦੌਲਤ ਤੇ ਮਾਲ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਨੂੰ ਮੁਖ ਰਖ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਕੇ ਆਗੂ ਨਾ ਚੁਣੋ, ਬਲਕਿ ਜੇ ਜਗਤ ਦੇ ਸੁਖ ਵਾਸਤੇ ਜਥੇਬੰਦ ਹੋਣਾ ਹੈ ਤਦ "**ਗੁਣ ਕੀ ਸਾਂਝ ਸੁਖ ਉਪਜੈ**" ਇਸ ਗੁਰਵਾਕ ਨੂੰ ਸਦਾ ਮੁਖ ਰਖ ਕੇ ਬੜੇ ਤੋਂ ਬੜੇ ਗੁਣੀ ਨੂੰ ਆਗੂ ਥਾਪਿਆ ਕਰੋ ਅਤੇ ਜਿਥੇ ਨਵਾਬ ਕਪੂਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਵੇਲੇ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਦੋਹਰਾਂਦੇ ਹੋ ਉਥੇ ਉਸ ਵੇਲੇ ਦੇ ਸਿੰਘ ਸਰਦਾਰ ਬਣ ਕੇ ਭੀ ਵਿਖਾਓ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ "**ਆਪ ਨਾ ਬੁਝਾਂ ਲੋਕ ਬੁਝਾਈ ਐਸਾ ਆਗੂ ਹੋਵਾਂ ।**" ਜਿਥੇ ਪੰਥ ਲਈ ਹਾਨੀਕਾਰਕ ਸਾਬਤ ਹੋਇਆ ਤੇ ਹੋਵੇਗਾ ਉਥੇ ਆਪ ਦੇ ਲਈ ਵੀ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਡਿਆਈ ਦਾ ਕਾਰਨ ਨਹੀਂ ਬਣੇਗਾ। ਆਪ ਨੂੰ ਪੰਥ ਸੇਵਾ ਦਾ ਇਤਨਾ ਚਾਅ ਸੀ ਕਿ ਜਿਵੇਂ ਹੁਕਮ ਹੈ "**ਖੁਧਿਆਵੰਤ ਨਾ ਜਾਣਈ ਲਾਜ ਕੁਲਾਜ ਕੁਬੋਲ**" ਬਸ ਆਪ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਕਿਸੇ ਗੱਲ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਨਹੀਂ ਸਨ ਕਰਦੇ ਤੇ ਪੰਥ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਜੁਟੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ੧੯੪੭ ਤੋਂ ਬਾਦ ਦਾ ਵਾਕਿਆ ਹੈ ਕਿ ਆਪ ਨੇ ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੇ ਉਜੜੇ ਪੁਜੜੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਮੁੜ ਵਸਾਉਣ ਦੇ ਹੀਲੇ ਹਿਤ ਕੁਝ ਦਸਤੀ ਚਿਠੀਆਂ ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੇ ਚੀਦਾ ਚੀਦਾ ਸਜਣਾਂ ਨੂੰ ਘਲੀਆਂ ਤੇ ਹਦਾਇਤ ਕੀਤੀ ਕਿ ਚਿੱਠੀਆਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪਹੁੰਚਾ ਦਿਤੀਆਂ ਜਾਣ। ਚੁਨਾਚਿ ਇਹ ਚਿੱਠੀਆਂ ਜਿਹਨਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਸਨ ਉਹਨਾਂ ਸਭਨਾਂ ਨੂੰ ਪਹੁੰਚਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਤੇ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਲੈ ਕੇ ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਤਕ ਪਹੁੰਚਾਏ ਗਏ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਚਿਠੀ ਇਤੇ ਦੇ ਇਕ ਸਰਦਾਰ ਐਮ. ਐਲ. ਏ. ਵਲ ਸੀ। ਜੋ ਉਸ ਨੂੰ ਇਕ ਪੰਥਕ ਇਕੱਠ ਵਿਚ ਦਾਸ (ਲੇਖਕ) ਨੇ ਦਿਤੀ। ਇਹ ਸਿੰਘ ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਦੀ ਹਕੀਕਤ ਗੋਈਪਰ ਅਪ੍ਰੰਸਨ ਸੀ ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਨੇ ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਦੀ ਆਈ ਚਿੱਠੀ ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਪਰੇ ਵਗਾਹ ਮਾਰੀ ਕਿ ਜਾਓ ਇਸ ਨੂੰ ਦਰਿਆ ਵਿਚ ਸੁਟੋ । ਲੇਖਕ ਇਸ ਅਯੋਗ ਹਰਕਤ ਤੇ ਕੁਝ ਉਸ ਨਾਲ ਝਗੜ ਵੀ ਪਿਆ ਪਰ ਬਾਕੀ ਹਾਜ਼ਰ ਸਜਣਾਂ ਨੇ ਮਾਮਲਾ ਠੰਢਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਨੂੰ ਇਤਲਾਹ ਦਿਤੀ ਤੇ ਲਿਖਿਆ ਕਿ ਫੇਰ ਇਸ ਸਿੰਘ ਵਲ ਕੋਈ ਚਿੱਠੀ ਨਾ ਘਲਣੀ ਪ੍ਰੰਤੂ ਆਪ ਨੇ ਇਹ ਉਤਰ ਦਿਤਾ ਕਿ "ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਮੈਂ ਸ਼ਰਮਿੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਆਪ ਨੂੰ ਮੇਰੇ ਵਾਸਤੇ ਤਕਲੀਫ਼ ਹੋਈ ਹੈ। ਕੀ ਲੋੜ ਸੀ ਐਸਾ ਕਰਨ ਦੀ, ਉਹਨਾਂ ਤਾਂ ਬੁਰਾ ਭਲਾ ਮੈਨੂੰ ਕਿਹਾ ਸੀ, ਤੁਸੀਂ ਕਿਉਂ ਔਖੇ ਹੋਏ। ਮੈਂ ਖੁਸ਼ ਹਾਂ ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਭਾਵੇਂ ਕੁਝ ਕਹਿਣ ਪਰ ਆਪ ਕੋਈ ਰੋਸ ਨਾ ਕਰੋ । ਚਿੱਠੀ ਤਾਂ ਮੈਂ ਲਿਖਣੋਂ ਰੁਕਦਾ ਨਹੀਂ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਪੰਥਕ ਕੰਮ ਹਨ ਤੇ ਕਰਨੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਸੋ ਆਪ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਘਲਾਂਗੇ ਮੈਂ ਹੋਰ ਜ਼ਰੀਏ ਭੇਜਾਂਗਾ, ਤੁਸੀਂ ਤਸੱਲੀ ਰਖੋ ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਜ਼ਰੂਰ ਮਾਫ਼ ਕਰੋ ।"

੪੭ ਦੇ ਘਲੂਘਾਰੇ ਉਪਰੰਤ ਆਪ ਦਾ ਰੁਝੇਵਾਂ ਇਤਨਾ ਵਧ ਗਿਆ ਕਿ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਆਪ ਦੇ ਹਥੋਂ ਕਲਮ ਦਿਨ ਰਾਤ ਛੁਟਦੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਕ ਪੜ੍ਹਿਆ ਲਿਖਿਆ ਸਿੰਘ ਜੋ ਆਪ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਆਇਆ ਸੀ ਉਸ ਨੇ ਅਪਣਾ ਆਪ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਤੇ ਕਿਹਾ ।

'ਮਹਾਰਾਜ !! ਆਪ ਪਾਸ ਲਿਖਾ ਪੜ੍ਹੀ ਦਾ ਇਤਨਾ ਵਡਾ ਕੰਮ ਹੈ ਜਦ ਵੇਖੋ ਦਿਨ ਰਾਤ ਆਪ ਲਿਖਦੇ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹੀ ਦਿਸਦੇ ਹੋ, ਕਿਤਨਾ ਚੰਗਾ ਹੋਵੇ ਆਪ ਇਹ ਸੇਵਾ ਮੈਨੂੰ ਬਖਸ਼ੋ ।'

ਬੜੀ ਕਿਰਪਾ ਹੈ ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਐਨੀ ਖੇਚਲ ਕਰੋ, ਪਰ ਦਸੋ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਕੰਮ ਕਾਰ ਕੀ ਕਰਦੇ ਹੋ ।' 'ਮਹਾਰਾਜ ਮੈਂ ਗਿਆਨੀ ਹਾਂ ਤੇ ਇਸ ਵਕਤ ਬੇਕਾਰ ਹਾਂ।' 'ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਮੈਂ ਤਾਂ ਤਨਖਾਂਹ ਨਹੀਂ ਦੇ ਸਕਦਾ ।' 'ਹਛਾ ਮਹਾਰਾਜ ਮੈਂ ਐਵੇਂ ਹੀ ਸੇਵਾ ਕਰਾਂਗਾ।' 'ਪਰ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਮੇਰੇ ਪਾਸ ਤਾਂ ਛਕਣ ਛਕਾਣ ਨੂੰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।' 'ਮਹਾਰਾਜ ਆਪ ਵੀ ਤਾਂ ਕੁਝ ਛਕਦੇ ਛਕਾਂਦੇ ਹੋ ਉਹੀ ਮੈਂ ਵੀ ਖਾ ਪੀ ਲਵਾਂਗਾ ।'

'ਹਾਂ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਮੈਂ ਤਾਂ ਚਣੇਂ ਵੀ ਛਕਦਾ ਹਾਂ, ਆਪ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦੇ ਸਜਾ ਲੈਂਦਾ ਹਾਂ, ਕਦੀ ਕਦੀ ਬਣਿਆ ਬਣਾਇਆ ਵੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਕਦੀ ਕਦੀ ਕੜਾਕੇ ਵੀ ਦਿਨ ਕਢਦਾ ਹਾਂ, ਜੇ ਮਨਜ਼ੂਰ ਹੈ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਧੰਨ ਭਾਗ ਹੋਣਗੇ। ਜਿਥੇ ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੀ ਮਦਦ ਦਵਾਰਾ ਪੰਥ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰੋਗੇ ਉਥੇ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਵੀ ਸਫਲਾ ਕਰੋਗੇ।' ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਅਗਲੇ ਨੇ ਨੀਵੀਂ ਪਾ ਲਈ ਤੇ ਚੁਪ ਹੋ ਗਿਆ। ਤਦ ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਕੋਈ ਗਲ ਨਹੀਂ, ਤੁਸੀਂ ਚਿੰਤਾ ਨਾ ਕਰੋ ਇਹ ਸੇਵਾ ਇਸ ਬੁਢੇ ਲਈ ਹੀ ਰਹਿਣ ਦਿਓ ।'

ਰਹਿਤਵਾਨ ਤੇ ਬਿਬੇਕੀ ਜੀਵਨ

ਅਕਾਲੀ ਜੀ "**ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨੀ ਪਰਉਪਕਾਰ ਉਮਾਹਾ**" ਦੇ ਗੁਰਵਾਕ ਅਨੁਸਾਰ ਸਦਾ 'ਸਬਰ' 'ਸੰਤੋਖ' 'ਭਾਣੇ' ਅਤੇ 'ਰਜ਼ਾ' ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਪੂਰਨ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨੀ ਗੁਰਸਿਖ ਸਨ। ਜਿਤਨਾ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਸੰਤੋਖੀ ਬਿਬੇਕੀ ਤਥਾ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਜੀਵਨ ਸੀ ਸ਼ਾਇਦ ਹੀ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦਾ ਹੋਵੇਗਾ । ਸੱਚ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੀ ਮਿਸਾਲ ਆਪ ਹੀ ਸਨ।

ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਹੁਕਮਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਜੀ ਜੀਵਨ ਅੰਗ ਬਣ ਗਿਆ ਸੀ ਤੇ ਉਹ ਸਦਾ ਹੀ ਗੁਰੂ ਪੰਥ ਦੀ ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਜੁਟੇ ਰਹਿੰਦੇ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਸਨ। ਸਭ ਕੁਝ ਹੋਰਨਾਂ ਦੇ ਲਾਭਾਂ ਹਿਤ ਕਰਨਾ ਤੇ ਆਪਣੀ ਜ਼ਰਾ ਭਰ ਵੀ ਪਰਵਾਹ ਨਾ ਕਰਨੀ, ਇਹ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਸੁਭਾ ਹੀ ਬਣ ਚੁਕਾ ਸੀ। ਅੰਤ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਜਦ ਉਹ ਗਿਆਨੀ ਨਰਿੰਜਨ ਸਿੰਘ, ਹਰੀ ਜੀ ਤੇ ਹੋਰ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨਾਲ ਗੁਰਮਤਿ ਪ੍ਰਚਾਰ ਹਿਤ ਮਾਲਵੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿੱਚ ਗਏ ਤਾਂ ਆਪ ਨੇ ਹਫਤਾ ਭਰ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦਿ ਬਗੈਰ ਹੀ ਗੁਜ਼ਾਰ ਦਿੱਤਾ। ਗੱਲ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਜਥੇ ਦੇ ਸਜਣਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਆਪ ਪੂਰਨ ਬਿਬੇਕੀ ਹਨ ਤੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦਿ ਆਪ ਹੀ ਤਿਆਰ ਕਰਕੇ ਛਕਦੇ ਹਨ ਜਾਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤਧਾਰੀ ਅਥਵਾ ਨਿਤਨੇਮੀ ਸਿੰਘ ਸਿੰਘਣੀ ਦਾ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਛਕਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਅੰਮ੍ਰਿਤਧਾਰੀ ਸਿੰਘ ਤਾਂ ਘਟ ਹੀ ਸਨ ਤੇ ਆਪ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦੇ ਦੀ ਜਾਚਨਾ ਹੀ ਨਾ ਕੀਤੀ। ਆਖਰ ਪਤਾ ਲਗਾ ਪਰ ਜਥੇ ਨੇ ਬੜਾ ਅਫ਼ਸੋਸ ਕੀਤਾ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਆਪ ਨੇ ਕਿਹਾ ਤੁਸੀਂ ਕੋਈ ਅਫ਼ਸੋਸ ਨਾ ਕਰੋ 'ਰਜ਼ਾ ਐਸੀ ਹੀ ਸੀ।"

ਜੋ ਮਿਲੇ ਛਕਣਾ ਤੇ ਜਿਤਨਾ ਮਿਲੇ ਉਸੇ ਨਾਲ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਰਹਿਣਾ ਤੇ ਫਿਰ ਵੰਡ ਛਕਣਾ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਪੱਕਾ ਕਰਤੱਵਯ ਸੀ। ਜਦ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਥਾਲ ਵਿਚ ਪਰੋਸਨਾ ਤਾਂ ਉਚੀ ਸਵਰ ਨਾਲ ਆਵਾਜਾ ਦੇਣਾ "ਆਓ ਗੁਰੂ ਕੇ ਪਿਆਰਿਓ, ਪ੍ਰਸ਼ਾਦਿ ਤਿਆਰ ਹੈ, ਗੱਫੇ ਲਗਾਓ" ਕੁਝ ਘੜੀਆਂ ਇੰਤਜ਼ਾਰ ਮਗਰੋਨ "**ਤਵ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਭਰਮ ਕਾ ਨਾਸ**" ਆਖ ਕਿਰਪਾਨ ਭੇਟ ਕਰ ਪਾਸ ਬੈਠੇ ਪ੍ਰੇਮੀ ਜਾਂ ਘਰੋਗੀ ਜੀਵਾਂ ਵਿੱਚ ਬੁਰਕੀ ਬੁਰਕੀ ਸਣੇ ਦਾਲ ਭਾਜੇ ਦੇ ਵਰਤਾ ਕੇ ਫਿਰ ਆਪ ਛਕਣਾ ਜੇ ਕੋਈ ਛੋਟਾ ਬਾਲਕ ਪਾਸ ਬੈਠਾ ਹੋਵੇ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਹਥੇਲੀ ਪਰ ਰਖ ਕੇ ਆਦਰ ਨਾਲ ਹਥ ਅਗੇ ਕਰਨਾ (ਦੂਰੋਂ ਨਹੀਂ ਸਨ ਦਿੰਦੇ)। ਜੋ ਸਬਜਾ ਭਾਜਾ ਆਂਦਾ ਸਭ ਸਣੇ ਛਿਲਕਿਆਂ ਹੀ ਰਲਗਾਡ ਕਰਕੇ ਤਿਆਰ ਕਰਨਾ। ਇਸ ਵਿਚ ਕਿਤਨਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਮਈ ਸਵਾਦ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਉਹ ਆਪ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮੀ ਜਾਣਦੇ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਹਥ ਦੇ ਪੱਕੇ ਹੋਏ ਮੋਟੇ ਮੋਟੇ ਭਠੂਰਿਆਂ ਵਰਗੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦੇ, ਆਹ ! ਕਿਤਨੇ ਹੀ ਸਵਾਦੀ ਹੁੰਦੇ ਸਨ !

ਆਪ ਸਦਾ ਹੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੀ ਰਜ਼ਾ ਵਿਚ ਵਿਚਰਦੇ ਸਨ ਤੇ ਭਾਣੇ ਨੂੰ ਅਟੱਲ ਕਰਕੇ ਮੰਨਦੇ ਤੇ ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ ਮੰਨਣ ਦੀ ਜਾਂਚ ਸਿਖਲਾਂਦੇ ਸਨ। ਹਰ ਦੁਖ ਸੁਖ ਵਿੱਚ ਅਡੋਲ ਰਹਿ ਕੇ ਗੁਰੂ ਕਾ ਸ਼ੁਕਰ ਮਨਾਂਦੇ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਕੋਈ ਰਿਸ਼ਤਾ ਹੱਡ ਚੰਮ ਖੂਨ ਦਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਉਹ ਹਰ ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਹੀ ਗੁਰੂ ਕੀ ਅੰਸ ਸਮਝ ਕੇ ਆਪਣਾ ਵਡਾ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਸਮਝਦੇ ਸਨ ਤੇ ਸਭ ਕੁਝ ਪੰਥ ਦੇ ਲਾਭ ਲਈ ਕਰਦੇ ਸਨ।

ਆਪ ਨੂੰ ਜਦ ਬਾਹਰ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਖਬਰ ਪੁਜੀ ਕਿ, ਮਾਤਾ ਜੀ ਸੁਰਗਵਾਸ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਹੋ ਗਏ ਹਨ ਤਦ ਆਪ ਨੇ ਕੋਈ ਅਫ਼ਸੋਸ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ, ਸੁਣਦੇ ਸਾਰ ਗੱਜਕੇ 'ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕਾ ਖਾਲਸਾ, ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤਹਿ' ਗਜਾਈ ਤੇ ਉਠ ਖੜੇ ਹੋਏ ਹਥ ਜੋੜ ਸ਼ੁਕਰਾਨੇ ਵਿਚ ਆਏ ਅਰਦਾਸ ਕੀਤੀ ਤੇ ਕਿਹਾ "ਹੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਤੇਰੇ ਭਾਣੇ ਵਿਚ ਮਾਤਾ ਜੀ ਕਮਰਕਸਾ ਕਰ ਗਏ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿੱਚ ਨਿਵਾਸ ਬਖਸ਼ੋ ਤੇ ਪਿਛੇ ਸੰਬੰਧੀਆਂ ਨੂੰ ਭਾਣਾ ਮੰਨਣ ਦਾ ਬਲ ਪਰਦਾਨ ਕਰੋ।" ਆਪ ਦੇ ਅਨੇਕ ਸੰਬੰਧੀ ਗੁਜ਼ਰੇ ਤਾਂ ਆਪ ਨੇ ਕੋਈ ਦੁਖ ਮਹਿਸੂਸ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ।

ਗਿਆਨੀ ਊਧਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਇਕ ਵੇਰਾਂ ਦਿਲੀ ਵਿਖੇ ਸਕਤ ਬਿਮਾਰ ਹੋ ਗਏ, ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਕਥਾ ਲਈ ਹਾਜ਼ਰ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕੇ ਤੇ ਸੰਗਤ ਨੇ ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਨੂੰ ਮਜਬੂਰ ਕੀਤਾ ਤੇ ਕਿਹਾ, ਅਕਾਲੀ ਜੀ "ਅਰਦਾਸ ਕਰੋ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਦਾ ਦੁਖ ਕਲੇਸ਼ ਦੂਰ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਆਪ ਨੇ ਇਹ ਅਰਦਾਸ ਕੀਤੀ :-

'ਹੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਸਿਖ ਨੂੰ ਸ਼ਕਤੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਕੇ ਉਹ ਦੁਖ ਵਿਚ ਸੁਖ ਮਨਾਏ ਤੇ ਤੇਰੇ ਭਾਣੇ ਨੂੰ ਮਿੱਠਾ ਕਰਕੇ ਮੰਨੇ।" ਗਿਆਨੀ ਜੀ (ਜੋ ਨਾਲ ਦੇ ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਪਏ ਸਨ) ਨੇ ਸੁਣ ਕੇ ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਨੂੰ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਮਹਾਰਾਜ ! ਆਪ ਨੇ ਅਰਦਾਸ ਵਿਚ ਮੇਰੀ ਦੁਖ ਨਵਿਰਤੀ ਦਾ ਤਾਂ ਨਾਉਂ ਨਹੀਂ ਲਿਆ ਇਹ ਕੀ ਗੱਲ ਹੈ? ਤਾਂ ਆਪ ਮਿੱਠਾ ਜਿਹਾ ਮੁਸਕਰਾ ਕੇ ਕਹਿਣ ਲਗੇ, ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ? ਆਪ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਹੋ ਇਸ ਲਈ ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਖਿਆਲ ਆ ਗਿਆ ਕਿ ਜੇ ਆਪ ਵੀ ਦੁਖ ਨਵਿਰਤੀ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰੋ ਤਾਂ ਜਦ ਕਥਾ ਕਰਦਿਆਂ ਕਦੇ ਸੁਭਾਵਕ ਆਪ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਇਹ ਵਾਕ ਆ ਗਿਆ ਕਿ '**ਜੇ ਸੁਖ ਦਏ ਤਾਂ ਤੁਝੇ ਆਰਾਧੀ ਦੁਖ ਵੀ ਤੁਝੈ ਧਿਆਈ**' ਤਾਂ ਆਪ ਇਸ ਦੇ ਅਰਥ ਕਿਸ ਮੂੰਹ ਨਾਲ ਕਰੋਗੇ? ਇਸ ਲਈ ਥੋੜਾ ਆਪ ਦਾ ਬਚਾਓ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਕਿਨੀ ਮਿਠੀ ਟਕੋਰ ਸੀ ਅਤੇ ਕਿਨਾ ਉਚਾ ਸਿਧਾਂਤ ਸੀ ਉਹਨਾਂ ਦਾ, ਸਿਖ ਦੀ ਅਰਦਾਸ ਬਾਰੇ। ਧੰਨ ਸਨ ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਜਿਹਨਾਂ ਨੇ ਉਮਰ ਭਰ ਇਸ ਮਹਾਂਵਾਕ ਤੇ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਮਲ ਕੀਤਾ। '**ਆਪੇ ਹਰਿ ਇਕ ਰੰਗ ਹੈ ਆਪੇ ਬਹੁਰੰਗੀ। ਜੋ ਤਿਸ ਭਾਵੈ ਸਾਈ ਗੱਲ ਚੰਗੀ।**'

ਸਰਬ ਲੋਹੀਏ ਤਾਂ ਉਹ ਨਹੀਂ ਸਨ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਸ੍ਰੀ ਰਹਿਤ ਦਰਪਣ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਗੁਰੂ ਹੁਕਮ "**ਜੋ ਬਿਬੇਕੀ ਸਰਬ ਲੋਹੀਆ ਹੋਵੇ ਉਹ ਭੀ ਆਵਲੇ ਸਮਾਨ ਜਾਂ ਜਿਤਨਾ ਕਿਰਪਾਨ ਖੰਡੇ ਦੀ ਨੋਕ ਪਰ ਆਵੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦਿ ਲੈ ਲਵੇ**', **ਜੋ ਨਾ ਛਕੇ ਮਨ ਮਤੀਆ।**' ਅਜੇਹੇ ਹੁਕਮਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਆਪ ਪੂਰਨ ਬਿਬੇਕੀ ਸਿੰਘ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਸਨ।

ਪ੍ਰਸ਼ਾਦਿ ਉਹ ਅਜ਼ਮਾਏ ਹੋਏ ਰਹਿਤਧਾਰੀ ਸਿੰਘ ਸਿੰਘਣੀ ਪਾਸੋਂ ਛਕਦੇ ਸਨ। ਇਕ ਵੇਰ ਗਿਆਨੀ ਊਧਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਬਹੁਤ ਜ਼ੋਰ ਲਾਇਆ ਕਿ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦਿ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਘਰ ਛਕਣਾ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰਨ। ਪਰ ਆਪ ਨਾ ਮੰਨੇ । ਆਖਰ ਬਹੁਤ ਮਜਬੂਰ ਕਰਨ ਪਰ ਆਪ ਨੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿਹਾ :-

"ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ! "ਪ੍ਰਸ਼ਾਦਿ ਆਪ ਹੀ ਤਿਆਰ ਕਰੋਗੇ" ਗਿਆਨੀ ਜੀ- "ਹਾਂ ਮਹਾਰਾਜ ਆਪ ਹੀ ਕਰਾਂਗਾ" (ਆਪ ਸਭ ਨੂੰ ਮਹਾਰਾਜ ਹੀ ਆਖਦੇ ਸਨ) ਅਕਾਲੀ ਜੀ - "ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਚੰਗਾ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਆਪ ਦੀ ਦੀ ਹੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਮੈਂ ਤਿਆਰ-ਬਰ-ਤਿਆਰ ਸਿੰਘ ਪਾਸੋਂ ਹੀ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦਿ ਛਕ ਸਕਦਾ ਹਾਂ" ਤਦ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਹਥੀਂ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦਿ ਤਿਆਰ ਕਰਕੇ ਛਕਾਇਆ ।"

ਹੈਲਮੇਟ ਲੋਹੇ ਦੇ ਟੋਪ ਬ੍ਰਾਰੇ ਵੀਚਾਰ

੧੯੪੭ ਈ. ਵਿਚ ਦੂਜੀ ਜੰਗ ਸਮੇਂ ਜਦ ਭਰਤੀ ਦਾ ਸਵਾਲ ਆਇਆ ਤਾਂ ਸਿੰਘਾਂ ਵਿਚ 'ਲੋਹ ਦਾ ਖੋਲ' ਮੁਕਟ (Helmet) ਸਿਰ ਪਰ ਰਖਣ ਬਾਰੇ ਬੜਾ ਸ਼ੱਕ ਪਾਇਆ ਗਿਆਂ ਸੀ ਤਦ ਆਪ ਨੇ ਸਿਖ ਸੁਸਾਇਟੀਆਂ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਫੈਸਲੇ ਕਰਵਾਏ ਤੇ ਆਪ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਅਖਬਾਰਾਂ ਰਾਹੀਂ ਜਾਣੂ ਕਰਾਇਆਂ ਕਿ :-

"ਖਾਲਸਾ ਜੀ ! ਦਸਤਾਰੇ ਦੇ ਉਤੇ ਦੀ ਕੋਈ ਐਸੀ ਸਰੀਰਕ ਰਖਿਆ ਵਾਲੀ ਵਸਤੂ ਪਹਿਣ ਲੈਣੀ ਖਾਲਸੇ ਦੀ ਰਹੁ ਰੀਤੀ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਨਹੀਂ, ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਉਸ ਟੋਪੀ ਜਾਂ ਟੋਪ ਦੀ ਥਾਂ ਸਮਝੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਪਹਿਨਣ ਦੀ ਖਾਲਸੇ ਨੂੰ ਮਨਾਹੀ ਹੈ। ਖਾਲਸੇ ਦੀ ਰਹੁ ਰੀਤੀ ਤੇ ਰਵਾਇਤਾਂ ਨੂੰ ਮੁਖ ਰਖ ਖਾਲਸੇ ਨੂੰ ਫੌਜ ਵਿਚ ਭਰਤੀ ਹੋ ਕੇ ਆਪਣੀ ਫੌਜੀ ਤਾਕਤ ਨੂੰ ਵਧਾਣਾ ਚਾਹੀਏ ਤਾਂਕਿ ਹੰਕਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਖਾਲਸਈ ਜੌਹਰ ਜੰਗੀ ਵੇਖ ਕੇ ਆਪਣੇ ਘਮੰਡ (ਬਾਹੂਬਲ) ਪਰ ਕੁਝ ਸ਼ਰਮ ਆਵੇ। ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਦਿਲ ਦੇ ਖੁਲਾਸੇ-ਤੇ-ਖਾਲਸੇ ਸਨ ਜੋ ਗੱਲ ਹੋਵੇ ਉਹ ਸਾਫ਼ ਸਾਫ਼ ਮੂੰਹ ਪਰ ਕਹਿ ਦਿੰਦੇ ਸਨ ਤੇ ਕੋਈ ਲਿਹਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਸਨ ਰਖਦੇ-ਵਡੇ ਤੋਂ ਵਡੇ ਲੀਡਰ ਜਾਂ ਸਰਦਾਰ ਦੇ ਔਗੁਣ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮੂੰਹ ਪਰ ਆਖ ਦਿੰਦੇ ਤੇ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਵੀ ਦੱਸ ਦਿੰਦੇ ਸਨ ।

ਕਿਸੇ ਸਿੰਘ ਦਾ ਸੁਣਦੇ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਕੋਈ ਕੁਰਹਿਤ ਕੀਤੀ ਹੈ ਜਾਂ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤਾਂ ਆਪ ਹਨੇਰੇ ਸਵੇਰੇ ਉਸ ਪਾਸ ਉਸ ਦੇ ਘਰ ਜਾ ਪੁੱਜਦੇ ਤੇ ਬੜੇ ਪ੍ਰੇਮ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਨਾਲ ਸਮਝਾ ਬੁਝਾ ਦਿੰਦੇ ਤੇ ਉਸ ਪਰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਬੜਾ ਅਸਰ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਆਪ ਵਾਪਸ ਤਾਂ ਮੁੜਦੇ ਜਦ ਉਹ ਅਗੋਂ ਲਈ ਤਿਆਰ ਬਰ ਤਿਆਰ ਹੋਣ ਦਾ ਪ੍ਰਣ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ।

ਉਹ ਹਰ ਸਿੰਘ ਸਿੰਘਣੀ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਫ਼ਰਜ਼ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝਾ ਬੁਝਾ ਦਿੰਦੇ ਸਨ। ਆਪ ਜਿਸ ਨੂੰ ਮਿਲਦੇ ਬੜੇ ਗਹੁ ਨਾਲ ਇਕ ਵੇਰ ਝਾਕ ਲੈਂਦੇ ਸਨ। ਗਿਆਨੀ ਊਧਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਦਸਿਆ ਕਿ ਇਕ ਵੇਰ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਬਹੁਤ ਮਜਬੂਰ ਕਰਨ ਪਰ ਇਹ ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਲਈ ਗੁਰਦਵਾਰਾ ਬੰਗਲਾ ਸਾਹਿਬ ਦਿਲੀ ਵਿਖੇ ਲੈ ਗਏ ਤਾਂ ਆਪ ਨੇ ਇਕ ਨਜ਼ਰ ਭਰ ਕੇ ਉਸ ਸਿੰਘ ਵਲ ਤੱਕਿਆ ਤੇ ਕਿਹਾ :-

ਸਭਨਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰਮਤ ਰਹਿਤ ਤੇ ਚਲਣ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਣਾ

"ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਇਹ ਆਪ ਨੇ ਦਾੜ੍ਹੇ ਦੀ ਸੇਵਾ ਰੰਗ ਦਵਾਰੇ ਕੀਤੀ ਹੈ?" ਸਿੰਘ ਨੇ ਉਤਰ ਦਿੱਤਾ "ਜੀ ਹਾਂ" ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਨੇ ਪੁਛ ਕੀਤੀ - "ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਕੀ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹੋ ? ਇਹਨਾਂ ਉਤਰ ਦਿਤਾ - "ਮੈਂ ਮਿਲਟਰੀ ਵਿਚ ਨੌਕਰ ਸਾਂ ਤੇ ਹੁਣ ਰਿਟਾਇਰ ਹੋ ਗਿਆ ਹਾਂ।" ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ - "ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਤਦ ਫਿਰ ਦਾੜ੍ਹੇ ਨੂੰ ਵੀ ਰੰਗ ਤੋਂ ਰੀਟਾਇਰ ਕਰ ਦਿਓ ।" ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਇਸ ਸਿੰਘ ਨੇ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ "ਮੈਂ ਇਥੇ ਆ ਕੇ ਆਪਣੀ ਬੇਇਜ਼ਤੀ ਹੀ ਕਰਾਈ ਹੈ ।" ਇਹਨਾਂ ਨੇ ਤਾਂ ਰਾਈ ਭਰ ਵੀ ਮੇਰਾ ਲਿਹਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ । ਇਹ ਸੁਣ ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਨੇ ਬੜੀ ਹਲੀਮੀ ਆਵਾਜ਼ ਨਾਲ ਕਿਹਾ ।

ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਜੇ ਮੈਂ ਆਪ ਦੀ ਬੇਇਜ਼ਤੀ ਕੀਤੀ ਹੈ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੀ ਕਰ ਦਿਓ, ਅਤੇ ਜੀ ਚਾਹੇ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਭਾਵੇਂ ਕੰਨੋ ਫੜ ਕੇ ਬਾਹਰ ਕਢ ਦਿਓ।" ਪਰ ਅਜ ਤੋਂ ਦਾੜ੍ਹੀ ਨਹੀਂ ਰੰਗਣਾ। ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਉਹ ਫੌਜੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਬੜੇ ਸ਼ਰਮਸਾਰ ਹੋਏ ਤੇ ਮਾਫ਼ੀ ਦੀ ਚਾਹਨਾ ਕੀਤੀ । ਕਹਿਣ ਲਗੇ- "ਮੈਂ ਪ੍ਰਣ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਹੁਣ ਕਦੇ ਉਮਰ ਪ੍ਰਯੰਤ ਇਹ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਕਰਾਂਗਾ ।" ਇਹ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਇਸ ਕੀਤੇ ਪ੍ਰਣ ਨੂੰ ਨਿਭਾ ਰਹੇ ਹਨ।

ਸੰਤ ਸਾਹਿਬ ਬਚਿਤਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪੁਣਛ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਦਸਿਆ ਕਿ, "ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਅਕਾਲੀ ਕੌਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਬਿਬੇਕੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਧਾਰੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਨ ਉਹ ਹਰ ਇਕ ਸਿਖ ਨੂੰ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ, ਅਥਵਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਧਾਰੀ ਵੇਖਣਾ ਪਸੰਦ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਇਕ ਸਮੇਂ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ। ਉਹ ਪੁਣਛ ਆਏ, ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਵਿਚ ਉਹਨਾਂ ਡੇਰਾ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਕੀਤਾ। ਮੈਂ ਮਿਲਣ ਗਿਆ, ਉਥੇ ਹੋਰ ਸਿੰਘ ਵੀ ਬੈਠੇ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਜਲ ਛਕਾਉਣ ਦੀ ਮੰਗ ਕੀਤੀ। ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਸੇਵਾ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ, ਉਹਨਾਂ ਮੈਨੂੰ ਪੁੱਛ ਕੀਤੀ ? 'ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ!' ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪਾਨ ਕੀਤਾ ਹੈ ? ਮੈਂ ਹੈਰਾਨ ਹੋਇਆ ਤੇ ਕਿਹਾ ਨਹੀਂ, ਤਾਂ ਆਪ ਨੇ ਕਿਹਾ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਜਲ ਵਾਪਸ ਲੈ ਜਾਓ ਤੁਸੀਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤਪ ਪਾਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ। ਮੈਂ ਤਦ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ ਕਿ ਮੇਰੇ ਲਈ ਭੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪਾਨ ਕਰਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ।

ਸੰਤ ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ ਜੀ ਡਨਾਂ ਨੇ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ "ਮੈਨੂੰ ਕਸ਼ਮੀਰ ਤੋਂ ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਯਾਤਰਾ ਲਈ ਨਾਲ ਲੈ ਗਏ ਤੇ ਕਿਹਾ ਚਲੋ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਾਈਏ। ਸ੍ਰੀ ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਜਾ ਪੁੱਜੇ। ਦਰਸ਼ਨ ਦੀਦਾਰੇ ਕੀਤੇ। ਅਕਾਲੀ ਜੀ, ਆਪ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦਿ (ਰੋਟੀ) ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਲਗ ਪਏ। ਸਬਜੀ ਤਿਆਰ ਕਰਕੇ ਤਵਾ ਰੱਖਿਆ ਤੇ ਫੁਲਕਾ ਪਾਇਆ ਵਿਚੋਂ ਦੀ ਕਿਸੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਕੰਮ ਉਠ ਕੇ ਅੰਦਰ ਗਏ-ਇਤਨੇ ਚਿਰ ਨੂੰ ਮੈਂ ਵੇਖਿਆ ਫੁਲਕਾ ਸੜਣ ਲਗਾ ਹੈ ਤਦ ਚਿਮਟਾ ਫੜ ਕੇ ਮੈਂ ਸੇਕਣ ਲਗ ਪਿਆ। ਆਪ ਆਏ ਤਾਂ ਫੁਲਕਾ ਚਿਮਟੇ ਨਾਲ ਫੜ ਕੇ ਇਕ ਪਾਸੇ ਰਖ ਦਿੱਤਾ। ਫੁਲਕਾ ਉਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਕ ਕਿਨਾਰੇ ਰਖਿਆ ਵੇਖ ਕੇ ਮੈਂ ਪੁੱਛ ਕੀਤੀ ਕਿ ਇਹ ਦੂਰ ਕਿਨਾਰੇ ਕਿਉਂ ਰੱਖਿਆ ਹੈ। ਤਾਂ ਆਪ ਨੇ ਉਤਰ ਦਿੱਤਾ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ! ਤੁਸੀਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪਾਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਇਹ ਫੁਲਕਾ ਛਕਣਾ ਨਹੀਂ । ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਮੈਨੂੰ ਬੜਾ ਕਰੋਧ ਆਇਆ ਕਿ ਮੈਂ ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਸੰਤਾਨ ਹਾਂ ਜੋ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪਾਨ ਕਰਵਾਉਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਗੱਦੀ ਦਾ ਮਾਲਕ ਹਾਂ ਅਸਾਡੇ ਲਈ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪਾਨ ਕਰਨਾ ਕੋਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਇਹ ਤਾਂ ਮੇਰੀ ਨਿਰਾਦਰੀ ਹੋਈ ਹੈ-ਮੈਂ ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਬੁਰਾ ਭਲਾ ਕਿਹਾ । ਆਪ ਜੀ ਚੁਪ ਕਰਕੇ ਗੰਭੀਰਤਾ ਨਾਲ ਸੁਣਦੇ ਰਹੇ ਤੇ ਮੁਸਕਾਉਂਦੇ ਰਹੇ । ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਅਸਾਡੇ ਹਥੀਂ ਪਕਿਆ ਤਾਂ ਵਖ ਰਿਹਾ ਤੁਸੀਂ ਚਿਮਟੇ ਨਾਲ ਸੇਕਿਆ ਫੁਲਕਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਖਾਧਾ ਇਹ ਆਪ ਨੇ ਅਸਾਡੀ ਗੱਦੀ ਦੀ ਨਿਰਾਦਰੀ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਆਖਰ ਮੈਂ ਸਭ ਕੁਝ ਕਹਿ ਕੇ ਹਾਰ ਹੁੱਟ ਗਿਆ ਤਾਂ ਆਪ ਬੋਲੇ, ਤੇ ਕਿਹਾ- "ਕਹੁ ਬੱਚੂ ਜੀ ਹੋਰ ਕੁਝ ਆਖਣਾ ਹੈ" "ਤੁਸੀਂ ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਸੰਤਾਨ ਹੋ ਬੇਸ਼ਕ ਜੋ ਜੀ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਮੈਨੂੰ ਕਹੋ ।" "ਮੈਂ ਤਾਂ ਅੱਗੇ ਹੀ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਕਹਿ ਕੇ ਹਾਰ ਬੈਠਾ ਹਾਂ ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਬਸ ਹੋਰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕਹਿਣਾ ।"

ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਕਿਹਾ : ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਛਕੋ । ਮੈਂ ਕਿਹਾ: ਨਹੀਂ ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਛਕਣਾ । ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, 'ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਨਹੀਂ ਛਕਣਾ ਤਾਂ ਮੈਂ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਵੀ ਨਹੀਂ ਛਕਣਾ ।' ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਇਕ ਪਾਸੇ ਹੋ ਕੇ ਬੈਠ ਗਏ ਤਾਂ ਮੈਂ ਵੀ ਪਾਸਾ ਮਰੋੜ ਕੇ ਬੈਠ ਗਿਆ। ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਨੇ ਕਈ ਦਿਨਾਂ ਤੋਂ ਕੁਝ ਛਕਿਆ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਮੈਨੂੰ ਪਸਚਾਤਾਪ ਹੋਇਆ ਤੇ ਆਪੂੰ ਹੀ ਸ਼ਰਮ ਆਣ ਲਗ ਪਈ ਕਿ ਮੈਂ ਕੀ ਕੀਤਾ ਹੈ ? ਮੈਂ ਛੋਟਾ ਸਾਂ ਇਹ ਵਡੇ ਹਨ ਮੈਂ ਬੜੀ ਭੁਲ ਕੀਤੀ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਤਨਾ ਕੁਝ ਕਿਹਾ ਤੇ ਇਹ ਸੰਤ ਸਰੂਪ ਚੁਪ ਕਰ ਸਹਾਰੀ ਗਏ ਹਨ। ਬਸ ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਮੈਨੂੰ ਮਾਫ਼ ਕਰ ਦਿਓ। ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਹੁਣ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਾਫੀ ਨਹੀਂ ਜੇ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਸਜੋ ਤਾਂ ਹੀ ਮਾਫੀ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇਗੀ ।

ਸਹਿਜੇ ਸਹਿਜੇ ਮੈਨੂੰ ਸਮਝਾਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਤੇ ਅੰਤ ਨੂੰ ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਪਰ ਅਮਾਦਾ ਕਰ ਲਿਆ ਕਿ ਹਾਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪਾਨ ਕਰਕੇ ਤਿਆਰ ਬਰ ਤਿਆਰ ਸਿੰਘ ਸਜਾਂਗਾ। ਮੇਰੇ ਪਾਸੋਂ ਬਚਨ ਲੈ ਕੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦਿ ਛਕਿਆ ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਛਕਾਇਆ। ਦੂਜੇ ਦਿਨ ਹੀ ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖਤ ਜੀ (ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਜੀ) ਨਾਲ ਲੈ ਗਏ ਤੇ ਉਥੇ ਆਪ ਨਾਲ ਹੋ ਕੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪਾਨ ਕਰਵਾਇਆ ਤੇ ਯਾਤਰਾ ਸਫਲ ਹੋਈ ।

ਸੁਭਾਓ ਕਰਕੇ ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਬੜੇ ਮਿਠ ਬੋਲੜੇ ਸਜਣ ਸਨ। ਕਦੀ ਕਿਸੇ ਦਾ ਗੁਸਾ ਨਹੀਂ ਸਨ ਕਰਦੇ। ਸਭ ਦੀਆਂ ਤਤੀਆਂ ਠੰਢੀਆਂ ਜ਼ਰ ਲੈਂਦੇ ਸਨ ।

ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਦਾ ਇਕ ਡਾਕੂ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਸੁਮੇਲ ਤੇ ਉਸ ਦਾ ਸੁਧਾਰ।

ਈਸਵੀ ੧੯੨੯ ਦੇ ਅਖੀਰ ਦਾ ਵਾਕਿਆ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਸਿੰਘ ਸਿਆਲਕੋਟ ਦਾ ਵਸਨੀਕ (ਜੀਵਨ ਸਿੰਘ ਨਾਮੀ) ਕਿਸੇ ਡਾਕੇਜ਼ਨੀ ਦੇ ਕੇਸ ਵਿਚ ਫੜਿਆ ਆਇਆ ਤੇ ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੀ ਜੇਲ੍ਹ ਕਟ ਕੇ ਰਿਹਾਈ ਪਿਛੋਂ ਗੁਰਦਵਾਰਾ ਅਮੀਰਾ ਕਦਲ ਆ ਪੁਜਿਆ। ਦਸੰਬਰ ਦੇ ਦਿਨ ਸਨ। ਪਾਲਾ ਕਾਫੀ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਕਪੜੇ ਲੀੜੇ ਬਿਨਾ ਇਹ ਸਿੰਘ ਠੰਠਬਰਿਆ ਬੈਠਾ ਸੀ । ਕਥਾ ਕਰਕੇ ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਤਖਤ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਉਤਰ ਰਹੇ ਸਨ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਇਸ ਸਿੰਘ ਪਾਸੋਂ ਧੀਮੀ ਤੇ ਮਿਠੀ ਆਵਾਜ਼ ਨਾਲ ਪੁੱਛ ਕੀਤੀ:- "ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ? ਤੁਸੀਂ ਪੰਜਾਬੀ ਮਾਲੂਮ ਦਿੰਦੇ ਹੋ" "ਹਾਂ ਮਹਾਰਾਜ ਮੈਂ ਪੰਜਾਬੀ ਹਾਂ" ਉਸ ਨੇ ਕਿਹਾ । 'ਤਾਂ ਆਪ ਇਸ ਸਰਦੀ ਵਿਚ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਥੇ ਪੁੱਜੇ?" ਮਹਾਰਾਜ ਮੈਂ ਡਾਕਾ ਮਾਰਨ ਦੇ ਜੁਰਮ ਵਿਚ ਇਥੇ ਫੜਿਆ ਆਇਆ ਸੀ ਤੇ ਕਲ ਇਥੇ ਦੀ ਜੇਲ੍ਹ ਤੋਂ ਰਿਹਾ ਹੋਇਆ ਹਾਂ।" ਅਕਾਲੀ ਜੀ ! 'ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਦਸ ਸਕਦੇ ਹੋ ਕਿ ਚੋਰੀ ਤੇ ਡਾਕੇ ਵਿਚ ਕੀ ਫ਼ਰਕ ਹੈ ?"

ਜੀਵਨ ਸਿੰਘ : 'ਹਾਂ ਮਹਾਰਾਜ'

ਅਕਾਲੀ ਜੀ : 'ਚੰਗਾ ਜੀ ਦਸੋ ਫਿਰ ?'

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਅਗੋਂ ਉਹ ਚੋਰ ਅਤੇ ਅਣਪੜ੍ਹਿਆ ਸੀ, ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਚੋਰੀ ਅਤੇ ਡਾਕੇ ਦੇ ਅਰਥ-ਭੇਦ ਸਮਝਾਉਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੇ। "ਮਹਾਰਾਜ ਚੋਰੀ ਇਹ ਹੁੰਦੀ ਹੈ:- "ਆਪ ਸੁਤੇ ਪਏ ਹੋਵੇ ਤੇ ਜਿਸ ਮਕਾਨ ਵਿਚ ਹੋਵੋ ਉਸ ਦੇ ਪਿਛੇ ਦੀ ਆ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ (ਪਾੜ) ਲਾਈਏ ਤੇ ਅੰਦਰ ਜਾ ਮਾਲ ਮਤਾਹ ਹੋਵੇ ਸਭ ਕਢ ਕੇ ਲੈ ਜਾਈਏ ਇਸ ਨੂੰ ਤਾਂ ਆਖਦੇ ਹਨ ਚੋਰੀ ਤੇ ਹੁਣ ਡਾਕੇ ਦੀ ਸੁਣੋ :-

"ਆਪ ਆਪਣੇ ਬਾਲ ਬਚੇ ਸਮੇਤ ਸੁਤੇ ਪਏ ਹੋਵੋ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਆਈਏ ਤੇ ਆਪ ਦਾ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਖੜਕਾਈਏ। ਆਪ ਪੁਛੋ ਕੌਣ ਹੈ ਤਾਂ ਮੈਂ ਕਹਾਂ ਆਪ ਦਾ ਜਵਾਈ ਹਾਂ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਖੋਹਲੋ ।"

"ਆਪ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਖੋਹਲੋ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਅੰਦਰ ਵੜ ਜਾਈਏ ਤੇ ਆਪ ਦਾ ਸਭ ਮਾਲ ਮਤਾਹ ਤੁਹਾਡੇ ਵੇਖਦੇ ਵੇਖਦੇ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਤੀਨ ਪਾਂਚ ਹੋ ਜਾਈਏ, ਇਸ ਨੂੰ ਆਖਦੇ ਹਨ ਡਾਕਾ ।"

ਆਪ ਇਸ ਸਿੰਘ ਦਾ ਇਹ ਸਾਦਗੀ ਭਰਿਆ ਬਿਆਨ ਸੁਣ ਕੇ ਹੱਸ ਪਏ ਤੇ ਕਹਿਣ ਲਗੇ। ਦਸੋ ਵੀਰ ਕੁਝ ਮੇਰੇ ਲਈ ਹੁਕਮ ? ਇਸ ਸਿੰਘ ਨੇ ਜੋ ਉਸ ਵੇਲੇ ਮੰਗ, ਮੰਗੀ ਲੋੜ ਦਸੀ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਪੂਰੀ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ।

ਆਪ ਨੇ ਇਸ ਪਾਸੋਂ ਫੇਰ ਪੁਛ ਕੀਤੀ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਆਪ ਐਸਾ ਕਿਉਂ ਕਰਦੇ ਹੋ ?

ਜੀਵਨ ਸਿੰਘ - "ਇਸ ਕਿਹਾ ਮਹਾਰਾਜ ਆਪਣਾ ਤੇ ਆਪਣੇ ਬਾਲ ਬਚਿਆਂ ਦਾ ਪੇਟ ਭਰਨ ਲਈ ।"

ਅਕਾਲੀ ਜੀ - "ਅਗਰ ਆਪ ਦੀ ਇਹ ਲੋੜ ਪੂਰੀ ਹੋ ਜਾਏ ਤਾਂ ਫਿਰ ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਐਸਾ ਨਹੀਂ ਕਰੋਗੇ?" ਇਸ ਸਿੰਘ ਨੇ ਵਚਨ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਮੈਂ ਫਿਰ ਇਹ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਕਰਾਂਗਾ। ਆਪ ਉਸ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਆਸ਼੍ਰਮ ਚਕਾਰ ਲੈ ਗਏ ਅਤੇ ਆਸ਼੍ਰਮ ਦਾ ਚੌਂਕੀਦਾਰ ਨੀਅਤ ਕਰਕੇ ਤਨਖਾਹ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਟੱਬਰ ਦੇ ਖਰਚ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰ ਦਿਤਾ।

ਜੰਮੂ (ਕਸ਼ਮੀਰ) ਦੇ ਇਕ ਇਕੱਠ ਵਿਚ ਇਕ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਆਪ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਬੁਰਾ ਭਲਾ ਕਿਹਾ ਆਪ ਵਿਚ ਬੈਠ ਕੇ ਖਾਮੋਸੀ ਤੇ ਠੰਢੇ ਦਿਲ ਨਾਲ ਸਭ ਕੁਝ ਸੁਣਦੇ ਰਹੇ, ਭੋਗ ਪੈਣ ਉਪਰੰਤ ਆਪ ਨੇ ਉਸ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਾਸ ਬੁਲਾਇਆ ਅਤੇ ਫਤਿਹ ਗਜਾਈ ਤੇ ਕਿਹਾ, ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਬੈਠੋ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

– "ਇਹ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਆਪ ਪਾਸ ਬੈਠ ਗਏ ਤਾਂ ਆਪ ਨੇ ਬੜੀ ਮਿਠੀ ਧੀਮੀਂ ਆਵਾਜ਼ ਨਾਲ ਕਿਹਾ "ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਹੋਰ ਕੁਝ ਬਰਖਾ ਕਰਨੀ ਹੈ ਤਾਂ ਹੁਣ ਕਰ ਲਵੋ ਦਾਸ ਇਸ ਵੇਲੇ ਹਾਜ਼ਰ ਹੈ ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਇਹ ਸਿੰਘ ਸ਼ਰਮਿੰਦਾ ਹੋ ਕੇ ਚਰਨਾਂ ਉਤੇ ਡਿਗ ਪਿਆ ਅਤੇ ਮੁੜ ਮੁੜ ਆਖਣ ਲਗ ਪਿਆ ਮੈਨੂੰ ਮਾਫ ਕਰ ਦਿਓ ਜੀ।

ਆਪ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਵਿਚ ਅਜੀਬ ਖਿਚ ਸੀ ਜੋ ਆਪ ਨੂੰ ਇਕ ਵੇਰ ਵੇਖਦਾ ਸੀ ਉਹ ਆਪ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਨੂੰ ਫਿਰ ਲੋਚਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਜਿਸ ਬੱਸ ਜਾਂ ਰੇਲ ਗੱਡੀ ਦੇ ਡਬੇ ਆਪ ਸਵਾਰ ਹੁੰਦੇ ਸਨ ਇਸ ਦੇ ਹਮ-ਸਫ਼ਰ ਝਟ ਆਪ ਜੀ ਵਲ ਧਿਆਨ ਖਿਚਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਆਪ ਦੇ ਨਿਹੰਗੀ ਚੇਹਨ ਚੱਕਰ ਸੁਰਖ ਰੰਗੇ ਸੋਹਣੇ ਚੇਹਰੇ ਪਰ ਸਫੈਦ ਚਮਕਦਾ ਦਾੜ੍ਹਾ ਤੇ ਨੀਲੀ ਦੁਮਾਲੇ ਵਾਲੀ ਦਸਤਾਰ ਅਤੇ ਕਾਲਾ ਸਾਦਗੀ ਵਾਲਾ ਲਿਬਾਸ ਆਪ ਦੀ ਕੁਦਰਤ ਵਲੋਂ ਬਖਸ਼ੀ ਹੋਈ ਸੂਰਤ ਤੇ ਸੁੰਦਰਤਾ ਨੂੰ ਹੋਰ ਚਮਕਾਉਂਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਹਰ ਕੋਈ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਤੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਲਈ ਤੜਪ ਬਣੀ ਰਹਿੰਦੀ ।

ਵਲੀ ਔਲੀਆ ਵਹੀ ਹੈ ।

ਦੋ ਮਾਈਆਂ ਨੇ ਇਕ ਗੱਲ ਦਸੀ ਕਿ, ਦਿਲੀ ਤੋਂ ਦੋ ਪਠਾਣ ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਦੀ ਪਿਠ ਪਿਛੇ ਤੁਰ ਪਏ ਤੇ ਉਹ ਨਾਲੇ ਨਾਲ ਹੀ ਟੁਰਦੇ ਰਹੇ। ਅਸਾਨੂੰ ਸ਼ੱਕ ਹੋਇਆ ਕਿਧਰੇ ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਨੂੰ ਨੁਕਸਾਨ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਦੀ ਗਰਜ ਨਾਲ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਤੁਰ ਰਹੇ। ਅਸੀਂ ਘਬਰਾਈਆਂ ਤੇ ਅਸਾਡੇ ਨਾਲ ਜੋ ਸਿੰਘ ਜੀ ਉਸ ਨੂੰ ਖ਼ਬਰਦਾਰ ਕੀਤਾ ਕਿ ਵੇਖਣਾ ਹੋਸ਼ਿਆਰ ਰਹਿਣਾ ਕਿਧਰੇ ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਉਪਰ ਵਾਰ ਨਾ ਕਰ ਦੇਣ। ਜ਼ਿਆਦਾ ਸ਼ਕ ਹੋਰ ਵਧ ਗਿਆ। ਉਹ ਅਗੇ ਪਿਛੇ ਹੋ ਕੇ ਘੜੀ ਮੁੜੀ ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਵਲ ਝਾਕਦੇ ਸਨ।" ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਹੈਰਾਨੀ ਦੀ ਹੱਦ ਨਾ ਰਹੀ ਜਦੋਂ ਇਹਨਾਂ ਪਠਾਣਾਂ ਨੇ ਅਗੇ ਹੋ ਕੇ ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਦੇ ਪੈਰ ਪਕੜ ਲਏ ਤੇ ਕਹਿਣ ਲਗੇ, "ਬਾਬਾ ਹਮ ਸੁਣਤੇ ਥੇ ਕਿ ਵਲੀ ਔਲੀਆਂ ਐਸੀ ਸ਼ਕਲ ਕੇ ਹੋਤੇ ਹੈਂ ਜੈਸੀ ਆਪ ਕੀ ਹੈ ਇਸ ਲਈਏ ਹਮਾਰਾ ਦਿਲ ਆਪ ਕੇ ਦੀਦਾਰ ਕੋ ਕੀਆ ਹੈ ਔਰ ਜੀ ਚਾਹਤਾ ਹੈ ਕਿ ਆਪ ਕੇ ਦੀਦਾਰ ਕਰਤੇ ਹੀ ਜਾਏਂ।"

ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਨੇ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਬੜੇ ਸਤਿਕਾਰ ਨਾਲ ਉਪਰ ਵਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰਕੇ ਕਿਹਾ ਭਾਈ: 'ਵਲੀ ਅੰਲੀਆ ਤੋ ਵਹੀ ਹੈ ਉਸ ਕੀ ਪ੍ਰਸ਼ਤਿਸ਼ ਵ ਦੀਦਾਰ ਕਰਨੇ ਚਾਹੀਏਂ।"

ਆਪਣੀ ਮਾਨਤਾ ਨਾ-ਪਸੰਦ ? ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਹੱਕ ਨਹੀਂ ਮਥਾ ਟਿਕਾਏ

ਅਕਾਲੀ ਜੀ, ਇਸ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਸਨ ਕਿ ਕੋਈ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮਥਾ ਟੇਕੇ ਜਾਂ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਨੂੰ ਹਥ ਲਗਾਏ । ਕੋਈ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਾ ਤਾਂ ਆਪ ਉਸ ਦੇ ਹਥ ਫੜ ਲੈਂਦੇ ਤੇ ਆਖਦੇ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ! ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕਾ ਖਾਲਸਾ, ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤਿਹ ਬੁਲਾਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਹੈ ਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਬਗੈਰ ਕਿਸੀ ਅਗੇ ਇਹ ਸੀਸ ਨਹੀਂ ਝੁਕਣਾ ਚਾਹੀਏ । ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਦ੍ਰਿੜ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਸੀ ਤੇ ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਨ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਦਿਵਾਉਂਦੇ ਸਨ ਕਿ ਕਿਸੀ ਨੂੰ ਹਕਹਾਸਲ ਨਹੀਂ ਕਿ ਉਹ ਕਿਸੀ ਪਾਸੋਂ ਮਥਾ ਟਿਕਾਏ - ਸਭ ਗੁਰੂ ਕੇ ਸਿੰਘ ਹਨ ਤੇ ਸਭਨਾਂ ਦਾ ਦਰਜਾ ਇਕ ਹੈ ।

ਕੋਈ ਮੋਮਨ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਖਦਾ "ਬਾਬਾ ਜੀ ਸਲਾਮ" ਤਾਂ ਆਪ ਦੋਵੇਂ ਹਥਾਂ ਨਾਲ ਸਫਾਜੰਗ ਯਾ ਸ੍ਰੀ ਸਾਹਿਬ ਉਪਰ ਵਲ ਕਰਕੇ ਉਚੀ ਆਖਦੇ "ਸਾਹਿਬ ਕੋ ।"

ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਉਹ 'ਹਥ ਜੋੜ ਕੇ ਹੀ ਫ਼ਤਹਿ ਗਜਾਉਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੰਦੇ ਸਨ। ਖੰਡੀ ਸੋਟੀ ਉਪਰ ਕਰਕੇ ਫ਼ਤਹਿ ਦਾ ਉਤਰ ਦੇਣਾ ਯਾ ਜਵਾਬ ਵਿਚ ਸਿਰ ਹਿਲਾ ਦੇਣਾ ਸਿੰਘਾਂ ਲਈ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ।'

ਰਾਜਨੀਤਕ ਸੂਝ ਬੂਝ

ਆਪ ਪੋਲੀਟੀਕਲ (ਸਿਆਸੀ) ਮਾਮਲਿਆਂ ਬਾਰੇ ਬੜੀ ਸੂਝ ਬੂਝ ਰਖਦੇ ਸਨ ਤੇ ਹਰ ਸਮੇਂ ਖ਼ਾਲਸੇ ਦੀ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਲਈ ਤਤਪਰ ਰਹਿੰਦੇ ਸੀ। ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਹਕਾਂ ਹਕੂਕਾਂ ਲਈ ਉਹ ਕਸ਼ਮੀਰ ਗੌਰਮੈਂਟ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਆਫੀਸਰਾਂ ਤੇ ਮਨਿਸਟਰਾਂ ਨੂੰ ਬਾਰ ਬਾਰ ਮਿਲਦੇ ਤੇ ਮਨਾਉਂਦੇ ਸੀ ਤੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਘਟ ਨੁਮਾਇੰਦਗੀ ਜਿਸ ਜਿਸ ਮਹਿਕਮੇ ਵਿਚ ਹੁੰਦੀ ਉਸ ਦੇ ਆਫੀਸਰਾਂ ਨੂੰ ਨਿਝੱਕ ਲਿਖਦੇ ਸਨ ਕਿ ਆਪ ਦੇ ਮਹਿਕਮੇ ਵਿਚ ਸਿੰਘ ਕੋਈ ਹੈ ਹੀ ਨਹੀਂ ਯਾ ਤਨਾਸਬ ਤੋਂ ਘਟ ਭਰਤੀ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਨਜ਼ਰ ਅੰਦਾਜ਼ ਨਾ ਕਰੋ ਤੇ ਆਪਣੇ ਮਹਿਕਮੇ ਵਿਚ ਥਾਂ ਦਿਓ । ਇਹ ਵੀ ਇਸੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਵਾਸੀ ਹਨ ।

ਅਸੈਂਬਲੀ ਦੀਆਂ ਚੋਣਾਂ ਹੋਣ ਸਮੇਂ ਉਹ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਠੀਕ ਰਹਿਨੁਮਾਈ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸਜਣ ਦਾ ਸਾਥ ਦਿੰਦੇ ਸਨ ਤੇ ਜਿਸ ਦਾ ਉਹ ਸਾਥ ਦਿੰਦੇ ਸਨ ਉਸ ਦੀ ਕਾਮਯਾਬੀ ਯਕੀਨੀ ਸਮਝੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਦੂਜੀ ਇਲੈਕਸ਼ਨ ਵਿਚ ਉਹਨਾਂ ਸ. ਕਿਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਠੀਕ ਸਮਝ ਕੇ ਉਸ ਦਾ ਸਾਥ ਦਿਤਾ ਤਾਂ ਉਹ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋਏ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਆਵਾਜ਼ ਗੌਰਮੈਂਟ ਦੇ ਕਰਮਚਾਰੀਆਂ ਤਕ ਪਹੁੰਚਾਣ ਲਈ ਅਤੇ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਠੀਕ ਠੀਕ ਪੋਲੀਟੀਕਲ ਹਾਲਾਤਾਂ ਤੋਂ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਜਾਣੂ ਕਰਨ ਲਈ ਹੀ 'ਕਸ਼ਮੀਰ ਸਿਖ ਸਮਾਚਾਰ' ਅਖਬਾਰ ਜਾਰੀ ਕੀਤਾ ਸੀ । ਉਹ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ ਜਿਥੇ ਸਿੰਘ ਸਿਆਸੀ ਤੌਰ ਪਰ ਉਚਾ ਹੋਵੇ ਉਥੇ ਧਾਰਮਕ ਤੌਰ ਪਰ ਵੀ ਪਿਛੇ ਨਾ ਰਹਿ ਜਾਏ। ਪਰ ਪਦਵੀਆਂ ਪਿਛੇ ਧਰਮ ਨੂੰ ਪਿਠ ਨਾ ਦੇਵੇ ।

ਸਰਕਾਰੀ ਲੰਗਰਾ ਵਿਚ ਕੁਠਾ ਬਦਲੇ ਸਿੱਖਾਂ ਲਈ ਝਟਕਾ

੧੯੪੭ ਦੇ ਕਬਾਇਲੀ ਹਮਲੇ ਤੋਂ ਬਾਦ ਜਦ ਕਸ਼ਮੀਰ ਵਿਚ ਨੈਸ਼ਨਲ ਮਲੇਸ਼ੀਆ ਫੌਜ ਤਿਆਰ ਹੋਈ ਤਾਂ ਇਸ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਸਿਖਾਂ ਦਾ ਲੰਗਰ ਇਕੱਠਾ ਹੀ ਰਖਿਆ ਗਿਆ ਤੇ ਇਸ ਦੇ ਰਸੋਈਏ ਮੁਸਲਮਾਨ ਮੁਕਰਰ ਕੀਤੇ ਗਏ। ਇਥੇ ਮਾਸ ਹਲਾਲ ਪਕਦਾ ਸੁਣ ਕੇ ਆਪ ਨੇ ਇਹ ਵੀ ਸੁਣਿਆ ਕਿ ਬਹੁਤ ਸਿੰਘ ਨੌਕਰੀਆਂ ਵੀ ਇਸੇ ਲਈ ਛਡੀ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਆਪ ਨੇ ਬੇਇਨਸਾਫੀ ਦੂਰ ਕਰਨ ਦਾ ਬੀੜਾ ਚੁਕਿਆ ਤੇ ਉਸ ਵਕਤ ਦੇ ਹਾਕਮ ਪ੍ਰਾਈਮ ਮਨਿਸਟਰ ਸ਼ੇਖ ਅਬਦੁਲਾ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਤਾਰਾ ਦੇ ਕੇ ਤੇ ਹੋਰ ਸਭਾ ਸੋਸਾਇਟੀਆਂ ਪਾਸੋਂ ਰੈਜ਼ੂਲੇਸ਼ਨ ਭਿਜਵਾ ਕੇ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਲੰਗਰ ਵਿਚ ਮਾਸ ਬਣਨਾ ਬੰਦ ਕਰਵਾ ਦਿਤਾ ਅਤੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਲੰਗਰ ਲਈ ਵਖਰੇ ਰਸੋਈਏ ਤੇ ਝਟਕੇ ਦੇ ਉਚੇਚੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਾਏ ਗਏ ।

ਪ੍ਰੇਮ ਭਾਵ ਤੇ ਸਾਂਝੀਵਾਲਤਾ ਦੇ ਧਾਰਨੀ

ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਹਰ ਇਕ ਦੇ ਦੁਖ ਸੁਖ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣਾ ਆਪਣਾ ਪਰਮ ਫ਼ਰਜ਼ ਸਮਝਦੇ ਸੀ। ਬਿਨਾਂ ਸੱਦੇ ਬੁਲਾਏ ਵੀ ਦੁਖਾਂ ਵਿਚ ਹਾਜ਼ਰ ਹੁੰਦੇ ਸਨ । ਕਬਾਲ ਨਿਵਾਸੀ ਭਾਈ ਥਾਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਅਸਾਡੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਚਲਾਨਾਂ ਕਰ ਗਏ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਸ੍ਰੀਮਾਨ ਜੀ ਨੂੰ ਬੁਲਾਉਣਾ ਭੁਲ ਗਏ, ਪਰੰਤੂ ਆਪ ਜੀ, ਐਨ ਦੁਸਹਿਰੇ ਦੇ ਭੋਗ ਸਮੇਂ ਆ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਏ। ਹਾਜ਼ਰ ਮਾਈ ਭਾਈ ਹੈਰਾਨ ਹੋਏ ਤੇ ਮੈਂ ਵੀ ਬੜਾ ਸ਼ਰਮਿੰਦਾ ਹੋਇਆ ਕਿ ਅਸੀਂ ਸੱਦਾ ਕਿਉਂ ਨਾ ਭੇਜਿਆ, ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਕਹਿਣ ਲਗੇ "ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਸ਼ਰਮਿੰਦੇ ਨਾ ਹੋਵੋ ਮੇਰਾ ਆਉਣਾ ਫ਼ਰਜ਼ ਸੀ ।"

ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਲਛਮਣ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਦਸਿਆ, ਕਿ ਮੈਂ ਇਕ ਵਾਰੀ ਦਿਲ ਵਿਚ ਇਹ ਨਿਸਚਾ ਕਰਕੇ ਸ੍ਰੀਨਗਰ ਪੁੱਜਾ ਕਿ ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਾਂਗਾ- ਅਚਾਨਕ ਸ੍ਰੀਨਗਰ ਪੁੱਜਦੇ ਹੀ ਮੈਂ ਬਿਮਾਰ ਹੋ ਗਿਆ ਤੇ ਹਸਪਤਾਲ ਦਾਖਲ ਹੋਣਾ ਪੈ ਗਿਆ। ਮੈਨੂੰ ਬੇਹੋਸ਼ੀ ਹੋ ਗਈ, ਕਿਉਂਕਿ ਬੁਖਾਰ ਸਖਤ ਸੀ, ਪਰੰਤੂ ਮੇਰਾ ਧਿਆਨ ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਵਲ ਹੀ ਰਿਹਾ । ਬੇਹੋਸ਼ੀ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਮੈਂ ਘਬਰਾ ਰਿਹਾ ਸਾਂ ਕਿ ਮੇਰੇ ਮਥੇ ਪਰ ਕਿਸੀ ਆ ਹਥ ਰਖੇ ਤੇ ਬੜੇ ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਘੁੱਟਣ ਲਗ ਪਏ।

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਮੈਂ ਬੇਹੋਸ਼ੀ ਦੇ ਦੌਰ ਵਿਚ ਹੋਰ ਘਬਰਾਇਆ। ਜਦ ਕੁਝ ਹੋਸ਼ ਆਈ ਅਖਾਂ ਖੋਹਲੀਆਂ ਤਾਂ ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਸਾਹਮਣੇ ਖੜੇ ਦਿਸੇ। ਇਕ ਵਾਰ ਤਾਂ ਮੈਂ ਘਬਰਾ ਗਿਆ ਕਿ ਇਹ ਕੌਤਕ ਹੈ, ਬੇਹੋਸ਼ੀ ਹੈ ਜਾਂ ਸੱਚ ? ਫਿਰ ਛੇਤੀ ਹੀ ਮੈਂ ਸੰਭਾਲਿਆ। ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ 'ਘਬਰਾਉ ਨਹੀਂ ਬੱਚੂ ਮੈਂ ਹਾਜ਼ਰ ਹਾਂ ਤੁਸੀਂ ਠੀਕ ਹੋ ਜਾਓਗੇ।' ਆਪ ਨੇ ਆਪਣੇ ਹਥ ਨਾਲ ਦਵਾਈ ਪਲਾਈ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ। ਬੁਖਾਰ ਕੁਝ ਘਟਿਆ ਬਾਦ ਵਿਚ ਉਤਰ ਗਿਆ। ਇਹ ਇਕ ਚਮਤਕਾਰ ਸੀ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਆਸ਼੍ਰਮ ਦਾ ਅਰੰਭ

ਗੁਰਮਤ ਦੇ ਗ੍ਰੰਥਾਕਾਰ 'ਰਹਿਤ ਨਾਮੀਏ ਲਿਖਦੇ ਹਨ :-

"ਗੁਰਮੁਖੀ ਅਖਰ ਜੋ ਹੈ ਭਾਈ। ਸਿਖ ਸਿਖ ਤੇ ਸੀਖੇ ਜਾਈ।"

"ਅਉਰ ਭੀ ਅਖਰ ਜਹ ਤਹ ਹੋਈ। ਅਵਰਨ ਤੇ ਭੀ ਲੇਵੈ ਸੋਈ।"

ਇਸ ਸਿਧਾਂਤ ਬਾਰੇ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਦੇ ਅਨੇਕਾਂ ਹੋਰ ਹੁਕਮ ਹਨ :-

ਯਥਾ :- **"ਵਿਦਿਆ ਵੀਚਾਰੀ ਤਾਂ ਪਰਉਪਕਾਰੀ ॥"**

ਪੁਨ :- **"ਗੁਰਮੁਖ ਪੰਡਤ ਹੋਏ ਜਗ ਪਰਬੋਧੀਐ ॥"** (ਵ. ਭ. ਗ.)

ਪੁਨ :- **"ਬਿਨ ਵਿਦਿਆ ਕਹਾ ਕੋਉ ਪੰਡਤ। ਬਿਨ ਅਮਰੈ ਕੈਸੇ ਰਾਜ ਮੰਡਤ।"**

(ਗ.ਗ.ਸ.)

ਪੁਨ :- **"ਚਹੁ ਵਰਨਾ ਕਉ ਦੇ ਉਪਦੇਸ।**
ਨਾਨਕ ਉਸ ਪੰਡਤ ਕੋਉ ਸਦਾ ਅਦੇਸ।"

ਪੁਨ :- **"ਪ੍ਰਿਥਮੇ ਮਨ ਪ੍ਰਬੋਧੇ ਅਪਨਾ ਪਾਛੇ ਅਵਰ ਰੀਝਾਵੈ।"**

"ਰਾਮ ਨਾਮ ਜਪੁ ਹਿਰਦੈ ਜਾਪੈ ਮੁਖ ਤੇ ਸਗਲ ਸੁਨਾਵੈ।"

ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਇਹਨਾਂ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੇ ਪਾਲਣ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਪ੍ਰਚਾਰਨ ਵਾਲੇ ਸੀ। ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਨਿਸਚਾ ਕੀਤ ਕਿ ਹਰ ਇਕ ਸੰਤਾਨ ਤੇ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੇ ਸ਼ੁਭਚਿੰਤਕ ਨੂੰ ਵਿਦਿਆ ਪ੍ਰਚਾਰ ਲਈ ਤਨ, ਮਨ, ਧਨ ਦੁਆਰਾ ਕਿਸੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭੀ ਸੰਕੋਚ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ, ਤਾਂ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਲਈ ਕਮਰ ਕਸਾ ਕੀਤਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਕ ਆਸ਼੍ਰਮ ਵੀ ਕਾਇਮ ਕੀਤਾ।

੧੯੭੩ ਬਿ. ਵਿਚ ਆਪ ਅੰਬਾਲੇ ਦੀ ਵਿਦਿਅਕ ਕਾਨਫਰੰਸ ਤੋਂ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਜੀ ਆ ਕੇ ੨ ਮਹੀਨੇ ਇਥੇ ਠਹਿਰ ਕੇ ਫਿਰ ਪਿੰਡੀ ਪਸ਼ੋਰ ਤੋਂ ਹੋ ਕੇ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਚਕਾਰ ਪੁਜੇ। ਆਪ ਮਨ ਵਿਚ ਵਿਦਿਆ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੀ ਖਿਚ ਰਖ ਕੇ ਪਹਿਲੇ ਗੁਰਮਤ ਪ੍ਰਚਾਰ ਵਿਚ ਜੁੱਟੇ ਰਹੇ । ਆਪ ਨੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਵਿਚ ਘਾਟਾ ਹੋਰ ਵਧੇਰੇ ਪ੍ਰਤੀਤ ਕੀਤਾ ਕਿ ਵਿਦਿਆ ਦੀ ਕਮੀਂ ਦੇ ਕਾਰਨ ਗੁਰਮਤ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨਾ ਕਠਿਨ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਅਸੰਭਵ ਵੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਆਪ ਦੇ ਕੀਤੇ ਇਰਾਦੇ ਵਿਚ ਹੋਚ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਤਾ ਆਈ ਤੇ ਇਸ ਲਈ ਆਪ ਨੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸਕੂਲ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਵਲ ਪ੍ਰੇਰਨ ਦੇ ਯਤਨ ਅਰੰਭ ਕੀਤੇ ।

ਆਪ ਨੇ ਜਦ ਇਲਾਕੇ ਦਾ ਦੌਰਾ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਆਪ ਨੂੰ ਇਹ ਜਾਣ ਕੇ ਬੜਾ ਦੁਖ ਹੋਇਆ ਕਿ ਇਥੇ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਲੋਕ ਵੈਸੇ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਹੀ ਬੇਸਮਝੀ ਨਾਲ ਕੰਮ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਪਰ ਸਿੰਘ ਆਪਣੀ ਸ਼ਾਨ ਦੇ ਲਿਹਾਜ ਨਾਲ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਕ ਸੁਸਤ ਹਨ। ਹੋਰ ਅਚੰਭੇ ਦੀ ਗੱਲ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਭਾਵੇਂ ਸਕੂਲ ਦਿਹਾਤਾਂ ਵਿਚ ਜਾਰੀ ਸਨ, ਪਰੰਤੂ ਸਿਖ ਦਾਖਲ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੁੰਦੇ, ਇਨਸਪੈਕਟਰ ਸਾਹਿਬ ਸਕੂਲਜ਼ ਇਹ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਆਮ ਕਰਦੇ ਸਨ ਕਿ, 'ਸਿੱਖ ਬੱਚੇ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹਣ ਤੋਂ ਕੰਨੀ ਕਤਰਾਉਂਦੇ ਹਨ ।'

ਮਿਸ਼ਨ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਵਡੇ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ, ਤੇ ਅੰਜਮਨਿ ਇਸਲਾ ਮੁਸਲਮਾਨੀ ਹਲਕਿਆਂ ਵਿਚ ਅਤੇ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਸਭਾ ਵਾਲੇ ਹਿੰਦੂ ਹਲਕੇ ਵਿਚ, ਤਾਲੀਮ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਅਮਲੀ ਤੌਰ ਪਰ ਕਰਦੇ ਹਨ ਪਰੰਤੂ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਇਸ ਪਾਸਿਓਂ ਕਤਈ ਪਿਛਾਂਹ ਸੀ ਜਿਵੇਂ ਕਿਸੀ ਨੇ ਇਹ ਲੋਰੀ ਦੇ ਕੇ ਥਾਪੜਾ ਦੇ ਦਿਤਾ ਹੋਵੇ :-

"ਖਾਲਸਾ ਜੀ ! ਸਕੂਲਾਂ ਵਿਚ ਗੁਰਮੁਖੀ ਤਾਂ ਪੜ੍ਹਾਂਦੇ ਹੀ ਨਹੀਂ ਤੇ ਤੁਸੀਂ ਉਰਦੂ ਪੜ੍ਹਕੇ ਕੀ ਲੈਣਾ ਹੈ ।" ਸ਼ਾਇਦ ਇਸੀ ਕਰਕੇ ਸਿਖ ਆਪਣੇ ਸਕੂਲ ਦਾਖਲ ਕਰਾਉਂਦੇ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਨ ।

ਕੁਝ ਸਿੱਖ ਬਚੇ ਜੋ ਭੁਲ ਭੁਲੇਖੇ ਸਕੂਲ ਦਾਖਲ ਹੁੰਦੇ ਸਨ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਅਗੇ ਮਿਡਲ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਦਾ ਕੋਈ ਇੰਤਜ਼ਾਮ ਨਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਉਹ ਵੀ ਅਨਪੜ੍ਹ ਹੀ ਰਹਿ ਜਾਂਦੇ ਸਨ ਤੇ ਇਸ ਲਈ ਆਪ ਨੇ ਜਦ ਮਹਿਕਮਾ ਤਾਲੀਮ ਨਾਲ ਲਿਖਤ ਪੜ੍ਹਤ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਤਦ ਆਪ ਨੂੰ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋਇਆ ਕਿ ਤਾਲੀਮ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਤੌਰ ਤੇ ਬੋਰਡਿੰਗ ਕਾਇਮ ਕਰਨਾ ਪਵੇਗਾ ਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਵਿਦਿਆ ਦਾ ਕੰਮ ਏਥੇ ਕਿਸੀ ਸੂਰਤ ਵਿਚ ਸਿਰੇ ਨਹੀਂ ਚੜ੍ਹੇਗਾ । ਇਸ ਕੰਮ ਨੂੰ ਸਿਰੇ ਚਾੜ੍ਹਨ ਲਈ ਵਧੇਰੇ ਖਰਚ ਦੀ ਲੋੜ ਪ੍ਰਤੱਖ ਹੀ ਸੀ। ਕੁਝ ਚਿਰ ਲਈ ਆਪ ਫਿਰ ਬਾਹਰ ਗਏ ਤਾਂ ਮੁੜ ਦੁਬਾਰਾ ਸੰਮਤ ੧੯੭੫ (੧੯੧੮ ਈ.) ਵਿਚ ਵਾਪਸ ਪੁਜੇ। ਇਸ ਕੰਮ ਲਈ ਮਾਇਆ ਦੀ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਅਤਿਅੰਤ ਜ਼ਰੂਰਤ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਕੇ ਆਪ ਨੇ ਪਹਿਲੇ ਇਕ ਯਤਨ ਅਰੰਭਿਆ ਕਿ ਇਕ "ਖਾਲਸਾ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਦਸਵੰਧ ਕਮੇਟੀ" ਨੀਯਤ ਕੀਤੀ। ਜਿਹੋ ਜਿਹਾ ਕਮੇਟੀ ਕਾਇਮ ਕਰਨ ਸਮੇਂ ਵਿਚਾਰ ਸੀ ਉਹ ਪੂਰਾ ਨਾ ਹੋਇਆ ਕਿਉਂਕਿ ਜਿਹਨਾਂ ਸਜਣਾਂ ਦੇ ਜ਼ਿਮੇਂ ਕੰਮ ਲਾਇਆ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਉਤਨਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਲਈ ਸੰਮਤ ੧੯੭੬ (੧੯੧੯ ਈ.) ਵਿਚ ਦੂਜੀ ਵਾਰ ਹੋਰ ਸੇਵਾਦਾਰ ਚੁਣੇ ਗਏ। ਇਹ ਸਜਣ ਪਹਿਲੀਆਂ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਅਨਫਿੱਟ ਸਾਬਤ ਹੋਏ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਸੰਮਤ ੧੯੭੭ (੧੯੨੦ ਈ.) ਵਿਚ ਇਹ ਸਿਲਸਿਲਾ ਵੀ ਬੰਦ ਹੋ ਗਿਆ।"

ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਨਗਰ ਤੇ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹ ਦੇਣ ਲਈ ਇਹ ਭੀ ਕਿਹਾ ਕਿ "ਤੁਸੀਂ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਲੋਕ ਜਿਤਨੀ ਦਸਵੰਧ ਦੀ ਰਕਮ ਜਮਾ ਕਰੋਗੇ, ਉਸ ਤੋਂ ਦੁਗਣੀ ਮੈਂ ਇਕੱਲਾ ਹੀ ਬਾਹਰੋਂ ਜਮਾ ਕਰਕੇ ਪਹੁੰਚਾਵਾਂਗਾ।" ਪਰੰਤੂ ਇਸ ਪਰ ਵੀ ਇਹਨਾਂ ਸਜਣਾਂ ਨੇ ਕੋਈ ਉਤਸ਼ਾਹ ਨਾ ਦਸਿਆ ਪਰੰਤੂ "ਪਧਰ" ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਕਾਫੀ ਉਦਮ ਦਿਖਾਇਆ।

ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਦਿਤਾ ਇਸ ਰਕਮ ਨਾਲ ਕੋਈ ਖਾਸ ਕੰਮ ਸਿਰੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਚੜ੍ਹ ਸਕਦਾ। ਆਪ ਨੇ ਇਹ (ਦਸਵੰਧ ਕਮੇਟੀਆਂ ਵਾਲਾ) ਤਜਰਬਾ ਬਾਰਾਂਮੂਲੇ, ਮਜ਼ੱਫਰਾਬਾਦ ਆਦਿ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿਚ ਵੀ ਕੀਤਾ ਪਰੰਤੂ ਕਾਮਯਾਬੀ ਨਾ ਹੋਈ।"

ਇਧਰ ਜੋ ਲੜਕੇ ਸੰਮਤ ੭੦, ੭੧, ੭੨ ਵਿਚ ਸਕੂਲ ਦਾਖਲ ਹੋਏ ਸਨ ਉਹ ਅਗਲੀ ਮਿਡਲ ਪੜ੍ਹਾਈ ਲਈ ਬੜੇ ਤੰਗ ਹੋ ਰਹੇ ਸਨ। ਓਧਰ ਇਹ ਕੋਈ ਮਾਮੂਲੀ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜੋ ਥੋੜੇ ਖਰਚ ਨਾਲ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਇਸ ਲਈ ਆਪ ਨੇ ਜੋ ਪਹਿਲੀ ਵਿਉਂਤ ਮਾਇਆ ਇਕਤ੍ਰ ਕਰਨ ਦੀ ਸੋਚੀ ਉਹ "ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸ਼ਬਦ ਰਤਨ ਪ੍ਰਕਾਸ਼" ਦੇ ਤਤਕਰੇ (Index) ਨੂੰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਕਰਨਾ ਸੀ ਜਿਸ ਦੀ ਆਮਦਨ ਆਸ਼੍ਰਮ ਉਤੇ ਲਗੇ। ਮਗਰ ਇਸੇ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਵੀ ਆਪ ਦੇ ਪਾਸ ਕੋਈ ਸਰਮਾਇਆ ਨਹੀਂ ਸੀ ਤੇ ਇਸ ਲਈ ਆਪ ਨੇ ਆਸਾਮ, ਬੰਗਾਲ, ਦੇ ਸਜਣਾਂ ਪਾਸ ਘਰ ਘਰ ਫਿਰ ਕੇ ਚੰਦਾ ਇਕਤ੍ਰ ਕੀਤਾ ਤੇ ਫਿਰ ਕੁਛ ਪਸ਼ੌਰ, ਢਾਕਾ, ਲਾਲਪੁਰਾ ਦੇ ਦੁਕਾਨਦਾਰਾਂ ਤੇ ਫੌਜੀਆਂ ਪਾਸੋਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਪਰੇਮੀਆਂ ਪਾਸੋਂ ਇਸ ਮਹਾਨ ਗ੍ਰੰਥ ਦੀ ਛਪਾਈ ਲਈ ਰੁਪਿਆ ਇਕਠਾ ਕੀਤਾ ਤੇ ੧੯੨੦ ਈ. (੧੯੭੭ ਬਿ:) ਵਿਚ ਇਹ ਤਿਆਰ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ ਪਰੰਤੂ ਗੁਰਦਵਾਰਾ ਸੁਧਾਰ ਲਹਿਰ ਦੇ ਜਾਰੀ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਸ ਦੀ ਬਹੁਤੀ ਵਿਕਰੀ ਨਾ ਹੋ ਸਕੀ। ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਬੜੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਨਾਲ ੪੦ ਜਿਲਦਾਂ ਸਟੇਟ ਫਰੀਦਕੋਟ ਅਤੇ ੪੦ ਐਜੂਕੇਸ਼ਨ ਕਮੇਟੀ ਨੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀਆਂ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਤੇ ੮੦ ਦੇ ਕਰੀਬ ਹੋਰ ਜਿਲਦਾਂ ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦੀਆਂ ਵਿਕਰੀ ਕੀਤੀਆਂ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪ ਦੇ ੧੮੫ ਦੇ ਲਗਭਗ ਗ੍ਰੰਥ ਬਿਕ ਗਏ। ਅਜੇ ਤਾਂ ੧੦੦੦ ਵਿਚੋਂ ੮੧੫ ਗ੍ਰੰਥ ਆਪ ਪਾਸ ਮੌਜੂਦ ਸਨ ਤੇ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਜਲਦੀ ਜਲਦੀ ਖਰਚ ਹੋ ਜਾਣ ਦੀ ਕੋਈ ਉਮੀਦ ਨਜ਼ਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਉਂਦੀ। ਉਧਰ ਆਪ ਨੂੰ ਇਹ ਕਾਹਲੀ ਸੀ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਗ੍ਰੰਥ ਦੀ ਵਿਕਰੀ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤੇ ਰਕਮ ਬੋਰਡਿੰਗ ਉਤੇ ਖਰਚ ਹੋਵੇ । ਇਕ ਜਗਾ ਆਪ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ :-

"ਬਿਕਰਮੀ ਸੰਮਤ ੧੯੮੪ (੧੯੨੭ ਈ.) ਵਿਚ ਕੁਛ ਕਾਰਨਾਂ ਕਰਕੇ ਸੇਵਕ ਦਾ ਵੀਚਾਰ "ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸ਼ਬਦ ਰਤਨ ਪ੍ਰਕਾਸ਼" ਦੀਆਂ ਛਪੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਬਿਨਾ ਕੀਮਤ ਹਰ ਇਕ ਜ਼ਿਲੇ ਦੇ ਮਸ਼ਹੂਰ ਗੁਰਦਵਾਰਿਆਂ ਵਿੱਚ ਅਸਥਾਪਨ ਕਰਕੇ ਅਟੰਕ ਹੋ ਬੈਠਣ ਦਾ ਹੋਇਆ ਤੇ ਨਾਮਾਲੂਮ ਸਰਦਾਰ ਬਹਾਦਰ (ਸ. ਧਰਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਿਲੀ ਵਾਲੇ) ਜੀ ਨੂੰ ਇਹ ਖਬਰ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲਗੀ, ਆਪ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਬੁਲਾ ਕੇ ਸਾਰੇ ਵਿਚਾਰ ਸੁਣ ਕੇ ਫੁਰਮਾਇਆ ! ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ! "ਇਸ ਅਮੋਲਕ ਗ੍ਰੰਥ ਨੂੰ ਇਉਂ ਨਾ ਸੁਟੋ ਤੇ ਆਸ੍ਰਮ ਬਨਾਣ ਵਲੋਂ ਭੀ ਉਦਾਸ ਨਾ ਹੋਵੇ ।"

"ਰੁਪਏ ਆਸ੍ਰਮ ਲਈ ਕਿਥੋਂ ਆਵਣਗੇ ?" ਆਪ ਨੇ ਕਿਹਾ ! "ਅਕਾਲੀ ਜੀ ! ਰੁਪਏ ਗੁਰੂ ਭੇਜੇਗਾ ਕੰਮ ਗੁਰੂ ਦਾ ਹੈ ਰਲ ਵਰਤਾਂਗੇ । ਜਾਓ ਕੰਮ ਜਾਰੀ ਕਰੋ।"

ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਆਖਦੇ ਨੇ "ਗ੍ਰੰਥ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰ ਮੈਂ ਚਕਾਰ ਪੁਜਾ ਤੇ ਥੋੜੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਰੁਪਏ ਸ. ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਜੀ 'ਘਰ-ਜਾਖੀਏ ਇੰਜੀਨੀਅਰ ਪੀ. ਡਬਲਯੂ. ਡੀ. ਦੁਮੇਲ ਪਾਸ ਪੁਜ ਗਏ ਜਿਹਨਾਂ ਨੇ ਅਗੋਂ ਮੈਨੂੰ ਪਹੁੰਚਾ ਦਿਤੇ।"

ਸ. ਬ. ਸ. ਧਰਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਗਰਮੀਆਂ ਵਿਚ ਚਕਾਰ ਪੁਜ ਕੇ ਆਸ੍ਰਮ ਦੇ ਅਟੱਲ ਲੰਗਰ ਲਈ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀ ਸਹਾਇਤਾ ਦੇਣ ਦਾ ਇਕ਼ਰਾਰ ਕੀਤਾ ਸੀ ਪਰੰਤੂ ਅਚਾਨਕ ਹੀ ਆਪ ਨੂੰ ਧੁਰਾਂ ਵਲੋਂ ਸੱਦੇ ਆ ਪੁਜੇ । ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਚਲਾਣੇ ਸਮੇਂ ਜੋ ਪਾਠ ਆਸ੍ਰਮ ਵਿਚ ਰਖਿਆ ਗਿਆ ਉਸ ਸਮੇਂ ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਨੇ ਜੋ ਕਵਿਤਾ ਪੜ੍ਹੀ ਉਸ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਭਾਵ ਬੰਨੇ ਹੋਏ ਹਨ :-

ਆਇਓ ਸਫਲ ਜੇ ਗਇਉ ਤਾਂ ਸਫਲ ਹੈਂ ਤੂੰ,
ਰਹਿਓ ਸਫਲ ਤੂੰ ਕੁਲ ਪਰਵਾਰ ਤੇਰਾ ।
ਨਾਮ ਦਾਨ ਇਸ਼ਨਾਨ ਦੇ ਨਿਤਨੇਮੀ,
ਸਫਲ ਚਾਰ ਵੀਚਾਰ ਸੰਸਾਰ ਤੇਰਾ,

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਆਸ੍ਰਮ ਗੁਰੂਦਵਾਰੇ, ਸ਼ਾਲਾ ਵਿਚ ਕਾਲਜ,
ਲਗਾ ਸਫਲ ਜੋ ਧਨ ਅਪਾਰ ਤੇਰਾ ।
ਤੇਰੇ ਵਾਂਗ ਪਰਵਾਰ ਤੇ ਟਰਸਟ ਤੇਰੇ,
ਵੰਡਦੇ ਰਹਿਣ ਜੋ 'ਧਰਮ' ਭੰਡਾਰ ਤੇਰਾ ।
ਭਾਣੇਂ ਹੁਕਮ ਰਜਾ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਰਾਜੀ,
ਭੋਲੇ ਬਾਲ ਤੂੰ ਆਲ ਪਰਵਾਰ ਤੇਰਾ ।
ਗੁਰ ਚਰਨਿ ਮਕਰੰਦ ਵਿਚ ਮੌਜ ਮਾਣੇ,
ਸਫਲ ਆਤਮਾ ਮੇਰੇ ਸਰਦਾਰ ਤੇਰਾ । (ਅਕਾਲੀ ਜੀ)

ਆਸ੍ਰਮ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਦਾ ਵੀਚਾਰ ਆਪ ਦਾ ਪਰਪਕ ਹੋ ਚੁਕਾ ਸੀ- ਇਸ ਲਈ ਆਪ ਨੇ ਕਿਤਨੀਆਂ ਹੀ ਅਰਜੀਆਂ ਜ਼ਮੀਨ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਲਈ ਕਸ਼ਮੀਰ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਮੁਖੀਆਂ ਮਹਾਰਾਜਾ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ, ਰਾਜਾ ਦਲਜੀਤ ਸਿੰਘ, ਤਹਿਸੀਲਦਾਰਾਂ ਅਤੇ ਕਮਿਸ਼ਨਰਾਂ ਨੂੰ ਕੀਤੀਆਂ, ਪਰ ਕੋਈ ਅਸਰ ਸਰਕਾਰ ਉਤੇ ਨਾ ਹੋਇਆ। ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਵਲੋਂ ਕਈ ਦਰਖਾਸਤਾਂ ਦਿਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਕਿ, ਇਸ ਕਿਸਮ ਦਾ ਆਸ੍ਰਮ ਏਥੇ ਬਣਨ ਨਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ। ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਵਿਸਾਖ ੧੯੨੬ (ਅਪ੍ਰੈਲ) ਵਿਚ ਸੈਟਲਮੈਂਟ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਨੂੰ ਦਰਖਾਸਤ ਕੀਤੀ ਜਿਸ ਦੇ ਬਾਦ ਥੋੜੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਮਨਜ਼ੂਰੀ ਮਿਲ ਗਈ ।

ਇਸ ਆਸ਼੍ਰਮ ਦੀ ਲੋੜ ਏਥੇ ਕਿਉਂ ਸੀ ?

ਇਸ ਆਸ਼੍ਰਮ ਦੀ ਲੋੜ ਦਸਣ ਲਈ ਇਹ ਦਸਣ ਲਈ ਇਹ ਜਾਣ ਲੈਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ, ਪਹਿਲਾਂ ਇਲਾਕਾ ਸਿਖੀ ਦਾ ਗੜ੍ਹ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਸਿਖ ਰਾਜ ਦੇ ਖਾਤਮੇ ਤਕ ਏਥੇ ਸਿਖਾਂ ਦਾ ਦਬਦਬਾ ਰਾਜ ਤੇ ਤੇਜ ਸੀ। ਫਿਰ ਸਮਾਂ ਆਇਆ ਕਿ ਏਥੋਂ ਦੇ ਸਿਖ ਅਣਪੜ੍ਹਤਾ ਕਾਰਨ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਜੋਗੇ ਨਾ ਰਹੇ ੧੮੩੦ ਤੋਂ ੧੯੫੦ ਬਿ: ਤਕ ਇਹਨਾਂ ਪਹਾੜ ਵਾਸੀ ਸਿਖਾਂ ਵਿਚ ਗਿਣਤੀ ਦੇ ਸਿੰਘ ਹੀ ਪਾਠੀ ਯਾ ਗੁਰਮੁਖੀ ਅਖਰਾਂ ਦੇ ਬੋਧ ਰਖਣ ਵਾਲੇ ਸਨ ।

ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਮਸ਼ਹੂਰ ਸਨ ਸ਼੍ਰੀਮਾਨ ਭਾਈ ਮਹਾਂ ਸਿੰਘ ਜੀ, (ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਦੇ ਪਿਤਾ ਜੀ) ਜੋ ਵਿਦਿਆ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੇ ਸਨੇਹੀ, ਰੋਗੀਆਂ, ਦੁਖੀਆਂ ਦੇ ਦਰਦੀ, ਸਿਧੇ ਸਾਦੇ ਗੁਰਮੁਖੀ ਜੀਵਨ ਵਤੀਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਮਹਾਂਪੁਰਖ ਸਨ, ਜਿਹਨਾਂ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ ਨਾ ਸਿਰਫ ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਨੂੰ ਹੀ ਗੁਰਮੁਖੀ ਵਿਦਿਆ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੋਈ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਬਲਕਿ ਚਕਾਰ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਜਣਾਂ ਨੂੰ ਬੇਅੰਤ ਲਾਭ ਪੁਜਿਆ। ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਇਹ ਇਲਾਕਾ ਦੇਸ਼ ਭਰ ਵਿਚ ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਦੇ ਆਸ੍ਰਮ ਖੋਹਲਣ ਤੇ ਲਾਉਣ ਕਾਰਨ ਪ੍ਰਸਿਧ ਹੋਇਆ, ਤੇ ਏਥੋਂ ਦੇ ਪੜ੍ਹੇ ਹੋਏ ਅਨੇਕਾਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵਡੇ ਵਡੇ ਕਾਰੋਬਾਰਾਂ ਉਤੇ ਲਗੇ ਤੇ ਅਫਸਰੀਆਂ ਦੀਆਂ ਪਦਵੀਆਂ ਉਤੇ ਪੁਜੇ-ਹੁਣ ਤਕ ਉਹ ਜਿਥੇ ਜਿਥੇ ਵੀ ਹਨ ਇਸ ਆਸ਼੍ਰਮ ਦੀ ਯਾਦ ਤਾਜ਼ਾ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ਤੇ ਇਸ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਪਛੜੇਪਣ ਨੂੰ ਵਿਦਿਆ ਨੇ ਕਿਵੇਂ ਦੂਰ ਕੀਤਾ ਇਹ ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਦੇ ਕਾਇਮ ਕੀਤੇ ਆਸ਼੍ਰਮ ਦਾ ਪ੍ਰਤੱਖ ਚਮਤਕਾਰ ਸੀ ।

ਇਸ ਆਸ਼੍ਰਮ ਦੇ ਆਰੰਭ ਤੋਂ ਹੀ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਭਾਨ ਸਿੰਘ ਜੀ (ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਦੇ ਛੋਟੇ ਭਰਾਤਾ) ਅਤੇ ਸ. ਈਸ਼ਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਠੇਕੇਦਾਰ ਗੜ੍ਹੀ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਇਸ ਕਾਰਜ ਲਈ ਗੁਰੂ ਪੰਥ ਦੀ ਸੇਵਾ ਜਾਣ ਆਪਣਾ ਆਪ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਅਤੇ ਘਰੋਂ ਖਾ ਕੇ ਬਿਨਾ ਕਿਸੀ ਮੁਆਵਜ਼ੇ ਦੇ ਹੀ ਇਸ ਮਹਾਨ ਕਾਰਜ ਨੂੰ ਸਿਰੇ ਚੜ੍ਹਾਉਣ ਲਈ ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਦਾ ਸਾਥ ਦਿਤਾ ਸੀ। ਭਾ. ਭਾਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤਾਂ ਅੰਤਮ ਸੁਆਸਾਂ ਤਕ ਆਸ੍ਰਮ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ੪੭ ਦੇ ਘਲੂਘਾਰੇ ਵਿਚ ਸਣੇ ਆਪਣੀ ਧਰਮ-ਪਤਨੀ ਤੇ ਇਕ ਲੜਕੀ ਦੇ ਜ਼ਿੰਦਾ ਸੜ ਕੇ ਸਿਖੀ ਸਿਦਕ ਕੇਸਾਂ ਸਵਾਸਾਂ ਨਾਲ ਨਿਭਾਉਣ ਖਾਤਰ ਸ਼ਹੀਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਇਥੋਂ ਤੁਰਨ ਵਾਲੇਇਕ ਕਾਫ਼ਲੇ ਨੇ ਕਾਫੀ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਕਿ ਆਪ ਅਸਾਡੇ ਨਾਲ ਹੀ ਨਿਕਲ ਚਲੋ ਪਰੰਤੂ ਆਪ ਆਸ਼੍ਰਮ ਨਾਲ ਅਤੁੱਟ ਪ੍ਰੇਮ ਕਾਰਨ ਉਥੇ ਨਾ ਟੁਰੇ ਤੇ ਕਿਹਾ, "ਕੋਈ ਗਲ ਨਹੀਂ ਜਿਸ ਲਈ ਜੀਵੇਂ ਹਾਂ ਉਸੇ ਲਈ ਮਰਾਂਗੇ" ਤੇ ਅੰਤ ਨੂੰ ਸੇਵਾ ਸੰਭਾਲ ਕਰਦਿਆਂ ਓਥੇ ਹੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ।

ਆਸ਼੍ਰਮ ਦੇ ਸਥਾਨ ਦੀ ਚੋਣ

ਇਸ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਚੌਹੀਂ ਪਾਸੀਂ ਜਦੋਂ ਧਿਆਨ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਤਦ ਪਤਾ ਲਾ ਕਿ ਤਹਿਸੀਲ ਊੜੀ ਮਜ਼ਫਰਾਬਾਦ ਅਤੇ ਤਹਿਸੀਲ ਬਾਗ ਦੇ ਕਾਫੀ ਆਬਾਦ ਹਿਸੇ ਦਾ ਸੈਂਟਰ ਸੀ। ਇਸ ਦੇ ੨੫, ੨੫ ਮੀਲ ਦੋਹੀਂ ਪਾਸੀਂ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਮਨੁਸ਼ ਤੇ ਪਸ਼ੂ ਅਜਾਈਂ ਮਰਦੇ ਤੇ ਦੁਖ ਪਾਉਂਦੇ ਸੀ । ਜਿਹਨਾਂ ਦੇ ਇਲਾਜ ਵਾਸਤੇ ਕੋਈ ਹਸਪਤਾਲ ਵੇਂਟਨਰੀ, ਦਵਾਈਖਾਨਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ।

(੨) ਸੈਂਕੜੇ ਬਚੇ ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ (ਜੋ ਵਧ ਤੋਂ ਵਧ ਉਸ ਸਮੇਂ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਜ਼ਰੀਆ ਤਾਲੀਮ ਸੀ) ਪਾਸ ਕਰਕੇ ਅਗੇ ਨਹੀਂ ਵਧ ਸਕਦੇ ਸਨ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਕਿਤਨੇ ਹੋਣਹਾਰ ਨੌਜਵਾਨ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਵਾਰਸ ਐਸੀ ਅਧੂਰੀ ਪੜ੍ਹਾਈ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਵਲੋਂ ਕੰਨੀਂ ਕਤਰਾ ਜਾਂਦੇ ਸਨ ਕਿਉਂਕਿ ਅਗਲੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਦਾ ਕਿਸੀ ਨਜ਼ਦੀਕੀ ਸੈਂਟਰ ਵਿਚ ਕੋਈ ਮਿਡਲ ਯਾ ਹਾਸੀ ਸਕੂਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ।

(੩) ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਹੋਣਹਾਰ ਨੌਜਵਾਨ ਹਜ਼ਰਤ ਨੂਹ ਦੇ ਚਲੇ ਆ ਰਹੇ ਧੰਦੇ ਤੇ ਕੰਮਾਂ, ਹਲ ਵਾਹੁਣਾ, ਜੂਟ, ਫਾਲ ਤੇ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਨੂੰ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਫਾਪਾਈ ਬੈਠੇ ਸਨ ਜਿਵੇਂ ਇਹ ਆਦਿ ਜੁਗਾਦੀ ਕੰਮ ਇਹਨਾਂ ਲਈ ਹੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਬਾਹਰਲੀ ਦੁਨੀਆਂ ਨੇ ਕਿਤਨੀ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਦੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਕਿਤਨੀ ਤਰਕੀ ਕਰ ਲਈ ਹੈ, ਤੇ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੋਰ ਵੀ ਐਸੇ ਹੁਨਰ ਹਨ ਜਿਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਿਖ ਕੇ ਆਦਮੀ ਕੰਗਾਲਤਾ ਦੀ ਕਾਲਖ ਧੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਟੈਕਨੀਕਲ ਟਰੇਨਿੰਗ ਦਾ ਕਾਲਜ ਯਾ ਕਿਸੀ ਹੋਰ ਕਾਲਜ ਦੀ ਸ਼ਾਖਾ ਕਿਤੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਥਾਂ ਜਾਰੀ ਨਹੀਂ ਸੀ !

(੪) ਸੈਂਕੜੇ ਵਾਰਦਾਂਤਾਂ ਮਜਲੂਮਾਂ ਦੇ ਗਲੇ ਤੇ ਛੁਰੀ ਰਖਣ ਵਾਲੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਸਨ ਜਿਹਨਾਂ ਦੀ ਪੁਛ ਪ੍ਰਤੀਤ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਇਸ ਸੈਂਟਰ ਵਿਚ ਨਾਇਬ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਉਚੇ ਅਹੁਦੇ ਦੀ ਹੈਸੀਅਤ ਰਖਣ ਵਾਲਾ ਮੁਲਾਜ਼ਮ ਆਫੀਸਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਆਹਲਾ ਆਫੀਸਰਾਂ ਤਕ ਖਬਰ ਪਹੁੰਚਾਣ ਦਾ ਜ਼ਰੀਆ ਕੋਈ ਤਾਰ ਘਰ ਯਾ ਡਾਕਖਾਨਾ ਹੀ ਸੀ। ਪੁਜਣ ਲਈ ਆਵਾਜਾਈ ਦੇ ਸਾਧਨਾਂ ਲਈ ਕੋਈ ਸੜਕ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਜਿਸ ਦੇ ਜ਼ਰੀਏ ਟਾਂਗਾ ਯਾ ਕਾਰ ਦਵਾਰੇ ਵੇਲੇ ਸਿਰ ਹਾਕਮ ਅਪੜ ਕੇ ਕੁਛ ਵੇਖ ਕੇ ਜਾਬਰਾਂ ਤੇ ਜੰਗਲੀ ਕਾਨੂੰਨ ਦੇ ਮਾਲਕਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਸਜ਼ਾ ਦਿੰਦਾ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਗਰੀਬਾਂ ਨਾਲ ਜ਼ੁਲਮ ਹੁੰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ ।

(ਅਕਾਲੀ ਜੀ) ਉਪਰੋਕਤ ਤਕਲੀਫਾਂ ਨੂੰ ਬਿਆਨ ਕਰਦੇ ਇਕ ਥਾਂ ਖੁਦ ਲਿਖਦੇ ਹਨ :-

"ਇਹਨਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਤਕਲੀਫਾਂ ਦੇ ਦੂਰ ਕਰਨ ਦਾ ਕਾਰਨ ਕਿਸੀ ਐਸੀ ਹਸਤੀ ਨਾਲ ਸਬੰਧ ਕਾਇਮ ਕਰਨਾ ਸੀ ਜੋ ਸਭ ਲਈ ਸਾਂਝਾ ਸਹਾਰਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਸਚਾ ਰਖਵਾਲਾ ਹੋਵੇ। ਬਹੁਤ ਵੀਚਾਰ ਕਨਰ ਪਰ ਦਾਸ ਦੀ ਸਮਝ ਵਿਚ ਸਭਨਾਂ ਦਾ ਸਾਂਝਾ ਤੇ 'ਰਾਖਾ' ਸਿਵਾਏ "ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਜਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਤੋਂ ਹੋਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਹੋਇਆ ਉਪਰ ਦਸੇ ਸਾਰਿਆਂ ਦੁਖਾਂ ਦਾ ਦਾਰੂ ਇਥੇ ਇਹ "ਬੋਰਡਿੰਗ ਹਾਊਸ" "ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਆਸ਼੍ਰਮ" ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਲੋੜ ਪਈ ।"

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਹੋਰ ਕਾਰਨ

(ੳ) ਇਸ ਸਥਾਨ ਦਾ ਜ਼ਿਲਾ ਮਜ਼ਫਰਾਬਾਦ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਲਹਿੰਦੇ ਵਲ ਜ਼ਿਲਾ ਰਾਵਲਪਿੰਡੀ ਤੇ ਹਜ਼ਾਰਾ ਹੈ, ਦਖਣ ਵਲ ਪੁਣਛ ਜਾਗੀਰ, ਪੂਰਬ ਵਲ ਜ਼ਿਲਾ ਬਾਰਾਂਮੂਲਾ ਤੇ ਉਤਰ ਵਲ ਚਲਾਸ ਦੇ ਬੰਨੇਂ ਮਿਲੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਜੋ ਕੁਹਾਲੇ ਪਤਨ ਤੋਂ ਬਾਰਾਂਮੂਲੇ ਤਕ ੯੬ ਮੀਲ ਤੋਂ ਵਧੀਕ ਹੀ ਲੰਬਾਈ ਵਿਚ ਆਬਾਦ ਹੈ। ਕੁਹਾਲੇ ਤੋਂ ਜੇਹਲਮ ਵਾਲੀ ਰੋਡ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ ਦੀ ਲੰਬਾਈ ੨੨ ਮੀਲ ਦੇ ਫਾਸਲੇ ਪਰ ਅਗੇ ਜਾ ਕੇ ਸ਼ਹਿਰ ਮਜ਼ਫਰਾਬਾਦ ਵਿਚ ਸਟੇਟ ਹਾਈ ਸਕੂਲ ਜਾਰੀ ਸੀ ਪਰੰਤੂ ਅਗਲੇ ੭੪ ਮੀਲਾਂ ਦੀ ਲੰਬੀ ਆਬਾਦੀ ਵਿਚ ਇਕ ਵੀ ਹਾਈ ਸਕੂਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ।

(ਅ) ਚਕਾਰ ਜ਼ਿਲੇ ਦੀ ਭਾਵੇਂ ਚੌੜਾਈ ਇਤਨੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਇਸ ਵਿਚ ੨ ਲਖ ੨੨ ਹਜ਼ਾਰ ਤੋਂ ਵਧੀਕ ਮੁਸਲਮਾਨ ੧੦ ਹਜ਼ਾਰ ਦੇ ਕਰੀਬ ਸਿਖ ਤੇ ਪੰਜ ਹਜ਼ਾਰ ਦੇ ਕਰੀਬ ਹਿੰਦੂ ਆਬਾਦ ਸਨ । ਜਿਹਨਾਂ ਵਿਚ ਉਸ (ਬੋਰਡਿੰਗ ਬਣਨ) ਵੇਲੇ ਤਕ ਨਾ ਤੇ ਹਜ਼ਾਰ ਪਿਛੇ ਇਕ ਸਿਖ ਐਂਟਰੰਸ ਪਾਸ ਕੀਤਾ ਕਰਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ੧੦ ਹਜ਼ਾਰ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਸਿਖ ਗਰੈਜੂਏਟ ਹੁੰਚਾ ਹੀ ਸੀ ।

(ੲ) ਇਸ ਦਾ ਕਾਰਨ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਸਟੇਟ ਨੇ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਉਥੇ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਾਈਮਰੀ ਸਕੂਲ ਹੀ ਬਣਾਏ ਸਨ ਅਤੇ ਲੋਕੀਂ ਅਤਿਅੰਤ ਗਰੀਬ ਹੋਣ ਦੇ ਕਾਰਨ ਕਿਸੀ ਦੂਜੀ ਥਾਂ ਆਪਣੇ ਖਰਚ ਤੇ ਜਾ ਕੇ ਅਗਲੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਸੀ ।

(ਸ) ਲੋੜ ਸੀ ਕਿ ਸਿੱਖ ਭੁਝੰਗੀਆਂ ਨੂੰ ਰਖਣ ਤੇ ਖਰਚ ਵਾਸਤੇ ਇਸ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਕੋਈ ਖਾਲਸਾ ਸਕੂਲ ਪੰਥ ਵਲੋਂ ਜਾਰੀ ਹੁੰਦਾ ਪਰੰਤੂ ਐਸਾ ਨਹੀਂ ਬਣ ਆਇਆ ਤਦ ਇਕ ਆਸ਼੍ਰਮ ਹੀ ਸਹੀ ਜਿਸ ਦੇ ਜ਼ਰੀਏ ਸਿਖ ਬਚਿਆਂ ਦੀ ਸੂਰਤ ਸੀਰਤ ਤਾਂ ਸਿਖਾਂ ਵਰਗੀ ਬਣਨੀ ਯਕੀਨੀ ਹੀ ਸੀ ।

(ਹ) ਅਜਿਹਾ ਨਿਸਚਾ ਰਖ ਕੇ ਚਕਾਰ ਨੂੰ ਇਸ ਸਾਰੇ ਜ਼ਿਲੇ ਦਾ ਤੇ ਪੁਣਛ ਬਾਗ ਦਾ ਸਿਖ ਆਬਾਦੀ ਦਾ ਸੈਂਟਰ ਜਾਣ ਕੇ ਆਸ਼੍ਰਮ ਏਥੇ ਹੀ ਤਿਆਰ ਕਰਨਾ ਨੀਯਤ ਕੀਤਾ। ਆਪ ਦਾ ਖਿਆਲ ਇਹ ਵੀ ਹੋਇਆ ਕਿ ਇਮਾਰਤ ਪਰ ਖਰਚ ਘਟ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਤੇ ਵਜ਼ੀਫੇ ਵਧ ਦੇ ਕੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਈ ਵਿਚ ਅਗੇ ਵਧਾਇਆ ਜਾਵੇ। ਪਰ ਅਜਿਹੇ ਯਤਨ ਦਾ ਕੇਵਲ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਹੀ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਲਾਭ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਸਰਬਤ ਦੇ ਭਲੇ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਬਣਦੀ, ਇਸ ਲਈ ਏਥੇ ਬੋਰਡਿੰਗ ਕਾਇਮ ਕਰਨਾ ਹੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸਮਝਿਆ ਗਿਆ ।

ਸਿਖ ਸਭਿਅਤ ਦਾ ੫੦ ਸਾਲ ਦੇ ਅੰਦਰ ੨ ਕਸ਼ਮੀਰ ਵਾਸੀਆਂ ਉਤੇ ਜੋ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਿਆ ਉਸ ਨੇ ਉਥੋਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਜਾਗ੍ਰਤੀ ਲਿਆਂਦੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਸਚ ਬੋਲਣਾ, ਸੇਹਤ ਸਫਾਈ, ਮਨੁੱਖਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਹਮਦਰਦੀ, ਸੇਵਾ ਭਾਵ ਸਭਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਕੁਝ ਨਾ ਕੁਝ ਆ ਗਏ ਸਨ। ਉਥੋਂ ਦੇ ਵਾਸੀ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਪ੍ਰੇਮ, ਸਿੱਖੀ ਰਹਿਤ ਨਾਲ ਪਿਆਰ, ਗੁਰਮੁਖੀ ਪੜ੍ਹਣ ਲਈ ਜਾਗ੍ਰਤੀ, ਸਿਖੀ ਦੇ ਸਦਗੁਣਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਦਸਤਕਾਰੀ, ਖੇਤੀਬਾੜੀ, ਇਖਲਾਕ, ਮਜਹਬ, ਮੁਲਕੀ ਉਨਤੀ ਅਤੇ ਵਪਾਰ ਅਤੇ ਹੋਰ ਕਾਰੋਬਾਰਾਂ ਦੀ ਲਗਣ ਲਗੀ ਹੋਈ ਸੀ ।

ਪਰ ਉਸ ਉਨਤੀ ਲਈ ਅਗੇ ਕੋਈ ਰਾਹ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਲੋਕ ਮਨ ਦੀਆਂ ਮਨ ਵਿਚ ਹੀ ਘੁੱਟ ਕੇ ਬੈਠੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸੀ, ਇਸ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਖੁਲੇ ਏਥੇ ਆਸ਼੍ਰਮ ਨੇ ਮਾਰਗ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਦਾ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਤੇ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਉਨਤੀ ਦੇ ਮਾਰਗ ਦੇ ਸਾਰੇ ਰਸਤੇ ਖੋਹਲ ਦਿੱਤੇ ।

ਸਿਖੀ ਵਿਚ ਵਿਦਿਆ ਦਾ ਕਾਰਜ ਮਹਾਨ ਪਰਉਪਕਾਰੀ ਗਿਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, **'ਵਿਦਿਆ ਵਿਚਾਰੀ ਤਾਂ ਪਰਉਪਕਾਰੀ ।'** ਤੇ ਇਹ ਵੀ ਹੁਕਮ ਹੈਨ ਕਿ ਵਿਦਿਆ ਬਿਨਾ ਕੋਈ ਕਿਵੇਂ ਪੰਡਤ ਕਹਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਦੀ ਫਰਜ਼ਾਂ ਦੇ ਸੋਝੀ ਵੀ ਕਿਵੇਂ ਆ ਸਕਦੀ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਿਤਨੇ ਹੀ ਸੰਕਲਪ ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਉਪਰਥਲੀ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਤੇ ਅਖੀਰ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਕਰਕੇ ਨਗਰ ਨਗਰ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿਚ ਦਾਖਲ ਹੋਣ ਤੇ ਮਹਿਕਮਾ ਤਾਲੀਮ ਨੂੰ ਅਤੇ ਸਟੇਟ ਗੌਰਮੈਂਟ ਤੋਂ ਗੁਰਮੁਖੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਜਾਰੀ ਕੀਤੀ। ਨਾਲ ਹੀ ਸਾਰੇ ਕਸ਼ਮੀਰ ਵਿਚੋਂ ਪਿਛੇ ਰਹੇ ਹੋਏ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਪ੍ਰਾਈਮਰੀ ਤੇ ਅਗਲੀ ਤਾਲੀਮ ਦਾ ਜ਼ਰੀਆ ਇਕ 'ਪੰਥਕ ਆਸ਼੍ਰਮ" ਬਣਾਨ ਲਈ ਨਿਸਚੇ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਉਂ ਗੁਰੂ ਕਿਰਪਾ ਅਤੇ ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਦੇ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਲਗਣ ਦਾ ਸਿਰ ਸਦਕਾ ਇਸ ਆਸ਼੍ਰਮ ਦਾ ਟੱਕ ੧ ਹਾੜ ੧੯੨੫ ਬਿ: ਦੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਪੰਜਾਂ ਪਿਆਰਿਆਂ ਅਰਦਾਸਾ ਸੋਧ ਕੇ ਲਾਇਆ । ੨੮ ਹਾੜ ਨੂੰ ਗਵਰਨਰ ਸਾਹਿਬ ਕਸ਼ਮੀਰ ਨੇ ਇਸ ਦੀ ਨੀਂਹ ਰੱਖੀ । ੧੦ ਸਾਵਣ ੧੯੯੯ ਵਿਚ ਇਸ ਦੇ ਜਾਰੀ ਕਰਨ ਦੀ ਰਸਮ ਗਵਰਨਰ ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੀ ਰਾਹੀਂ ਅਦਾ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਇਸ ਰਸਮ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਭਾਵੇਂ ਉਸ ਵਕਤ ਦੇ ਹਾਕਮ ਆਲਾ (ਪ੍ਰਾਇਮ ਮਨਿਸਟਰ)

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਕਰਨਲ ਈ: ਜੇ ਕਾਲਵਨ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਪੁੱਜਣ ਦਾ ਵਕਤ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਪਰੰਤੂ ਅਚਾਨਕ ਬਿਮਾਰ ਹੋ ਜਾਣ ਪਰ ਇਹ ਰਸਮ ਗਵਰਨਰ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਪੂਰੀ ਕਰਾਈ ।

ਇਸ ਇਮਾਰਤ ਸਬੰਧੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਆਫ਼ੀਸਰਾਂ ਤੇ ਮਨਿਸਟਰਾਂ ਦਾ ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਹੀ ਚੰਗਾ ਖਿਆਲ ਸੀ ਜੈਸਾ ਕਿ ਇਕ ਚਿੱਠੀ ਤੋਂ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਤੇ ਪਲੀਟੀਕਲ ਮਨਿਸਟਰ ਨੇ ਹੋਮ ਮਨਿਸਟਰ ਵਲ ਲਿਖੀ ਸੀ :-

"Copy of a D.D. letter dated 11/10/30 from the foreign & Political Minister to the Hor'b Minister :-

ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਅਸਥਾਨ ਵਲਾਵ ਦੀ ਨੀਂਹ ਪੱਥਰ ਮਹਾਂਮਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਗਵਰਨਰ ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੇ ਨਾਲ ।

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

I would again introduce to your good officers the bearer Akali-Kaur Singh Sahib. He is a true philanthropist and deserves encouragement. By raising subscriptions he is building a Boarding House for boys of CHIKAR (Uri Tehsil). So that facility be afforded to boys living too for away, to attend school as day scholares. As for as I know so far we do not give grants-in-aid to Boarding Houses for school boys but considering the importance of such hostels I think we might make a beginning with this institution (Guru Nanak Ashram Chikar).

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭਾਵੇਂ ਮਨਿਸਟਰਾਂ ਦਾ ਬੜਾ ਅਛਾ ਖਿਆਲ ਸੀ ਪਰ ਇਹ ਸਾਰੀ ਕਾਗਜ਼ੀ ਕਾਰਵਾਈ ਹੀ ਰਹੀ ਅਮਲੀ ਤੌਰ ਪਰ ਸਰਕਾਰੀ ਖਜ਼ਾਨੇ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਕੋਡੀ ਭੀ ਗਰਾਂਟ-ਇਨ-ਏਡ (Grant-in-aid) ਵਗੈਰਾ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ।

ਇਧਰ ਇਮਾਰਤ ਸੰਬੰਧੀ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਰਾਜ ਮਜ਼ਦੂਰ ਤੇ ਹੋਰ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਠੇਕੇਦਾਰ ਕਾਰੀਗਰਾਂ (ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ) ਭਾਵੇਂ ਇਮਾਰਤ ਦਾ ਜ਼ਿਮਾ ਲਿਆ ਸੀ ਫਿਰ ਭੀ ਉਹਨਾਂ ਵਲੋਂ ਬਜਾਏ ਮਦਦ ਇਮਦਾਦ ਕਰਨ ਦੇ (ਕਿਉਂਕਿ ਫਾਇਦਾ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਇਥੇ ਦੇ ਵਸਨੀਕ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਉਸੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੁਜਦਾ ਸੀ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋਰ ਨਾਨਮੁਸਲਿਮ ਵਸੋਂ ਨੂੰ) ਝੂਠੀਆਂ ਰਪੋਟਾਂ ਆਸ਼੍ਰਮ ਦੀ ਕਾਇਮੀ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਣ ਲਗ ਪਈਆਂ ।

ਇਕ ਪਾਸਾ ਪਹਾੜੀ ਜ਼ਮੀਨ ਨੀਵੀਂ ਹੋਣ ਦੇ ਕਾਰਨ ਕੁਛ ਕਮਰੇ ਹੇਠਾਂ ਸਰਦਖਾਨੇ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰਖੇ ਗਏ ਸੀ ਸ਼ਰਾਰਤੀ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਵਲੋਂ "ਬਾਰੂਦ ਤੇ ਹਥਿਆਰ ਰਖਣ ਲਈ ਜ਼ਿਮੀਂ-ਦੋਜ਼ ਕੋਠੜੀਆਂ ਬਣਦੀਆਂ ਹਨ" ਦੀ ਅਜਿਹੀ ਗਲਤ ਅਫਵਾਹ ਉਠਾਈ ਗਈ ਕਿ, ਇਸ ਲਈ ੧੯੮੬ ਬਿ: ਵਿਚ ਇਨਸਪੈਕਟਰ ਜਨਰਲ ਪੁਲੀਸ ਜੰਮੂ ਕਸ਼ਮੀਰ ਤੇ ਹੋਰ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਆਫ਼ੀਸਰਾਂ ਨੂੰ ਮੌਕੇ ਪਰ ਆ ਕੇ ਤਹਿਕੀਕਾਤ ਕਰਨ ਤੇਇਲਜ਼ਾਮ ਗਲਤ ਸਾਬਤ ਹੋਣ ਪਰ ਇਹਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਰਮਸਾਰ ਹੋਣਾ ਪਿਆ ।

"ਇਹ ਦਾਓ ਪੇਚ ਅਸਫਲ ਹੋਣ ਪਰ ਦੋਖੀਆਂ ਨੂੰ ਮੂੰਹ ਦੀ ਖਾਣੀ ਪਈ?

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਇਸ ਦਾ ਬਦਲਾ ਲੈਣ ਲਈ ਕਈ ਗੋਂਦਾ ਗੁੰਦੀਆਂ ਜਾਣ ਲਗ ਪਈਆਂ । ਸ਼ਰਾਰਤੀ ਗੁੰਡੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਆਪ ਨੂੰ ਮਾਰ ਮੁਕਾਣ ਦੀ ਠਾਣ ਲਈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਈ ਵਾਰ ਇਹ ਲੋਕ ਹਨੇਰੇ ਸਵੇਰੇ ਆਪ ਦਾ ਰਸਤਾ ਰੋਕੀ ਖੜੇ ਰਹਿੰਦੇ। ਆਪ ਦੇ ਹਿਤੂਆਂ ਨੇ ਇਹ ਜਾਣ ਕੇ ਆਪ ਨੂੰ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਆਪ ਜੀ, ਹਨੇਰੇ ਸਵੇਰੇ ਉਪਰ (ਚਕਾਰ) ਆਇਆ ਜਾਇਆ ਨਾ ਕਰਨ, ਅਗੋਂ ਆਪ ਜੀ ਹਸ ਛਡਦੇ ਤੇ ਆਖਦੇ ਸਨ ਜਿਸ ਦਾ ਰਾਖਾ 'ਅਕਾਲ' ਹੋਵੇ ਉਸ ਨੂੰ ਕੌਣ ਮਾਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ਸੋ ਤੁਸੀਂ ਭਰਮ ਨਾ ਕਰੋ। ਇਕ ਵੇਰ ਸਚਮੁਚ ਇਹਨਾਂ ਦੋਖੀਆਂ ਨੇ ਤੰਗ ਆ ਕੇ ਇਹ ਪੱਕਾ ਫੈਸਲਾ ਕਰ ਲਿਆ ਕਿ ਅਜ ਇਸ "ਅਕਾਲੜੀਏ ਨੂੰ (ਜੈਸਾ ਇਹ ਤਸਬ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਆਖਦੇ ਸਨ) ਮਾਰ ਮੁਕਾਉਣਾ ਹੈ, ਪੰਜ ਸੱਤ ਬੰਦੇ ਰਸਤਾ ਰੋਕ ਕੇ ਤਾਕ ਲਗਾ ਕੇ ਬੈਠ ਗਏ। ਆਪ ਹੇਠੋਂ ਤਾਂ ਉਪਰ ਨੂੰ ਆਉਂਦੇ ਨਜ਼ਰ ਆਏ ਪਰ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਹੈਰਾਨੀ ਦੀ ਹਦ ਨਾ ਰਹੀ ਜਦ ਕਿ ਫਿਰ ਉਹ ਉਦੋਂ ਦਿਸੇ ਜਦ ਉਪਰ ਲੰਘ ਚੁਕੇ ਸੀ। ਇਸ ਘਟਨਾ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਹਮਲਾਵਰਾਂ ਨੂੰ ਹੈਰਾਨ ਕਰ ਦਿਤਾ ਤੇ ਹਮਲੇ ਦੀ ਗੱਲ ਸਦਾ ਲਈ ਖਤਮ ਹੋ ਗਈ ਸਗੋਂ ਆਪ ਜੀ ਪਾਸੋਂ ਅਗੇ ਲਈ ਸਖਤ ਡਰਨ ਲਗ ਪਏ, ਕਿ ਇਹ ਤਾਂ ਅੱਲਾ ਵਾਲੀ ਹਨ।

ਜਿਸ ਰਾਖੈ ਸਾਈਆਂ ਮਾਰ ਨ ਸਕੇ ਕੋ ।

"ਆਪ ਬਾਹਰ ਤੋਂ ਵਡੀਆਂ ਵਡੀਆਂ ਰਕਮਾਂ ਬੋਰਡਿੰਗ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਖਾਤਰ ਉਗਰਾਹ ਕੇ ਲਿਆਉਂਦੇ ਤੇ ਨਿਸੰਗ ਆਉਂਦੇ ਜਾਂਦੇ ਰਹੇ। ਇਕ ਰਾਤ ਆਪ ਪਿੰਡ ਦਰੁਬੜੀ ਇਕ ਮਾਈ ਪਾਸ ਠਹਿਰ ਗਏ। ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਪਾਸ ਚੋਖੇ ਰੁਪਏਦੇਖ ਕੇ ਮਾਈ ਨੂੰ ਲਾਲਚ ਹੋ ਗਿਆ ਤੇ ਸਾਗ ਵਿਚ ਕੋਈ ਜ਼ਹਿਰੀਲੀ ਵਸਤ ਪਾ ਖੁਆਈ। ਜਿਸ ਨਾਲ ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਬਚੇ ਤਾਂ ਰਹੇ ਪਰ ਇਸ ਜ਼ਹਿਰ ਨਾਲ਼ ਆਪ ਨੂੰ ਕਈ ਬਰਸ ਤਕਲੀਫ ਰਹੀ । ਸਰੀਰ ਇਤਨਾ ਬੇਹਿਸ ਤੇ ਪਥਰੀਲਾ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀਕਿ ਅੰਤ ਤਕ ਵੀ ਆਪ ਦੇ ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਸੂਈ ਦੀ ਚੁਭ ਦਾ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲਗਦਾ ।

ਆਬਾਦੀ ਚਕਾਰ ਵਿਚ ਯੋਗ ਥਾਂ ਸਕੂਲ ਲਈ ਨਾ ਮਿਲਣ ਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧਕਾਂ ਨੇ ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਲਈ ਆਸ਼੍ਰਮ ਦੀ ਇਮਾਰਤ ਵਿਚ ਹੀ ਮਹਿਕਹਮਾ ਤਾਲੀਮ ਨੂੰ ਸਕੂਲ ਲਾਉਣ ਲਈ ਖੁਲ੍ਹ ਦੇ ਦਿਤੀ ਸੀ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਲਗਾਤਾਰ ਕਰੀਬਨ ੮ ਸਾਲ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਦੀਆਂ ਜਮਾਤਾਂ ਸਮੇਤ, ਪੂਰਾ ਮਿਡਲ ਤਕ, ਦੋ ਸੋ ਦੇ ਕਰੀਬ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਬਚੇ ਪੜ੍ਹਾਈ ਕਰਦੇ ਸਨ ਇਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ੩੦ ਦੇ ਕਰੀਬ ਆਸ਼੍ਰਮ ਦੇ ਬੋਰਡਰ ਵੀ ਇਹਨਾਂ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਸਨ ।'

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਇਸ ਆਸ਼੍ਰਮ ਨੂੰ ਜਾਰੀ ਕਰਨ ਸਮੇਂ ਆਸ਼੍ਰਮ ਵਿੱਚ ਦੀਵਾਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ੮,੯,੧੦ ਸਾਵਣ ੧੯੯੯ (੧੯੪੧ ਈ.) ਵਿਚ ਜੋ ਦੀਵਾਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਉਸ ਵਿਚ ਜਿਥੇ ੨੦੦੦ ਤੋਂ ਵਧੀਕ ਸੰਗਤਾਂ ਮਾਈ ਭਾਈ ਨੇ ਦਰਸ਼ਨ ਦਿਤੇ ਸਨ ਉਥੇ ਨਾਲ ਹੀ ੨੦੦੦ ਦੇ ਕਰੀਬ ਸਾਰੇ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਉਘੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਸਜਣ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਏ ਸੀ। ਕੀਰਤਨ, ਕਥਾ, ਵਿਖਿਆਨ ਤੇ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਨਾਲ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ।

ਸਟੇਟ ਦੇ ਮਸ਼ਹੂਰ ਉਘੇ ਸੰਤ, ਮਹੰਤ, ਬਾਬੇ, ਗਿਆਨੀ, ਰਾਗੀ, ਪ੍ਰਚਾਰਕ, ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ, ਵਾ ਆਲਾ ਆਫ਼ੀਸਰ ਸਭ ਇਸ ਦੀਵਾਨ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਸਨ ਜਿਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੁਝ ਉਘੇਉਘੇ ਨਾਮ ਇਹ ਹਨ :-

ਸ਼੍ਰੀਮਾਨ ਮਹੰਤ ਭਾਈ ਮੰਗਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੰਗਾਲੀ (ਪੁਣਛ), (ਮਹੰਤ) ਭਾਈ ਗੁਰਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਗੁਫਾ, ਸੰਤ ਬੁਧ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤਿਆਗੀ ਮੀਰਪੁਰ, ਬਾਬਾ ਪ੍ਰਣਪਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਾਨਸੇਹਰਾ (ਫਰੰਟੀਅਰ) ਭਗਤਦੁਨਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਐਬਟਾਬਾਦ, ਜਥਾ ਸਿੱਖ ਸਪੁਤਰੀ ਸਤਿਸੰਗ ਸਭਾ ਆਸੀਆਂ ਪਸ਼ੋਰ, ਜਥਾ ਭਾਈ ਸੁਧ ਸਿੰਘ ਜੀ ਰਾਗੀ ਸਰਗੋਧਾ, ਜਥਾ ਦੀਵਾਨ ਐਬਟਾਬਾਦ, ਅਕਾਲੀ ਜਥਾ ਜ਼ਿਲਾ ਮਜ਼ਫਰਾਬਾਦ, ਸੰਗਤ ਪੁਣਛ, ਸੰਗਤ ਬਾਰਾਂਮੂਲਾ, ਸੰਗਤ ਤਸੀਲ ਉੜੀ, ਸੰਗਤ ਸ੍ਰੀਨਗਰ, ਸੰਗਤ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਜੀ, ਸੰਗਤ ਰਾਵਲਪਿੰਡੀ, ਤੇ ਹੋਰ ਪਤਵੰਤੇ ਸਜਣ ਪੰਜਾਬ, ਲਾਹੌਰ ਪਠੋਹਾਰ, ਤੇ ਦਿਲੀ ਆਦਿ ਤੇ ਦੂਰ ਦਰਾਜ਼ ਤੋਂ ਪੁਜੇ ਸਜਣ ਸ਼ਾਮਲ ਸਨ ।

ਇਸ ਆਸ਼੍ਰਮ ਦੇ ਅਰੰਭਕ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀਮਾਨ ਪ੍ਰੋ. ਗੰਗਾ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਭਾਈ ਕਾਹਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਭਾ, ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਭਾਈ ਕਪੂਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪ੍ਰਚਾਰਕ, ਸੁਪਤਨੀ ਭਾਈ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪ੍ਰਚਾਰਕ, ਸ. ਈਸ਼ਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਝੈਲ ਤੇ ਹੋਰ ਬੇਅੰਤ ਸੰਗਤਾਂ ਨੇ ਦੀਦਾਰੇ ਦਿੱਤੇ। ਅਖੰਡ ਪਾਠ, ਕੀਰਤਨ, ਕਥਾ, ਵਿਆਖਿਆਨ, ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਗੁਰਮਤ ਭਾਈਚਾਰਕ ਤੇ ਵਿਦਿਆ ਉਨਤੀ ਸੰਬੰਧੀ ਵੀਚਾਰ ਲਗਾਤਾਰ ੮,੯,੧੦ ਸਾਵਣ ਤਕ ਜਾਰੀ ਰਹੇ।

ਇਸ ਅਰੰਭਕ ਸਮੇਂ ਪਰ ਆਸ਼੍ਰਮ ਦੀ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਪੜ੍ਹੀਆਂ ਗਈਆਂ ਜਿਸ ਵਿਚੋਂ ਨਮੂਨੇ ਮਾਤਰ ਸ਼੍ਰੀਮਾਨ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਲੁਧਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਰਾਗੀ ਫਰੀਦਕੋਟ ਵਲੋਂ ਪੜ੍ਹੀ ਗਈ ਕਵਿਤਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ :-

"ਵਿਦਿਆ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਮੂੜ੍ਹ ਆਦਮੀ ਜਹਾਨ ਵਿਚ ।
ਪਰਾਂ ਬਿਨਾ ਪੰਖੀ ਜਿਵੇਂ ਉਡ ਭੀ ਨਾ ਸਕਦਾ ।

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਪਾਸ ਹੈ ਗੁਲਾਬ ਤੇ ਧਤੂਰਾ ਜਿਵੇਂ ਬਿਖਧਾਰ,
ਅੰਬ ਪਾਸ ਬੂਠਾ ਜਿਵੇਂ ਸ਼ੋਭਦਾ ਨਾ ਅੱਕ ਦਾ ।
ਵਿਦਿਆ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਜਿਵੇਂ ਕਾਲੀ ਬੋਲੀ ਰਾਤ,
ਅੰਨੇ ਘੁਗੂ ਦੇ ਅਭਾਗ ਜੋ ਹੈ ਸੂਰਜ ਨਾ ਤਕਦਾ ।

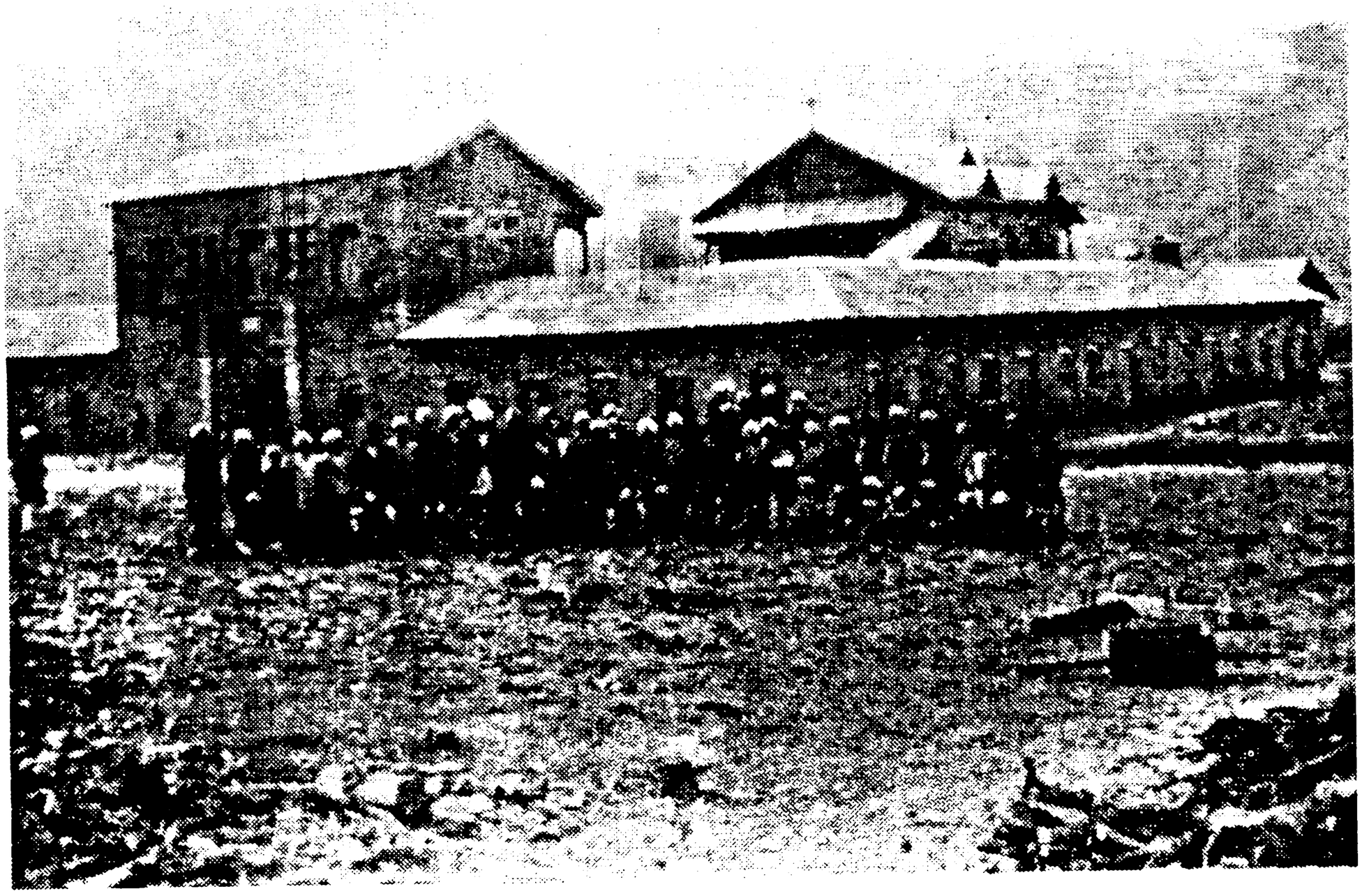

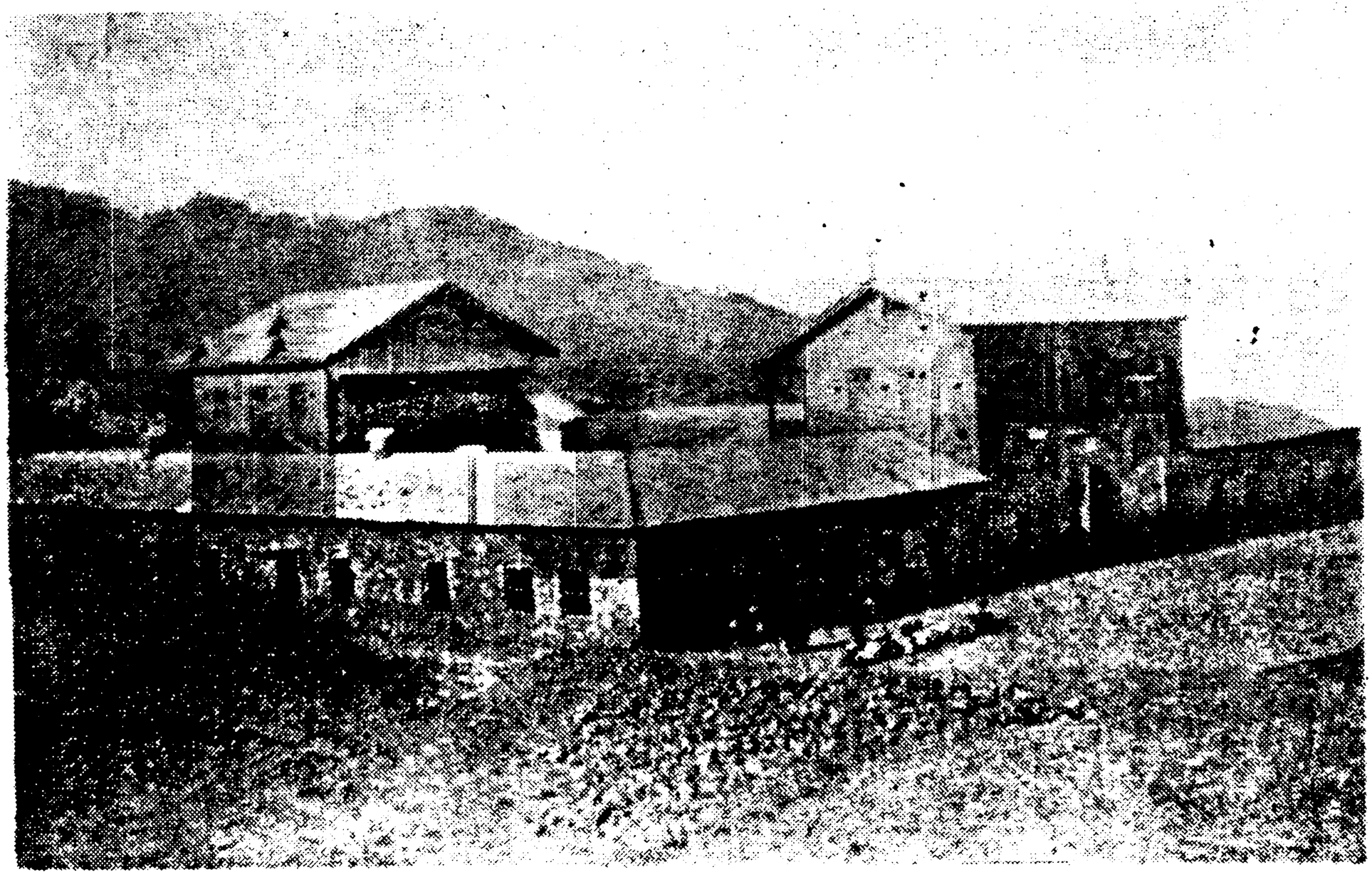

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਆਸ਼ਰਮ 'ਚਕਾਰ' ਕਸ਼ਮੀਰ ਹੋਸਟਲ ਦੀ ਬਿਲਡਿੰਗ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਵਿਦਿਆ ਤੋਂ ਹੀਨ ਉਥੇ ਬੋਲ ਭੀ ਨਾ ਸਤਦਾ ।
ਵਿਦਿਆ ਹੀ ਦੇਸ ਮੇਂ ਸਹਾਈ ਹੋਵੇ ਥਾਂਓਂ ਥਾਂਈਂ,
ਵਿਦਿਆ ਪ੍ਰਦੇਸ ਮੇਂ ਸਹਾਰਾ ਦੇਵੇ ਆਇਕੇ ।
ਜਿਥੇ ਕੋਈ ਸੰਗ ਸਾਕ ਹੋਂਵਦਾ ਨਾ ਭੈਣ ਭਾਈ,
ਉਥੇ ਨਵੇਂ ਸਾਕ ਦਿੰਦੀ ਵਿਦਿਆ ਬਣਾਇਕੇ ।
ਲਖਾਂ ਤੇ ਕਰੋੜਾਂ ਧੰਨ ਖਰਚ ਕੇ ਨਾ ਬਣੇ ਕੰਮ,
ਵਿਦਿਆ ਉਹ ਕਾਰਜ ਸਵਾਰਦੀ ਬਲਾਇਕੇ ।
ਜਿਥੇ ਕੋਈ ਗੰਮਤਾ ਨਾ ਹੋਂਵਦੀ ਅਮੀਰ ਸੰਦੀ,
ਉਥੇ ਦੇਂਦੀ ਵਿਦਿਆ ਗਰੀਬ ਨੂੰ ਪੁਚਾਇਕੇ । (ਭਾ. ਲਧਾ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਫਰੀਦਕੋਟ)

ਸ੍ਰੀਮਾਨ ਭਾਈ ਕਾਹਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਭਾ ਭਾਵੇਂ ਇਸ ਵਕਤ ਇਕੱਠ ਵਿਚ ਹਾਜ਼ਰ ਨਹੀਂ ਸਨ ਹੋ ਸਕੇ ਪਰੰਤੂ ਉਹਨਾਂ ਇਕਰਾਰ ਕੀਤਾ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਚਕਾਰ ਜ਼ਰੂਰ ਪੁਜਣਗੇ ਅਤੇ ਕੁਝ ਦਿਨਾਂ ਬਾਦ ਹੀ ਆਪ ਇਥੇ ਪੁਜੇ ਤੇ ਤਿੰਨ ਮਹੀਨੇ ਇਤੇ ਹੀ ਕਿਆਮ ਕੀਤਾ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਥਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਬੜੀ ਪਸੰਦ ਆਈ। ਆਪ ਦਾ ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਨਾਲ ਬੜਾ ਪ੍ਰੇਮ ਪਿਆਰ ਤੇ ਸਤਿਕਾਰ ਸੀ ।

ਜਿਥੇ ਇਸ ਆਸ਼੍ਰਮ ਲਈ ਸ. ਬਹਾਦਰ ਧਰਮ ਜੀ ਦਿਲੀ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਉਥੇ ਬਾਵਾ ਲਧਾ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਕਲਕਤੇ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਵੀ ਕੋਈ ਘਟ ਉਤਸ਼ਾਹ ਨਹੀਂ ਦਿਖਾਇਆ ਤਦੇ ਤਾਂ ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਆਪ ਹੀ ਇਕ ਇਸ ਨਿਕੀ ਜਿਹੀ ੪ ਬੰਦਾਂ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਇਉਂ ਲਿਖਦੇ ਸਨ :-

ਧਰਮ ਸਿੰਘ ਦਿਲੀ, ਬਾਬਾ ਲਧਾ ਸਿੰਘ ਕਲਕਤੇ,
ਦੋਵੇਂ ਇਕ ਸ਼ਹਿਰੀ ਪੇਸ਼ਾ ਪ੍ਰੇਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਇਕ ।
ਦਾਨੀ ਮਹਾਂ ਦਾਨੀ ਕਹੋ, ਭਾਵੇਂ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨੀ ਕਹੋ,
ਹੈਨ ਦੋਹਾਂ ਜੁਦਾ ਦੋਵੇਂ ਆਤਮਾ ਉਦਾਰ ਇਕ ।
ਵਾਧਾ ਗੁਰੂ ਅੰਸੀ ਹੋਣਾ ਐਪਰ ਗੁਰ ਸਿਖੀ ਇਕ,
ਉਜਲ ਦੀਦਾਰੇ ਬ੍ਰਿਧ ਦੋਹਾਂ ਦਾ ਦੀਦਾਰ ਇਕ ।

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਅਸੀਂ ਭਾਵੇਂ ਸੈਂਕੜੇ ਹੀ ਮਿਲ ਛੇ ਹਜ਼ਾਰ ਦਈਏ,

ਐਪਰ ਇਹ ਲਾਸਾਨੀ ਦੇਵੇ ਛੇ ਛੇ ਹਜ਼ਾਰ ਇਕ। (ਭ. ਸ. ਲੁਧਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕਲਕਤਾ)

ਇਸ ਦੀਵਾਨ ਵਿਚ ਦਾਨੀਆਂ ਦੀ ਸੰਖੇਪ ਰਪੋਟ ਸੁਣਾਈ ਗਈ ਤੇ ਇਸ ਸਮੇਂ ੧੫੦੦) ਤੋਂ ਵਧੀਕ ਨਕਦੀ ਅਰਦਾਸੇ ਲੋਕਾਂ ਕਰਾਏ ਤੇ ਕਈ ਹਜ਼ਾਰ ਇਕਰਾਰੀ ਰਕਮਾਂ ਲਿਖਾਈਆਂ ਸਨ । ਇਸ ਤੋਂ ਅਨੁਮਾਨ ਲਗਾਉਣਾ ਸੌਖਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਜੋ ਕਿ ੮੬ ਸਾਲ ਤੋਂ ਖਾਨਾਬਦੋਸ਼, ਬੇਘਰ ਤੇ ਬੇਜ਼ਰ ਹੋਏ ਬੈਠੇ ਸਨ ਕਿਤਨਾ ਉਤਸ਼ਾਹ ਹੋਇਆ ਹੋਵੇਗਾ ।

ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਇਕ ਜਗਾਹ ਲਿਖਦੇ ਨੇ ਕਿ "ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਐਸੀ ਹਾਲਤ ਨਹੀਂ ਸੀ ਤੇ ਮੈਂ ਹੈਰਾਨ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹ ਲੋਕ ਜਿਹਨਾਂ ਦੀ "**ਭੋਜਨ ਕਾ ਸੰਸਾ ਪਰਾ ਧੰਨ ਕੀ ਕੈਸੀ ਆਸ ॥**" ਵਾਲੀ ਹਾਲਤ ਹੈ ਤੇ ਇਹਨਾਂ ਵਿਚ ਇਤਨਾ ਉਤਸ਼ਾਹ ਕਿਵੇਂ ਦਿਖਾਈ ਦੇ ਰਿਹਾ ਹੈ ।

"ਨਹੀਂ ਲੂਣ ਚਾਲਵ ਘਿਓ ਆਟਾ
ਛਾਛ ਕਪੜਾ ਧਾਮ ।
ਹੈ ਹੁਨਰ ਵਿਦਿਆ ਗੁਣ ਨ ਪਲੇ,
ਮਿਲਣ ਕਿਥੋਂ ਦਾਮ ।
ਚਿੰਤਾ ਦਾ ਘਰ ਚਿਤ ਬਣਾਇਆ,
ਚਿੰਤਾ ਘਰ ਪਰਵਾਰ ।
ਵਿਤ ਨੇਹੀ ਪਰ ਚਿਤ ਚਾਹੇ,
ਕਰਨੇ ਨੂੰ ਉਪਕਾਰ ।" (ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਦੀ ਲਿਖੀ)

ਇਤਨਾ ਉਤਸ਼ਾਹ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਕੁਝ ਐਸੇ ਲੋਕ ਵੀ ਸਨ ਕਿ ਇਸ ਪਰਉਪਕਾਰ ਦੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਰੋੜਾ ਅਟਕਾਉਣੋਂ ਨਹੀਂ ਸਨ ਝਿਝਕਦੇ ਜੈਸਾ ਕਿ ਆਪ ਜੀ ਵਰਨਣ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ :-

"ਇਸ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ "ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਆਸ਼੍ਰਮ ਜਾਰੀ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਤਦ ਪੈਸਾ ਤਾਂ ਆਮ ਪੰਜਾਬ ਤਥਾ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਆਦਿ ਨਿਵਾਸੀ ਵਿਦਿਆ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੇ ਸੁਨੇਹੀ ਤੇ ਸਿਖ ਸਜਣਾਂ ਦਾ ਖਰਚ ਹੋਇਆ ਪਰ ਪ੍ਰਬੰਧ ਇਸ ਸੇਵਾਦਾਰ ਦੇ ਹਥ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਕਿਸੀ ਨੂੰ ਕੰਮ ਬੰਦ ਕਰਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਮਿਲਿਆ ਪਰ ਦੇਸ ਬਿਦੇਸ ਵਿਚੋਂ ਰੋੜਾ ਅਟਕਾਉਣ ਵਲੋਂ ਕੋਈ ਕਸਰ ਨਹੀਂ ਰਹੀ ਪਰ "**ਜਿਸ ਕਾ ਕਾਰਜ ਤਿਨ ਹੀ ਕੀਆ ਮਾਨਸ ਕਿਆ ਵਿਚਾਰਾ ਰਾਮ ॥**" ਗੁਰਵਾਕ ਅਨੁਸਾਰ ਕੰਮ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਵਿਚ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ।" ਜਿਸ ਦਾ ਸਬੂਤ ਇਥੇ ਦੇ ਮਿਡਲ ਸਕੂਲ ਵਿਚ ੨੨੫ ਲੜਕੇ ਪੜ੍ਹਦੇ ਸਨ ਤੇ ੪੦ ਲੜਕੇ ਬੋਰਡਰ ਸਨ ।"

੧੯੯੮ ਵਿਚ ੯ਵੀਂ ਜਮਾਤ ਖੋਹਲੀ ਗਈ ਜਿਸ ਵਿਚ ੧੫ ਤੋਂ ਵਧੀਕ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਕਰਦੇ ਸਨ ਤੇ ੧੯੯੯ ਵਿਚ ਆਪ ਨੇ ਪ੍ਰਾਈਵੇਟ ਖਰਚ ਪਰ ਦਸਵੀਂ ਜਮਾਤ ਵੀ ਖੋਹਲ ਦਿੱਤੀ ।

ਸੰਮਤ ੨੦੦੦ ਬਿ: ਮੁਤਾਬਕ ੧੯੪੩ ਈ: ਨੂੰ ਸਟੇਟ ਵਲੋਂ ਹਾਈ ਸਕੂਲ ਖੋਹਲਣ ਦਾ ਆਡਰ ਪੁਜ ਗਿਆ ਸੀ ਤੇ ਫਿਰ ਖਰਚਾ ਹਾਈ ਸਕੂਲ ਦਾ ਗੌਰਮੈਂਟ ਦੇਣ ਲਗ ਪਈ ਸੀ । ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਿਥੇ ਇਸ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਪਹਿਲੇ ਕੋਈ ਮਿਡਲ ਸਕੂਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਉਥੇ ਹੁਣ ਪੰਜ ਮਿਡਲ ਸਕੂਲ ਸਟੇਟ ਗੌਰਮੈਂਟ ਵਲੋਂ ਬਣ ਚੁਕੇ ਸਨ।

ਆਸ਼੍ਰਮ ਦੇ ਅਰੰਭ ਸਮੇਂ ਜੋ ਮੋਟੀ ਮੋਟੀ ਰਕਮ ਆਈ ਸੀ ਉਸ ਦੀ ਸੂਚੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ :-

੮੦੦੦) ਰਕਮ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਸ਼ਬਦ ਰਤਨ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਫੰਡ, ਵਲੋਂ ਅਕਾਲੀ ਕੌਰ ਸਿੰਘ ਨਿਹੰਗ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਆਸ਼੍ਰਮ ਚਕਾਰ ।

੮੦੦੦) ਅਮਰੀਕਨ ਖਾਲਸਾ ਰਾਂਈ, ਸ. ਕੁੰਦਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਬਡੋਂ ।

੨੫੦੦) ਸ੍ਰੀਮਤੀ ਸਰਦਾਰਨੀ ਬਸੰਤ ਕੌਰ ਜੀ ਸੁਪਤਨੀ ਕਰਨਲ ਜੀਵਨ ਸਿੰਘ ਦੀਵਾਨ ਆਫ ਪਟਿਆਲਾ । (ਮਾਤਾ ਭਾਗ ਜੀ)

੫੦੦) ਬੀਬੀ ਭਾਗਵੰਤ ਕੌਰ ਜੀ ਸੁਪਤਨੀ ਸ. ਅਤਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕਸ਼ਮੀਰ ।

੧੧੦੧) ਸ. ਆਲਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਠੇਕੇਦਾਰ ਦਿਲੀ ।

੧੫੦੦) ਰ. ਬ. ਸ. ਵਸਾਖਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਿਊ ਦਿੱਲੀ ।

੫੯੫) ਸਿਖ ਸਪੁਤਰੀ ਸਤਿਸੰਗ ਸਭਾ, ਆਸ਼ੀਆਂ, ਪਸ਼ੌਰ ।

੫੦੦) ਸ. ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਰਈਸ ਰਾਵਲਪਿੰਡੀ ਅਤੇ ਅਨੇਕ ਰਕਮਾਂ ੨੦੦), ੧੦੦) ਦੀਆਂ ਗੁਰਮੁਖ ਪ੍ਰੇਮੀਆਂ ਨੇ ਮਾਈ ਭਾਈ ਨੇ ਭੇਟ ਕਰਾਈਆਂ।

੨੫੦੦) ਇਕ ਕਮਰਾ ਸ. ਕੁੰਦਰਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਗੀਨਾ ਨੇ "**ਪੁਸਤਕ ਨਿਵਾਸ**" ਵਾਸਤੇ ਭੇਟ ਕਰਾਇਆ ।

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

੧੫੦੦) ਰੁਪਏ ਹੋਰ ਕਮਰੇ ਲਈ ਦਿਤੇ।

੧੮੮੯ ਸਾਵਣ ਵਿਚ ਇਮਾਰਤ ਦਾ ਕੰਮ ਆਰੰਭ ਹੋ ਕੇ ਤੇ ਸਿਰਫ਼ ਇਮਾਰਤ ਪਰ ੧ ਲਖ ੪੨੬੧੩॥) ਖਰਚਾ ਹੋਇਆ ਸੀ ਅਤੇ ਲੰਗਰ ਖਾਤੇ ੨੨੮੭॥ =) ॥ ਨਕਦੀ ਲਗਦਾ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਜ਼ਿਆਦਾ ਅਨਾਜ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਵਿਚ ਹੀ ਲੋਕ ਚੰਦਾ ਦਿੰਦੇ ਸਨ ਜੋ ਲੰਗਰ ਪਰ ਲਗਦਾ ਸੀ।

ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਸਫਰ ਖਰਚ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਡਾਇਰੀਆਂ ਤੋਂ ਜੋ ੧੯੮੧ ਤੋਂ ੮੯ ਤਕ ਖਰਚ ਹੋਇਆ ਉਹ ਕੁਲ ੬੬੧੨।।।। =) ੧੧ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਆਪ ਆਸ਼੍ਰਮ ਦੀ ਇਕ ਪਾਈ ਪਾਈ ਦਾ ਹਿਸਾਬ ਰਖਦੇ ਸਨ ਤੇ ਉਪਰਲੇ ਖਰਚਾਂ ਵਿਚ ਆਪ ਦਾ ਕੋਈ ਨਿਜੀ ਖਰਚ ਕਪੜਾ ਰੋਟੀ ਆਦਿ ਬਿਲਕੁਲ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਕੋਈ ਕਪੜਾ ਵੀ ਕਿਧਰੇ ਲਿਖਿਆ ਨਹੀਂ ਪਾਇਆ ਗਿਆ ।

ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਸਟੋਰ ਦਾ ਸਮਾਨ ਸੀ। ਬਰਤਨ ਆਦਿ ਤੇ ਹੋਰ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਕਮਰੇ ਦਾ ਸਾਮਾਨ ਸੀ । ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਆਸ਼੍ਰਮ ਦੀ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਇਕ ਨਮੂਨੇ ਦੀ ਸੀ ਤੇ ਆਪ ਨੇ ਬੜੀ ਰਕਮ ਖਰਚ ਕੇ ਪੁਰਾਤਨ ਹਸਤ ਲਿਖਤਾਂ ਥਾਂ ਥਾਂ ਘੁੰਮਦਿਆਂ ਫਿਰਦਿਆਂ ਇਕਠੀਆਂ ਕਰਕੇ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੀਆਂ। ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਹੀ ਯਤਨ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਇਕ ਐਸੀ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਬਣਾ ਦਿਤੀ ਜਾਏ ਜਿਥੇ ਖੋਜ ਕਰਨ ਲਈ ਦੂਰ ਦੂਰ ਦੇ ਵਿਦਵਾਨ ਆਇਆ ਕਰਨ । ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਿਹਨਤ ਮਸ਼ੱਕਤ ਤੇ ਧੰਨ ਖਰਚ ਕੇ ਆਪ ਨੇ ੭000 ਹਜ਼ਾਰ ਦੇ ਕਰੀਬ ਪੁਰਾਤਨ ਤੇ ਨਵੀਨ ਪੁਸਤਕਾਂ ਤੇ ਗ੍ਰੰਥ ਇਥੇ ਆ ਜਮਾਂ ਕੀਤੇ ਸੀ। ਪੁਰਾਤਨ ਤਸਵੀਰਾਂ ਇਕਤ੍ਰ ਕਰਨ ਦਾ ਭੀ ਆਪ ਨੂੰ ਸ਼ੌਕ ਸੀ ।

ਆਸ਼੍ਰਮ ਦੇ ਸਟੋਰ, ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਤੇ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਤੇਹੋਰ ਹੋਰ ਸਾਮਾਨ ਜੋ ਆਸ਼੍ਰਮ ਵਿਚ ਸੀ ਉਹਨਾਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੁਝ ਕੁ ਇਹ ਸਨ :-

ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਦੇ ਖਾਸ ਖਾਸ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਗ੍ਰੰਥ

੧. ੫੦ ਤੋਂ ਵਧੀਕ ਬੀੜਾਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ।

੨. ਇੱਕ ਤਤਵੀਰ ਦਸਤੀ ਸ੍ਰੀ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਦੀ ।

੩. ਇਸ ਦਸਤੀ ਬੀੜ ਤੇ ਛਪੇ ਹੋਏ ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਤੇ ਧਰਮ ਦੇ ਹੋਰ ਗ੍ਰੰਥ।

੪. ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਦੇ ਲਿਖਤੀ ਤੇ ਛਪੇ ਹੋਏ ਵੇਦ ਪੁਰਾਨ ।

੫. ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਸਿਮਰਤੀਆਂ ਤੋਂ ਚਾਰੋਂ ਵੇਦ ।

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

੬. ਮੁਸਲਮਾਨ ਧਰਮ ਦੇ ਲਿਖਤੀ ਤੇ ਛਪੇ ਹੋਏ ਵੇਦ ਪੁਰਾਨ ।

੭. ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਧਰਮ ਦੇ ਲਿਖਤੀ ਤੇ ਛਪੇ ਹੋਏ ਕੁਰਾਨ, ਹਦੀਸ ਤੇ ਇਤਿਹਾਸ।

੮. ਹੋਰ ਅਨਮਤੀ ਧਰਮਾਂ ਦੇ ਕਿਤਨੇ ਹੀ ਹਿੰਦੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ, ਬੰਗਾਲੀ, ਗੁਜਰਾਤੀ, ਮਰਹਟੀ, ਫਰਾਂਸੀਸੀ, ਅਰਬੀ ਤੇ ਹਿੰਦੀ ਗ੍ਰੰਥ ।

੯. ੪ ਪੋਥੀਆਂ ਟੀਕਾ ਗੁਰਬਾਣੀ ਫਰੀਦਕੋਟ ।

੧੦. ੪ ਪੋਥੀਆਂ ਟੀਕਾ ਸ਼ਬਦਾਰਥ ਪੰਜੇ ਸਾਹਿਬ ਵਾਲਾ ।

੧੧. ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਭਾਈ ਕਾਹਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਭਾ ਪੋਥੀਆਂ ਚਾਰੋਂ ਜਿਲਦ (ਮਹਾਰਾਜਾ ਫਰੀਦਕੋਟ ਭੇਟਾ) ।

੧੨. ੧ ਪੋਥੀਆਂ ਕੋਸ਼ ਪੰਡਤ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵਾਲਾ ਕੋਸ਼ ।

੧੩. ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਕੋਸ਼ ਵਜ਼ੀਰ ਹਿੰਦ ਪ੍ਰੈਸ ।

੧੪. ਪੋਥੀਆਂ ਗੁਰਬਾਣੀ, ੨ ਪੋਥੀਆਂ ਦਸਮੇਸ਼ ਬਾਣੀ ਗ੍ਰੰਥ ਆਦਿਕਾਂ ਦੀਆਂ ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ ।

੧੫. ਸਰਬ ਲੋਹ ਗ੍ਰੰਥ ਲਿਖਤੀ ।

੧੬. ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਅਤੇ ਭਾਈ ਨੰਦ ਲਾਲ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਲਿਖਤੀ ਤੇ ਛਪੀ ਹੋਈ ।

੧੭. ਸਿਧੀ ਪ੍ਰਭਾਕਰ, ਗੁਰਮਤ ਪ੍ਰਭਾਕਰ, ਗੁਰਮਤ ਸੁਧਾਕਰ, ਸਾਖੀਆਂ ਲਿਖਤੀ ਤੇ ਛਾਪੇ ਦੀਆਂ ।

੧੮. ਜਨਮ ਸਾਖੀਆਂ ਲਿਕਤੀ ਵ ਛਾਪਾ ।

੧੯. ਸੂਰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ੨ ਸੈਟ ਮੁਕੰਮਲ ।

੨੦. ਇਕ ਗੁਰ ਬਿਲਾਸ ਛੇਵੀਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ।

੨੧. ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ "ਭੰਗੂ ਜੀ" ਵਾਲਾ ।

੨੨. ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਭਾਈ ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ।

੨੩. ਖਾਲਸਾ ਤਵਾਰੀਖ ਮੁਕੰਮਲ ।

੨੪. ਸਾਖੀਆਂ ਬਾਬਾ ਮਿਹਰਬਾਨ ਜੀ ਦੀਆਂ ਲਿਖਤੀ ।

੨੫. ਗੁਰਬਿਲਾਸ ਦਸਵੀਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ।

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

੨੬. ੨ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਸੋਭਾ ਲਿਖਤੀ ਜੋ ਆਪ ਨੇ ਛਪਵਾ ਵੀ ਦਿੱਤੀ ਸੀ ।

੨੭. ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੁ ਮਹਿਮਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਲਿਖਤੀ ।

੨੮. ਹਿੰਦੀ ਵੈਦ ।

੨੯. ਹਿੰਦੀ ਕਾਨੂੰਨ, ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਕਾਨੂੰਨ ।

੩੦. ਬੰਗਾਲੀ ਕੋਸ਼ ।

੩੧. ਡਾ. ਟਰੰਪ ਵਾਲਾ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ, ਤਜਰਮਾ, ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ।

੩੨. ਫ਼ਾਰਸੀ ਤਵਾਰੀਖ ਇਸਲਾਮ ।

੩੩. ਇਕ ਬੀੜ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਲਿਖਤੀ ਦਸਖਤੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ (ਜਿਸ ਨੂੰ ਆਪ ਬਹੁਤ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਸੰਭਾਲਦੇ ਸਨ ਤੇ ਆਈਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਾਉਂਦੇ ਸਨ ।

੩੪. ਹੋਰ ਅਨੇਕਾਂ ਦੇਸੀ ਬਦੇਸੀ ਪੁਸਤਕਾਂ ਸਨ ਜਿਹਨਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਨਾ ਅਸੰਭਵ ਹੈ । ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪ੍ਰਸਿਧ ਅਖਬਾਰ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਵਿਚ ਆਉਂਦੇ ਸਨ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਪਹਿਲੀਆਂ ਫਾਈਲਾਂ ਵੀ ਸੰਭਾਲੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ ।

ਆਸ਼੍ਰਮ ਦਾ ਸਟੋਰ

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਆਸ਼੍ਰਮ ਸੜਕ ਤੋਂ ੪ ਮੀਲ ਪਹਾੜ ਪਰ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਇਥੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਜ਼ਰੀਆਤ ਦਾ ਹਰ ਸਾਮਾਨ ਰਖਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੀ ਇਸ ਲਈ ਆਸ਼੍ਰਮ ਦੇ ਸਟੋਰ ਵਿਚ ਆਪ ਨੇ ਹਰ ਲੋੜੀਂਦਾ ਸਮਾਨ ਜਮਾ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ । ਜਿਸ ਚਿ ਇਹ ਚੀਜ਼ਾਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸਮਝ ਕੇ ਚੋਖੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਜਮਾ ਸਨ । ਇਮਾਰਤੀ ਸਾਮਾਨ ਲੋਹੇ ਦੇ ਸਰੀਏ, ਨਾਲੀਦਾਰ ਚਦਰਾਂ, ਮੇਖਾਂ, ਪੇਚ, ਕਬਜ਼ੇ, ਚਿਟਕਨੀਆਂ, ਸ਼ੀਸ਼ੇ, ਹੈਂਡਲ, ਸੰਗਲੀ ਕੁੰਡੇ, ਰੰਗ ਰੋਗਨ ਬੁਰਸ਼ ਆਦਿਕ ।

ਲਿਖਣ ਪੜ੍ਹਣ ਦਾ ਸਾਮਾਨ : ਕਾਗਜ਼, ਸਿਆਹੀ, ਪੈਨਸਲਾਂ, ਸਿਆਹੀ ਚੂਸ, ਰਬੜਾਂ, ਨਿਬਾਂ, ਹੋਲਡਰ, ਸਲੇਟਾਂ, ਕਾਪੀਆਂ ਚਾਕੂ ਆਦਿਕ ।

ਪ੍ਰੈਸ ਦਾ ਸਾਮਾਨ : ਪ੍ਰਿਟਿੰਗ ਪ੍ਰੇਪਰ ਤੇ ਟਾਇਪ ਮਸ਼ੀਨ, ਟਾਇਪ ਦੇ ਅਖਰ ਤੇ ਸਬੰਧਤ ਚੀਜ਼ਾਂ । ਕਪੜੇ ਸੀਉਨ ਦੀਆਂ ਮਸ਼ੀਨਾਂ, ਲੈਂਪਾਂ, ਲੰਗਰ ਦੇ ਸਾਮਾਨ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ੧੫੦ ਆਦਮੀ ਦੇ ਰੋਟੀ ਖਾਣ ਵਰਤਾਉਣ ਦਾ ਮੁਕੰਮਲ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਸਮਿਆਨ ਹਰ ਸਮੇਂ ਹਾਜ਼ਰ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ ।

ਗੁਰਦਵਾਰੇ ਦੀ ਸਮਗਰੀ : ਰੁਮਾਲ, ਚੱਦਰਾਂ, ਦਰੀਆਂ, ਗਲੀਚੇ, ਚੰਦੋਏ, ਰੁਮਾਲ ਸਾਹਿਬ, ਪੰਜ ਬੀੜਾਂ, ਸ੍ਰੀ ਸਾਹਿਬਾਂ, ਖੰਡਾਂ, ਬਾਟਾ, ਸੁਨਹਿਰਾ ਪੂਰਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪਾਨ ਕਰਵਾਣ ਦਾ ਸਾਮਾਨ, ਪੰਜਾਂ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਅਕਾਲੀ ਵਰਦੀ ਤੇ ਦੁਮਾਲੇ। ਤਾਬਿਆਂ ਦੀਆਂ ਵਸਤੂਆਂ : ੧ ਕਿਰਪਾਨ ਸਾਹਿਬ, ੨ ਪਲੰਘ ਸਾਹਿਬ, ਫਲਦਾਨ, ਧੂਪਦਾਨ, ਚਵਰ ਸਾਹਿਬ, ਗਿਲਟੀ ਤੇ ਸੁਨਹਿਰੀ ਫੁਲਕਾਰੀਆਂ, ੪੦ ਰੁਮਾਲੇ, ੩ ਵਾਜੇ : (ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਰਾਗ ਵਿਦਿਆ ਵੀ ਸਿਖਲਾਈ ਜਾਂਦੀ ਸੀ) ਉਹਨਾਂ ਲਈ ਤਬਲੇ, ਬਾਜੇ, ਮਿਰਦੰਗ ਆਦਿਕ । ਗਡਵੇ, ਗਾਗਰਾਂ, ਪਰਾਤਾਂ, ਥਲਾ, ਗਲਾਸ, ਕੋਲ, ਟੂਟੀ, ਪੀਪਾ, ਤੇ ਹੋਰ ਸਭ ਲੋੜਵੰਦਾਂ ਸਾਮਾਨ ਆਸ਼੍ਰਮ ਵਿਚ ਭਾਰੀ ਮਾਤ੍ਰਾ ਵਿਚ ਮੌਜੂਦ ਸੀ । ਆਏ ਗਏ ਅਤਿਥੀ ਲਈ ਦਰੀਆਂ, ਤਲਾਈਆਂ, ਰਜਾਈਆਂ ਚਾਦਰਾਂ, ਸਿਰਹਾਣੇ ਆਦਿ ਘਟ ਤੋਂ ਘਟ ਵੀਹਾਂ ਬੰਦਿਆਂ ਲਈ ਕਾਫੀ ਸਨ ।

ਇਕ ਦੋ ਨਾਲੀ ਰਫਲ ੧੨ ਬੋਰ, ਇਕ ਪੰਜ ਕਾਰਤੂਸੀ ਗਨ, ਇਕ ਪਸਤੋਲ ੨੫ ਬੋਰ, ਇਕ ਗਰਾਮਾਂਫੂਨ ਤੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਰੀਕਾਰਡ ਤੇ ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ, ਗੱਲ ਕੀ ਆਸ਼੍ਰਮ ਹਰ ਪਾਸਿਓਂ ਭਰਿਆ ਭਕੂੰਨਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਦਾ ਸਾਰਾ ਕੁਝ, ਸਮੇਤ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਵਾਰ ਦੇ ਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧਕਾਂ ਦੇ, ਜਿਹਨਾਂ ਵਿਚ ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਦੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਤੇ ਪ੍ਰਵਾਰ ਦੇ ਹੋਰ ਵਿਅਕਤੀ ਸਨ, ੧੯੪੭ ਦੇ ਘਲੂਘਾਰੇ ਵਿਚ ਲੁਟੇਰਿਆਂ ਨੇ ਲੁਟਿਆ ਤੇ ਕਈ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਨੂੰ ਸ਼ਹੀਦੀ ਜਾਮ ਪੀਣ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂ ਉਹ ਕਤਲ ਕਰ ਦਿਤੇ।

ਆਪ ਜੀ ਆਸ਼੍ਰਮ ਨੂੰ ਹੋਰ ਚੜ੍ਹਦੀਆਂ ਕਲਾਂ ਵਿਚ ਲੈ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ ਕਿ :-

ਪੰਜਾਬੀ ਗਰਲ ਮਿਡਲ ਸਕੂਲ

ਜਿਥੇ ਆਪ ਨੇ ਸਿਖ ਲੜਕੀਆਂ ਲਈ ਖਾਸ ਕਰ ਤੇ ਹੋਰਨਾਂ ਲਈ ਆਮ ਤੌਰ ਪਰ ਉਪਰਾਲਾ ਕੀਤਾ ਉਥੇ ਲੜਕੀਆਂ ਦੀ ਤਾਲੀਮ ਲਈ ਭੀ ਕੋਈ ਕਸਰ ਨਹੀਂ ਰਖੀ ਸੀ । ਆਪ ਦੀ ਇਹ ਦੀਰਘ ਵੀਚਾਰ ਸੀ ਕਿ ਜਿਥੇ ਲੜਕੇ ਪੜ੍ਹੇ ਲਿਖੇ ਹੋਣਗੇ ਉਥੇ ਅਨਪੜ੍ਹ ਵਿਦਿਆਹੀਨ ਲੜਕੀਆਂ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਸ਼ਾਦੀ ਤੋਂ ਸੰਕੋਚ ਕਰਨਗੇ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਇਸ ਇਲਾਕੇ ਦੀ ਇਸਤਰੀ ਜਾਤੀ ਨੂੰ ਭਾਰੀ ਨੁਕਸਾਨ ਪੁਜੇਗਾ ।

ਇਸ ਘਾਟ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਆਪ ਨੇ ਮਿਤੀ ੭ ਭਾਦਰੋਂ ੨੦੦੦ ਨੂੰ ਇੱਕ "ਪੰਜਾਬੀ ਗਰਲ ਮਿਡਲ ਸਕੂਲ ਜਾਰੀ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਉਸ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਵਕਤ ਤਾਂ ਇਕ ਦਰਜਨ ਦੇ ਕਰੀਬ ਲੜਕੀਆਂ ਦਾਖਲ ਹੋਈਆਂ। ਆਸ਼੍ਰਮ ਦੀਆਂ ਕਈ ਲੜਕੀਆਂ ਨੇ ਦਸਵੀਂ ਤਕ ਵਿਦਿਆ ਹਾਸਲ ਕਰਕੇ ਗਿਆਨੀ ਆਦਿ ਕੀਤਾ ਫਿਰ ਜੇ. ਬੀ. ਟੀ. ਦੀ ਟਰੇਨਿੰਗ ਕਰਕੇ ਕਈ ਕਿਸੇ ਆਸ਼੍ਰਮ ਵਿਚ ਟੀਚਰਜ਼ ਲਗ ਗਈਆਂ। ਕਈ ਗੌਰਮੈਂਟ ਮਹਿਕਮਾ ਤਾਲੀਮ ਵਿਚ ਮੁਲਾਜ਼ਮ ਹੋ ਗਈਆਂ ਸੀ ।

ਆਸ਼੍ਰਮ ਦਾ ਪ੍ਰੈਸ ਅਤੇ ਪੱਤਰ

ਇਸ ਵਕਤ ਜੰਮੂ ਕਸ਼ਮੀਰ ਸਟੇਟ ਵਿਚ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਤੇ ਲੋਕਲ ਮਸਲਿਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟਾਉਣ ਵਾਲਾ ਕੋਈ ਅਖਬਾਰ ਨਹੀਂ ਸੀ । ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਚਕਾਰ ਆਸ਼੍ਰਮ ਤੋਂ ਇਕ ਅਖਬਾਰ ਪਹਿਲੇ "ਆਸ਼੍ਰਮ ਜਗਤ ਸਮਾਚਾਰ" (ਚਕਾਰ) ਨਾਮੀ ਜਾਰੀ ਕੀਤਾ। ਕੁਝ ਦੇਰ ਬਾਦ ਇਸ ਦਾ ਨਾਮ "ਕਸ਼ਮੀਰ ਸਿਖ ਸਮਾਚਾਰ" ਬਦਲ ਦਿੱਤਾ ਜੋ ੧੯੪੭ ਦੇ ਘਲੂ-ਘਾਰੇ ਤਕ ਜਾਰੀ ਰਿਹਾ । ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ ਅਖਬਾਰ ਬਾਹਰ ਛਪਦਾ ਸੀ, ਬਿਗਾਨਿਆਂ ਪ੍ਰੈਸਾਂ ਵਿਚੋਂ ਦੂਰੋਂ ਛਪ ਕੇ ਆਉਂਦਾ ਤੇ ਏਥੋਂ ਜਾਰੀ ਹੁੰਦਾ । ਇਸ ਵਿੱਚ ਕਈ ਦਿਕਤਾਂ ਸਨ। ਡਾਕ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰੈਸ ਨੂੰ ਮੈਟਰ ਘਲਣ ਨਾਲ ਯਾ ਤਾਂ ਕਦੀ ਕਦੀ ਮੈਟਰ ਹੀ ਗੁੰਮ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਯਾ ਤੇ ਕਦੀ ਕਦੀ ਪ੍ਰੈਸ ਵਿੱਚ ਦੇਰੀ ਨਾਲ ਪੁਜਦਾ ਸੀ । ਅਗੋਂ ਪ੍ਰੇਸਾਂ ਵਾਲਿਆਂ ਕੋਲ ਕਈ ਕਈ ਕਿਸਮਾਂ ਦੇ ਕੰਮ ਹੁੰਦੇ ਸਨ, ਗੱਲ ਕੀ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਿਕਤ ਹੀ ਦਿਕਤ ਸੀ ।

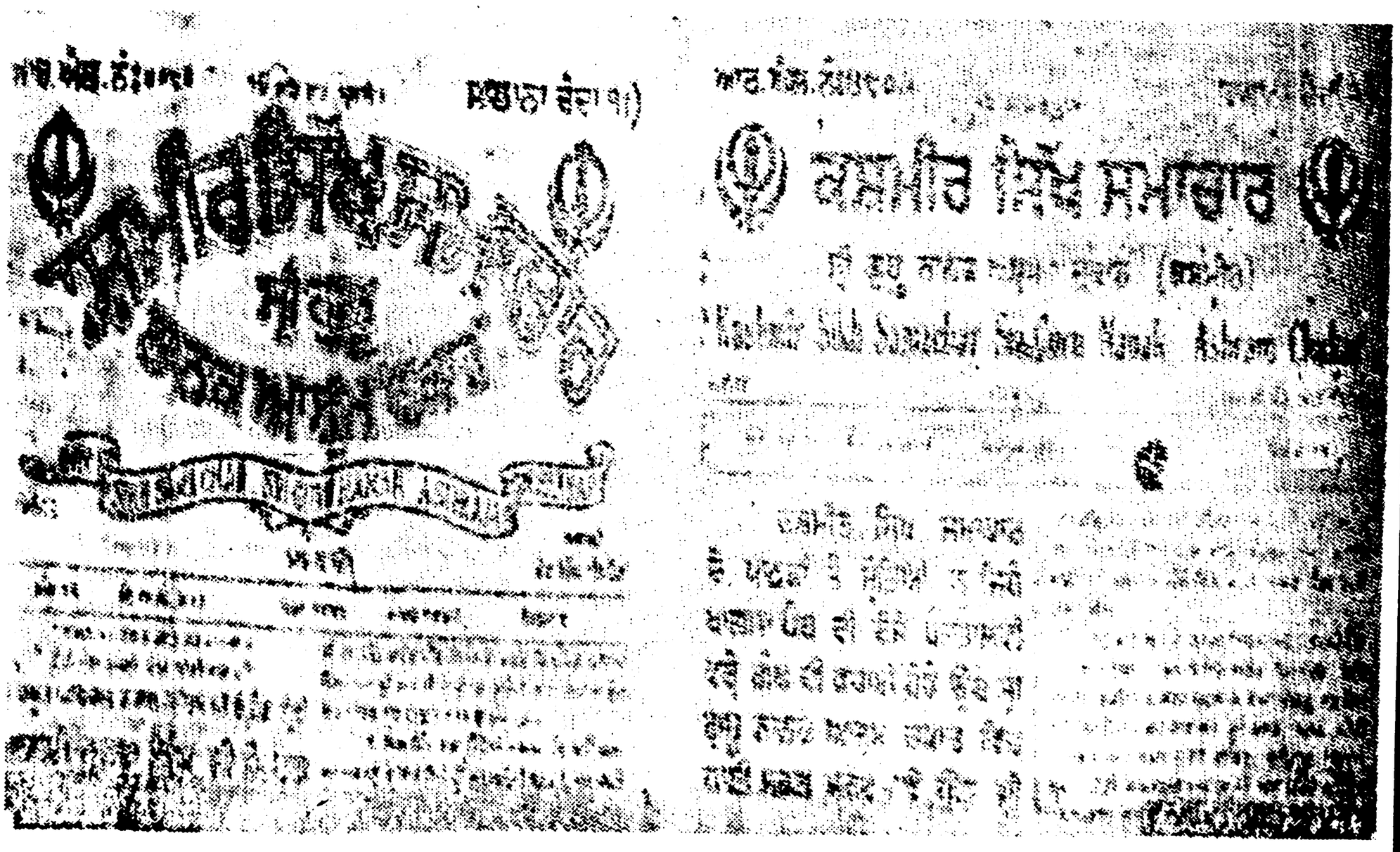

ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਦੇ ਅਖ਼ਬਾਰ ਕਸ਼ਮੀਰ ਸਿੱਖ ਸਮਾਚਾਰ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਸਫ਼ਾ ।

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

੧੯੪੭ ਦੇ ਫਸਾਦ ਅਤੇ ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਅਤੇ ਚਕਾਰ ਆਸ਼੍ਰਮ ਦੀ ਤਬਾਹੀ

ਕਤਕ ੨੦੦੪ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਹਫਤੇ ਦੇ ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਸ਼ਹਿਰ ਮਜ਼ਫਰਾਬਾਦ ਦੇ ਇਰਦ ਗਿਰਦ ਆਮ ਹਿੰਦੂ ਸਿਖ (ਸਰਕਾਰੀ ਤੇ ਗੈਰ ਸਰਕਾਰੀ) ਸਭ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲਗ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਕਬਾਇਲੀਏ ਪਠਾਨ ਗੜ੍ਹੀ ਹਬੀਬਉਲਾ ਖਾਨ (ਹਜ਼ਾਰੇ ਤੇ ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੀ ਸਰਹੱਦ ਪਰ) ਪੁਜੇ ਬੈਠੇ ਹਨ। ਇਹ ਖਬਰਾਂ ੩ ਦਿਨ ਪੁਜਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ ਤੇ ਜਦ ਸ਼ਹਿਰੀ ਜਾਂ ਪੇਂਡੂ ਸਿੰਘ ਤੇ ਹਿੰਦੂ ਉਥੇ ਦੇ ਸਿਵਲ ਤੇ ਮਿਲਟਰੀ ਆਫੀਸਰਾਂ ਪਾਸ ਜਾ ਕੇ ਕੁਝ ਕਹਿੰਦੇ ਤਦ ਉਤਰ ਇਹੀ ਮਿਲਦਾ "ਤੁਸੀਂ ਫਿਕਰ ਨਾ ਕਰੋ ਸਭ ਇੰਤਜ਼ਾਮ ਹੋ ਜਾਏਗਾ" ਇਸ ਜਵਾਬ ਪਰ ਲੋਕ ਇਤਬਾਰ ਕਰਕੇ ਨਸਣ ਭਜਣ ਦਾ ਖਿਆਲ ਛਡ ਕੇ ਬੈਠੇ ਰਹੇ ਪਰੰਤੂ ਦਿਲੋਂ ਭੈ ਭੀਤ ਹੀ ਸਨ ।

ਮਾਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਮਿਲਟਰੀ ਸਟੇਟ ਨੇ ਇਥੇ ਰਖੀ ਹੋਈ ਸੀ ਤੇ ਜੋ ਰਾਮਕੋਟ ਤੇ ਲੋਹਾਰ ਗਲੀ ਬੈਠੀ ਸੀ ਉਸ ਵਿਚ ਦੇ ਮੁਸਲਮ ਲੀਗੀ ਸਿਪਾਹੀ ਤੇ ਆਫੀਸਰ ਸਭ ਅੰਦਰੋਂ ਅੰਦਰ ਕਾਬਇਲੀਏ ਤੇ ਹੋਰ ਹਜ਼ਾਰੇ ਦੇ ਲੀਗੀ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਇਕ ਮਿਕ ਹੋ ਚੁਕੇ ਸੀ । ਇਸੀ ਵਜਾ ਕਰਕੇ ਜਿਹੜੇ ਮੋਰਚੇ ਰਿਆਸਤੀ ਫੌਜੀਆਂ ਨੇ ਪੰਜ ਕਤਕ ਤਕ ਆਪਣੇ ਬੈਠਣ ਵਾਸਤੇ ਤਿਆਰ ਕਰ ਰਖੇ ਸੀ ਉਥੇ ਛੇ ਕਤਕ ਕਬਾਇਲੀਏ ਬੈਠੇ ਵੇਖੇ ਗਏ। ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੀ ਹਿੰਦੂ ਸਿੱਖ ਜਨਤਾ ਨਾਲ ਗੱਦਾਰੀ ਫੌਜੀ ਲੀਗੀ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੀ ਨਿਮਕਹਰਾਮੀ ਦਾ ਸਬੂਤ ਹੈ। ਜੇ ਰਿਆਸਤੀ ਮਿਲਟਰੀ ਦੇ ਮੁਸਲਮਾਨ (ਲੀਗੀ) ਜਵਾਨ ਐਸੀ ਗੱਦਾਰੀ ਨਾ ਕਰਦੇ ਤਦ ਕਬਾਇਲੀਏ ਯਾ ਲੀਗੀ ਕਦੇ ਇਕਦਮ ਕਾਮਯਾਬ ਨਾ ਹੁੰਦੇ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਐਨੀ ਰੱਯਤ ਦਾ ਖੂਨ ਖਰਾਬਾ ਹੁੰਦਾ ।

ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਦਰਿੰਦਿਆਂ ਦਾ ਹਮਲਾ

ਚੁਨਾਚਿ ੪ ਕਤਕ ੨੦੦੪ ਨੂੰ ਰਿਆਸਤ ਕਸ਼ਮੀਰ ਵਿਚ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਲੀਗ ਦਰਿੰਦਿਆਂ ਨੇ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ। ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਪਹਿਲੇ ਦਿਨ ਜ਼ਿਲਾ ਮਜ਼ਫਰਾਬਾਦ ਦੂਜੇ ਦਿਨ ਤੇ ਤੀਜੇ ਦਿਨ ਸ੍ਰੀਨਗਰ ਪੁਜ ਕੇ ਨਾਮਜ਼ ਪੜ੍ਹਣ ਦਾ ਸੀ, ਪਰੰਤੂ ਸੁਬਾਹ ੯ ਵਜੇ ਤੋਂ ਸ਼ਾਮ ੫ ਵਜੇ ਤਕ ਗੁਰਦਵਾਰਾ ਛਟੀ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਨਲੂਛੀ ਕਸ਼ਮੀਰ ਵਿਚ ਗੋਲੀ ਚਲਦੀ ਰਹੀ ਤੇ ਆਖਰ ਜੰਗੀ ਸਾਮਾਨ ਮੁਕ ਜਾਣ ਤੇ ੮੦੦ ਪਹਾੜੀ ਬਹਾਦਰ ਸੂਰਬੀਰ ਅਣਖੀਲੇ ਸਿੰਘ ਸ਼ਹੀਦ ਬਾਟੇ ਪਾਨ ਕਰਕੇ ਏਥੇ ਲੋਟ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਪੋਟ ਹੋ ਗਏ ।

ਦੁਸ਼ਮਣ ਨੇ ਇਥੋਂ ਵਿਹਲ ਪਾ ਕੇ ਸ਼ਹਿਰ ਸਾੜਨਾ ਫੂਕਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤਾ ਅਤੇ ਫਿਰ ੭ ਕਤਕ ਦੁਮੇਲ, ਗਵ੍ਹੀ ਤੇ ਹੋਰ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿਚ ਜਾ ਪੁਜੇ ਤ ੮ ਕਤਕ ਨੂੰ ਚਕਾਰ ਪੁਜ ਕੇ ਇਥੇ "ਸ਼੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਆਸ਼੍ਰਮ ਪਰ ਹੱਲਾ ਬੋਲ ਦਿੱਤਾ। ਦੂਰੋਂ ਹੀ ਆਤਸ਼ਗੀਰ ਅਸਲਾ ਇਸਤਮਾਲ ਕਰ ਕੇ ਆਸ਼੍ਰਮ ਦੀ ਆਲੀਸ਼ਾਨ ਇਮਾਰਤ ਤੇ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਨੂੰ ਅਗ ਲਗਾ ਦਿਤੀ (ਕਿਉਂਕਿ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਥੋਂ ਸਖਤ ਟੱਕਰ ਹੋਣ ਦੀ ਆਸ ਸੀ) ਫਿਰ ਇਥੇ ਵੀ ਰੱਜ ਪੁਜ ਕੇ ਧਾੜ ਕੀਤੀ ਗਈ । ਇਥੇ (ਚਕਾਰ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ) ਤੇ ਹੋਰ ਸਾਰੇ ਆਸ ਪਾਸ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਨਾਲ ਉੜੀ ਬਾਰਾਂਮੂਲੇ ਤਕ ਜੋ ਬੀਤੀ ਇਹ ਮਜ਼ਮੂਨ ਇਥੇ ਅਸਾਡੀ ਇਸ ਲੇਖਣੀ ਤੋਂ ਵਰਨਣ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਇਹ ਲੰਬੀ ਦਰਦਨਾਕ ਰੋਂਗਟੇ ਖੜੇ ਕਰ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਦਾਸਤਾਨ ਹੈ ਜੋ ਬਿਆਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ।

ਸੰਖੇਪ ਵਿਚ ਇਥੇ (ਚਕਾਰ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ) ਖਾਲਸੇ ਨਾਲ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਚੰਗੀ ਲੜਾਈ ਹੋਈ । ਫੇਰ ਉੜੀ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਇਹਨਾਂ ਜਰਵਾਣਿਆਂ ਨੂੰ ਰਿਆਸਤੀ ਫੌਜ ਦੇ ਰਾਜਪੂਤ ਬਰਗੇਡੀਅਰ ਰਾਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਰੋਕੀ ਰਖਿਆ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਸ੍ਰੀਨਗਰ ਪੁਜਕ ਕੇ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਨੀਯਤ ਕੀਤੀ, "ਨਮਾਜ਼ ਕਜ਼ਾ ਹੋ ਗਈ" ਇਸ ਅਚਾਨਕ ਸੰਨਦਬਧ ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਹਮਲੇ ਤੇ ਬੇਸਰੋਸਾਮਾਨੀ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਬੜਾ ਭਾਰੀ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਇਆ। ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਗੋਲੀ ਚਲਦੀ ਰਹੀ ਆਖਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਹਿਣ ਤੇ ਕਿ ਲੜਾਈ ਬੰਦ ਕਰੋ ਅਸੀਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਘਲਾਂਗੇ :

"ਸਿਖੋਂ ਕਾ ਸਰ, ਹਿੰਦੂ ਕਾ ਜ਼ਰ, ਮੁਸਲਿਮ ਕਾ ਘਰ"

ਸਾਰੇ ੭੦੦ ਦੇ ਕਰੀਬ ਸਿੰਘ ਸਿੰਘਣੀਆਂ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਗਏ ।

ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰੋ ਕਤਲ ਕਰੋ, ਤੇ ਹਿੰਦੂ ਦਾ ਜ਼ਰ ਲੁਟੋ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਘਰਾਂ ਵਿਚ ਪਨਾਹ ਲਵੋ ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਮਾਰਦੇ ਲੁਟਦੇ ਸਾੜ ਫੂਕ ਕਰਦੇ ਇਕ ਪਾਸੇ ਤਾਂ ਮਜ਼ਫਰਾਬਾਦ ਛੇਵੀਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਨਲੂਛੀ ਕਸ਼ਮੀਰ ਤੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਆਸ਼੍ਰਮ ਚਕਾਰ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਦੋ ਵਡੇ ਕੇਂਦਰ ਸਰ ਕਰਕੇ, ਸਰਾਂ ਚਕੋਠੀ ਦੇ ਮੁਕਾਮ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਡੰਨਾਂ ਗਲੀ, ਮੈਰਾ ਮਾਰ, ਮੈਰਾ ਮੰਧਰੀ, ਸਰੂਲਾ ਚਕਾਰ, ਸੁਧਨਾਂ ਦੀ ਗਲੀ (ਖਲਾਬਰ ਨਾਂਗਾ) ਦਾੜੂੰ (ਬਾਰਾ) ਸਰੀਮੰਗ ਤੋਲੀਬੀਰ,, ਖੜ੍ਹੀ ਧਰਮਸਾਲ (ਪੁਣਛ) ਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਬਾਰਾਂਮੂਲਾ, ਸਿੰਘਪੁਰਾ, ਸੋਪਰ ਨਰਸਰੀ, ਇਛਾਹਾਮਾ ਤੇ ਹਿੰਦਵਾੜਾ ਦੇ ਚਕ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਗੁਜਰੀ, ਸਾਲਕੋਟ ਪਾਤੂਸਾ, ਸੁਧਰਾਹ ਆਦਿ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਦਿਆਂ ਮੋਰਚਿਆਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਕਰਕੇ ਜਿਥੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨ ਸ਼ਹੀਦੀ ਬਾਟੇ ਛਕੇ ਉਥੇ ਦੁਸ਼ਮਣ ਨੂੰ ਵੀ ਚਣੇਂ ਚਬਾਏ ਤੇ ਲੜਣ ਦਾ ਸਮਾਨ ਮੁਕ ਜਾਣ ਕਰਕੇ ਜੰਗਲਾਂ ਪਹਾੜਾਂ ਵਲ ਹੀ ਵਧਦੇ ਗਏ। ਕਿਤਨੀਆਂ ਹੀ ਬੀਬੀਆਂ ਸਤਵੰਤੀਆਂ ਨੇ ਦੁਸ਼ਮਣ ਦੇ ਹਥ ਆਉਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਧਰਮ ਦੇ ਨਾਮ ਪਰ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਣਾ ਪ੍ਰਵਾਣ ਕੀਤਾ ।

ਆਖਰ ਦੁਸ਼ਮਣ ਸ੍ਰੀਨਗਰ ਦੀ ਹਦ ਤੋਂ ਛੇ ਮੀਲ ਦੂਰ ਸ਼ਾਲਟੇਂਰਾ ਤਕ ਹੀ ਅਪੜ ਸਕਿਆ ਸੀ ਜਦ ਕਿ ਬੇਖਬਰ, ਨਿਰਦੋਸ਼ਿਆਂ ਨਿਹਥਿਆਂ ਬ੍ਰਿਧ ਬਾਲਾਂ ਤੇ ਅਬਲਾਵਾਂ ਪਰ ਅਤਿਆਚਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਇਹਨਾਂ ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਦਰਿੰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਅਚਿੰਤੇ ਬਾਜ ਪਏ ਕੇਲਾਂ ਵਿਸਰੀਆਂ" ਗੁਰਵਾਕ ਅਨੁਸਾਰ ਕੁਝ ਘੰਟਿਆਂ ਦੇ ਫਰਕ ਨਾਲ ਹਿੰਦੁਤਾਨੀ ਫੌਜ ਦੀ ਬਹਾਦਰ ਸਿਖਾਂ ਦੀ "ਪੰਜਾਬ ਸਿਖ ਰਜਮੈਂਟ" ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੇ ਦਮੋਦਰ ਹਵਾਈ ਅਡੇ ਪਰ ਉਤਾਰੀ ਗਈ ਜੋ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਭਜਾਣ ਵਿਚ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋਈ ।

੧੯੪੭ ਕਬਾਈਲੀ ਹਮਲਾ

ਉਧਰ ਜਦੋਂ ਕਸ਼ਮੀਰ ਵਿਚ ਭਾਣਾ ਵਰਤ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਸ਼ੁਕਰ ਹੈ ਅਕਾਲੀ ਜੀ, ਪੰਜਾਬ ਆਏ ਹੋਏ ਸਨ। ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਧਰ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਆਸ਼੍ਰਮ ਲਈ ਫੰਡ ਜਮਾਂ ਕਰਨ ਦੇ ਆਹਰੇ ਲਗੇ ਹੋਏ ਸੀ ਉਪਰੋਂ ਕਸ਼ਮੀਰ ਪਰ ਹਲਾ ਹੋ ਜਾਣ ਦੀ ਖਬਰ ਸੁਣ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਆਪ ਉਸੀ ਸਮੇਂ ਤੁਰੰਤ ਹਵਾਈ ਜਵਹਾਜ਼ ਰਾਹੀਂ ਕਸ਼ਮੀਰ ਪੁਜੇ ਤੇ ਦੁਖੀਆਂ ਦਰਦਵੰਦਾਂ ਦੀ ਸਾਰ ਲਈ ।

ਸਮੇਂ ਸਮੇ ਵਾਰਨਿੰਗ ਦਿੰਦੇ ਰਹੋ ।

ਪਾਠਕ ਪੁਛਣਗੇ, ਕੀ ਆਪ ਨੂੰ ਕਸ਼ਮੀਰ ਪਰ ਹੱਲੇ ਦਾ ਕੋਈ ਅਨੁਭਵ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਹਾਂ ਇਸ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਸ਼ਕ ਕਰਨ ਦੀ ਗੁੰਜਾਇਸ਼ ਨਹੀਂ, ਸਾਰਾ ਕੁਝ ਲਿਖਣ ਤੋਂ ਅਸਾਡੀ ਲੇਖਣੀ ਅਸਮਰਥ ਹੈ ਪਰ ਇਤਨਾ ਜ਼ਰੂਰ ਕਹਿਣਾ ਬਣਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਮੇਂ ਸਮੇਂ ਉਹ ਹਰ ਇਕ ਹਿੰਦੂ ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਅਨੁਭਵ ਕਰਾਂਦੇ ਰਹੇ ਤੇ ਉਸ ਲਈ ਤਿਆਰ ਬਰ ਤਿਆਰ ਰਹਿਣ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਬਲਕਿ ਆਪ ਅਮਲੀ ਤੌਰ ਪਰ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਕਰਦੇ ਰਹੇ । ਉਹਨਾਂ ਕੁਝ ਦਿਨ ਪਹਿਲੇ ਚਕਾਰ ਦੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਕਲਕਤੇ ਤੋਂ ਆਏ ਸਜਣਾਂ ਹਥੀਂ ਸੁਨੇਹਾ ਤੇ ਚਿਠੀ ਘਲੀ ਕਿ ਅਗਰ ਐਸਾ ਸਮਾਂ ਬਣ ਆਏ ਤਾਂ ਬਹਾਦਰਾਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਿਆਰ ਬਰ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਤਿਆਰ ਰਹਿਣਾ ਤੇ ਫਿਰ ਐਸਾ ਸਮਾਂ ਬਣੇ ਤਾਂ ਘਰ ਬਾਰ ਤਿਅਗ ਕਰਨ ਵਿਚ ਢਿਲ ਨਹੀਨ ਕਰਨੀ। ਸ੍ਰੀਨਗਰ ਚਲੇ ਆਉਣਾ ਇਟਾਂ ਪੱਥਰਾਂ ਦੇ ਬਣੇ ਮਹੱਲ ਘਰ ਘਾਟ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ।"

ਆਪ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਸਿਘਾਂ ਨੂੰ ਚਿਤਾਵਨੀ ਦਿੰਦੇ ਰਹੇ ਕਿ ਆਪਣਾ ਸਮਿਆਨ ਤੇ ਪਸਾਰਾ ਘਟ ਕਰੋ ਤਾਂ ਕਿ ਪੁਰਾਤਨ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ "**ਜਬ ਆਵ ਕੀ ਆਉਧ ਨਿਧਾਨ ਬਣੇ**" ਤਾਂ ਘਰ ਬਾਰ ਦਾ ਪ੍ਰੇਮ ਚਿੰਤਾ ਛਡ ਕੇ "**ਅਤ ਹੀ ਰਣ ਮੈ ਤਬ ਜੂਝ ਮਰੋ**" ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋਈਏ ਤੇ ਸਮਾਂ ਬਣੇ ਤਾਂ ਸਭ ਕਾਸੇ ਦਾ ਤਿਆਗ ਵੀ ਕਰ ਸਕੀਏ।"

ਆਪ ਜੀ ਇਕ ਥਾਂ ਲਿਖਦੇ ਹਨ : "ਭਾਵੇਂ ਦਾਸ ਤਾਂ ਹਾੜ ੨੦੦੪ ਤੋਂ ਹੀ ਸ੍ਰੀਨਗਰ, ਜੰਮੂ, ਗੁਜਰਾਂਵਾਲਾ, ਲਾਹੌਰ, ਫਿਰੋਜ਼ਪੁਰ ਹੋ ਕੇ ਦਿਲੀ ਆਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਪਰ ੯,੧੦ ਕਤਕ ਦੇ ਅਖਬਾਰਾਂ ਵਿਚ ਸ਼ਹਿਰ ਮਜ਼ਫਰਾਨਾਦ ਦੀ ਲੁਟ ਮਾਰ ਦੇ ਹਾਲਾਤ ਸੁਣ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਹਵਾਈ ਜਹਾਜ਼ ਦੇ ਰਾਹੀਂ ੧੨ ਕਤਕ ੨੦੦੪ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀਨਗਰ ਪੁੱਜਿਆ ਬਾਰਾਂ ਦਿਨ ਦੇ ਕਰੀਬ ਉਥੇ ਰਿਹਾ ਫਿਰ ਇਤਨੇ ਹੀ ਦਿਨ ਬਾਰਾਂਮੂਲੇ ਉੜੀ ਗੁਜ਼ਾਰ ਕੇ ਵਾਪਸ ੧੨ ਮਘਰ ੨੦੦੪ ਨੂੰ ਦਿਲੀ ਪੁਜ ਗਿਆ ਤੇ ਖਿਆਲ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਹਿੰਦੀ ਫੌਜਾਂ ਦੇ ਮਜ਼ਫਰਾਬਾਦ ਪੁੱਜਣ ਤੇ ਫਿਰ ਬਾਕੀ ਦਾ ਇਲਾਕਾ ਆ ਵੇਖਾਂਗਾ ਪਰੰਤੂ ਇਕ ਸਾਲ ਤੋਂ ਵਧੀਕ ਸਮਾਂ ਗੁਜ਼ਰ ਜਾਣ ਤੇ ਭੀ ਅਜੇ ਮਿਲਟਰੀ ਉੜੀ ਹੀ ਡੇਰੇ ਲਾਈ ਬੈਠੀ ਹੈ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਅਗੇ ਵਾਲਾ ਇਰਾਦਾ ਪੂਰਾ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ।'

"ਇਸ ਅਰਸੇ ਵਿਚ ਕਸ਼ਮੀਰ ਮੁੜ ਕੇ ਨਾ ਆ ਜਾਣ ਦਾ ਕਾਰਨ ਇਕ ਤਾਂ ਉਥੇ ਦੀ ਜਨਤਾ ਤੇ ਹੁਕਮਰਾਨਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਸੀ ਜੋ ਉਥੇ ਰਹਿ ਕੇ ਮੇਰੇ ਤੇ ਹੋਇਆ ਸੀ ਤੇ ਦੂਜਾ ਵਾਪਸ ਆਉਂਦਿਆਂ ਹੀ ਉਥੇ ਦੇ ਨਗਨ ਸਰੀਰਾਂ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿਚ ਕਪੜੇ ਬਿਸਤਰੇ ਇਕਠੇ ਕਰਨ ਦੇ ਯਤਨ ਵਿਚ ਲਗ ਜਾਣ ਤੇ ਉਹ ਟਰਾਂਸਪੋਰਟ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਰਿਆਸਤ ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੇ ਰਾਹੀਂ ਕਸ਼ਮੀਰ ਘਲ ਦੇਣ ਵਾਸਤੇ ਸਪੁਰਦ ਕਰਨਾ ਸੀ।"

ਆਪ ਜਦ ਕਸ਼ਮੀਰ ਪੁੱਜੇ ਤਾਂ ਇਥੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੀ ਮਿਲਟਰੀ ਤਾਂ ਪੁੱਜ ਹੀ ਚੁਕੀ ਸੀ ਤੇ ਕਰਨਲ ਰਾਏ ਦੀ ਕਮਾਨ ਵਿਚ ਫੌਜ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਵਾਕਫ ਉਘੇ ਸਰਦਾਰ, ਸ. ਘਨਿੱਯਾ ਸਿੰਘ ਜੀ (ਸਾਬਕਾ ਐਮ. ਐਲ. ਏ.), ਸ. ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਸ. ਈਸ਼ਰ ਸਿੰਘ ਜੀ (ਰਈਸ)

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਜੈਲਦਾਰ ਬਾਰਾਂਮੂਲਾ ਅਤੇ ਸਰਦਾਰ ਸਰਦਾਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੇ ਹੋਰ ਮੁਖੀ ਸਜਣ ਦੁਸ਼ਮਣ ਦੀ ਗੋਲੀ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਬਣ ਚੁਕੇ ਸਨ। ਮਿਲਟਰੀ ਦੇ ਪੁੱਜ ਜਾਣ ਪਰ ਲੋੜ ਸੀ ਕਿ ਇਸ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਵਾਕਫਕਾਰ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਵਫਾਦਾਰ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕਰਦੇ ਕਿਉਂਕਿ ਹਿੰਦੀ ਮਿਲਟਰੀ ਇਸ ਇਲਾਕੇ ਤੋਂ ਬਿਲਕੁਲ ਨਾਵਾਕਫਕਾਰ ਸੀ। ਇਹ ਬਹਾਦਰ ਸਿੰਘ ਫੌਜ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਫੌਜੀ ਚਾਲਾਂ ਤੋਂ ਨਾਵਾਕਫ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਜਦ ਬਾਰਾਂਮੂਲੇ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਮਿਲਟਰੀ ਨੇ ਰਿਟਰੀਟ (ਫੌਜੀ ਪਿਛੇ ਹਟੂ ਚਾਲ ਹੈ) ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਇਹ ਸਭ ਕਰਨਲ ਰਾਏ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਗਏ - ਕ. ਰਾਏ ਦੀ ਯਾਦਗਾਰ ਤਾਂ ਕਾਇਮ ਹੋ ਚੁਕੀ ਹੈ ਪਰ ਇਹਨਾਂ ਬਾਹਦਰਾਂ ਦੀ ਯਾਦਗਾਰ ਕਾਇਮ ਕਰਨੀ ਕੌਮ ਦੇ ਜ਼ਿਮੇਂ ਹੈ ।

ਇਸ ਵੇਲੇ ਮਿਲਟਰੀ ਨੂੰ ਲੋੜ ਸੀ ਕਿ ਕੋਈ ਇਸ ਇਲਾਕੇ ਦਾ ਅਛਾ ਜਾਣਕਾਰ ਬਾਇਤਬਾਰ ਵਿਅੱਕਤੀ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਅਗਾਈ ਕਰਦਾ। ਤਦ ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਅਗੇ ਵਧੇ ਤੇ ਕਈ ਦਿਨ ਹਵਾਈ ਜਹਾਜਾਂ ਤੇ ਹੋਰ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਮਿਲਟਰੀ ਦੀ ਥਾਂ ਥਾਂ ਅਗਵਾਈ ਕੀਤੀ । ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪ ਨਾਲੋ ਨਾ ਇਹ ਵੀ ਤਕਦੇ ਕਿ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਕੀ ਬਣਿਆ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਕਿਧਰ ਗਏ ਹਨ । ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਕੀ ਬੀਤੀ ਹੈ ਤੇ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੀਤੀ ਜਾਏ ਤਾਂ ਕਿ ਇਹ ਸਭ ਜੰਗਲਾਂ ਪਹਾੜਾਂ ਵਿਚ ਭਟਕ ਰਹੇ ਲੋਕ ਕਿਸੀ ਟਿਕਾਣੇ ਲਗ ਸਕਣ। ਇਸ ਲਈ ਆਪ ਨੇ ਇਹ ਵਿਉਂਤ ਸੋਚੀ ਤੇ ਰਾਤੋ ਰਾਤ ਪ੍ਰੈਸ ਤੋਂ ਇਸ ਮਜ਼ਮੂਨ ਦੇ ਇਸ਼ਤਿਹਾਰ ਛਪਵਾਕੇ ਹਵਾਈ ਜਹਾਜ਼ ਰਾਹੀਂ ਜੰਗਲਾਂ ਪਹਾੜਾਂ ਵਿਚ ਸੁਟਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤੇ ।

ਜਿਹਨਾਂ ਦਾ ਮਜ਼ਮੂਨ ਇਹ ਸੀ :-

"ਪਿਆਰੇ ਸਰਦਾਰੋ, ਬਜ਼ੁਰਗੋ, ਨੌਜਵਾਨੋ,

ਬਚਿਓ, ਮਾਈਓ, ਭੈਣੋ, ਬੀਬੀਓ !

ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕਾ ਖਾਲਸਾ

ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤਹਿ ਹੈ"

"ਮੈਂ ਤੁਸਾਂ ਨਾਲ ਦਿਲੀ ਹਮਦਰਦੀ ਰਖਦਾ ਹਾਂ ਤੇ ਦਿਲੀ ਤੋਂ ਵਾਪਸ ਸ੍ਰੀਨਗਰ ਪੁੱਜ ਗਿਆ ਹਾਂ । ਸ੍ਰੀਨਗਰ ਦਿੱਲੀ ਤੋਂ ਕਾਫੀ ਫੌਜ ਆ ਗਈ ਹੈ। ਦੁਸ਼ਮਣ ਅਜੇ ਤਕ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਵੜ ਸਕਿਆ, ਬਾਹਰ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਛਪ ਲੁਕ ਕੇ ਮਾਰ ਧਾੜ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਦਾ ਮਤਲਕ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚੋਂ ਹਿੰਦੂ ਸਿਖਾਂ ਦਾ ਖਾਤਮਾ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਕਰਨਾ ਹੈ । ਤੁਸੀਂ ਘਾਬਰੋਂ ਨਹੀਂ । ਜੇ ਗਵਾਂਢੀਆਂ ਨਾਲ ਤੁਹਾਡੀ ਬਣੀ ਹੋਈ ਹੈ ਤਾਂ ਬਣਾਈ ਰਖੋ । ਜੇ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਭਰਾਵਾਂ ਵਾਲਾ ਸਲੂਕ ਨਾਹ ਕੀਤਾ ਤਦ ਆਪਣੇ ਕੀਤੇ ਦਾ ਫਲ ਪਾਉਣਗੇ । ਤੁਸੀਂ ਤਿਆਰ ਬਰ ਤਿਆਰ ਸਭ ਦੇ ਭਲੇ ਵਾਸਤੇ ਤਤਪਰ ਰਹਿਣਾ ।"

"ਅਜ ਕਲ ਹਕੂਮਤ ਦੀ ਬਾਗ ਡੋਰ ਸ਼ੇਖ ਅਬਦੁਲਾ ਜੀ ਦੇ ਹਥ ਵਿਚ ਹੈ। ਤੁਹਾਡੀ ਬਹੁਤ ਛੇਤੀ ਖਬਰ ਸਾਰ ਲੀਤੀ ਜਾਸੀ । ਆਪਸ ਵਿਚ ਪ੍ਰੇਮ ਨਾ ਮਿਲ ਕੇ ਰਹੋ ਤੇ ਵੰਡ ਛਕੋ । ਕਰਤਾਰ ਹੋਰ ਦਏਗਾ । ਘਾਬਰੋ ਨਹੀਂ ਤੇ ਰੱਬ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰੋ। ਸਜਣ ਦੇ ਸਜਣ, ਵੈਰੀ ਦੇ ਭੀ ਮਿਤ੍ਰ ਬਣ ਕੇ ਰਹੋ । ਦੁਖ ਤਕਲੀਫ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਨਹੀਂ ਰਹੇਗੀ ਪਰ ਪਿਆਰ ਹਮਦਰਦੀ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੀ ਮਦਦ ਤੇ ਰੱਬ ਦੀ ਯਾਦ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਰਹੇਗਾ ।"

"ਤੇਰੇ ਭਾਣੇ ਸਰਬਤ ਦਾ ਭਲਾ ਜਾਣ ਆਪਣੇ ਵਿਤ ਅਨੁਸਾਰ ਸਭ ਨਾਲ ਭਲਾਈ ਕਰਨੀ । ਜਦ ਹਰ ਹੀਲੇ ਤੋਂ ਕੋਈ ਲੰਘ ਜਾਏ ਤਾਂ ਫਰਕ ਨਾਲ ਕਰਨਾ । ਜ਼ਿੰਦਗੀ, ਧਰਮ, ਧਨ, ਇਜ਼ਤ, ਇਨਸਾਨੀਅਤ ਹੈ ਆਪਣੀ ਭੀ ਬਚਾਈ ਤੇ ਦੁਸ਼ਮਣ ਹੋਵੇ ਉਸ ਦੀ ਭੀ ਬਚਾਵਨੀ । ਤੁਹਾਡਾ ਕਰਤਾਰ ਰਾਖਾ ਹੋਵੇ ।"

"ਪਰ ਜੋ ਰਹਿ ਗਏ ਹਨ ਉਹ ਉਧਰ ਨਹੀਂ ਜਾਣਗੇ । ਕਰੀਬ ਪੰਜ ਸਤ ਹਜ਼ਾਰ ਸਿੱਖ ਸਿਖਣੀਆਂ ਬਚੇ ਬਚੀਆਂ ਸ੍ਰੀਨਗਰ ਹਨ। ਸਰਕਾਰੀ ਖਰਚ ਤੇ ਰਿਹਾਇਸ਼ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਤੇ ਮਿਲੇਗੀ । ਕਬਾਇਲੀ ਕਿਤਨੇ ਹੀ ਨਸ ਭਜ ਗਏ ਹਨ। ਜਿਹਨਾਂ ਗਰਾਂਵਾਂ ਨੇ ਘਟ ਗਿਣਤੀ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਤਕਲੀਫਾਂ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਵਿਚ ਕਸਮ ਲਈ ਹੈ ਯਾ ਦੁਸ਼ਮਣ ਦਾ ਸਾਥ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਉਹ ਆਪਣਾ ਕਤਿਆ ਜ਼ਰੂਰ ਪਾਣਗੇ ।"

"ਅਜ ਤਕ ਡੰਨੇਂ ਤੇ ਮੈਰੇ ਮੰਦਰੀ, ਮੋੜੇ ਨਾੜ ਵਗੈਰਾ ਤੇ ਕੋਟ ਕੂਮੀਂ, ਮੇਰ ਜਾਨਕੀ, ਬਕਾਡਰਾ ਤੇ ਖਾਵੜਾ, ਛਤ੍ਰ ਕਲਾਸ, ਸਾਇਆਂ ਬਗਲੇ ਵਗੈਰਾ ਦੀ ਕੋਈ ਖਬਰ ਨਹੀਂ ਕਿਧਰ ਹਨ ਤੇ ਕਿਧਰ ਗਏ ਹਨ । ਕਿਵੇਂ ਇਹਨਾਂ ਨਾਲ ਗੁਜ਼ਰੀ ਤੇ ਗੁਜ਼ਰ ਰਹੀ ਹੈ, ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੇ ਹਾਲ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਕਰੋ । ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋਵੇ ਤਕੜੇ ਰਹਿ ਕੇ ਡਟੇ ਰਹੋ । ਘਾਬੋਰ ਨਹੀਂ । ਤੁਸਾਡੀ ਮਦਦ ਤੇ ਇੰਤਕਾਮ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ। ਸਰਬਤ ਕੋ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕਾ ਖਾਲਸਾ, ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤਹਿ ਹੈ। ਮੈਂ ਦਿਲੀ ਤੋਂ, ਮੰਗਲਵਾਰ ਸ੍ਰੀਨਗਰ ਪੁਜ ਗਿਆ ਹਾਂ-ਸਤਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ।

ਆਪ ਜਿਤਨੇ ਦਿਨ ਬਾਰਾਂਮੁਲੇ ਟਹਿਰੇ ਇਤੇ ਜੇਹਲਮ ਦਰਿਆ ਵਿਚੋਂ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਉਹਨਾਂ ਸਿੰਘਾਂ ਸਿੰਘਣੀਆਂ ਦੀਆਂ ਲਾਸ਼ਾਂ ਪਕੜ ਕੇ ਸਸਕਾਰ ਕਰਵਾਏ ਜਿਹਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣਾ ਧਰਮ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਮੌਤ ਨੂੰ ਗਲਵਕੜੀ ਪਾਈ ਤੇ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਏ ਸਨ। ਆਪ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਬਚੇ ਬਚੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵਾਰਸਾਂ ਤਕ ਪਹੁੰਚਾਇਆ ਜੋ ਆਪਣੇ ਘਰ ਪ੍ਰਵਾਰ ਤੋਂ ਵਿਛੜ ਕੇ ਰੁਲ ਰਹੇ ਸਨ। ਇਕ ਛੋਟੇ ਜਿਹੇ ਲਾਵਾਰਸ ਬਚੇ ਨੂੰ ਆਪ ਜੀ ਕਈ ਦਿਨ ਉਂਗਲੀ ਲਾਈ ਫਿਰਦੇ ਰਹੇ ।

ਮਜ਼ਫਰਾਬਾਦ, ਊੜੀ, ਬਾਰਾਂਮੂਲੇ ਦੇ ਆਏ ਜ਼ਖਮੀ ਤੇ ਭੁਖੇ ਨੰਗੇ ਸਿੰਘਾਂ ਸਿੰਘਣੀਆਂ ਨੂੰ ਕੈਂਪਾਂ ਤੇ ਹੋਰ ਥਾਵਾਂ ਵਿਚ ਟਿਕਾਇਆ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਾਰ ਲਈ। ਸਰਦੀ ਜ਼ੋਰਾਂ ਪਰ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਇਸ ਸਮੇਂ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਕ ਲੋੜ ਕਾਂਗੜੀਆਂ ਤੇ ਕੋਲਿਆਂ ਦੀ ਸੀ ਜੋ ਆਪ ਨੇ ਪੂਰੀ ਕਰਾਈ ।

ਇਹਨਾਂ ਦੁਖੀਆਂ ਨੂੰ ਕਪੜੇ ਦੀ ਲੋੜ ਇਥੇ ਪੂਰੀ ਹੁੰਦੀ ਨਜ਼ਰ ਨਾ ਆਈ ਤਾਂ ਆਪ ਨੇ ਦਿਲੀ ਜਾਣ ਲਈ ਇਰਾਦਾ ਕੀਤਾ ਤੇ ਇਸੇ ਅਰਸੇ ਵਿਚ ਸ. ਊਧਮ ਸਿੰਘ ਨਾਗੋਕੇ ਤੇ ਗਿ. ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਜੀ 'ਮੁਸਾਫਰ' ਕਸ਼ਮੀਰ ਆ ਪੁਜੇ। ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਜਦ ਪੀੜਤ ਪ੍ਰਵਾਰਾਂ ਦੀ ਹਾਲਤ ਦਸੀ ਗਈ ਤਦ ਇਹਨਾਂ ੫੦੦ ਰਜਾਈਆਂ ੩, ੪ ਦਿਨਾਂ ਅੰਦਰ ਹੀ ਕਸ਼ਮੀਰ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਦਾ ਭਰੋਸਾ ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਨੂੰ ਦਿਵਾਇਆ ਤਦ ਆਪ ਇਸ ਦੀ ਇੰਤਜ਼ਾਰ ਲਈ ਇਥੇ ਹੀ ਠਹਿਰ ਗਏ ।

ਇੰਤਜ਼ਾਰ ਵਿਚ, ਅਜ ਕਲ ਕਰਦਿਆਂ ਜਦ ਦਸ ਦਿਨ ਗੁਜ਼ਰ ਗਏ ਤੇ ਰਜਾਈਆਂ ਤਾਂ ਕਿਤੇ ਰਹੀਆਂ ਕੋਈ ਪਤਾ ਹੀ ਨਾ ਆਇਆ ਤਦ ਆਪ ਜੀ ੧੨ ਮਘਰ ਨੂੰ (ਪੂਰੇ ਇਕ ਮਹੀਨੇ ਬਾਦ) ਊੜੀ ਬਾਰਾਂਮੂਲੇ ਤੋਂ ਵਾਪਸ ਹੋ ਕੇ ਸ੍ਰੀਨਗਰ ਤੋਂ ਦਿਲੀ ਜਾ ਪੁਜੇ ਤਾ ਕਿ ਸਰਦੀ ਨਾਲ ਜਿਹਨਾਂ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵਧੀਕ ਕਲੇਸ ਪੀੜਤ ਹੈ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਛੇਤੀ ਪੂਰੀ ਕੀਤੀ ਕਰਾਈ ਜਾਏ ਤੇ ਰਜਾਈਆਂ ਪਹੁੰਚਾਈਆਂ ਜਾਣ।

ਆਪ ਦਿਲੀ ਪੁਜੇ। ਉਥੇ ਸ. ਊਧਮ ਸਿੰਘ ਨਾਗੋਕੇ ਨੂੰ ਮਿਲੇ। ਉਹਨਾਂ ਫਰਮਾਇਆ ਕਿ ਗਿ. ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਜੀ 'ਮੁਸਾਫਰ' ਨੂੰ ਮਿਲੋ । ਅਗੇ ਜੋ ਆਪ ਨਾਲ ਬੀਤੀ ਆਪ ਦੀਆਂ ਡਾਇਰੀਆਂ ਵਿਚ ਆਏ ਨੋਟ ਆਪ ਦੇ ਪੇਸ਼ ਹੈ :-

"ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ (ਮੁਸਾਫਰ ਜੀ) ਨੂੰ ਮਿਲਿਆ । ਉਹਨਾਂ ਫਰਮਾਇਆ ਕਿ "ਮੈਂ ਹੁਣ ਕਿਸੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਕੰਮ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ ਇਹ ਚਿਠੀ ਸਤਿਸੰਗ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਦੇਕੇ ਯਾ ਖੁਦ ਉਦਮ ਕਰ ਕਰਾ ਲਵੋ ।" ਜਦ ਉਹ (ਰਜਾਈਆਂ ਵਾਲਾ) ਆਡਰ ਕਾਰਖਾਨੇ ਜਾ ਦਸਿਆ ਉਹਨਾਂ ਕਿਹਾ ਸਾਡੇ ਪਾਸ ਇਸ ਦੀ ਕਾਪੀ ਨਹੀਂ ਪੁਜੀ ਜੇ ਪੁਜਦੀ ਤਦ ਅਸੀਂ ਚਾਰ ਸੌ ਰਜਾਈਆਂ ਤਿਆਰ ਕਰ ਦਿੰਦੇ, ਆਖਰ ਇਕ ਹਫਤੇ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਨੂੰ ਆ ਦਸਿਆ। ਉਹਨਾਂ ਕਿਹਾ ਮੈਂ ਸਰਕਾਰੀ ਤੌਰ ਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਦਾ ਹਾਂ, ਪ੍ਰਾਈਵੇਟ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦੀ ਕੀ ਲੋੜ ਹੈ ?"

"ਆਖਰ ਇਕ ਹਫ਼ਤਾ ਹੋਰ ਗੁਜ਼ਰ ਗਿਆ ਕਾਗਜ਼ ਫੇਰ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਨੇ ਰਖੀ ਰਖੇ ਤੇ ਹਫਤੇ ਬਾਦ ਫੇਰ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਾਗਜ਼ ਫੜਾ ਦਿਤੇ ਕਿ ਉਧਰੋਂ ਸਤਿਸੰਗ ਕਮੇਟੀ ਤੋਂ ਰਜਾਈਆਂ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਾਓ, ਜਹਾਜ਼ ਤੇ ਭੇਜਣ ਦਾ ਮੈਂ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਾਂਗਾ। ਇਸ ਲਈ ਫਿਰ ਸਰਕਾਰੀ ਦਫ਼ਤਰ ਦੀ ਰਾਹੀਂ ਕਾਰਖਾਨੇ ਨੂੰ ਆਡਰ ਦੇ ਕੇ ਰਕਮ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਤੋਂ ਮੰਗੀ ਤਦ ਆਪ ਨੇ ਫਰਮਾਇਆ, ਰਕਮ ਬਾਵਾ ਬਚਿਤ੍ਰ ਸਿੰਘ ਪਾਸ ਜਮਾਂ ਹੈ ਉਥੋਂ ਲੈ ਲੈਣੀ, ਮੈਂ ਟੈਲੀਫੂਨ ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕਹਿ ਦਿਆਂਗਾ।"

"ਜਦ ਜਾ ਕੇ ਬਾਵਾ ਜੀ ਤੋਂ ਰਕਮ ਮੰਗੀ ਤਦ ਉਹਨਾਂ ਕੁਝ ਹੋਰ ਅੜਾਉਣੀ ਪਾਈ। ਆਖਿਆ ਮਾਸਟਰ ਜੀ ਆਏ ਸਨ ਤੇ ਕਹਿ ਗਏ ਹਨਹੁਣ ਮੌਸਮ ਚੰਗਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ਕਸ਼ਮੀਰ ਵਿਚ ਰਜਾਈਆਂ ਭੇਜਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਰਕਮ ਜਮਾਂ ਰਖੋ, ਆਡਰ ਮੁਤਾਬਕ ਜੋ ਰਜਾਈਆਂ ਤਿਆਰ ਹਨ ਤਦ ਉਹ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਭਿਜਵਾ ਦਿਓ" ਅਗੇ ਆਪ ਲਿਖਦੇ ਹਨ :-

"ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੋ ਕੰਮ ਇਕ ਹਫਤੇ ਵਿਚ ਹੋਣਾ ਨੀਯਤ ਹੋਇਆ ਸੀ ਉਹ ਬਾਵਾ ਜੀ ਅਤੇ 'ਮੁਸਾਫਰ' ਜੀ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ ਇਕ ਮਹੀਨੇ ਤੋਂ ਵਧੀਕ ਸਮਾਂ ਖਾ ਜਾਣ ਪਰ ਭੀ ਸਿਰੇ ਨਹੀਂ ਚੜ੍ਹ ਸਕਿਆ ਤੇ ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੇ ਸਿੱਖ ਮਰਦ ਔਰਤਾਂ ਤੇ ਬਚਿਆਂ ਦਾ ਜਿਤਨਾ ਇਸ ਸਮੇਂ ਖੂਨ ਸੁਕਾ ਯਾ ਸਰਦੀ ਨਮੂਨੀਏ ਨਾਲ ਜੋ ਮੌਤਾਂ ਹੋਈਆਂ ਉਸ ਦਾ ਕੋਈ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਲਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ।"

ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਨੂੰ ਜਦ ਇਹਨਾਂ ਲੀਡਰਾਂ ਪਾਸੋਂ ਕੁਝ ਹੁੰਦਾ ਨਾ ਦਿਸਿਆ ਤਦ ਆਪ ਨੇ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਖਹਿਣਾ ਛਡ ਕਿ ਆਮ ਸੰਗਤ ਅਗੇ ਇਕ ਅਪੀਲ ਕੀਤੀ ਜਿਸ ਤੋਂ ਸਹੀ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਆਪ ਦੇ ਮਨ ਅੰਦਰ ਇਹਨਾਂ ਦੁਖੀਆਂ ਨੂੰ ਮਦਦ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਲਈ ਕਿਤਨੀ ਤੜਪ ਸੀ। ਉਹ ਅਪੀਲ ਇਹ ਸੀ :-

"ਖਾਲਸਾ ਜੀ ! ਜਿਥੇ ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੀ ਬਰਫ ਤੇ ਸਰਦੀ ਵਿਚ ਦਸ ਹਜ਼ਾਰ ਦੇ ਕਰੀਬ ਸਿਖ ਪ੍ਰਵਾਰ ਲੁੱਛ ਰਹੇ ਹਨ, ਢਾਈ ਹਜ਼ਾਰ ਦੇ ਕਰੀਬ ਹਿੰਦੂ ਅਤੇ ਪੁਣਛ ਵਿਚ ਸਰਦੀ ਨਾਲ ਤੜਪ ਹੀ ਨਹੀਂ ਰਹੇ ਬਲਕਿ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਕੁਝ ਨਾ ਕੁਝ ਨਮੂਨੀਏ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ ਤੇ ਜੰਮੂ ਵਿਚ ਵੀ ਅਨੇਕਾਂ ਲੋਕ ਲੁਛ ਰਹੇ ਹਨ, ਆਪ ਦਾ ਫਰਜ਼ ਹੈ ਇਹਨਾਂ ਪੀੜਤ ਪ੍ਰਵਾਰਾਂ ਦੀ ਸਾਰ ਲਵੋ ਤੇ ਤੁਰੰਤ ਲਵੋ। ਅਜ ਕਲ ਸਰਦੀ ਪੂਰੇ ਜ਼ੋਰ ਤੇ ਹੈ ਤੇ ੧੫ ਚੇਤ ਤਕ ਇਸ ਨੇ ਕਿਸੀ ਨੂੰ ਹਿਲਣ ਜੁਲਣ ਨਹੀਂ ਦੇਣਾ।

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਇਸ ਲਈ ਕੋਲੇ, ਕਾਂਗੜੀਆਂ, ਤਲਾਈਆਂ, ਰਜਾਈਆਂ, ਕੰਮਲ ਤੇ ਕਪੜੇ ਵੰਡਣ ਵਲ ਪੂਰਾ ਧਿਆਨ ਦਿਓ ।

ਇਸ ਵਿਚ ਸ਼ਕ ਨਹੀਂ ਕਿ ਹਰ ਥਾਂ ਲੋੜ ਹੈ ਪਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, (ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਤੇ ਮਾਸਟਰ ਜੀ ਵਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਹੈ) ਪੰਜਾਬ, ਦਿੱਲੀ, ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ, ਕੁਰਖੇਤਰ ਨਾਲੋਂ ਜੰਮੂ, ਪੁਣਛ, ਕਸ਼ਮੀਰ, ਸ੍ਰੀਨਗਰ, ਬਾਰਾਂਮੂਲੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਕ ਲੋੜ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਥੇ ਬਰਫ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਪਾਣੀ ਹਵਾ ਨਾਲ ਜਮ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਵਿਚਾਰੇ ਭੁਖੇ, ਕਮਜ਼ੋਰ, ਪੀੜਤ ਮਨੁਸ਼ਾਂ ਦਾ ਖੂਨ ਸੁੱਕ ਜਾਣਾ ਯਾ ਜੰਮ ਜਾਣਾ ਕੇਹੜੀ ਅਨੋਖੀ ਗੱਲ ਹੈ ।"

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂਦੇ ਵਾਵੇਲੇ ਕਰ ਕੇ ਆਪ ਨੇ ਇਹਨਾਂ ਪੀੜਤਾਂ ਦੀ ਜੋ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ ਕਰਾਈ ਉਹ ਤਾਂ ਇਹਨਾਂ ਕੈਂਪਾਂ ਦੇ ਪੀੜਤ ਸਰੀਰ ਹੀ ਭਲੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਜਾਣਦੇ ਹਨ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਿਰਦਈ ਸਰਕਾਰੀ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਪਰਵਾਹ ਨਹੀਂ - ਕੁਝ ਕਰਨ ਬਦਲੇ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਖਜਲ ਕਰਦੇ ਹਨ !!

ਆਪ ਨੂੰ ਜਦ ਤਕ ਪਤਾ ਲਗਾ ਕਿ ਜ਼ਿਲਾ ਮਜ਼ਫਰਾਬਾਦ ਵਿਚੋਂ ਕੁਝ ਸਰੀਰ ਗੌਰਮੈਂਟ ਲੈ ਕੇ ਆ ਰਹੀ ਹੈ ਤਦ ਉਹ ਜਲੰਧਰ ਸ਼ਹਿਰ ਪੁਜੇ ਅਤੇ ਕੁਝ ਦਿਨ ਇਹਨਾਂ ਸਰੀਰਾਂ ਦੀ ਇੰਤਜ਼ਾਰ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਪੁਛ ਗਿਛ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਤਦ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲਗਾ ਕਿ ਉਹ ਤਾਂ ਪਰਸੋਂ ਰਾਤ ਦੇ ਸਿਧੇ ਕੁਰਖੇਤਰ ਪਹੁੰਚਾ ਦਿਤੇ ਗਏ ਹਨ, ਤਦ ਆਪ ਜਲੰਧਰ ਤੋਂ ਕੁਰਖੇਤਰ ਆ ਗਏ। ਇਥੇ ਪੁੱਜ ਕੇ ਸਭਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਮੁਲਾਕਾਤ ਹੋਈ ਤੇ ਬਹੁਤੇ ਰੋ ਰੋ ਕੇ ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਦੇ ਗਲੇ ਲਗੇ ਤੇ ਆਪ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਦੁਖਾਂ ਨੂੰ ਅਨੁਭਵ ਕਰਕੇ ਹੈਰਾਨ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਹੋ ਰਹੇ ਸਨ। ਇਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਬਹੁਤ ਮਰਦਾਂ ਦੇ ਸਰੀਰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਨਾ ਉਹ ਜਿਉਂਦੇ ਸਨ ਨਾ ਮੋਇਆਂ ਵਿਚ ।

ਇਹਨਾਂ ਪੀੜਤਾਂ ਦੀ ਹਾਲਤ ਜੋ ਇਸ ਵਕਤ ਸੀ ਉਹ ਬਿਆਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ। ਇਹਨਾਂ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦੇ ਬਾਕੀ ਰਹਿ ਗਏ ਬਕਰਿਆਂ ਨੇ ਜੋ ਮੁਸੀਬਤਾਂ ਕੱਟੀਆਂ ਤੇ ਅਸਹਿ ਕਸ਼ਟ ਸਹਾਰੇ ਇਹ ਕਲਮ ਲਿਖਣੋਂ ਅਸਮਰਥ ਹੈ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਹੈ ।

ਇਹ ਸ਼ਰਨਾਰਥੀ ੧੮ ਮਾਰਚ ੧੯੪੮ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਪੂਰਬੀ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਦਰਵਾਜੇ ਅਟਾਰੀ ਰਾਹੀਂ ਆਜ਼ਾਦ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿਚ ਦਾਖਲ ਹੋਏ ਸੀ ਤੇ ਹਿੰਦ ਗੌਰਮੈਂਟ ਨੇ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਰਿਹਾਇਸ਼ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੈਂਪ ਕੁਰਖੇਤਰ ਨੀਯਤ ਕੀਤਾ ਤੇ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਆਟਾ, ਚਾਵਲ, ਦਾਲ, ਦੁਧ, ਮਿਠਾ, ਘਿਓ, ਅਤੇ ਹੋਰ ਜਰੂਰੀ ਵਸਤਾਂ ਦਿਤੀਆਂ ਜਾਣ ਲਗੀਆਂ। ਕਪੜਾ ਵੀ ੮, ੮ ਗਜ ਸਲਵਾਰ ਕੁੜਤੇ ਲਈ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਜੋ ਚਲਦੇ ਪੁਰਜ਼ੇ ਸੀ, ਪਰ ਸਾਧਾਰਨ ਆਦਮੀਆਂ ਨੂੰ ਅਜ ਕਲ ਮਿਲਣ ਦੀ ਉਮੀਦ ਪਰ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ ।

ਇਹ ਹੀ ਹਾਲਤ ਬਰਤਨਾਂ ਭਾਂਡਿਆਂ ਦੀ ਸੀ ਤੇ ਦਵਾਈ ਆਦਿ ਤੇ ਹੋਰ ਖੁਰਾਕ ਵਸਤੂਆਂ ਦੀ ਸੀ ਪਰੰਤੂ ਰਸਦ ਕਚੀ ਪਕੀ ਦੋ ਦੋ ਛਟਾਂਕਾਂ ਮਿਲਣੀ ਆਰੰਭ ਹੋ ਗਈ ਸੀ ।

ਉਜੜਿਆਂ ਦੀਆਂ ਮੁਸੀਬਤਾਂ

ਇਹ ਸਗੋਂ ਇਹਨਾਂ ਉਜੜਿਆਂ ਭਰਾਵਾਂ ਦੀਆਂ ਮੁਸੀਬਤਾਂ ਦਾ ਅਰੰਭ ਸੀ, ਕੁਝ ਰੋਜ਼ ਬਾਦ ਚਾਵਲਾਂ ਦਾ ਰਾਸ਼ਣ ਮਿਲਣਾ ਬੰਦ ਹੋ ਗਿਆ ਤੇ ਹੋਰ ਸਹੂਲਤਾਂ ਵੀ ਬੰਦ ਹੋ ਗਈਆਂ।

ਆਏ ਉਜੜਿਆਂ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਾਣਾ

ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਨੇ ੨੧ ਮਾਰਚ ਤੋਂ ਹੀ ਕੁਰਖੇਤਰ ਕੈਂਪ ਪੁਜ ਕੇ ਕੁਝ ਭਾਂਡੇ, ਬਰਤਨ, ਕਪੜ ਤੇ ਨਕਦੀ ਦੇਣ ਦਾ ਜਤਨ ਕੀਤਾ ਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਕ ਇਹਨਾਂ ਆਏ ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੇ ਪੀੜਤਾਂ ਨੂੰ (ਜਿਹਨਾਂ ਦੇ ਤਨ ਬਦਨ ਟਾਟਾਂ ਬੋਰੀਆਂ ਨਾਲ ਹੀ ਢਕੇ ਹੋਏ ਸੀ) ਕਪੜੇ ਸਿਲਾਉਣ ਪਾਉਣ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਆ। ਆਪ ਇਹਨਾਂ ਪਾਸ ਵਾਰੋ ਵਾਰੀ ਤੰਬੂਆਂ ਵਿਚ (ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਰਿਹਾਇਸ਼ ਵਾਸਤੇ ਤੰਬੂ ਲਗੇ ਸਨ) ਜਾ ਬੈਠਦੇ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਾਰ ਲੈਂਦੇ।

ਇਥੇ ਹੁਣ ਆਪ ਨੇ ਸਭ ਤੋ ਵਧੀਕ ਲੋੜ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੀ ਅਨੁਭਵ ਕੀਤੀ ਕਿਉਂਕਿ 'ਪਤਿਤ ਕੀਤਿਆਂ ਦੇ ਪੁਨੀਤ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ' ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪ੍ਰਚਾਰ ਹੀ ਇਕ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੀ । ਸੋ ਆਪ ਨੇ ਵਿਚਾਰ ਕੇ "ਵਿਸਾਖੀ" ਪਰ ਉਦਮ ਕਰਨ ਵਲ ਕਮਰਕੱਸਾ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੀ ਕਿ ਧਾਰਮਕ ਦਭਾ ਸੁਸਾਇਟੀਆਂ ਦੀ ਮਦਦ ਲਈ ਜਾਂਦੀ ਕਿਉਂਕਿ ਇਤਨੇ ਸਰੀਰਾਂ ਨੂੰ ਯੱਕਲਖਤ ਅੰਮ੍ਰਿਤਪਾਨ ਕਰਾਉਣਾ ਕੋਈ ਨਿੱਕਾ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਜਦ ਕਿ ਬੋਘਰੋ ਘਾਟ ਤੇ ਬੇਸਰੋਸਾਮਾਨੀ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਇਹਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਪਾਸ ਤਾਂ ਤਨ ਕੱਢਣ ਦਾ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਤੇ ਇਹ ਅੰਮ੍ਰਿਤਪਾਨ ਕਰਨ ਲਈ ਕੱਛੇ, ਕੰਘੇ ਤੇ ਕਿਰਪਾਨਾਂ ਕਿਥੋਂ ਲਿਆ ਸਕਦੇ ਸਨ ।

ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਨੇ "ਚੀਫ ਖਾਲਸਾ ਦੀਵਾਨ, ਸ਼ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ, ਸ਼ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦਵਾਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ, ਧਰਮ ਅਰਥ ਬੋਰਡ ਪਟਿਆਲਾ ਤੇ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਖਾਲਸਾ ਦਰਬਾਰ ਸ੍ਰੀਨਗਰ ਕਸ਼ਮੀਰ ਨਾਲ ਲਿਖਾ-ਪੜ੍ਹੀ ਕੀਤੀ ਪਰੰਤੂ ਆਪ ਨੂੰ ਤਸੱਲੀ ਬਖਸ਼ ਉਤਰ ਕਿਧਰੋਂ ਨਾ ਆਇਆ।

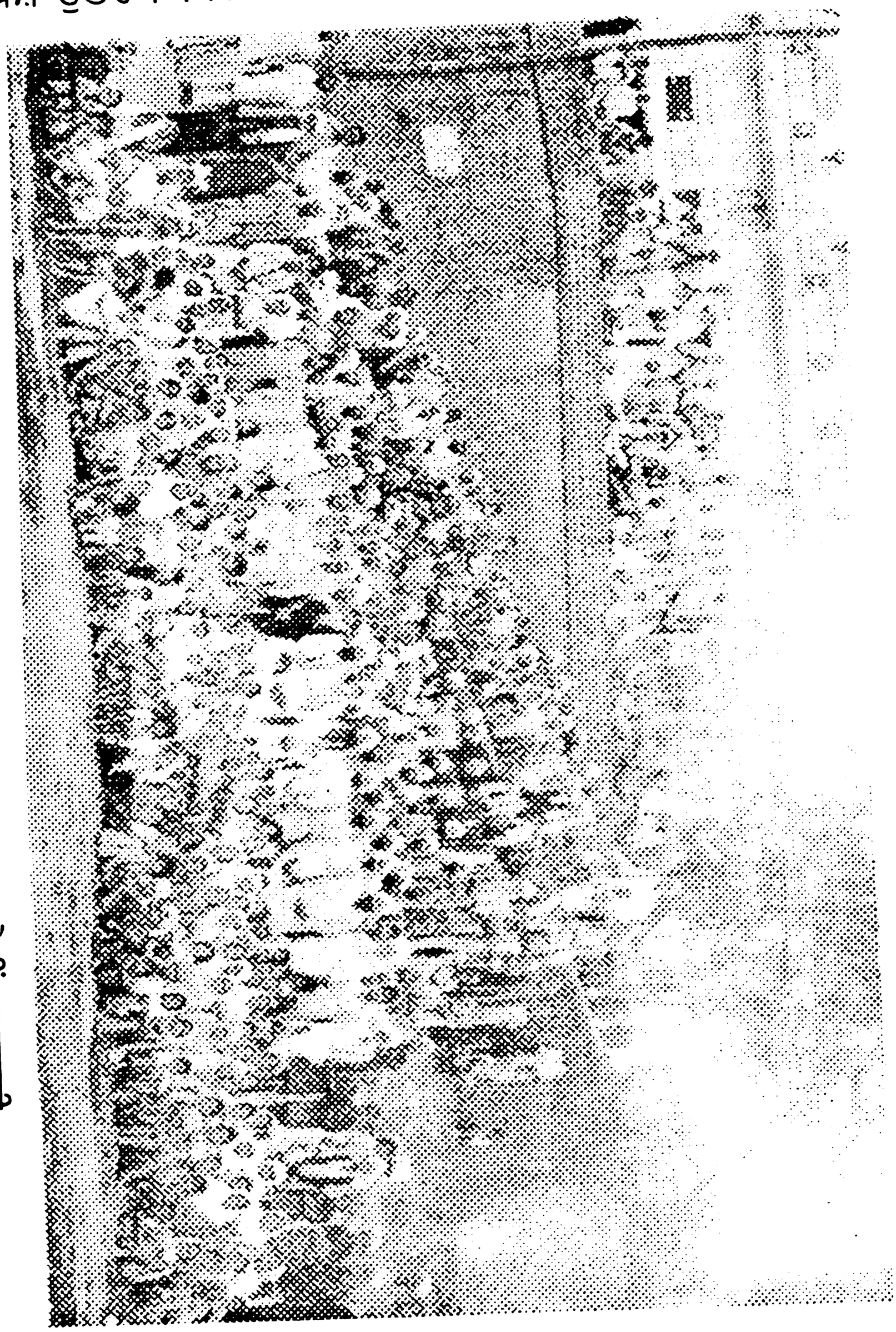

ਕਸ਼ਮੀਰ ਤੋਂ ਉਮਰ ਸਿੰਘ ਸਿੰਘਲੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਸ੍ਰੀਨਗਰ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚਾਇਆ ਗਿਆ।

ਇਹ ਕਾਰਜ ਛੇਤੀ ਹੀ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਸੀ। ਆਪ ਨੇ ਜਦ ਇਹਨਾਂ ਪੀੜਤਾਂ ਦੀ ਮੱਦਦ ਲਈ ਐਲਾਨ ਕੀਤਾ ਤਦ ਪਟਿਆਲੇ ਵਿਚ ਬੇਦੀ ਹਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੇ ਹੋਰ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਸਜੱਣਾਂ ਗੁਰਦਵਾਰਾ ਆਲੂਵਾਲੀਆਂ ਪਟਿਆਲਾ ਦੇ ਉੱਦਮ ਨਾਲ ੪੦੦੦ ਗਜ ਕਪੜਾ ਤੇ ਹੋਰ ਸਾਮਾਨ, ਬਰਤਨ ਆਦਿ ਪੁੱਜਾ। ਨਾ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਸੰਗਤ ਗੁਰਦਵਾਰਾ ਬੰਨੂੰ ਤੇ ਹੋਤੀਮਰਦਾਨ ਅਤੇ ਗੁਰਦਵਾਰਾ ਕਮੇਟੀ ਕੁਰਖੇਤਰ ਨੇ ਕੜਾਹ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦਿ, ਦਸਤਾਰੇ, ਕਛਹਿਰਿਆਂ ਆਦਿ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤਾ ਜੋ ੫੦੦ ਸੰਗਤ ਲਈ ਹੋਇਆ। ਕੁਝ ਕਪੜੇ, ਕਿਰਪਾਨਾਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਜੀ ਦੇ ਸੱਜਣਾਂ ਵਲੋਂ ਪੁੱਜਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ।

ਸ੍ਰੀਮਾਨ ਮਹੰਤ ਹਾਕਮ ਸਿੰਘ ਡੇਰਾ ਲੱਛਮਣਸਰ (ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਾਲੇ) ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵਲੋਂ ੨ ਜਥੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪ੍ਰਚਾਰ ਲਈ ਭੇਜੇ ਗਏ ਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪ੍ਰਚਾਰ ਅਰੰਭ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਜੋ ਮੁਤਵਾਤਰ ਪੂਰੇ ਤਿੰਨ ਹਫਤੇ ਤਕ ਹੋਇਆ ਤੇ ੧੨੦੦ ਤੋਂ ਵਧੀਕ ਸਰੀਰ ਜਹਾਜ਼ ਚੜ੍ਹੇ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਇਕ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਸੱਜਣ ਚੀਫ ਖਾਲਸਾ ਦੀਵਾਨ ਵਲੋਂ ਅਤੇ ਇਕ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਗੁ. ਪ੍ਰ. ਕਮੇਟੀ ਵਲੋਂ ਪੁਜ ਕੇ ਲਗਾਤਾਰ ਇਕ ਮਹੀਨਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ।

ਇਸ ਸੇਵਾ ਵਿਚ 'ਸਿਖ ਸੈਂਟਰ ਅੰਬਾਲਾ ਕੈਂਟ ਦੇ ਸਿੰਘਾਂ ਸਰਦਾਰਾਂ ਭੀ ਹਿੱਸਾ ਲੀਤਾ ਜੋ ਸਾਰਾ ਉੱਦਮ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਗ੍ਰੰਥੀ ਭਾਈ ਕਿਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਸੀ।'

ਸੰਗਰੂਰ ਡਿਸਟੀਚੂਟ ਕੈਂਪ
(ਲਾਵਾਰਸਾਂ ਦਾ ਕੈਂਪ)

ਕੈਂਪ ਸੰਬੰਧੀ ਆਪ ਨੇ ਜੋ ਕੰਮ ਕਰਵਾਏ ਉਹ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਨ :-

੧. ਇਹ ਹੋਮ ਕਰੀਬ ੫੦੦ ਵਿਧਵਾਵਾਂ, ਬੱਚੇ ਬੱਚੀਆਂ ਲਈ ਅਪ੍ਰੈਲ ੧੯੪੯ ਵਿਚ ਖੁਲਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ ।

੨. ਇਸ ਦਾ ਬਜਟ ਇਸ ਸਾਲ ਲਈ (੪੯ ਲਈ) ੧ ਲੱਖ ੭੬ ਹਜ਼ਾਰ ੧੭੬੦੦੦ ਪਾਸ ਹੋਇਆ ਸੀ ।

੩. ਇਸ ਕੈਂਪ ਵਾਸਤੇ ਇਕ ਸੁਪਰਵਾਈਜ਼ਰ, ਇਕ ਸੁਪ੍ਰਿੰਟੈਂਡੈਂਟ, ਟੇਲਰਿੰਗ ਸੀਨੀਅਰ ਅਤੇ ਜੂਨੀਅਰ, ਟੈਕਸਟਾਇਲ ਐਕਸਪਰਟ, ਅਕਾਉਂਟੈਂਟ, ਹੈਡ ਕਲਰਕ, ਚਪਰਾਸੀ, ਚੌਕੀਦਾਰ, ਭੰਗੀ, ਮਾਸ਼ਕੀ ਆਦਿ ਰਖੇ ਗਏ ਸਨ।

"੨੦ ਮੱਘਰ ਤੋਂ ਰਾਸ਼ਨ ਵਿਚ ਘਿਉ ਬਿਲਕੁਲ ਨਹੀਂ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਤੇ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਨਾ ਅਗੇ ਨੂੰ ਦੇਣ ਦਾ ਭਰੋਸਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਬਿਨਾ ਤੜਕੇ ਸਬਜ਼ੀ ਭਾਜੀ ਯਾ ਰੋਟੀ ਬੱਚਿਆਂ ਯਾ ਇਨਸਾਨਾਂ ਲਈ ਕਹਾਂ ਤਕ ਵਾਜਬ ਹੈ ? ਇਹ ਆਪ ਖੁਦ ਹੀ ਸਮਝ ਸਕਦੇ ਹੋ। ਇਸ ਲਈ ਜਿਤੇ ਅਗੇ ਨੂੰ ਰਾਸ਼ਨ ਦੇ ਨਾਲ ਘਿਉ ਮਿਲਣ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਉਥੇ ਜੋ ਗੁਜ਼ਰੇ ਦਿਨਾਂ ਦਾ ਬਕਾਇਆ ਘਿਉ ਬਣਦਾ ਹੈ ਉਹ ਵੀ ਦਿਲਾਇਆ ਜਾਵੇ ।"

"ਦਸਤਕਾਰੀ ਘਰ ਵਿਚ ਸਿਰਫ ੧੪ ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਕੰਮ ਸਿਖਣ ਵਾਲੀਆਂ ਹੈਨ-ਪਰੰਤੂ ਇਹਨਾਂ ੧੪ ਵਿਚੋਂ ੨ ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਨਵੀਆਂ ਕੰਮ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ਪਰ ਬਾਕੀ ੧੨ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਰੋਜ਼ ਰੋਜ਼ ਮੁਰੰਮਤ ਦੀਆਂ ਹੀ ਮੁਹਤਾਜ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਕਾਫੀ ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਕੰਮ ਤੇ ਸਿਖਲਾਈ ਚਾਲੂ ਰਖਣ ਵਾਸਤੇ, ਨਵੀਆਂ ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਵਾਣਗੀ ਦਿਤੀ ਜਾਏ ਤਾਂ ਕਿ ਬਹੁਤ ਸਰੀਰ ਕੰਮ ਸਿੱਖ ਕੇ ਬਹੁਤਾ ਕੰਮ ਕਰ ਸਕਣ ।"

"ਐਸਾ ਭੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਠੇਕੇਦਾਰ ਕਦੀ ਕਦੀ ਦੁਧ ਕਈ ਆਟਾ ਖਰਾਬ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਕਦੀ ਸਬਜ਼ੀ ਬੜੀ ਗਲੀ ਸੜੀ ਹੋਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਕਦੀ ਲੱਕੜ ਹਫਤਾ ਹਫਤਾ ਨਹੀਂ ਪਹੁੰਚਾਂਦੇ। ਠੇਕੇਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਮੁਕਾਮੀ ਅਫਸਰਾਂ ਤੋਂ ਪੁੱਛ ਗਿੱਛ ਹੋਣ ਪਰ ਉਹ ਬੜੇ ਭੈੜੇ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਅਗੋਂ ਜਵਾਬ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਬੜੇ ਰੋਹ ਨਾਲ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। "ਸਾਡੇ ਤਾਂ ਬਿਲ ੩, ੩ ਮਹੀਨੇ ਤਰਦੇ ਨਹੀਂ ਅਸੀਂ ਕਿਥੋਂ ਲਿਆਈਏ? ਨਾਲੋ ਨਾਲ ਹਫਤੇ ੨ ਬਿਲ ਤਰੇ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਕੰਮ ਕਰਾਂਗੇ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਹੋਰ ਠੇਕੇਦਾਰ ਲਭ ਲਓ, ਵਗੈਰਾ ।"

"ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬੜੇ ਗੁਸਤਾਖੀ ਭਰੇ ਲਫਜ਼ ਬੋਲਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਯਾ ਤਾਂ ਬਿਲ ਛੇਤੀ ਪਾਸ ਹੋਣ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਾਇਆ ਜਾਏ ਯਾ ਐਸੇ ਯੋਗ ਆਦਮੀਆਂ ਨੂੰ ਠੇਕਾ ਦਿਤਾ ਜਾਏ ਜੋ ਚਾਰ ਛੇ ਮਹੀਨੇ ਧੀਰਜ ਨਾਲ ਕੰਮ ਚਲਾ ਸਕਣ ।"

"ਆਸ ਹੈ ਆਪ ਪੂਰੇ ਤੌਰ ਪਰ ਇਸ ਕੈਂਪ ਸੰਬੰਧੀ ਲੋੜਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਕਰਨ ਵਲ ਤਵੱਜੋ ਐਸੇ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਦਿਓਗੇ ਤਾਂ ਕਿ ਫਿਰ ਕੋਈ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਨਾ ਹੋ ਸਕੇ।"

ਲੇਖਕ : (ਦਸਖਤ) ਅਕਾਲੀ ਕੌਰ ਸਿੰਘ ਨਿਹੰਗ
ਇੰਚਾਰਜ ਰਿਆਸਤੀ ਸਿਖ ਸ਼ਹੀਦ ਪੀੜਤ ਪਰਿਵਾਰ,
ਕੈਂਪ ਬੱਘੀਖਾਨਾ ਸੰਗਰੂਰ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਇਹਨਾਂ ਦੁਖੀਆਂ ਦਾ ਸੇਵਕ ਹੀ ਸਮਝਦੇ ਸੀ ਜੈਸਾ ਕਿ ਆਪ ਦੀ ਇਸ ਚਿੱਠੀ ਤੋਂ ਜੋ ਕਿ ਆਪ ਨੇ ਕਿਸੀ ਸੇਵਾ ਸੰਬੰਧ ਵਿਚ ਰੀਹੈਬਲੀਟੇਸ਼ਨ ਮਨਿਸਟਰ ਨੂੰ ਲਿਖੀ :-

ਯਥਾ

ਜਨਾਬਿ ਮਨ,

"ਚੋਂਕਿ ਮੈਂ ਇਨ ਲੋਗੋਂ (ਕੈਂਪ ਨਿਵਾਸੀ) ਕਾ ਜੀਵਨ ਸੇਵਕ ਹੂੰ, ਇਸ ਲੀਏ ਯਿਹ ਸੇਵਾ ਮੇਰੇ ਜ਼ਿਮੇਂ ਲਗਾਈ ਗਈ ਹੈ। ਮੈਂਨੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਬਹਾਦਰ ਪਟਿਆਲਾ ਸੇ ਮਿਲਕਰ ਦਰਖਾਸਤ ਦੀ ਔਰ ਆਪ ਨੇ ੨੫੦ ਸਰੀਰੋਂ ਕੀ ਪ੍ਰਵਰਸ਼ ਪ੍ਰਵਾਨਗੀ ਵਾ ਰਿਹਾਇਸ਼ ਕੇ ਲੀਏ ਮੰਜ਼ੂਰੀ ਦੇ ਦੀ ਥੀ ਪਰ ਇਹ ਕੰਮ ਅਗੇ ਨਹੀਂ ਚਲ ਰਿਹਾ .....

ਆਪ ਦੀ ਅੰਤਮ ਮੰਗ ਕੀ ਸੀ ?

"ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਮੈਨੂੰ ਜੇ ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਨੇ ਬਖਸ਼ਿਆ ਹੈ - ਹੋ ਸਕੇ ਤਾਂ ਮੈਂ ਬਾਕੀ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਰਿਆਸਤੀ ਬੱਚੇ ਬੱਚੀਆਂ ਦੇ ਤਾਲੀਮ ਘਾਟੇ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਵਿਚ ਖਰਚ ਕਰਾਂ ਜਿਸ ਵਾਸਤੇ ਮੈਂ ਅਜ ਚਾਰ ਸਾਲ ਤੋਂ ਦਰਬਾਰ ਹਾਂ।"

"ਸੰਗਰੂਰ (ਪੈਪਸੂ) ਵਿਚ ਜਿਥੇ ਕੁਝ ਨਾ ਕੁਝ ਯਤੀਮਾਂ ਤੇ ਵਿਧਵਾਵਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹਾਂ ਉਥੇ ਕਸ਼ਮੀਰ ਗੌਰਮੈਂਟ ਨੂੰ ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਈਮ ਮਨਿਸਟਰ ਪਾਸ ਭੀ ਬੇਨਤੀ ਕਰ ਚੁਕਾਂ ਹਾਂ ਕਿ ਉਹ ਜੇ ਕੋਈ ਸੱਜਰੀ ਇਮਾਰਤ ਯਾ ਜ਼ਮੀਨ ਵਗੈਰਾ ਜੰਮੂ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿ ਯਾ ਨਜ਼ਦੀਕ ਇਨਾਯਤ ਕਰੋਂ - ਯਤੀਮ ਖਾਨਾ ਯਾ ਬੋਰਡਿਮਗ ਉਥੇ ਜਾਰੀ ਕਰਕੇ ਲੋੜਵਦਾਂ ਦੀ ਰੋਟੀ ਕਪੜੇ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਯਾ ਦਸਤਕਾਰੀ ਵਾਸਤੇ ਮੇਰੀ ਮੱਦਦ ਕਰਨ ਤਦ ਮੈਂ ਉਮੀਦ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਬਹੁਤ ਥੋੜੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਸਿਖ ਤੇ ਹਿੰਦੂ ਆਪਣੇ ਪੈਰਾਂ ਪਰ ਬਹੁਤ ਛੇਤੀ ਖੜੇ ਹੋਣ ਯੋਗ ਬਨਾਉਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਨ ਲਈ ਮੌਜੂਦਾ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਕਫ ਕਰਨ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਹਾਂ, ਬਸ਼ਰਤਿ ਕਿ ਸਟੇਟ ਜੰਮੂ ਸ਼ਹਿਰ ਗੌਰਮੈਂਟ ਪਾਸੋਂ ਲੋੜ ਅਨੁਸਾਰ ਯੋਗ ਮੱਦਦ ਦਲਾਈ ਜਾਏ ਤਕ ।"

ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਅੰਤਿਮ ਮੰਗ ਕੀ ਸੀ ।

"ਮੈਂ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਇਸ ੧੯੪੭ ਵਿਚ ਨੁਕਸਾਨ ਕੀਤੀ ਚਕਾਰ "ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਆਸ਼੍ਰਮ ਦੀ ਇਮਾਰਤ, ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ (ਪੁਸਤਕ ਘਰ) ਤੇ ਹੋਰ ਸਾਮਾਨ ਦਾ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਜਿਥੇ ਹਰਜਾ ਦਿਤਾ ਜਾਏ ਉਥੇ ਨਵੀਂ ਇਮਾਰਤ ਤਹਿਸੀਲ ਜੰਮੂ ਵਿਚ ਤਿਆਰ ਕਰਕੇ ਇਹਨਾਂ ਮੁੜ ਵਸਣ ਵਾਲੇ ਜ਼ਿਲਾ ਮਜ਼ਫਰਾਬਾਦ ਅਤੇ ਪੁਣਛ ਵਗੈਰਾ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਉਹ "ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਆਸ਼੍ਰਮ" ਦੀ ਰਾਹੀਂ ਤਾਲੀਮ ਦੇਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਜਾਏ।"

"ਇਸ ਆਸ਼੍ਰਮ ਦੀ ਇਮਾਰਤ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਢੋਢਾਈ ਲੱਖ ਤੋਂ ਵਧੀਕ ਦੇ ਕਰੀਬ ਹੈ। ਜੋ ਰਕਮ ਗੌਰਮੈਂਟ ਕਸ਼ਮੀਰ ਵਲੋਂ ਮਿਲਣ ਤੇ ਸਭ ਕੁਝ ਤਿਆਰ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਉਜੜੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਸੰਤਾਨ ਤਾਲੀਮ ਹਾਸਲ ਕਰ ਸਕਣ ਲਈ ਇਸ ਇਮਾਰਤ ਵਾਸਤੇ ਜਗਾਹ ਜ਼ਮੀਨ ਤੇ ਸੀਮੈਂਟ ਵਾ ਚਾਦਰਾਂ ਨਾਲੀਦਾਰ ਤੇ ਬੀਮ ਵਗੈਰਾ ਲੱਕੜ ਤੇ ਹੋਰ ਸਾਮਾਨ ਅਤੇ ਮੇਹਨਤਾਨਾ ਤਿਆਰੀ ਇਮਾਰਤ ਦਿਤਾ ਜਾਏ ਤਦ ਬੜੀ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਸਾਰੇ ਕੰਮ ਸਿਰੇ ਚੜ੍ਹ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਇਮਾਰਤ ਨਾਲ ਇਕ ਐਸਾ ਪਲਾਟ ਜ਼ਮੀਨ ਦਾ ਭੀ ਮਿਲਣਾ ਚਾਹੀਏ ਜੋ ਦਸਤਕਾਰੀ ਯਾ ਜ਼ਿੰਮੀਂਦਾਰੀ ਦੇ ਕੰਮ ਸਿਖਣ ਤੇ ਖੇਡਣ ਲਈ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਗਰਾਊਂਡ ਦਾ ਕੰਮ ਭੀ ਦੇਵੇ ।"

ਦਸਤਕਤ ਲੇਖਕ

ਅਕਾਲੀ ਕੋਰ ਸਿੰਘ ਨਿਹੰਗ

ਮੈਨੇਜਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਆਸ਼੍ਰਮ (ਚਕਾਰ)

ਆਪ ਨੇ ਚਕਾਰ ਤੋਂ ਆ ਕੇ ਮੁੜ ਜੋ ਦਰਖਾਸਤ ਜੰਮੂ ਕਸ਼ਮੀਰ ਗੌਰਮੈਂਟ ਦੇ ਪ੍ਰਾਈਮ ਮਨਿਸਟਰ ਨੂੰ ਦਿਤੀ ਸੀ ਸਿਰਫ ਇਸ ਪਰ ਹੀ ਆਪ ਨੇ ਬਤੌਰ ਮੈਨੇਜਰ ਸ੍ਰੀ. ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਆਸ਼੍ਰਮ ਚਕਾਰ ਲਿਖਿਆ ਸੀ । ਮੁੜ ਵਸਾਉ ਮਹਿਕਮੇ ਦੇ ਕਾਗਜਾਂ ਨੂੰ ਫੋਲਣ ਨਾਲ (ਜੋ ਲਗ ਪਗ ਤਿੰਨ ਟਰੰਕ ਹੈ ਸਨ, ਵਖੋ ਵਖਰੇ ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡੇ ਹੋਏ ਯਤੀਮਾਂ ਦੀਆਂ ਇਹ ਲਿਸਟਾਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ :-

ੳ. ੧੯੪੭ ਦੇ ਘਲੂਘਾਰੇ ਵਿਚੋਂ ਬਚੇ ਹੋਏ ਲਾਵਾਰਸ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀਆਂ ਲਿਸਟਾਂ।

ਅ. ਅਗਵਾ ਕੀਤੀਆਂ ਬੀਬੀਆਂ ਦੀਆਂ ਲਿਸਟਾਂ ਅਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀਆਂ ਲਿਸਟਾਂ ਤੇ ਨਾਮ ।

ੲ. ਆਪ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਚਿੱਠੀਆਂ ਤਾਰਾਂ ਦੀ ਨਕਲ ਆਦਿ ਜੋ ਆਪ ਨੇ ਅਗਵਾ ਕੀਤੀਆਂ ਬੀਬੀਆਂ, ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਬਰਾਮਦ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਸਮੇਂ ਸਮੇਂ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਹਾਈ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਦੇ ਦਫਤਰ ਵਿਚ ਲਾਹੌਰ ਦਿਤੀਆਂ।

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਸ. ਪਤਿਤਾਂ ਦੀਆਂ ਲਿਸਟਾਂ ।

ਹ. ਬੱਚੇ ਜਿਹਨਾਂ ਦੇ ਮਾਤਾ ਪਿਤਾ ਹਨ ਪਰੰਤੂ ਉਹ ਗਰੀਬ ਲਾਚਾਰ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਤਾਲੀਮ ਨਹੀਂ ਦੇ ਸਕਦੇ ।

ਕ. ਬੱਚੇ ਜਿਹਨਾਂ ਦੀ ਮਾਤਾ ਤਾਂ ਹੈ ਪਰ ਪਿਤਾ ਨਹੀਂ ।

ਖ. ਕੁਰਖੇਤਰ ਕੈਂਪ ਵਿਚ ਪੁੱਜਿਆਂ ਦੀ ਲਿਸਟ ਅਤੇ ਹੋਰ ਕੈਂਪਾਂ ਵਿਚ ਰਹਿ ਰਹੇ ਦੁਖੀਆਂ ਦੀਆਂ ਲਿਸਟਾਂ ਵਖੋ ਵਖਰੀਆਂ, ਨਗਰੋਟਾ (ਜੰਮੂ), ਚਕਰਾਤਾ (ਯੂ.ਪੀ), ਯੋਲ (ਕਾਂਗੜਾ), ਜੈਪੁਰ, ਚੁਨਾਰਥਲ, ਸੰਗਰੂਰ, ਆਸ਼ਰਮ, ਰਾਮ ਬਾਗ, ਸ੍ਰੀਨਗਰ ਆਦਿ ਦੀਆਂ ਲਿਸਟਾਂ ।

ਗ. ਲਿਸਟ ਮੁਤਾਬਕ ਉਮਰ ਹਰ ਇਲਾਕਾਵਾਰ ਜੋ ਕੈਂਪਾਂ ਵਿਚ ਹਨ ।

ਘ. ਹਿੰਦੂ ਤੇ ਸਿਖ ਵਿਦਵਾਵਾਂ ਕੈਂਪ ਰਾਮਬਾਗ ਸ੍ਰੀਨਗਰ ਦੀਆਂ ਲਿਸਟਾਂ ।

ਙ. ਯੋਲ ਕੈਂਪ ਦੇ ਪਤਿਤ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਲਿਸਟ ਅਤੇ ਹੋਰ ਕੈਂਪਾਂ ਵਿਚ ਰਹਿ ਰਹੇ ਪਤਿਤਾਂ ਦੀਆਂ ਲਿਸਟਾਂ ।

ਚ. ਕੁਲ ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੇ ਉਜੜੇ ਪੁਜੜੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀਆਂ ਲਿਸਟਾਂ, ਇਲਾਕੇਵਾਰ।

ਛ. ਲਿਸਟ ਮੀਰਪੁਰ ਇਲਾਕੇ ਦੀਆਂ ਬੀਬੀਆਂ, ਬੱਚੇ ਜੋ ਕੁਰਖੇਤਰ ਕੈਂਪ ਵਿਚ ਆਏ ਸਨ, ਆਦਿ ।

ਮਾਲਵੇ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੌਰਾ ਅਤੇ ਇਥੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਸੰਚਾਰ ਕਰਨਾ।

ਅੰਤਮ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਆਪ ਦਾ ਮਾਨਸਾ ਮੰਡੀ, ਬਠਿੰਡਾ, ਤਹਿਸੀਲ ਵਿਚ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨਾ 'ਮਨਮਤ ਪ੍ਰਹਾਰਕ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਗੁਰਮਤ ਪ੍ਰਚਾਰਕ' ਜਥੇ ਦੀ ਨੀਂਹ ਰਖੀ ਸੀ । ਐਸੀਆਂ ਬਿਖੜੇ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਜਾ ਕੇ ਕੋਈ ਪ੍ਰਚਾਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਦਾ ਅਫਗਾਨਿਸਤਾਨ ਤੇ ਬਠਿੰਡਾ ਖਾਸ ਮਿਸਾਲ ਹੈ ।

ਬਿਸਾਖੀ ੨੦੦੯, ਸਿੱਖ ਐਜੂਕੇਸ਼ਨਲ ਕਾਨਫਰੰਸ ਚੀਫ ਖਾਲਸਾ ਦੀਵਾਨ ਦਿਲੀ ਦੇ ਸਮਾਗਮ ਸਮੇਂ ਨਿਯੂ ਦਿਲੀ ਵਿਚ ਪੰਥ ਦਰਦੀਆਂ ਅਤੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੈਸੇ ਮਹਾਂ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਗੁਣੀਆਂ ਗਿਆਨੀਆਂ ਨੇ ਪੰਥ ਦ ਵਰਤਮਾਨ ਧਾਰਮਕ ਦਸ਼ਾ ਪਰ ਵਿਚਾਰ ਕੀਤਾ ਕਿ : ਪੰਥ ਵਿਚ ਇਸ ਵੇਲੇ ਸਿੱਖੀ ਨੂੰ ਢਾਹ ਲਗ ਰਹੀ ਹੈ ਤੇ ਨਾਮੀਂ ਨਾਮੀਂ ਸਿੱਖ, ਰਈਸ ਸਰਦਾਰ, ਰਾਜੇ, ਮਹਾਰਾਜੇ,

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਸੇਠ, ਸ਼ਾਹੂਕਾਰ ਅਤੇ ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰ, ਸਰਦਾਰ ਆਪ ਸਿੱਖੀ ਤੋਂ ਪਤਿਤ ਹੁੰਦੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਆਮ ਸਿੰਘ ਆਪਣੀ ਸੰਤਾਨ ਨੂੰ ਕੇਸਹੀਨ ਪਤਿਤ ਬਣਾਈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਇਹਨਾਂ ਵਲ ਵੇਖ ਵੇਖ ਕੇ ਦਿਨ ਪ੍ਰਤੀ ਦਿਨ ਹੋਰ ਵੀ ਕਈ ਪਤਿਤ ਹੁਦੇ ਜਾਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਜਤਨ ਕੀਤਾ ਜਾਏ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਖਤਰਾ ਹੈ ਬਹੁਤ ਵਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਸਿਵਲ ਤੇ ਮਿਲਟਰੀ ਦੇ ਸਿੱਖ ਪਤਿਤ ਹੋ ਜਾਣਗੇ ਉਥੇ ਵਪਾਰੀ ਤੇ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਵਾਲੇ ਨਹੀਂ ਬਚ ਸਕਣਗੇ। ਸਚਮੁਚ ਇਸ ਘਾਟੇ ਨੂੰ ਸਮਝ ਸੋਚ ਤੇ ਅਨੁਭਵ ਕਰਕੇ ਕਿਤਨੇ ਹੀ ਮੁਖੀ ਤੇ ਪੰਥ ਦਰਦੀਆਂ ਦੇ ਨੇਤ੍ਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਜਲ ਵਹਿ ਵਹਿ ਗਿਆ । ਇਸ ਦਾ ਉਪਰਾਲਾ ਸੋਚਣ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਬਹੁਤਿਆਂ ਨੇ ਛੇਤੀ ਹੀ ਫੈਸਲਾ ਕਰਕੇ ਕੋਈ ਯਤਨ ਕਰਨ ਵਲ ਧਿਆਨ ਦੇਣ ਦੀ ਖੁਆਹਿਸ਼ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੀ । ਤਦ ਪੰਥ ਦਰਦੀ ਸੇਵਕ ਸੱਜਣਾਂ ਨੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰਕੇ ਇਕ 'ਗੁਰਮਤ ਪ੍ਰਚਾਰਕ' ਸੇਵਕਾਂ ਦੀ ਕਮੇਟੀ ਯਾ ਜਥਾ ਪਿੰਡਾਂ, ਸ਼ਹਿਰਾਂ, ਸਕੂਲਾਂ, ਕਾਲਜਾਂ ਵਿਚ ਪੁੱਜ ਕੇ ਥਾਂ ਥਾਂ ਮਨੁਸ਼ ਮਾਤ੍ਰ ਨੂੰ ਪੁਰਾਤਨ ਅਸਲ ਸਿਖੀ ਦੀਆਂ ਲੀਹਾਂ ਪਰ ਗੁਰਮਤ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਲੋੜ ਪ੍ਰਤੀਤ ਕਰਕੇ ਇਹ ਭੀ ਸੋਚਿਆ ਕਿ :-

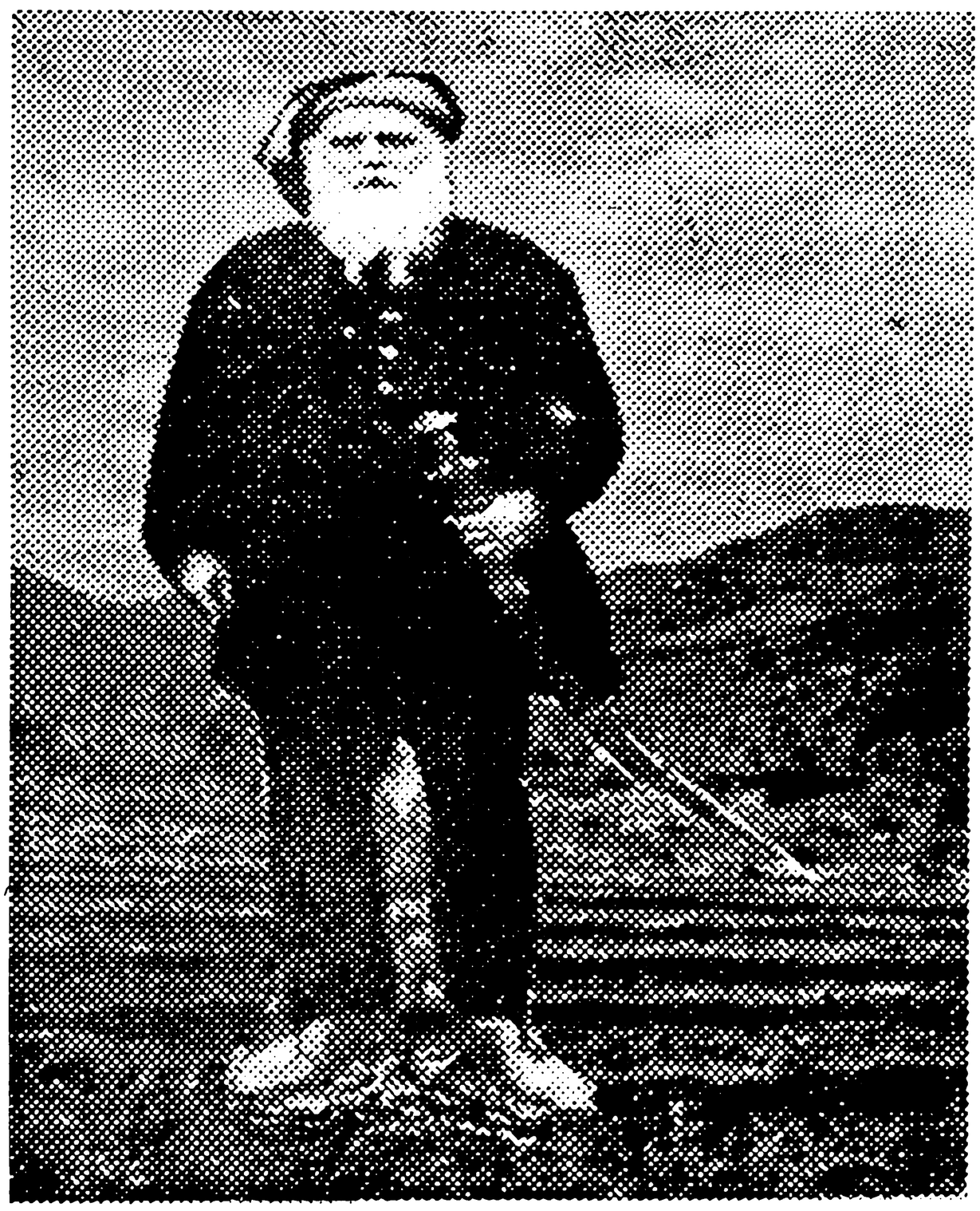

ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਆਸ਼ਰਮ ਚਕਾਰ ਦੀਆਂ ਪਹਾੜੀਆਂ ਵਿਚ ।

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਘਟ ਤੋਂ ਘਟ ਪੰਜ ਸੱਜਣ ਸਿੱਖ ਸਨੇਹੀ ਐਸੇ ਮਾਲੂਮ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਜੋ ਪੰਥ ਦੇ ਆਗੂ ਹੋਣ ਪਰ ਮੁਲਕ ਦੀ ਲੀਡਰੀ ਦੀ ਭੁਖ ਨਾ ਰਖਦੇ ਹੋਣ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕਿਸੀ ਪੋਲੀਟੀਕਲ ਪਾਰਟੀ ਨਾਲ ਵਿਰੋਧ ਯਾ ਮੇਲ ਰਖਦੇ ਹੋਣ ਤੇ ਬਜਾਏ ਇਕ ਦੂਜੇ ਪਰ ਹਕੂਮਤ ਕਰਨ ਦੇ ਆਪਣੀ ਹਥੀਂ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਦਾ ਅਮਲੀ ਭਾਵ ਰਖਣ ਵਾਲੇ ਸਾਂਝੀਵਾਲਤਾ ਏਕਤਾ ਦੇ ਪਿਆਰੇ ਹੋਣ ।

ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਨੂੰ ਸਿਰੇ ਚੜ੍ਹਾਣ ਵਾਸਤੇ ਜੇਠ ਦੇ ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਗੁਰਦਵਾਰਾ ਸਾਹਿਬ ਧਮਤਾਨੀਆਂ ਰੇਲਵੇ ਸਟੇਸ਼ਨ ਪਟਿਆਲਾ ਦੇ ਬੁੰਗੇ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਅਖੰਡ ਪਾਠ ਜੀ ਦੀ ਸਮਾਪਤੀ ਪਰ ਹਾਜ਼ਰ ਸੰਗਤਾਂ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀਮਾਨ ਸੰਤ ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਡਬਲ ਐਮ. ਏ. ਮਸਤੂਆਨੇ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨਗੀ ਵਿਚ (੧) ਸ੍ਰੀਮਾਨ ਹਰੀ ਜੀ, ਸਪੁੱਤਰ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਭਾਈ ਕਾਹਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਭਾ, (੨) ਸ੍ਰੀਮਾਨ ਜੱਜ ਰਘਬੀਰ ਸਿੰਘ, (੩) ਸ੍ਰੀਮਾਨ ਸੰਤ ਜ਼ਵਾਲਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਹਰਖੋਵਾਲ ਵਾਲੇ, (੪) ਸ੍ਰੀਮਾਨ ਅਕਾਲੀ ਕੌਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ (੫) ਗਿਆਨੀ ਨਰਿੰਜਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੁਖ ਨਿਵਾਰਨ ਸਾਹਿਬ ਵਾਲੇ ਦੇ ਨਾਮ ਪੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਅਰਦਾਸਾ ਸੋਧਿਆ ਗਿਆ ਤੇ ਫਿਲਹਾਲ ਇਕ ਮਹੀਨੇ ਲਈ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਜ਼ਿੰਮੇਂ ਇਹ ਸੇਵਾ ਲਾਈ ਗਈ ਕਿ ਇਹ ਸੇਵਕ ਤਾਸੀਲ ਮਾਨਸਾ (ਬਠਿੰਡਾ) ਵਿਚ ਜਿਥੇ ਚੌਧਰੀ ਭਾਈ ਡਲਾ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬੇਸ ਦੇ ਬੈਰਾੜ ਸਿੱਖ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਡੇਡ ੨ ਸੌ ਸਾਲ ਤੋਂ ਅਮ੍ਰਿਤ ਤੇ ਰਹਿਤ ਵਲੋਂ ਗਿਰ ਕੇ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਤੋਂ ਵਿਛੜੀ ਸਿੱਖ ਸੰਤਾਨ ਵਿਚ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨਗੇ ਉਥੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਸ਼ਰਾਬ ਦੀਆਂ ਮਟੀਆਂ ਦੇ ਹੜਪ ਕਰਨ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਤੋਂ ਆਪਣੇ ਵੀਰਾਂ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਨਗੇ ਅਤੇ ਪਿੰਡ ਆਪਣੇ ਵੀਰਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖੀ ਰਹਿਤ ਦੇ ਧਾਰਨੀ ਤੇ ਪਿੰਡ ਪਿੰਡ ਧਾਰਮਕ ਪੰਚਾਇਤਾਂ ਦੀ ਰਾਹੀਂ ਆਪਣੇ ਵੀਰਾਂ ਦੇ ਸੁਧਾਰ ਦਾ ਜਿਥੇ ਯਤਨ ਕਰਨਗੇ ਉਥੇ ਪਿੰਡ ੨ ਗੁਰਦਵਾਰਿਆਂ ਵਿਚ ਦੋ ਵੇਲੇ ਕਥਾ, ਕੀਰਤਨ, ਪਾਠ, ਗੁਰਬਾਣੀ, ਨਿਤਨੇਮ ਦਾ ਪ੍ਰਵਾਹ ਭੀ ਚਲਵਾਣਗੇ । ਸਿੱਖ ਵੀਰਾਂ ਨੂੰ "ਦਸਵੰਧੀ" ਬਣਾ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਕਮਾਏ ਪਦਾਰਥ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਪੰਥ ਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਗੁਰਮੁਖੀ ਪ੍ਰਚਾਰ ਵਿਚ ਸਫਲ ਬਨਾਉਣ ਦਾ ਜਤਨ ਕਰੇਗਾ । ਇਥੇ ਹੀ ਬਸ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਜਿਹੜੀ ਕਮਾਈ ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰਾਂ ਦੀ ਮਹਿਕਮਾ ਪੁਲੀਸ ਤੇ ਅਦਾਲਤਾਂ ਮੁਕੱਦਮਿਆਂ, ਵੱਢੀਆਂ ਤੇ ਵਕੀਲਾਂ ਦੀਆਂ ਕੋਠੀਆਂ ਬੰਗਲੇ ਉਸਾਰਨ ਤੇ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਰੇਡੀਓ ਅਤੇ ਸਨਿਮਿਆਂ ਵਿਚ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਰਬਾਦੀ ਦਾ ਮੁੱਦਾ ਬਣੀ ਹੋਈ ਹੈ ਉਸ ਨੂੰ ਨੇਕ ਕੰਮ ਵਿਚ ਖਰਚ ਕਰਕੇ ਕੌਮ ਤੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਭਲੇ ਵਲ ਲਾਉਣ ਵਾਲੀ ਬਨਾਉਣਗੇ। ਸੰਤਾਨ ਸੰਜਮ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਨੂੰ ਨਾਲ ਖਰਚਣ ਦਾ ਰਾਹ ਦਸਣ ਦਾ ਉੱਦਮ ਵੀ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਥੇ ਨੇ ਕਮਰਕੱਸਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਨਰੋਲ ਗੁਰਮਤ ਗੁਰਬਾਣੀ ਅਤੇ -

"ਪਰਨਾਰੀ ਜੂਆ, ਅਸਤਿ, ਚੋਰੀ, ਮਰਦਾ ਜਾਨ ॥
ਯਹਿ ਜਗਤ ਮੈਂ ਤਜੇ ਸੋ ਸਿੰਘ ਸੁਜਾਨਿ ॥"

ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੰਦੇ ਹੋਏ ਆਪ ੨੭-੨੮ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਮਾਨਸਾ ਮੰਡੀ ਤਹਿਸੀਲ ਦੇ ਕਈ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਫਿਰੇ ਤੇ ਲਗਪਗ ੫੦੦ ਦੇ ਕਰੀਬ ਸਰੀਰਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦੇ ਕੇ ਗੁਰੂ ਕੇ ਜਹਾਜ਼ ਚੜ੍ਹਾਇਆ, ਨਾਲ ਹੀ ਅਗੇ ਲਈ ਹਰ ਸਾਲ ਮੱਘਰ, ਪੋਹ, ਮਾਘ, ਤਿੰਨ ਮਹੀਨੇ ਆ ਕੇ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਕਰਾਉਣ ਲਈ ਜਦ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਣ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਤਦ ਸੰਗਤਾਂ ਨੇ ਪਿੱਛਾ ਛੱਡਿਆ ਅਤੇ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਸਮੇਂ ਲਈ ਡੇਢ ਹਜ਼ਾਰ ਕਛਹਿਰੇ, ਡੇਢ ਹਜ਼ਾਰ ਕਿਰਪਾਨਾਂ ਤੇ ਇਤਨੇ ਹੀ ਕੜੇ, ਕੰਘੇ ਲਿਆਉਣ ਦਾ ਇਰਾਦਾ ਜਦ ਜ਼ਾਹਰ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਸੰਗਤਾਂ ਵਿਚ ਖੁਸ਼ੀ ਦੀ ਲਹਿਰ ਦੌੜ ਗਈ। ਆਪ ਨੇ ਅਗੇ ਲਈ ਇਕ ਇੱਕ ਜਥਾ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਚੀਫ ਖਾਲਸਾ ਦੀਵਾਨ, ਸ਼ਰੋਮਣੀ ਗੁ. ਪ੍ਰੰ. ਕਮੇਟੀ ਤੇ ਸ਼ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਅਤੇ ਧਰਮ ਅਰਥ ਬੋਰਡ ਵਲੋਂ ਲਿਆਉਣ ਦੀ ਸਕੀਮ ਵੀ ਦੱਸੀ ।

ਆਪ ਦੇ ਇਸ ਦੌਰੇ ਸਮੇਂ ਇਸ ਜਥੇ ਪਾਸੋਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛੱਕ ਕੇ ਜੋ ਜਹਾਜ਼ ਚੜ੍ਹੇ ਉਹਨਾਂ ਇਹ ਵੀ ਪ੍ਰਣ ਕੀਤੇ :-

ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸੰਤਾਨ ਅਗੋਂ ਸਾਬਤ ਸੂਰਤ ਰਹੇਗੀ। ਆਪਣੇ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਹੋਰ ਕਿਤਨੇ ਹੀ ਪਿੰਡ ਵਾਲਿਆਂ ਤੋਂ ਸ਼ਰਾਬ ਛੁਡਾਉਣਗੇ ।

ਆਪ ਨੇ ਉਧਰੋਂ ਵੇਹਲੇ ਹੋ ਕੇ ਪ੍ਰਣ ਕੀਤੇ ੩ ਮਹੀਨੇ ਦੇ ਅਗਲੇ ਦੌਰੇ ਲਈ ਆ ਜਤਨ ਅਰੰਭੇ ਤੇ ਪੰਥਕ ਬਾਡੀਆਂ ਵਲ ਇਕ ਅਪੀਲ ਘਲੀ ਜਿਸ ਦਾ ਮਜ਼ਮੂਨ ਇਹ ਸੀ ।

ਸੰਪਾਦਕੀ

ਦੇਖੋ ਖਾਲਸਾ ਜੀ ! ਸ੍ਰੀਮਾਨ ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਨੇ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ (ਜਬਾਨੀ ਨਹੀਂ ਪਰ ਅਪਣੇ ਹਥੀਂ) ਕੈਸੀ ਵਿਉਂਤ ਦੱਸੀ ਹੈ । ਇਹ ਕੋਈ ਵੱਡੀ ਸੋਸਾਇਟੀ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀ । ਫਿਰ ਦਸੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਇਸ ਧਾਰਮਕ ਕੰਮ ਲਈ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਆਪਣਾ ਸ਼ਰੀਰ ਵਿੱਚ ਤਿਆਗ ਗਏ । ਜੀਣਾ ਮਰਣਾ ਤਾਂ ਕਰਤਾਰ ਦੇ ਹੱਥ ਹੈ ਪਰ ਇਨਸਾਨੀ ਦਿਮਾਗ ਇਹ ਆਖਦਾ ਹੈ। ਅਗਰ ਇਸ ਪ੍ਰਚਾਰ ਨਾਲ ਕੋਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨਾਲ ਨਾਲ ਸੰਭਾਲ ਕਰਦੇ ਨਾ ਸਹੀ ਪਰੰਤੂ ਇਕ ਅੰਮ੍ਰਿਤਧਾਰੀ ਸਿੱਖ ਨਾਲ (ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਸਦੀ ਹੈ ਇਹ ਖਿਆਲ ਕਰ ਲੈਂਦੇ) ਲੰਗਰ ਤਿਆਰ ਕਰਕੇ ਸਿਰਫ ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਇਸ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਮੇਟੀ ਦੀ ਉਚ ਕੋਟੀ ਦੇ ਵਿਦਵਾਨ ਹੈ ਨਮੂਨੇ ਦੇ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇਖਭਾਲ ਵਕਤ ਤੇ ਚਾਹ ਪਾਣੀ ਆਦਿ ਮਹੀਆ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਤਾਂ ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਦੇ ਇਸ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਮਹਾਂਪੁਰਸ਼ ਸਾਰੀ ਬਿਰਾੜ ਵਸੋਂ ਤੇ ਹੋਰ ਪਿੰਡਾਂ ਦਾ ਇਕ ਵੀ ਮੁਹਾਰ ਹੀ ਬਦਲ ਦਿੰਦੀ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਪ੍ਰਾਣੀ ਨੂੰ ਬੇ-ਅੰਮ੍ਰਿਤਿਆ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰਹਿਣ ਦਿੰਦੇ। ਬਲਕਿ ਇਹ ਸਾਰੇ ਬਿਰਾੜੀ ਇਲਾਕਾ ਦਮਦਮੀ ਟਕਸਾਲ ਇਕ ਨਮੂਨੇ ਦੇ ਸਿੰਘ ਸਜ ਜਾਂਦੇ ਤੇ ਫਿਰ ਇਹੀ ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖੀ ਮਾਰਗ ਦੱਸਦੇ ।

ਜਿਤਨਾ ਆਦਰ ਦਸਮੇਸ਼ ਪਿਤਾ ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਇਹ ਆਖਕੇ ਦਿੰਦੇ ਸਨ **"ਬਿਨਾ ਸਸਤ੍ਰ ਕੋਈ ਦਿਓ ਨਾ ਦਿਦਾਰੇ"** ਅਗਰ ਇਸ ਦਾ ਦਸਵਾਂ ਹਿੱਸਾ ਹੀ ਅਸੀਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੇ ਤਾਂ ਅੱਜ ਸਾਨੂੰ ਪਤਿਤਪੁਣੇ ਦੀ ਗੱਲ ਨਾਂਹ ਸਹਿਣੀ ਪੈਂਦੀ।

"ਦਾਸ ਇਹ ਐਲਾਨੀਆ ਆਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮਾੜਾ ਸਮਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਕਈ ਵਾਰ ਪੰਥ ਤੇ ਆਇਆ ਸੀ ਪ੍ਰੰਤੂ ਉਸ ਸਮੇਂ ਜੋ ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਗੁਰਮੁਖ ਵਿਯਕਤੀਆਂ ਸਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜ ਕਾਇਮ ਕਰਕੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖੀ ਮਾਰਗ ਦੱਸਿਆ ਸੀ। ਉਹ ਉਹ ਸਭ ਕੁਝ ਭੁਲ ਗਏ ਹਨ ਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਬਦਨਾਮ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਦੇ ਮਿਲਿਆ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਸਿੱਖੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਚੰਗਾ ਹੈ ਇਕ ਪਾਸੇ ਹੋ ਜਾਣ ਸਿਖੀ ਨੂੰ ਕਲੰਕਤ ਕਰਕੇ ਬਦਨਾਮ ਨਾ ਕਰਨ। ਕਿਸੇ ਦਾੜੀ ਕਟੇ, ਬੁੱਢੇ ਕਲਫਸਾਰੀ ਨੂੰ ਕੇਸਾਂ ਦੀ ਬੇਅਦਬੀ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਕੁਝ ਕਹੋ ਤਾਂ ਲੜਨ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਹੈ।

ਮੇਰੀ ਰਾਇ ਹੈ ਕਿ ਹਰਏਕ ਗੁਰਦਵਾਰੇ ਦੇ ਬਾਹਰ ਮੋਟੇ ਅਖਰਾਂ ਵਿੱਚ ਬੋਰਡ ਲਗਾਏ ਜਾਣ ਕਿ ਪਤਿਤ ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਮਥਾ ਟੇਕਣ ਦਾ ਕੋਈ ਹੱਕ ਨਹੀਂ। ਇਹ ਕੋਈ ਪਾਪ ਨਹੀਂ ਅਪਣੇ ਅਸਲੀਤ ਵਿਚ ਚਾਰਵਾਰਨ ਗੁਰੂ ਘਰ ਆ ਕੇ ਸੰਗਤ ਪੰਗਤ ਮਾਣਨ ਦਾ ਹਕ ਰਖਦਾ ਹੈ ਪ੍ਰੰਤੂ ਗੁਰਵਾਕ ਹੈ **'ਨਿਗੁਰੇ ਕਾ ਨਾ ਉਬਾਰਾ'** ਅਤੇ ਦਸਮ ਪਿਤਾ ਆਪ ਉਸ ਸਿਖ ਨੂੰ ਦੁਰਕਾਰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਬਾਹਰੋਂ ਸਿਖੀ ਸਰੂਪ ਰਖਦਾ ਹੈ ਪਰ ਅੰਦਰੋਂ ਧੋਖਾ ਇਹ ਵਾਕ ਦਸਮੇਸ਼ ਪਿਤਾ ਦੇ ਯਾਦ ਰਖੋ ।

'ਬਿਨਾ ਸ਼ਸਤ੍ਰ ਕੋਈ ਦਿਓ ਨਾ ਦਿਦਾਰੇ" ਅਤੇ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਰਹਿਤ ਬਿਨਾ ਨਹਿ ਸਿਖ ਕਹਾਵੈ ਰਹਿਤ ਬਿਨਾਂ ਦਰ ਚੋਟਾ ਖਾਵੈ ॥

ਫਿਰ ਯਾਦ ਰਖੋ ਚੰਦ ਇਕ ਧਰਮ ਨੂੰ ਕਲੰਕਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਅਗਰ ਸਿਖੀ ਸਰੂਪ ਛਡ ਦੇਣ ਤਾਂ ਨਿਰੋਲ ਖਾਲਸਾ ਹੋਰ ਲਖਾਂ ਸਿੱਖ ਬਣਾ ਸਕਦਾ ਹੈ-ਸਿਕਲੀਗਰ ਲਖਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਸਿੱਖੀ ਲਈ ਤਰਸਦੇ ਹਨ ਪਰ ਅਮੀਰ ਅਕਾਲੀ ਦਲਾਂ ਨੂੰ ਰਤਾ ਭਰ ਫਿਕਰ ਨਹੀਂ ਅਪਣੇ ਘਰ ਭਰਨ ਦਾ ਫਿਕਰ ਹੈ। ਇਸ ਵਕਤ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਦਲ ਹੈ ਤਾਂ ਦਸੋ । ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਕਿਹੜਾ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਹੈ। ਗੱਲਾਂ ਲੰਮੀਆਂ ਹਨ, ਪੰਥ ਧਿਆਨ ਧਰੇ ।

ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਦੀ ਦਸੀ ਜੀਵਨ ਜਾਚ ਤੇ ਪਰਵਾਰ ਦਾ ਬਿਓਰਾ

"ਮਾਲਵੇ ਦੇ ਕਈ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਨਾ ਹੀ ਸਿਆਣੇ ਦਰਜੀ ਮਿਲਦੇ ਹਨ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਬਿਨਾਂ ਖਾਸ ਮੰਡੀਆਂ ਤੋਂ ਕਪੜਾ ਹੀ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਤੇ ਮੰਡੀਆਂ ਵਿਚ ਦੂਰ ਨੇੜੇ ਨਾ ਹੀ ਵਕਤ ਬਵਕਤ ਜਾਣ ਆਉਣ ਦਾ ਹੀਆ ਹੀ ਕਰਦਾ ਹੈ ਇਸ ਲਈ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪ੍ਰਚਾਰ ਵਿੱਚ ਸੇਵਾਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸਹੂਲੀਅਤ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਵਾਸਤੇ, ਚੀਫ ਖਾਲਸਾ ਦੀਵਾਨ, ਸ਼ਰੋਮਣੀ ਗੁ. ਪ੍ਰ: ਕਮੇਟੀ, ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਅਤੇ ਧਰਮ ਅਰਥ ਬੋਰਡ ਨੂੰ ਜਿਥੇ ਹਜ਼ਾਰਹਾਂ ਕਛਹਿਰੇ, ਕਿਰਪਾਨਾਂ, ਕੜੇ, ਕੰਘੇ, ਗੁਰਮੁਖੀ ਬਾਲ ਉਪਦੇਸ ਯਾ ਨਿਤਨੇਮ ਤੇ ਸੁਖਮਨੀ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਗੁਟਕੇ ਤੇ ਹੋਰ ਸਿੱਖੀ ਜੀਵਨ ਸੰਬੰਧੀ ਸ਼ੁਭ ਸਿਖਿਆ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ, ਟਰੈਕਟ ਤੇ ਜੀਵਨ ਚਰਿਤ੍ਰ ਸਿੰਘਾਂ ਸਿੰਘਣੀਆਂ ਦੇ ਭੇਜਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ ਉਥੇ ਇਕ ਇਕ ਉਪਦੇਸ਼ਕ ਵਾ ਕੀਰਤਨੀ ਜਥਾ ਇਹਨਾਂ ਤਿੰਨਾਂ ਮਹੀਨਿਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਵਾਸਤੇ ਸੇਵਾਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਦੀ ਕਿਰਪਾਲਤਾ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਏ। ਆਸ ਹੈ ਉਪਰੋਕਤ ਦੀਵਾਨ, ਕਮੇਟੀ ਦਲ ਤੇ ਬੋਰਡ ਜ਼ਰੂਰੀ ਕਿਰਪਾ ਕਰਨਗੇ। ਪਰੰਤੂ ਕਛਹਿਰੇ, ਕਿਰਪਾਨਾਂ ਤੇ ਕੜੇ, ਕੰਘੇ, ਘਟ ਤੋਂ ਘੱਟ ਤਿੰਨ ਤਿੰਨ ਇਕ ਸਾਇਜ਼ ਦੇ ਭੇਜਣੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹਨ।

ਦਾਸ ਪ੍ਰਾਰਥਕ

ਅਕਾਲੀ ਕੌਰ ਸਿੰਘ ਨਿਹੰਗ

ਆਪ ਦੀ ਇਕ ਹੋਰ ਚਿੱਠੀ ਤੋਂ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਜਥਾ ਹਮੇਸ਼ਾ ਤੇ ਹਰ ਸਮੇਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਲਈ ਤਿਆਰ ਬਰਤਿਆਰ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਆਪ ਸਿੰਘਾਂ, ਸਰਦਾਰਾਂ, ਪੰਥ ਦਰਦੀਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਉਹ ਇਸ ਸ਼ੁਭ ਕੰਮ ਲਈ 'ਦਸਵੰਧ' ਦਾ ਅੱਧਾ ਹਿਸਾ ਭੇਟ ਕਰਨ : ਜੈਸਾ ਕਿ ਆਪ ਲਿਖਦੇ ਹਨ :-

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਸ਼੍ਰੀਮਾਨ ਜੀਓ,

ਆਪ ਇਹ ਪੜ੍ਹ ਸੁਣ ਕੇ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋਵੋਗੇ ਕੇ ਪਟਿਆਲੇ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਗੁਰਮੁਖ ਸੱਜਣਾਂ ਨੇ ਇਕ ਐਸਾ ਜਥਾ ਬਣਾਇਆ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਮੁਖ ਮੈਂਬਰ "ਪੰਜ ਪਿਆਰੇ" ਹਮੇਸ਼ਾ ਹਰ ਸਮੇਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨ ਦੀ ਸੇਵਾ ਲਈ ਕਮਰਕੱਸਾ ਰਖਿਆ ਕਰਨਗੇ ਅਤੇ ਜੋ ਸੱਜਣ ਅਪਣੀ ਕਮਾਈ ਵਿਚੋਂ ਗੁਰੂ ਕੇ ਨਮਿਤ ਕਢੇ ਦਸਵੰਧ ਵਿਚੋਂ ਘੱਟ ਤੋਂ ਘੱਟ ਅਧਾ ਦਸ਼ਵੇਧ ਇਸ ਜਥੇ ਦੇ ਪਾਸ ਪਹੁੰਚਾਏਗਾ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਾਲਾਨਾ ਰਪੋਟ ਵਿਚ ਨਾਮ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕੀਤਾ ਜਾਏਗਾ। ਇਹ ਮਾਇਆ ਲੋੜਵੰਦ 'ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਅਭਲਾਖੀਆਂ ਨੂੰ ਕਛਹਿਰ, ਕੜੇ, ਕਿਰਪਾਨਾਂ, ਕੰਘੇ ਤੇ ਨਿਕੇ ਦਸਤਾਰੇ ਵਰਤਾਏ ਜਾਇਆਂ ਕਰਨਗੇ। ਜੋ ਅਤੀ ਉੱਤਮ ਸੇਵਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਆਸ ਹੈ ਆਪ ਜੀ ਇਸ ਵਿਚ ਜ਼ਰੂਰ ਹੀ ਹਿਸਾ ਲੈਂਦੇ ਰਿਹਾ ਕਰੋਗੇ। ਆਪ ਨੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਕੇ ਪਿੰਡ ਪਿੰਡ ਜੋ ਧਾਰਮਕ ਪੰਚਾਇਤਾਂ ਕਾਇਮ ਕੀਤੀਆਂ ਸਨ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਇਹ ਸਨ :-

੧. ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਤੇ ਅਮਲ ਪ੍ਰਹਾਰਕ ਸੇਵਕ ਜਥਾ। (ਸੁਨਾਮ ਪੈਪਸੂ)।

੨. ਮਨਮਤ ਪ੍ਰਹਾਰਕ ਅਤੇ ਗੁਰਮਤ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਸੇਵਕ ਜਥਾ। (ਮਾਨਸਾ)

੩. ਅਮਲ (ਨਸ਼ੇ) ਪ੍ਰਹਾਰੀ ਅਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪ੍ਰਚਾਰੀ ਜਥਾ। (ਮਾਲਵੇ ਵਿਚ)

੪. ਪਿੰਡ ਸੁਧਾਰ ਪੰਚਾਇਤ।

੫. ਅਮਲ ਪ੍ਰਹਾਰੀ, ਰਹਿਤ ਅਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪ੍ਰਚਾਰੀ ਜਥਾ। (ਮਾਲਵਾ ਪੈਪਸੂ)

ਇਹਨਾਂ ਜਥਿਆਂ ਦੇ ਨਿਯਮ ਉਪ ਨਿਯਮ ਵੀ ਆਪ ਨੇ ਬਣਾਏ ਸਨ ਜਿਹਨਾਂ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਹੇਠ ਇਸ ਲਈ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਾਸ਼ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪਰਲੋਕ ਗਮਨ ਤੋਂ ਬਾਦ ਇਸ ਮੱਧਮ ਪੈ ਗਈ 'ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰਕ' ਲਹਿਰ ਨੂੰ ਕੋਈ ਉਠਾਏ-ਪੰਥਕ ਬਾਡੀਆਂ ਨੂੰ ਇਸ ਪਾਸੇ ਵਲ ਖਾਸ ਧਿਆਨ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, 'ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪ੍ਰਚਾਰ ਤੇ ਅਮਲ ਪ੍ਰਹਾਰਕ ਜਥੇ ਲਈ ਜੋ ਨਿਯਮ ਅਤੇ ਉਪਨਿਯਮ ਬਣਾਏ ਸਨ ਉਹ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਨ:-

੧. ਇਸ ਜਥੇ ਦਾ ਮਨੋਰਥ ਖਾਲਸਾ ਪੰਥ ਦਾ ਅੰਗ ਬਣਨਾ ਹੋਵੇਗਾ।

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

੨. ਮੈਂਬਰ ਤੇ ਸਹਾਇਕ ਹੋਣ ਦੇ ਨਿਯਮ : - ਆਪ ਖੁਦ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਸੰਤਾਨ ਪ੍ਰਵਾਰ ਦੇ ਸੱਜਣਾਂ ਨੂੰ ਸਾਬਤ ਸੂਰਤ ਰਖਣਾ ਤੇ 'ਪੰਚ ਕੇਸੀ ਖਾਲਸਾ ਜਨਮ ਤੋਂ ਹੀ ਰਹਿਣਾ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਧਾਰੀ ਬਣਾਨਾ, ਨਿਤਨੇਮੀ ਕਰਨ, ਦਸਵੰਧ ਗੁਰੂ ਕਾ ਦੇਣ ਵਾਲਾ, ਸੁਕਰਮ ਸੁਜਾਨ ਹੋ ਕੇ ਕੁਕਰਮੀ ਭੇਖੀ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਤੋਂ ਦੂਰ ਰਹਿਣਾ ।

੩. ਦਸਵੰਧ ਗੁਰੂ ਪੰਥ ਦੇ ਅਰਪਨਾ ਕਰਨਾ ।

੪. ਹੋਰ ਧਰਮ ਕਿਰਤ ਦੀ ਕਮਾਈ ਲੋੜਵੰਦਾਂ ਨਾਲ ਵੰਡ ਕੇ ਛਕਣਾ, ਗਰੀਬ ਦੀ ਮੱਦਦ ਕਰਨੀ, ਪੰਜ ਕਕਾਰ ਦੀ ਰਹਿਤ ਰਖਣੀ, ਸ਼ਸਤ੍ਰਹੀਨ ਕਦੀ ਨਾ ਰਹਿਣਾ, ਚੋਰੀ ਯਾਰੀ ਕਦੇ ਨਾ ਕਰਨੀ, ਨਾ ਡਾਕੇਜ਼ਨੀ ਕਰਨੀ ।

੫. ਕੀਰਤਨ ਕਰਨਾ, ਸੁਣਨਾ, ਵੈਰ ਵਿਰੋਧ ਮਨ ਤੋਂ ਮਿਟਾਨਾ, ਪਰਾਈ ਤਾਤ ਚੁਗਲੀ, ਈਰਖਾ ਮਨ ਅੰਦਰ ਨਾ ਵਧਾਉਣੀ । ਅੰਦਰ ਹਰ ਵੇਲੇ ਗੁਰਮੰਤ੍ਰ, ਮੂਲ ਮੰਤ੍ਰ, ਗੁਰਬਾਣੀ ਨੂੰ ਵਸਾਣਾ । ਮੂਲ ਮੰਤ੍ਰ ਵਿਚ ਦਸੇ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਅੰਤਰ ਆਤਮੇ ਵਸਾਈ ਰਖਣਾ ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਤੱਖ ਗੁਰੂ ਕੀ ਦੇਹ ਜਾਣ ਕੇ 'ਸਭ ਤੂੰ ਵਡੇ ਭਾਗ ਤਿਨਾ ਗੁਰਸਿਖਾਂ ਕੇ ਜੋ ਗੁਰ ਚਰਨੀ ਸਿਖ ਪੜਤਿਆਂ" ਸਾਬਤ ਹੋਣਾ ।

ਅਜੇਹੇ ਅਮਲ (ਨਸ਼ੇ) ਪ੍ਰਹਾਰੀ ਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪ੍ਰਚਾਰੀ ਜਥੇ ਦੀ ਲੋੜ ਕਿਉਂ ਪਈ: ਇਕ ਤਾਂ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ, ਬਹੁਤੇ ਅਰਸੇ ਤੋਂ ਮਾਲਵੇ ਵਿਚ ਖਾਸ ਕਰ ਬੈਰਾੜ ਬੰਸ ਨੂੰ ਅਧੋਗਤੀ ਵਲ ਲੈ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਨਸ਼ਿਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਵਿਚ ਵਾਧਾ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਕੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਤੇ ਸਿਖੀ ਰਹਿਤ ਦੇ ਜਿਥੇ ਘਾਟਾ ਵੇਖੀ ਸੁਣੀਦਾ ਸੀ ਉਥੇ ਹੁੱਕਾ, ਨਸਵਾਰ, ਸਿਗਰਟ, ਬੀੜੀ, ਤਮਾਕੂ ਕਿਤਨੀਆਂ ਹੀ ਸ਼ਕਲਾਂ ਵਿਚ ਘਰ ਘਰ ਡੋਰੇ ਜਮਾਈ ਜਾਣ ਦੀਆਂ ਭੀ ਹਿਰਦੇਵੇਧਕ ਖਬਰਾਂ ਸੁਣੀਆਂ ਵੇਖੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸੀ। ਇਥੇ ਹੀ ਬਸ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਦਾੜੇ, ਕੇਸਾਂ, ਜੈਸੀ ਅਮੋਲਕ ਦਾਤ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਦੀ ਬਖਸ਼ੀ ਸਿਖੀ ਤੋਂ ਸਿਖ ਕਹਿਲਾਉਣ ਵਾਲੇ ਭਾਈ ਡੱਲਾ ਜੀ ਦੀ ਬੰਸ ਦੇ ਨੌਨਿਹਾਲ ਪਤਿਤ ਹੋਈ ਜਾਂਦੇ ਸੀ ਤੇ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਦੇ ਉਹ ਇਤਬਾਰ ਯੋਗ ਸਪੁੱਤਰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਕਪੁਤਰ ਸਾਬਤ ਕਰ ਰਹੇ ਸੀ ਕਿ "ਹਮਾ ਕੌਮ ਬੈਰਾੜ ਹੁਕਮੇ ਮਰਾਸਤ" ਪਰ ਉਹੀ ਕੌਮ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਦੀ ਹੁਕਮ ਅਦੂਲੀ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਜਿਥੇ ਸਾਬਤ ਹੋਈ ਉਥੇ ਹੋਰ ਕੋਈ ਉਸ ਦੀ ਰੀਸ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ।

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਜਿਹਨਾਂ ਮਲਵਈਆਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ੧੬ਵੀਂ ਸਦੀ ਤੋਂ "ਤੇਰਾ ਘਰ ਮੇਰਾ ਅਸੈ" ਦਾ ਮਾਣ ਰਾਜ ਸਮਾਜ ਦੇ ਕੇ ਨਿਵਾਜਿਆ ਉਸੀ ਘਰ ਦੀਆਂ ਬੇਟੀਆਂ ਜਿਥੇ ਹੁੱਕਈਆਂ ਦੇ ਘਰਾਂ ਵਿਚ ਹੁੱਕੇ ਤਮਾਕੂ ਦੀਆਂ ਹਿਸੇਦਾਰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਬਣ ਰਹੀਆਂ ਬਲਕਿ ਕੇਸਾਂ ਜੈਸੀ ਅਮੋਲਕ ਗੁਰੂ ਦਾਤ ਨੂੰ ਵਲੈਤੀ ਫੈਸ਼ਨਾਂ ਵਿੱਚ ਪੈ ਕੇ ਸੰਤਾਨ ਦੀ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਬਰਬਾਦ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਬਲਕਿ ਪਤਿਤ ਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੀ ਹਾਂਡੀ ਦੀਆਂ ਸਾਂਝੀਵਾਲ ਬਣ ਕੇ ਅਰਧੰਗੀਆਂ ਬਣ ਰਹੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਵਡੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬਾਂ ਦੇ ਖਾਨਦਾਨ ਤੇ ਮਹਾਰਾਜਿਆਂ ਦੇ ਖਾਨਦਾਨ ਨੂੰ ਕਲੰਕਤ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਚਰਚਾ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ ਕਿ ਮਹਾਰਾਜਾ ਸਾਹਿਬਾਨ ਤਾਂ ਦੋ ਘੰਟੇ ਕਿਸੀ ਧਾਰਮਿਕ ਮੀਟਿੰਗ ਵਿਚ ਤਾਂ ਸ਼ਰਮ-ਕੁਸ਼ਰਮੀਂ ਗੁਜ਼ਾਰ ਲੈਣ ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਮਹਾਰਾਣੀਆਂ ਨੂੰ ੧ ਘੰਟਾ ਭੀ ਪਤਿਤ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਕੁਰੀਤੀ ਤੋਂ ਬਚ ਕੇ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਔਖਿਆਈ ਆਂਵਦੀ ਹੈ ।

ਜਿਥੇ ਇਹਨਾਂ ਸਟੇਟਾਂ ਵਿਚ ਵਡੇ ਮਲਵੱਈਆਂ ਦੇ ਨਸ਼ਿਆਂ ਦੀ ਇਹ ਹਾਲਤ ਹੈ ਉਥੇ ਬਾਕੀ ਦੇ ਆਮ ਮਲਵੱਈ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਕੀ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਗਾ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਕੀ ਆਸ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ? ਪਰ ਕਲਗੀ ਵਾਲੇ ਪਤਿਤ ਪਾਵਨ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕਹਿਲਾਣ ਯਾ ਕਹੇ ਜਾਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਲਾਜ ਹੈ ਜਿਥੇ ਮੱਸੇ ਰੰਘੜ ਦੀ ਹੈਂਕੜ ਤੇ ਕਾਲੀ ਕਰਤੂਤ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਤਾਂਈ ਭਾਈ ਮਮਤਾਬ ਸਿੰਘ ਭਾਈ ਸੁਖਾ ਸਿੰਘ ਜੈਸੇ ਸੂਰਬੀਰ ਤੇ ਬਾਬਾ ਦੀਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵਰਗੇ ਸ਼ਹੀਦ ਮਾਲਵੇ ਵਿਚੋਂ ਖੜੇ ਹੋਏ ਸੀ, ਤੇ ਏਥੇ ਮਰਣ ਮਾਂਡਣ ਸਮੇਂ ਦੇ ਚਾਉ ਲੈ ਕੇ ਟੁਰੇ ਸੀ ਵਰਤਮਾਨ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਉਸੀ ਮਾਲਵੇ ਵਿਚ ਸੰਤ ਭਾਈ ਅਤਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਸਤੂਆਣੇ ਵਾਲਿਆਂ ਜੈਸੇ ਮਹਾਂਪੁਰਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹ ਦੇ ਕੇ ਮਾਲਵੇ ਦੀਆਂ ਮਨਮਤਾਂ (ਭੰਗ ਅਫੀਮ, ਸ਼ਰਾਬ, ਤਮਾਕੂ, ਨਸਵਾਰ ਤੇ ਬੀੜੀ, ਸਿਗਰਟ, ਕੇਸਾਂ ਰੋਮਾਂ ਦੀ ਬੇਅਦਬੀ ਆਦਿ) ਦੀ ਰੋਕ ਥਾਮ ਕੀਤੀ ਤੇ ਹੁਣ ਵੀ ਭਾਈ ਪੰਥ ਪ੍ਰੇਮੀ ਇਹ ਉੱਦਮ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਇਸ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪ੍ਰਚਾਰ ਜਥੇ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਉਤਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਪ੍ਰਚਾਰ ਲਈ ਵਿਚਾਰ ਤੇ ਉੱਦਮ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਭਾਦਰੋਂ ੨੦੦੯ ਤੋਂ ਇਸ "ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪ੍ਰਚਾਰ ਤੇ ਅਮਲ ਪ੍ਰਹਾਰ ਜਥੇ" ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਨੇ ਬਲ ਬਖਸ਼ਿਆ ਤੇ ਕਮਰਕੱਸਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਪਹਿਲੇ ਦੌਰੇ ਵਿਚ ਜੋ ੨੯ ਦਿਨਾਂ ਦਾ ਸੀ ਇਸ ਵਿਚ ਜਿਥੇ ੫੦੦ ਸਰੀਰਾਂ ਨੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਪਾਨ ਕੀਤਾ ਇਹਨਾਂ ਵਿਚ ੬੪ ਕੇਸਹੀਨ ਬੇਅੰਮ੍ਰਿਤੀਏ, ਕੁਰਹਿਤੀਆਂ ਨੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਪਾਨ ਕਰਕੇ ਜਿਥੇ ਸ਼ਰਾਬ ਦਾ ਤਿਆਗ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਪੰਚਾਇਤ ਕਾਇਮ ਕੀਤੀ ਉਥੇ ਮਾਨਸਾ ਤੋਂ ਚਲ ਕੇ ਪਿੰਡ ਪਿੰਡ ਜਥਾ ਪੁੱਜਾ । ਇਹਨਾਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਣ ਵਾਲਿਆਂ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਵਿਚ ਜਿਥੇ ੧੮, ੧੯ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਦੇ ਭੁਯੰਗੀ ਸੀ ਉਥੇ ੬੦, ੭੦ ਤੇ ੯੦ ਸਾਲ ਦੇ ਬਿਰਧ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਏ ਸੀ ।

ਪਿੰਡ ਸੁਧਾਰ ਪੰਚਾਇਤ ਦੇ ਨਿਯਮ ਕੀ ਸਨ ?

(੧) ਭਾਈਚਾਰਕ ਸੁਧਾਰ, (੨) ਨਸ਼ਿਆਂ ਦਾ ਤਿਆਗ ਪ੍ਰਚਾਰ, (੩) ਤਨਖਾਹੀ ਹੋਣ ਦੀ ਰੋਕ ਤੇ ਕੁਰਹਿਤਾਂ, (੪) ਫਜ਼ੂਲ ਖਰਚੀ ਦੀ ਰੋਕ ਦਾ ਪ੍ਰਹਾਰ, ਮਰਨੇ ਪਰ ਕੁਰੀਤੀ ਦੀ ਰੋਕ, (੫) ਪਿੰਡ ਦੇ ਫੈਸਲੇ ਸਾਰੇ ਪੰਚਾਇਤੀ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਰੋਕਣੇ, (੬) ਨਗਰ ਦੇ ਭਲੇ ਹਿਤ ਵਰਤਣਾ, (੭) ਧਰਮਸਾਲ-ਗੁਰਦਵਾਰੇ ਆਏ ਗਏ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ, ਗੁਰੂ ਕਾ ਲੰਗਰ ਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਗੁਰਮੁਖੀ ਪ੍ਰਚਾਰ, (੮) ਦਸਵੰਧ ਪ੍ਰਚਾਰ ਅਤੇ ਗੁਰਮਤ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨਾ, (੯) ਪੰਚ ਸੰਸਕਾਰ, ਗੁਰਮਤ ਅਨੁਸਾਰ ਕਰਨ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨਾ ਕਰਾਉਣਾ, (੧੦) ਗੁਰਪੁਰਬ ਮਨਾਣੇ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਗੁਰਪੁਰਬ ਵੀ ਮਨਾਉਣਾ, (੧੧) ਸੰਪਰਦਾਇਕ ਭੇਦ ਭਾਵ ਤੋਂ ਉਚੇ ਰਹਿ ਕੇ ਮਨੁਸ਼ ਮਾਤਰ ਵਿੱਚ ਏਕਤਾ ਕ਼ਰਨੀ, (੧੨) ਹਰ ਸੰਗਰਾਂਦ ਸਾਰੀ ਰਪੋਟ ਆਮਦਨ ਖਰਚ ਸੰਗਤਾਂ ਦੇ ਪੇਸ਼ ਕਰਨੀ, (੧੩) ਹਰ ਪੰਦਰਵੇਂ ਦਿਨ ਮੀਟਿੰਗ ਕਰਨੀ, 'ਮਨਮਤ ਪ੍ਰਹਾਰਕ ਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਗੁਰਮਤ-ਜਥੇ ਦੇ ਸੇਵਕਾਂ ਲਈ ਆਪ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਇਹ ਸਨ :-

੧. ਮੁਕੱਰਰਾ ਵਕਤ ਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਜਾਗਣਾ ।

੨. ਸਿਮਰਨ ਨਿਤਨੇਮ ਕਰਕੇ ਕੀਰਤਨ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣਾ ।

੩. ਸ਼ਬਦ ਗੁਰਬਾਣੀ ਨਾਲ ਮਿਲਾ ਕੇ ਮਨਘੜਤ ਧਾਰਨਾ ਤੇ ਤੁੱਕਾਂ ਪੜ੍ਹਨ ਦਾ ਰਵਾਜ ਰੋਕਣਾ ਤੇ ਨਿਰੋਲ ਗੁਰਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹਣ ਦਾ ਰਵਾਜ ਪਾਉਣਾ ।

੪. ਨਿਤਨੇਮ ਦੀ ਨੀਯਤ ਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹਣੀ, ਪ੍ਰਚਾਰਨੀ, ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਜਪੁਜੀ, ਸਬਦ ਹਜਾਰੇ, ਜਾਪ, ਸਬਦ ਹਜਾਰੇ ਪਾਤਸਾਹੀ ੧੦, ਸਵੱਯੇ, ਚੌਪਈ, ਅਨੰਦ (ਘਟੋ ਘਟ) ਪੰਜ ਪੌੜੀਆਂ, ਮੁੰਦਾਵਣੀ, ਅਰਦਾਸ ਕਰਨੀ। ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਰਹਿਰਾਸ, ਚੌਪਈ, ਸਵੱਯੇ, ਅਨੰਦ,

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਮੁੰਦਾਵਣੀ, ਰਾਤੀਂ, ਆਰਤੀ, ਪੰਚ ਸਬਦ, ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਦੇ ਸਵੱਯੇ, ਕੀਰਤਨ ਸੋਹਲਾ, ਅਰਦਾਸਾ, ਇਹ ਬਾਣੀਆਂ ਆਪ ਜੀ ਹਰ ਸਿੰਘ ਲਈ ਜ਼ਬਾਨੀ ਯਾਦ ਅਤੇ ਨਿਤ ਪੜ੍ਹਣੀਆਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸਮਝਦੇ ਸਨ ।

ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪ੍ਰਚਾਰ ਸਮੇਂ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਗੱਲਾਂ

੧. ਪੰਜਾਂ ਪਿਆਰਿਆਂ ਦਾ ਹਾਜ਼ਰ ਹਜ਼ੂਰ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਕੇਸੀ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਕੇ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਣਾ ।

੨. ਕਮਰਕੱਸੇ ਸ੍ਰੀ ਸਾਹਿਬ ਹੋਣੀ ।

੩. ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਣ ਵਾਲੇ ਦਾ ਕੇਸੀ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਾ ਕੇ ਕੱਛ, ਕੜ੍ਹ, ਕੜਾ, ਕਿਰਪਾਨ, ਕੰਘਾ, ਛੋਟੇ ਦਸਤਾਰੇ ਸਮੇਤ ਗੁਰਮੁਖੀ ਦਸਤਾਰਾ ਸਜਵਾ ਕੇ ਦੀਵਾਨ ਵਿਚ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਣਾ ।

੪. ਅਰੰਭ ਅਰਦਾਸੇ ਤੇ ਸਮਾਪਤੀ ਤਕ ਖੜੇ ਰੰਹਿਣਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛੱਕਣ ਵਾਲਾ ਜੇ ਕੋਈ ਅੱਕ-ਥੱਕ ਜਾਏ ਤਾਂ ਬੈਠ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਬਾਣੀ ਯਾ ਮੂਲ ਮੰਤ੍ਰ ਪੜ੍ਹਦਾ ਰਹੇ ਗੱਲਾਂ ਨਾ ਕਰੇ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਵਲ ਨਿਗਾਹ ਰਖੇ, ਉਰੇ ਪਰੇ ਨਾ ਵੇਖੋ ।

੫. ਬਾਟਾ-ਖੰਡਾ ਅਤੇ ਸੁਨਹਿਰਾ, ਜਲ ਦੀ ਗਾਗਰ ਆਦਿਕ ਸਮੱਗਰੀ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਣ-ਕੜੇ ਕੰਘੇ, ਕਿਰਪਾਨਾਂ ਤੇ ਕਮਰਕੱਸੇ ਦਾ ਸਾਮਾਨ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਵੇ ।

੬. ਪੰਜ ਪਿਆਰੇ, ੧ ਗ੍ਰੰਥੀ, ੧ ਸੇਵਾਦਾਰ ਪਹਿਰੇ ਵਾਸਤੇ ਹੋਵੇ ਜੇ ਆਮ ਆਵਾਜਾਈ ਦੀ ਰੋਕ ਰਖੇ ।

੭. ਤੇੜ ਤੋਂ ਪਜਾਮਾ ਅਤੇ ਛੇਦਕ ਗਹਿਣਾ ਉਤਾਰ ਦੇਣਾ । ਜੰਤ੍ਰ ਮੰਤ੍ਰ ਰਖ (ਤਵੀਤ) ਅੰਨਮਤੀ ਨਿਸਾਨ ਸਭ ਉਤਾਰ ਦੇਣੇ ।

੮. ਦਾੜ੍ਹਾ ਬੰਨ੍ਹਣਾ ਨਹੀਂ ਖੁੱਲਾ ਰਖਣਾ, ਗ੍ਰੰਥੀ ਤੇ ਪੰਜ ਪਿਆਰਿਆਂ ਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛੱਕਣ ਵਾਲਿਆਂ ਇਹ ਪੁਛਣਾ ਸਭ ਨੇ ਕੇਸੀ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕੀਤਾ ਹੋਵੇ ।

ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛੱਕਣ ਵਾਲੇ ਕੇਸੀ ਇਸ਼ਨਾਨ ਪੰਜ ਕਕਾਰ ਪਹਿਨ ਕੇ ਗੁਰੂ ਕੇ ਹਜ਼ੂਰ ਖੜੇ ਹੋਣ ਤੇ ਗ੍ਰੰਥੀ ਅਤੇ ਸੇਵਾਦਾਰ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਬੈਠਣ। ਗ੍ਰੰਥੀ ਸਿੰਘ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਖੜੋਤਿਆਂ ਨੂੰ ਪੁੱਛੇ, ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ! ਕਿਉਂ ਖੜੋਤੇ ਹੋ ? ਉਹ ਕਹਿਣ ਜੀ, ਅਸੀਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛੱਕਣ ਤੇ ਤਨਖਾਹ ਬਖਸ਼ਾਣੀ ਹੈ ।

ਤਦ ਗ੍ਰੰਥੀ ਯਾ ਪੰਜਾਂ ਪਿਆਰਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਸਵਾ ਲੱਖ ਸਿੰਘ ਕਹੇ ਸਾਬਤ ਸੂਰਤ ਰੱਖਣੀ, ਪੰਜ ਕੱਕਾਰ ਪਹਿਨਣੇ, ਪ੍ਰਾਣ ਅੰਤ ਤਕ ਰੱਖਣੇ-ਪੁਰਾਤਨ, ਪਰਧਨ ਨੂੰ ਨਾ ਵਰਤਣਾ - 'ਕੁੱਠੇ ਮੁਰਦਾਰ' ਨੂੰ ਨਾ ਵਰਤਣਾ-ਹੁੱਕਾ, ਤਮਾਕੂ ਨਾ ਛੋਹਣਾ-ਕੁਰਹਿਤੀਏ ਬੇਅੰਮ੍ਰਿਤੀਏ ਨਾਲ ਯਾ ਉਸ ਦਾ ਜੂਠਾ ਨਾ ਖਾਣਾ ਪੀਣਾ-ਬਿਨਾ ਕੇਸੀ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕੇਸੀ ਕੰਘਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਨੰਗੇ ਸਿਰ ਨਾ ਰਹਿਣਾ। ਦਸਵੰਧ ਦੇਣਾ ਕਢਣਾ-ਪਿਤਾ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ, ਮਾਤਾ ਸਾਹਿਬ ਕੌਰ ਜਨਮ ਪਟਨਾ ਸਾਹਿਬ ਜੀ, ਵਾਸੀ ਅਨੰਦਪੁਰ, ਗੁਰੂ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ-ਪੰਥ ਖਾਲਸਾ ਧਰਮ ਸਿੱਖ, ਆਪਣਾ ਸਮਝਣਾ, ਪੰਚ ਸੰਸਕਾਰ ਗੁਰਮਤ ਅਨੁਸਾਰ ਕਰਨੇ (੧ ਜਨਮ ਨਾਮ ਦਸਤਾਰ ਕੱਕਾਰ) (੨) ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਸੰਸਕਾਰ, (੩) ਸਗਾਈ ਵਿਵਾਹ, (੪) ਅਨੰਦ, (੫) ਮ੍ਰਿਤਕ ਸੰਸਕਾਰ ਗੁਰਮਤ ਦੇ ਦਸੇ ਅਨੁਸਾਰ ਕਰਨੇ)।

ਨਸਵਾਰ, ਪਾਨ, ਬਸਮਾਂ, ਆਦਿਕ ਦਾ ਵਰਤਣਾ-ਸਿਰ ਗੁੰਮ, ਕੁੜੀ ਮਾਰ ਨਾਲ ਰੋਟੀ ਬੇਟੀ ਦੀ ਸਾਂਝ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ ਆਦਿਕ ਜ਼ਰੂਰੀ ਚੀਜ਼ਾਂ ਇਸ ਸਮੇਂ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਕਰਾਈਆਂ ਜਾਣ ।

ਮਾਲਵੇ ਦੇ ਦੌਰੇ ਲਈ ਆਪ ਫਿਰ ਦੂਜੀ ਵੇਰ ਪ੍ਰਚਾਰ ਲਈ ਤਿਆਰੀ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਪਰ ਜਾ ਨਾ ਸਕੇ। ਆਪ ਦੀ ੧੯੫੨ ਦੀ ਨੋਟ-ਬੁਕ ਤੋਂ ਤੇ ਹੋਰ ਡਾਇਰੀਆਂ ਤੋਂ ਜਾਪਦਾ ਹੈ। ਆਪ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੀ ਕਿਸੀ ਥਾਂ ਪਰ ਦੋ ਚਾਰ ਦਿਨ ਲਗਾਤਾਰ ਟਿੱਕੇ ਹੋਣੇ। ਆਪ ੧ ਨਵੰਬਰ ਨੂੰ ਅਗਰ ਸੁਲਤਾਨਪਰ ਸਨ ਤਾਂ ੫ ਨੂੰ ਸੰਗਰੂਰ ਪੁੱਜੇ, ੧੨ ਵਜੇ ਅਗੇ ਗਿਆ ਸ਼ਾਮ ਦੇ ੪ ਵਜੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ । ੭ ਨਵੰਬਰ ਨੂੰ 'ਰਾਜਿੰਦਰ ਨਗਰ ਪੁੱਜਾ ਦਿਲੀ' ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ, ਸੁਜਾਨ ਸਿੰਘ, ਗੰਭੀਰ ਸਿੰਘ, ਮੇਜਰ ਰਾਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਮਿਲੇ। ਉਥੇ ਬੀਬੀਆਂ ਤੇ ਮਰਦਾਂ ਨਾਲ ਮੁੜ ਵਸਾਉਣ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਕੀਤੇ। ਜਿੰਨੇ ਦਿਨ ਦਿਲੀ ਰਹੇ, ਕਦੇ ਕਿਸੇ ਥਾਂ ਰਾਤ ਕੱਟੀ ਕਦੇ ਕਿਸੇ ਥਾਂ ਦਿਨ, ਘੁੰਮਦਿਆਂ ਫਿਰਦਿਆਂ, ਵਿਚਾਰਾਂ ਕਰਦਿਆਂ ਯਤੀਮਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਬਾਰੇ ਸੋਚਦਿਆਂ ਤੇ ਮਿਲਦਿਆਂ ਗਿਲਦਿਆਂ ਸਾਰਾ ਸਮਾਂ ਬਿਤਾਇਆ । ਆਪਣੇ ਸੁਖ ਆਰਾਮ ਨੂੰ ਬੁਢੀ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਵੀ ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਨਾ ਰੱਖਿਆ ।

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

੨੭ ਨਵੰਬਰ ਨੂੰ ਦਿਲੀ ਦੇ ਦੌਰੇ ਪਿਛੋਂ, ਆ ਕੇ ੨੮ ਸ਼ੁਕਰਵਾਰ ਨੂੰ ਆਪ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਇਹ ਧੁਰੋਂ ਸੱਦਾ ਆਣ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਦਿਨ ਸੀ ਸਰੀਰ ਮਸਤਾਨਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਡਾਕਟਰਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆ। ੨੯ ਨਵੰਬਰ ਸ. ਗੱਜਨ ਸਿੰਘ ਗਰੇਵਾਲ ਦਾ ਪਤਾ ਲੀਤਾ, ਸ. ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ਰਾੜੇ ਵਾਲੇ ਦਾ ਪਤਾ ਕੀਤਾ ਪਰ ਮਿਲ ਨਹੀਂ ਸਕਿਆ। ਸਰੀਰ ਮਸਤਾਨਾ ਰਿਹਾ । ਸਰਦਾਰਨੀ ਜੀ (ਬੀਬੀ ਬਸੰਤ ਕੌਰ ਜੀ) ਮਿਲੇ। ਸੰਗਰੂਰ ਕੈਂਪ ਤੋਂ ਆਈਆਂ ਬੀਬੀਆਂ ਤੇ ਸਿੰਘ ਮਿਲੇ। ਅਗੇ ਭਾਗ ਜੀ ਲਿਖਤ ਲਿਖਣ ਨੋਟ ਹੈ:-

੨੮ ਦਸੰਬਰ ਨੂੰ ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਭਰਾ ਦੇ ਘਰੋਂ ਗਿ. ਗੁਰਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੂਖਨਿਵਾਰਨ ਸਾਹਿਬ ਲੈ ਗਏ। ੩ ਜਨਵਰੀ ੧੯੫੩ ਨੂੰ ਬਲੱਡ ਪ੍ਰੈਸ਼ਰ ਦਾ ਅਟੈਕ ਹੋਇਆ ।

੧੦ ਜਨਵਰੀ ਤਕ ਆਪ ਨੂੰ ਤਕਲੀਫ ਰਹੀ ਤਾਂ ਅਜ ੧੧ ਜਨਵਰੀ ਨੂੰ ਰਾਜਿੰਦਰਾ ਹਸਪਤਾਲ ਲਿਆਂਦਾ ਗਿਆ ਤੇ ਬਲੱਡ ਪ੍ਰੈਸ਼ਰ ਨਾਲ ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਹਾਲਤ ਬਿਗੜ ਗਈ। ਪ੍ਰੈਸ਼ਰ ੨੨੦ ਤਕ ਜਾਂਦਾ ਤੇ ੧੭੫ ਤਕ ਆਉਂਦਾ ਰਿਹਾ। ੨੩ ਤਾਰੀਖ ਰਾਤ ਦੇ ਅਠ ਵਜ ਕੇ ੧੦ ਮਿੰਟ ਤੇ ਇਸ ਮਹਾਨ ਪੰਥ ਸੇਵਕ, ਦੁਖੀਆਂ ਦੇ ਦਰਦੀ, ਯਤੀਮਾਂ ਅਨਾਥਾਂ ਦੇ ਸੇਵਕ ਸਾਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਸੇਵਾ ਤੇ ਪਰਉਪਕਾਰ ਹਿਤ ਜੀਉਣ ਵਾਲੇ ਮਹਾਨ ਪੁਰਸ਼ ਦਾ ਸਰੀਰ ਅਨੰਤ ਵਿਚ ਲੀਨ ਹੋ ਗਿਆ। ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਅੰਤਮ ਸਵਾਸ, ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ੪ ਵਾਰ ਕਹਿੰਦਿਆਂ ਪੰਜਵੀਂ ਵਾਰ ਅਧੇ ਉਚਾਰਨ ਪਿਛੋਂ ਉਡਾਰੀਆਂ ਲਾ ਗਏ ।"

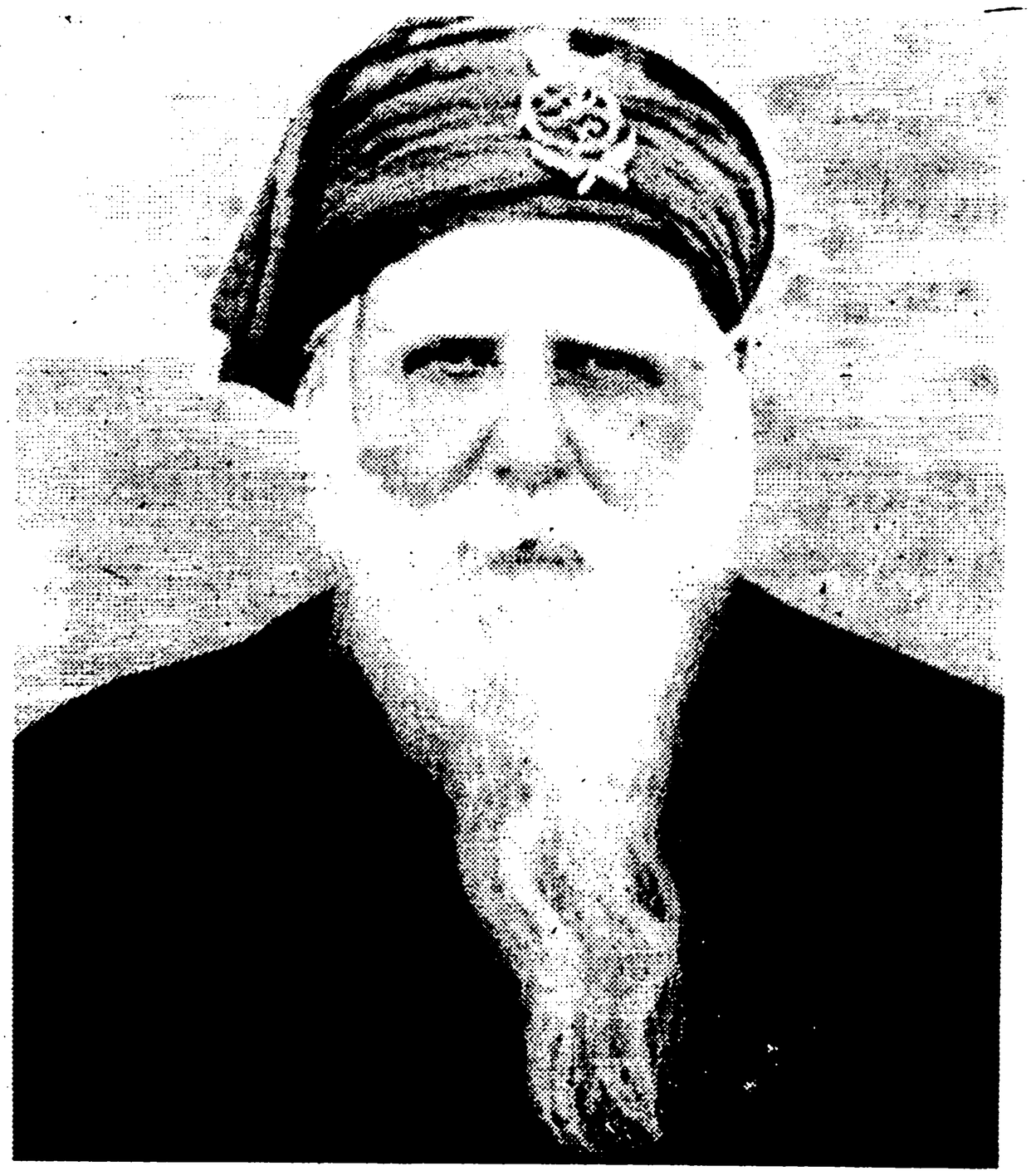

ਅਕਾਲੀ ਕੌਰ ਸਿੰਘ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਅੰਤਿਮ ਸਮੇਂ ਦੇ ਹਾਲਾਤ

ਬਿਮਾਰੀ ਦੇ ਅਰੰਭ ਤੋਂ ਅੰਤ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਭਾਗ ਜੀ (ਭਾਗਵੰਤ ਕੌਰ, ਸੁਪਤਨੀ ਲੇਖਕ) ਅਤੇ ਭਾਈ ਨਿਰੰਜਨ ਸਿੰਘ, ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਦੇ ਭਰਾਤਾ ਹਾਜ਼ਰ ਰਹੇ। ਜੋ ਭਾਗ ਜੀ ਨੇ ਹਾਲਾਤ ਦਸੇ ਉਹ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹਨ:-

੨੭ ਨਵੰਬਰ ੫੨ ਨੂੰ ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਦਿਲੀ ਤੋਂ ਆਏ, ੨੮-੧੧ ਨੂੰ ਸਵੇਰੇ ਹੀ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਸਰੀਰ ਪਰ ਅਧਰੰਗ ਦਾ ਹਮਲਾ ਹੋਇਆ ਐਸੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਆਰਾਮ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ, ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੇ ਉਜੜੇ ਸ਼ਰਨਾਰਥੀਆਂ ਲਈ ਭਜ ਨੱਸ ਕਰਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਵਸਾਉਣ ਦੇ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਸਰੀਰ ਦੀ ਹਾਲਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਖਰਾਬ ਹੋ ਗਈ। ਇਹ ਖਬਰ ਸੁਣ ਕੇ ਗਿਆਨੀ ਗੁਰਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਐਡੀਟਰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਜਨਰਲ ਸਕੱਤਰ ਧਰਮ ਅਰਥ ਬੋਰਡ ਪਟਿਆਲਾ ਆਪ ਜੀ ਪਾਸ ਪੁੱਜੇ ਤੇ ਹਾਲਾਤ ਵਿਗੜਦੇ ਦੇਖ ਕੇ ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਨੂੰ ਦੂਖ ਨਿਵਾਰਨ ਸਾਹਿਬ ਲੈ ਆਏ ਇਕ ਕੋਠੀ ਵਿੱਚ ਨਿਵਾਸ ਕਰਾ ਕੇ ਇਲਾਜ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਜਿਸ ਨਾਲ ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਹਾਲਤ ਸੁਧਰ ਗਈ ਤੇ ਆਪ ਨੇ ਮੁੜ ਵਸਾਉ ਕੰਮਾਂ ਬਾਰੇ ਚਿੱਠੀ ਪੱਤਰ ਫਿਰ ਅਰੰਭ ਕਰਵਾ ਦਿਤੇ। ਭਾਣਾ ਕਰਤਾਰ ਦਾ, ਇਸੇ ਦੌਰਾਨ ਵਿਚ ਅਕਾਲੀ ਲਾਭ ਸਿੰਘ ਕੁਝ ਸਿੰਘਾਂ ਸਮੇਤ ਆਏ, ਤੇ ਦਸਿਆ ਕਿ ਅਸਾਡੀ (ਕਸ਼ਮੀਰੀ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ) ਫਾਈਲ ਜੋ ਮੁੜ ਵਸਾਉਣ ਬਾਰੇ ਚਲ ਰਹੀ ਸੀ, ਦਫਤਰ ਵਿਚੋਂ ਗੁੰਮ ਹੋ ਗਈ ਹੈ, ਇਹ ਇਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਗੱਲ ਹੋਈ ਕਿ ਉਹ ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਦੇ ਮਨ ਉਤੇ ਡੂੰਘੀ ਸੱਟ ਮਾਰ ਗਈ। ਜਿਵੇਂ ਕਿਰਸਾਣ ਦੀ ਪੱਕੀ ਖੇਤੀ ਉਤੇ ਗੜੇ ਪੈ ਗਏ ਹੋਣ। ਦੂਖਨਿਵਾਰਨ ਇਲਾਜ ਆਦਿਕ ਨਾਲ ਕੁਝ ਦਿਨ ਹੱਛੀ ਹਾਲਤ ਹੋ ਗਈ, ਪਰ ਫਿਰ ੩ ਜਨਵਰੀ ੫੩ ਨੂੰ ਹਾਈ ਬਲੱਡ ਪ੍ਰੈਸ਼ਨ ਹੋ ਕੇ ਦਿਮਾਗ ਦੀ ਨਾੜੀ ਪਰ ਵੀ ਅਸਰ ਪੈ ਗਿਆ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਿਰਦਰਦ ਦੀ ਸਖਤ ਤਕਲੀਫ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ ਪਰ ਆਪ ਦਾ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਦਾ ਮਾਦਾ ਇਤਨਾ ਸੀ ਕਿ ਐਸੀ ਭਿਆਨਕ ਦੁਖਦਾਈ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਭਾਵੇਂ ਆਪਣੇ ਦੋਹਾਂ ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਸਿਰ ਘੁੱਟ ਕੇ ਫੜੀ ਰਖਦੇ ਸੀ ਪਰ ਕਦੀ ਹਾਏ ਯਾ 'ਸੀ' ਨਹੀਂ ਉਚਾਰੀ ਸੀ। ਜਦ ਕਦੀ ਹੋਸ਼ ਵਿਚ ਆਉਂਦੇ ਤਾਂ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੀ ਧੁਨੀ ਸੁਣਾਈ ਦਿੰਦੀ ਸੀ ਯਾ ਆਪਣੇ ਪਾਸ ਬੈਠੇ ਸਜਣਾਂ ਨੂੰ ਆਖਦੇ ਭਾ. ਸਾਹਿਬ ! 'ਜਪੁਜੀ' ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਪਾਠ ਉਚਾਰਨ ਕਰੋ ! ਤੇ ਉਹ ਪਾਠ ਸੁਣਦੇ ਆਪ ਦੋਨੋ ਹੱਥ ਸਿਰ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਰੱਖ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਕੇ ਸਿਰ ਨੂੰ ਘੁੱਟੀ ਰਖਦੇ ਤੇ ਧਿਆਨ ਪਾਠ ਵਿਚ ਜੋੜੀ ਰੱਖਦੇ। ਜਦ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਕਲੀਫ ਕਾਫੀ ਹੋਈ ਤਾਂ ਡਾਕਟਰਾਂ ਦੇ ਮਸ਼ਵਰੇ ਨਾਲ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਰਾਜਿੰਦਰਾ ਹਸਪਤਾਲ ਲਿਆਂਦਾ ਗਿਆ। ਇਥੇ ਆ ਕੇ ਦੂਜੇ ਤੀਜੇ ਦਿਨ ਤੋਂ ਹਾਲਤ ਸੁਧਰਦੀ ਨਜ਼ਰ ਆਈ ਤੇ ਦਿਨੋ ਦਿਨ ਠੀਕ ਹੁੰਦੇ ਗਏ ਇਥੋਂ ਤਕ ਕਿ ਸਭ ਨੂੰ ਯਕੀਨ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਆਪ ਜੀ ਹੁਣ ਰਾਜੀ ਹੋ ਜਾਣਗੇ ਤੇ ਇਸੀ ਭਾਵ ਦੇ ਪੱਤਰ ਵੀ ਪਹਿਲੇ ਦੋ ਤਿੰਨ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਬਾਹਰ ਲਿਖੇ ਗਏ ਸਨ ਪਰ 'ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਹੀ ਆਖਦੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ।'

ਜੋ ਮੈਂ ਚਿਤਵੋ ਨਾ ਕਰੇ ਕਿਯਾ ਮੇਰੇ ਚਿਤਵੈ ਹੋਏ ।
ਆਪਣ ਚਿਤਵਿਆ ਹਰਿ ਕਰੇ ਜੋ ਮੇਰੇ ਚਿਤ ਨਾ ਹੋਏ ।'

ਆਪਣੀ ਦੇਹੀ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰੂ ਪ੍ਰਾਇਣ ਕਰਕੇ ਚਾਰ ਵੇਰ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਤੇ ਪੰਜਵਾਂ 'ਵਾਹਿ' ਤਕ ਤੇ 'ਗੁਰੂ' ਲਫਜ਼ ਆਤਮਾ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਦਸਮਦਵਾਰ ਵਿਚੋਂ ਕਢ ਕੇ ਆਪ ਜੀ ਗੁਰੂ ਨਾਲ ਅਭੇਦ ਹੋ ਗਏ ।

ਜਦੋਂ ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਬਿਮਾਰੀ ਦੀ ਖਬਰ ਪੰਥ ਵਿਚ ਫੈਲੀ ਤਾਂ ਆਪ ਜੀ ਨਮਿਤ ਪੰਥਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਭਾ ਸੁਸਾਇਟੀਆਂ ਤੇ ਹਿਤੈਸ਼ੀਆਂ ਵਲੋਂ ਦੇਹ ਅਰੋਗਤਾ ਹਿਤ ਹਮਰਦਾਸਾ ਤੇ ਪਾਠਾਂ ਦਾ ਇਕ ਹੜ੍ਹ ਚਲ ਪਿਅ ਸੀ :-

ਜਿਵੇਂ ਪੰਥ ਸੇਵਕ ਅਖਬਾਰਾਂ ਵਿਚ ਛਪੀ ਇਸ ਖਬਰ ਤੋਂ ਪਤਾ ਚਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪੰਥ ਵਿਚ ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਬਿਮਾਰੀ ਨੂੰ ਦੁਖਦਾਈ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ।

"ਅਖਬਾਰ ਪੰਥ ਸੇਵਕ" ਦੇ ਅਜ ਦੇ ਪਰਚੇ ਵਿੱਚ ਇਹ ਅਫਸੋਸਨਾਕ ਖਬਰ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਬਹੁਤ ਹੀ ਦੁਖ ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਿ ਪੰਥ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਵਿਦਵਾਨ ਤੇ ਸੇਵਕ ਸ੍ਰੀਮਾਨ ਅਕਾਲੀ ਕੌਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਸੇਹਤ ਬਹੁਤ ਖਰਾਬ ਹੋ ਗਈ ਹੈ। ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਕਿਨੇ ਉੱਚੇ ਸੁੱਚੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਮਾਲਕ ਹਨ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਸਾਰੀ ਆਯੂ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਹਾਨ ਉਪਕਾਰ ਕਰਦਿਆਂ ਗੁਜ਼ਾਰੀ ਹੈ, ਇਹ ਗੱਲ ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਤੋਂ ਭੁੱਲੀ ਹੋਈ ਨਹੀਂ ! ਪੂਰਨ ਗੁਰਮਤ ਦੇ ਧਾਰਨੀ, ਰਹਿਤ ਮਰਯਾਦਾ ਵਿਚ ਪਰਪੱਕ ਅਤੇ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਅਮਲੀ ਜੀਵਨ ਵਾਲੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਭਾਲ ਵਿੱਚ ਕੀਤਿਆਂ ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਪਰ ਹੀ ਆ ਕੇ ਨਜ਼ਰ ਟਿਕਦੀ ਹੈ ।

ਸੈਂਕੜੇ ਲਾਵਾਰਸ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਮਾਤਾ ਪਿਤਾ ਤੋਂ ਵੀ ਵਧ ਪ੍ਰਵਰਿਸ਼ ਦਿਨ ਰਾਤ ਇਕ ਕਰਕੇ ਆਪ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਵਿਧਵਾਵਾਂ ਯਾ ਲਾਵਾਰਸ ਬੀਬੀਆਂ, ਬੱਚੇ, ਜਿਹਨਾਂ ਕੈਂਪ ਪਿੱਛੇ ਜਿਹੇ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਉਪਰਾਲੇ ਨਾਲ ਹੀ ਜੈਪੁਰ ਤੋਂ ਬਦਲ ਕੇ ਸੰਗਰੂਰ ਲਿਆਂਦਾ ਸੀ, ਉਹ ਗੁਰੂ ਨਿਰੰਕਾਰ ਦੇ ਸਹਾਰੇ ਅਤੇ ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਦੀ ਮਦਦ ਤੇ ਪਿਆਰ ਸਦਕਾ ਹੀ ਦਿਨ ਕੱਟੀ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਸਮੂੰਹ ਸੰਗਤਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਸਨਿਮਰ ਬੇਨਤੀ ਹੈ ਕਿ ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਦੀ ਦੇਹ ਅਰੋਗਤਾ ਲਈ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਅਰਦਾਸ ਕਰਨ ।"

ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਅਕਾਲ ਚਲਾਣੇ ਤੇ 'ਪ੍ਰਕਾਸ਼' ਅਖਬਾਰ ਪਟਿਆਲਾ ਦੇ ਐਡੀਟਰ ਗਿ. ਗੁਰਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ, ਉਸੇ ਦਿਨ ਖਾਸ ਜ਼ਮੀਮਾਂ ਕੱਢਿਆ ਸੀ। ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਨੇ ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਨੇੜੇ ਹੋ ਕੇ ਕੀਤੀ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣਿਆ ਸੀ। ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਵੇਖਿਆ ਸਮਝਿਆ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਇਸ ਮਨਮੂਨ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ :-

"ਪੰਥ ਦੇ ਉਘੇ ਵਿਦਵਾਨ, ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨੀ, ਪੂਰਨ ਗੁਰਸਿੱਖ ਅਕਾਲੀ ਕੌਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਜਲ ਵਸੇ। ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਸਸਕਾਰ ਦੁਪਹਿਰ ਪਿੱਛੋਂ ਕੀਤਾ ਜਾਏਗਾ। ਅੰਤਮ ਦਰਸ਼ਨ ਸ੍ਰੀ ਦੂਖਨਿਵਾਰਨ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਣਗੇ ।"

"ਪਟਿਆਲਾ ੨੩ ਜਨਵਰੀ-ਬੀਤੀ ਰਾਤ ਨੂੰ ਅਠ ਵਜੇ ਦੇ ਕਰੀਬ ਸ੍ਰੀਮਾਨ ਅਕਾਲੀ ਕੌਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਚਲ ਵਸੇ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਪਰ ਕੁਝ ਦਿਨ ਹੋਏ ਅਧਰੰਗ ਦਾ ਦੌਰਾ ਪਿਆ ਸੀ ਪਰੰਤੂ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਹਾਲਤ ਹੁਣ ਕੁਝ ਠੀਕ ਹੋ ਗਈ ਸੀ ਅਤੇ ਉਹ ਖਤਰੇ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੋ ਗਏ ਸਨ, ਪਰੰਤੂ ਪਰਸੋਂ ਅਚਾਨਕ ਉਹਨਾਂ ਉਪਰ ਬਿਮਾਰੀ ਦਾ ਫੇਰ ਹਮਲਾ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ੨੪ ਘੰਟੇ ਦੀ ਬੇਹੋਸ਼ੀ ਪਿਛੋਂ ਉਹ ਚਲ ਵਸੇ। ਆਪ ਦਾ ਅਕਾਲ ਚਲਾਣਾ ਗੁਰੂਦਵਾਰਾ ਦੂਖਨਿਵਾਰਨ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਇਕ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਅਰਥੀ ਅੱਜ ੧ ਵਜੇ ਦੁਪਹਿਰ ਪਿਛੋਂ ਚੁੱਕੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਸੰਗਤਾਂ ਦੂਖ-ਨਿਵਾਰਨ ਸਾਹਿਬ ਪੁੱਜਣ ।

ਬਸ ਇਹ ਖਬਰ ਪਟਿਆਲਾ ਸ਼ਹਿਰ ਤੇ ਆਸ ਪਾਸ ਦਿਆਂ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਪਿੰਡਾਂ ਤੇ ਹੋਰ ਨਾਭਾ, ਜੀਂਦ, ਸੰਗਰੂਰ, ਮਾਨਸਾ ਮੰਡੀ, ਧੂਰੀ, ਫਿਰੋਜ਼ਪੁਰ ਤੇ ਹੋਰ ਦੂਰ ਨੇੜੇ ਅਗ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਫੈਲ ਗਈ। ਪਟਿਆਲਾ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਵਸਨੀਕ ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਅਤੇ ਹੋਰ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਤੋਂ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਸੰਗਤਾਂ ਪੁੱਜਣੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈਆਂ ਤਾਂ ਕਿ ਇਸ ਮਹਾਂਪੁਰਸ਼ ਦੇ ਜਿਸ ਨੇ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਪੰਥ ਲਈ ਘਾਲਣਾ ਘਾਲੀਆਂ ਹਨ ਅੰਤਿਮ ਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤੇ ਜਾਣ। ਸੰਗਤਾਂ ਦਾ ਇਤਨਾ ਇਕੱਠ ਹੋਇਆ ਕਿ ਸੰਭਾਲ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੋ ਗਈ । ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਇਸ ਮਹਾਂ ਪੁਰਸ਼ ਬਾਰੇ ਗੱਲਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪ ਨੂੰ ਚਿਤਾਰਦਾ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ । ਇਸ ਇਕੱਠ ਵਿਚ ਇਕ ਸਿੰਘ ਨੇ ਐਸਾ ਕਿਹਾ :-

'ਇਹਨਾਂ ਚਿ ਅਕਾਲੀ ਫੂਲਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਰੂਹ ਸੀ' ਤਾਂ ਦੂਜੇ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਭਾਈ ਇਹਨਾਂ ਵਿਚ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਵੀ ਇਕ ਗੁਣ ਵੱਧ ਸੀ। ਅਕਾਲੀ ਫੂਲਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤਾਂ ਬੜੇ ਜੋਸ਼ੀਲੇ ਸਨ ਪਰ ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਵਿਚ ਕਦੀ ਜੋਸ਼ ਯਾ ਕ੍ਰੋਪ ਦੀ ਅੰਸ਼ ਨਹੀਂ ਵੇਖੀ ਸੀ । ਇਹ ਵਿਦਵਾਨ ਵੀ ਸਨ। ਗਿਆਨੀ ਗੁਰਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਕੱਢੇ ਜ਼ਮੀਮੇ ਦਾ ਮਜ਼ਮੂਨ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੀ :-

ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੀ ਹੁਸਨ ਉਪਜਾਊ ਧਰਤੀ ਨੇ ਅਜ ਤੋਂ ੭੨ ਵਰ੍ਹੇ ਪਹਿਲਾਂ ਇਕ ਸੁੰਦਰ ਵਿਅਕਤੀ ਅਕਾਲੀ ਕੌਰ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਜੋ ਅਜ ਅਸਾਡੇ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਰਹੇ ਪੈਦਾ ਕੀਤੇ ਸੀ । ਆਪ ਸੁੰਦਰ ਸਰੀਰ ਕਰਕੇ ਨਹੀਂ ਹੋਰ ਗੁਣਾਂ ਕਰਕੇ ਵੀ ਆਪਣੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਉਘੇ ਵ੍ਯਿਅਕਤੀ ਸੀ। 'ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼' ਦੇ ਲੇਖਕ ਭਾਈ ਕਾਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਭਾ ਨੇ 'ਅਕਾਲੀ' ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅਰਥ ਕਰਨ ਵੇਲੇ ਸਾਹਮਣੇ ਇੱਕ ਨਮੂਨੇ ਦੇ ਅਕਾਲੀ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਦਿਤੀ ਹੈ। ਉਹ ਅਕਾਲੀ ਕੌਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਹੀ ਤਸਵੀਰ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਜਿਹੋ ਜਿਹਾ ਕੁਰਬਾਨੀ, ਸੇਵਾ, ਉਪਕਾਰ, ਸਿਮਰਨ ਵਿਚ ਗੁੜ੍ਹੰਦ ਨਿਰਮਾਨ "ਆਪਣਾ ਬਿਗਾੜ ਬਿਗਾਨਾ ਸਾਂਢੇ" ਦੇ ਭਾਵ ਸਮਝਣ ਵਾਲਾ- 'ਹਮ ਨਹੀਂ ਚੰਗੇ ਬੁਰਾ ਨਹੀਂ ਕੋਏ' ਦਾ ਜੋ ਅਮਲੀ ਇਨਸਾਨ ਬਣਨ ਦਾ ਆਦਰਸ਼ ਰਖਿਆ ਸੀ, ਉਸ ਨਮੂਨੇ ਦਾ ਇਕੋ ਇਕ ਗੁਰਸਿੱਖ ਅਕਾਲੀ ਕੌਰ ਸਿੰਘ ਬੀਤ ਗਈ ਰਾਤ ਦੇ ੮ ਵਜੇ ਕੇ ੧੦ ਮਿੰਟ ਉਤੇ ਚਲਾਣਾ ਕਰ ਗਿਆ ਹੈ। ਸਿੱਖੀ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ੭੨ ਵਰੇ ਆਪਣੀ ਕਿਸਮ ਦਾ ਜੀਵਨ ਜੀਊ ਕੇ ਸਾਬਤ ਕਰ ਗਿਆ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਹੈ ਕਿ ਗੁਰਸਿੱਖ ਇਨਸਾਨੀਅਤ ਦੀ ਉੱਚੀ ਪੱਧਰ ਦਾ ਜੀਵਨ ਜੀਉ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਅਕਾਲੀ ਕੌਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਲ ਭਾਵੇਂ ਸਾਡਾ ਵਧੇਰੇ ਨੇੜੇ ਦਾ ਪੁਰਾਣਾ ਵਾਹ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ ਪਰ ਜਿਤਨਾ ਵੀ ਅਸਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਨੇੜੇ ਹੋ ਕੇ ਦੇਖਿਆ । ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਜੌਹਰ ਹੋਰ ਬਰੀਕ ਤੋਂ ਬਰੀਕ ਦਿਸਦੇ ਰਹੇ ।

ਅਕਾਲੀ ਕੌਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪੁਰਾਤਨ ਸਿੱਖਾਂ ਵਾਂਗ ਰਹਿਤ ਮਰਯਾਦਾ ਦੇ ਪੱਕੇ ਧਾਰਨੀ ਸਨ। ਵਧੇਰੇ ਪਾਖੰਡ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਇਹ ਆਪ ਦਾ ਪ੍ਰਣ ਸੀ ਕਿ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦਿ ਪਾਣੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਧਾਰੀ ਸਿੰਘ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਨਹੀਂ ਛੱਕਣਾ । ਆਪ ਨੇ ਇਹ ਪ੍ਰਣ ਅੰਤਿਮ ਸੁਆਸ ਤਕ ਨਿਭਾਇਆ ।

ਅਕਾਲੀ ਕੌਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸੇਵਾ, ਕੁਰਬਾਨੀ, ਪਰਉਪਕਾਰ ਦੇ ਪੁਤਲੇ ਸਨ। ਜਿਤਨੀ ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਨੇ ਸੇਵਾ ਕੁਰਬਾਨੀ, ਪਰਉਪਕਾਰ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿੱਚ ਇੱਕਲਿਆਂ ਘਾਲਣਾ ਘਾਲੀ ਹੈ ਜੇ ਉਹ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਕੇ ਸਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਫਿਰ ਅਸੀਂ ਆਖ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਇਕ ਇਕਲੇ ਆਦਮੀ ਦੇ ਕੰਮ ਦੇ ਟਾਕਰੇ, ਕਿਸੇ ਵਡੀ ਸੰਸਥਾ ਦਾ ਵੀ ਕੋਈ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ।

ਸੰਗਰੂਰ ਆਸ਼੍ਰਮ ਦੇ ਨਿਆਸਰਿਆਂ ਦੇ ਹੁਣ ਇਹੋ ਅਕਾਲੀ ਕੌਰ ਸਿੰਘ ਆਸਰੇ ਸਨ। ਕਸ਼ਮੀਰ ਵਿੱਚ ਰੁਲ ਰਹੇ ਬੇਘਰ ਆਦਮੀਆਂ, ਵਿਧਵਾ ਬੀਬੀਆਂ ਦੇ ਆਸਰੇ ਇਹੋ ਸਾਡੇ ਤੋਂ ਵਿਛੜ ਚੁਕੇ ਅਕਾਲੀ ਕੌਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਨ ।

ਪਿਛਲੇ ਦਿਨੀਂ ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਸੁਲਤਾਨਪੁਰ ਤੋਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਦੇ ਪੁਰਬ ਮਨਾ ਕੇ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਆ ਰਹੇ ਸਨ। ਜਲੰਧਰ ਆ ਕੇ ਵਿਟਰ ਬੈਠੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਸਰੀਰ ਢਿਲਾ ਸੀ । ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਬੜਾ ਜ਼ੋਰ ਲਾਉਣ ਪਰ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਇਕ ਸਿੱਖ ਦੀ ਜੋ ਤਪਦਿਕ ਦਾ ਮਰੀਜ਼ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਕੋਈ ਵਾਰਸ ਨਹੀਂ, ਕਲਕਤੇ ਤੋਂ ਉਹਨਾਂ ਪਾਸ ਚਿੱਠੀ ਪੁੱਜੀ ਹੈ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਹਸਪਤਾਲ ਵਿਚ ਉਸ ਦਾ ਇੰਤਜ਼ਾਮ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਚਨਾਚਿ ਆਪ ਉਹ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਕੇ ਹੀ ਪਟਿਆਲੇ ਆਏ ।

ਜਿਸ ਦਿਨ ਆਪ ਬਿਮਾਰ ਹੋਏ ਆਪ ਪਾਸ ੨੫੦ ਰੁਪਏ ਸਨ। ਦੋ ਤਿੰਨ ਦਫਾ ਡਾਕਟਰ ਦੇ ਆਉਣ ਦੀ ਫੀਸ ਤੇ ਦਵਾਈਆਂ ਤੇ ਪੰਜਾਹ ਰੁਪਏ ਖਰਚ ਹੋ ਗਏ। ੨੦੦ ਰੁਪਏ ਆਪ ਨੇ ਚੁਪ ਚਪੀਤਿਆਂ ਆਪਣੇ ਸਰੀਰ ਦੀ ਅਜੇਹੀ ਬਿਮਾਰੀ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਦੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਵੀ ਪ੍ਰਵਾਹ ਨਾ ਕਰਦਿਆਂ ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੇ ਸ਼ਰਨਾਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਭੇਜ ਦਿਤੇ ਕਿ ਠੰਢ ਵਿਚ ਉਹ ਕੰਬਲ ਤੇ ਕਪੜੇ ਬਣਵਾ ਸਕਣ ।

ਬੜੇ ਤਰਲਿਆਂ ਨਾਲ ਆਪ ਨੂੰ ਆਪ ਦੇ ਭਰਾ ਭਾਈ ਨਿਰੰਜਨ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰੋਂ ਸ੍ਰੀ ਦੁੱਖਨਿਵਾਰਨ ਸਾਹਿਬ ਲਿਆਂਦਾ ਗਿਆ ਜਿਥੇ ਆਪ ਕੁਝ ਵਲ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। ਪਰ ਇਕ ਦਿਨ ਆਉਂਦਿਆਂ ਆਉਂਦਿਆਂ ਇਕ ਕਸ਼ਮੀਰੀ ਸਿਖ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਨਿਕਲ ਗਿਆ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਫਾਇਲ ਸੈਕਟਰੀਏਟ ਵਿਚ ਗੁੰਮ ਗਈ ਹੈ ਤੇ ਕਸ਼ਮੀਰੀਆਂ ਦੇ ਵਸਣ ਦਾ ਕੰਮ ਹੋਰ ਪਿਛੇ ਜਾ ਪਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਸੁਣਦਿਆਂ ਹੀ ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਦੇ ਟੁਰੇ ਆਉਂਦਿਆਂ ਹੀ ਲੱਤਾਂ ਡਗ ਮਗਾ ਗਈਆਂ। ਮਸਾਂ ਮਸਾਂ ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਲਿਆਂਦਾ ਗਿਆ। ਹਾਲਤ ਵਿਗੜਨੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ । ਆਪ ਨੂੰ ਕਸ਼ਮੀਰੀ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਯਤੀਮਾਂ ਦਾ ਇਤਨਾ ਸਦਮਾ ਸੀ ਕਿ ਆਪ ਦਾ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦਿਆਂ ਮਨ ਭਰ ਆਉਂਦਾ ਸੀ ਤੇ ਹੰਝੂ ਵਗ ਟੁਰਦੇ ਸਨ। ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਇਹ ਸਦਮਾ ਸ. ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ਜੀ (ਜੋ ਉਦੋਂ ਪੈਪਸੂ ਯੂਨੀਅਨ ਦੇ ਚੀਫ ਮਨਿਸਟਰ ਸਨ) ਨੂੰ ਦਸਿਆ ਤਾਂ ਸਰਦਾਰ ਜੀ ਵੀ ਆਪ ਪੁੱਜੇ । ਅਸਾਂ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਕਿ ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਸ. ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਗੱਲਾਂ ਕਰਕੇ ਮਨ ਹੌਲਾ ਕਰ ਲੈਣ ਤੇ ਸਦਮਾ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਵੇ ਪਰ ਆਪ ਦੇ ਮੁੜ ਹੋਸ਼ ਨਾ ਪਰਤੇ । ਕੁਝ ਚਿਰ ਹੋਸ਼ ਵਿਚ ਆਏ ਤਾਂ ਉਠ ਕੇ ਬੈਠ ਗਏ ਤੇ ਅਦਬ ਨਾਲ ਫਤੇਹ ਬੁਲਾਈ ।

ਫਿਰ ਸਰਦਾਰ ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ਹੋਰਾਂ ਦੀ ਸਲਾਹ ਤੇ ਆਪ ਨੂੰ ਪਟਿਆਲਾ ਦੇ ਵਡੇ ਹਸਪਤਾਲ ਵਿਚ ਲਿਆਂਦਾ ਗਿਆ। ਇਥੇ ਆਪ ਦੇ ਖ਼ੂਨ ਦਾ ਦੌਰਾ ਠੀਕ ਹੋ ਗਿਆ। ਹੋਸ਼ ਹਵਾਸ ਠੀਕ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। ਪਰ ੨੨ ਤਰੀਕ ਰਾਤ ਦੇ ੩ ਵਜੇ ਆਪ ਨੂੰ ਅਧਰੰਗ ਦਾ ਸਖਤ ਹਮਲਾ ਹੋਇਆ ਤੇ ਅਧਰੰਗ ਦਾ ਸਖਤ ਹਮਲਾ ਹੋਇਆ ਤੇ ਜਿਸ ਦਾ ਸੱਜਾ ਪਾਸਾ ਕੰਮ ਕਰਨੋਂ ਰਹਿ ਗਿਆ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਆਪ ੨੩ ਜਨਵਰੀ ਨੂੰ ਰਾਤ ਦੇ ੮-੧੦ ਮਿੰਟ ਉਮਰ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ੭੨ ਸਾਲਾ ਯਾਤਰਾ ਸਮਾਤਪ ਕਰਕੇ ਗੁਰ-ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਜਾ ਬਿਰਾਜੇ। ਆਪ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਬੋਲ ਨਹੀਂ ਸਨ ਸਕੇ ਪਰ ਅੰਤ ਸਮੇਂ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੀ ਝੜੀ ਲਾ ਦਿਤੀ। ਆਪ ਦੇ ਚਲਾਣੇ ਨਾਲ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਨਮੂਨੇ ਦਾ ਸਿੱਖ ਜਿਸ ਦੇ ਟਾਕਰੇ ਦਾ ਦੂਜਾ ਕੋਈ ਨਿਰਮਾਣ ਸੇਵਕ ਨਹੀਂ ਦਿਸਦਾ, ਲੋਪ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ।

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਅਜ ਕਲ ਅਸੀਂ ਵੇਖਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਜੇ ਕਿਸੇ ਦੀ ਰਤਾ ਕੁ ਮਾਨਤਾ ਹੋ ਜਾਏ ਤਾਂ ਉਹ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪਣੀ ਸੰਤਤਾਈ ਦੀ ਢੇਡ ਇਟੀ ਮਸਜਿਦ ਰਚ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਅਕਾਲੀ ਕੌਰ ਸਿੰਘ ਜੀ 'ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨੀ', ਪਰਉਪਕਾਰੀ ਉਮਾਹ ਦਾ ਨਮੂਨਾ ਸਨ। ਪਰ ਆਪ ਦੇ ਜੇ ਕੋਈ ਭੁਲ ਭੁਲੇਖੇ ਪੈਰੀਂ ਹੱਥ ਲਾ ਵਹਿੰਦਾ ਤਾਂ ਆਪ ਉਸ ਦੇ ਦੋ ਵਾਰੀ ਲਾ ਕੇ ਖਹਿੜਾ ਛਡਦੇ। ਅਸਾਂ ਦੇਖਿਆ ਹੈ ਜਿਹੜੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਨਿਰਮਾਨ ਕਹਿਲਾਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਕਿਤਨੀਆਂ ਮਾਨ ਪ੍ਰਾਤਪ ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਗੁਝੀਆਂ ਗੁਝੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਪਰ ਇਸ ਸ਼ੇਰ ਮਰਦ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਖਾਹਸ਼ਾਂ ਉਕੀਆਂ ਹੀ ਮਾਰ ਲਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ। ੭੨ ਵਰੇ ਦੀ ਆਯੂ ਵਿਚ ਇਕ ਬਿਰਧ ਦਾਹੜੇ ਵਾਲਾ ਸਾਈਕਲ ਚਲਾਉਂਦਾ ਹੋਇਆ ਇਹ ਸੇਵਕ ਕਦੇ ਉਸ ਅਫਸਰ ਦੀ ਕੋਠੀ, ਕਦੇ ਇਸ ਅਫਸਰ ਦੀ ਕੋਠੀ ਚੁਪ ਚਪੀਤਾ ਖੜਾ ਦਿਸਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਜੇ ਕਿਸੇ ਹਕੂਮਤ ਦੇ ਅਫਸਰ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰਨ ਦਾ ਵਕਤ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਤਾਂ ਉਹ ਕਸ਼ਮੀਰੀ ਸਿੱਖਾਂ ਤੇ ਯਤੀਮਾਂ ਦੇ ਦੁਖਾਂ ਦੇ ਦਫਤਰ ਫੋਲਣ ਲਗ ਜਾਂਦਾ ।

ਅਕਾਲੀ ਕੌਰ ਸਿੰਘ ਗੁਰਮਤ ਦੇ ਮਹਾਨ ਵਿਦਵਾਨ ਸਨ। ਆਪ ਦੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਕਥਾ ਤੇ ਗੁਰਮਤ ਬਾਰੇ ਭਾਸ਼ਨ ਆਪ ਦੀ ਅਕਾਲੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਅਤੇ ਗੁਰਮਤ ਦੀ ਨੇੜੇ ਦੀ ਸੂਝ ਨਾਲ ਭਰੇ ਹੋਏ ਹੁੰਦੇ ਸਨ ।

ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਕੇਸਰ ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੀ ਧਰਤੀ ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਸਿੱਖੀ ਮੰਡਲ ਮਹਿਕਾਉਣ ਵਾਲਾ ਇਹ ਕੇਸਰ ਵੀ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਦਾ ਮਾਣ ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੀ ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਹੀ ਹੈ। ਉਸ ਕੇਸਰ ਦੀ ਤਾਂ ਹੋਂਦ ਨਾਲ ਵਾਸ਼ਨਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਪਰ ਇਹ ਕੇਸਰ ਆਪਣੀ ਹੋਂਦ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਆਪਣੀ ਕਰਣੀ ਦੀ ਯਾਦ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸਦਾ ਵਾਸ਼ਨਾਂ ਦਿੰਦਾ ਰਹੇਗਾ । (ਗੁਰਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਗਿਆਨੀ)

ਸੰਪਾਦਕੀ ਵਲੋਂ :-

ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਕਛਹਿਰੇ ਪਰਾਣੇ ਹੋਣ ਪਰ, ਦਾਸ ਦੀ ਸੁਪਤਨੀ ਤੇ ਦਾਸ ਨੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਮਹਾਰਾਜ ! (ਅਸੀਂ ਮਹਾਰਾਜ ਕਰਕੇ ਹੀ ਪੁਕਾਰਦੇ ਸਾਂ) ਕਛਹਿਰੇ ਤਾਂ ਨਵੇਂ ਸਵਾ ਲੈਣੇ ਸਨ ਤਾਂ ਉਤਰ ਸੀ ਕਿ ਮੇਰੇ ਪਾਸ ਅਪਣਾ ਕੋਈ ਪੈਸਾ ਨਹੀਂ ਇਹ ਧੰਨ ਮੇਰੇ ਪਾਸ ਕਰਤਾਰ ਦੀ ਅਮਾਨਤ ਹੈ ਜੋ ਉਸੀ ਪਰਯੋਜਨ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਤੇ ਖਰਚ ਕਰਨੀ ਹੈ ਜਿਸ ਲਈ ਸੰਗਤ ਅਰਦਾਸ ਕਰਾਂਦੀ ਹੈ ।

੧. ਜਦ ਆਸ਼੍ਰਮ ਕਮਰੇ ਤਿਆਰ ਹੋ ਗਏ ਤਾਂ ਸੰਗਤਾਂ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਮਹਾਰਾਜ ਆਪ ਦਾ ਕਿਹੜਾ ਨੰਬਰ ਕਮਰਾ ਹੈ ਉਥੇ ਅਸੀਂ ਆਪ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆ ਕਰੀਏ। ਆਪਦਾ ਉਤਰ ਸੀ :- ਵੀਰ ਜੀ ਇਹ ਮੇਰੀ ਜਾਇਦਾਦ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਹ ਸਾਰੀ ਗੁਰੂ ਕੀ ਗੋਲਕ ਹੈ ਮੇਰਾ ਕੋਈ ਹਕ ਨਹੀਂ ਮੈਂ ਅਪਣੇ ਲਈ ਕੋਈ ਕਮਰਾ ਰੱਖਾਂ-ਸੰਗਤਾਂ ਨੇ ਇਹੀ ਕੁਝ ਕਹਿਣਾ ਪਰ ਆਪ ਨਾ ਮੰਨੇ। ਆਖਰ ਬਹੁਤ ਮਜਬੂਰ ਕਰਨ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਫਰਮਾਇਆ ।

ਦੇਖੋ ਗੁਰੂ ਪਿਆਰਿਓ ਤੁਸੀਂ ਮੈਨੂੰ ਮਜਬੂਰ ਕਰਦੇ ਹੋ ਤਾਂ ਮੈਂ ਇਕ ਕਮਰਾ ਇਸ ਸ਼ਰਤ ਤੇ ਰਖਣਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਤੇ ਤਾਲਾ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਲਗੇਗਾ ਹਾਂ ਜਦ ਮਹਿ ਇਥੇ ਹੋਵਾਂ ਤਾਂ ਇਸ ਹੀ ਕਮਕਾਰ ਲਿਖਾ ਪੜ੍ਹੀ ਤੇ ਰੈਣ ਬਸੇਰਾ ਰਖਾਂਗਾ ਮਗਰ ਪਰ ਜਦ ਮਹਿ ਬਾਰ ਗਿਆ ਹੋਵਾਂ ਇਹ ਕਮਰਾ ਆਏ ਗਏ ਮੁਸਾਫਰ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾਏ। ਇਸ ਸ਼ਰਤ ਤੇ ਮੰਨੇ ! ਕੌਣ ਹੈ ਐਸਾ ਜੋ ਪਰਾਏ ਧੰਨ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਨਾ ਸਮਝੇ।

ਇਹ ਇਕੋ ਇਕ ਅਕਾਲੀ ਕੌਰ ਸਿੰਘ ਨਿਹੰਗ ਹੀ ਹੋਵੇਗਾ, ਹੋਰ ਅਸੰਭਵ ਹੈ।

ਤੁਸੀਂ ਪੁਛੋਗੇ ਫਿਰ ਗੁਜਰਾਨ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਦੀ ਮਿਸਾਲ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੰਗਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵੀ ਹਥੀਂ ਕਰਨੀ। ਜਿਆਦਾ ਖੁਰਾਕ ਉਥੇ ਮਕੀ ਦੀ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ੫, ੧੦ ਕਿਲੋ ਮਕੀ ਚੁਕਾ ਕੇ ਘਰਾਟ ਤੇ ਜਿਥੇ ਲੈ ਜਾਣਾ ਤਾਂ ਆਪ ਨੇ ਆਖਣਾ ਮੇਰੀ ਗ੍ਰੰਥੀ ਭਰ ਦਿਓ ਮਹਿ ਵਡਾ ਹਾਂ ਇਹ ਛੋਟੇ ਬੱਚੇ ਹਨ। ਨਿਕੀ ਜਹੀ ਗਲ ਲਿਖਕੇ ਬਸ ਕਰਦਾ ਹਾਂ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਕ ਭਤੀਜਾ ਕੁਝ ਦਿਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਾਸ ਰਿਹਾ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਿਹਾ ਬਚੂ ਜੀ ਇਹ ਮੇਰਾ ਘਰ ਨਹਂ ਇਥੇ ਕੋਈ ਵੇਹਲੀ ਰੋਟੀ ਨਹੀਂ ਖਾ ਸਕਦਾ ਯਾ ਪੜਾਈ ਕਰੋ ਯਾ ਇਥੇ ਸੇਵਾ ਕਰੋ ਤਦ ਹੀ ਇਥੇ ਲੰਗਰ ਛਕ ਸਕਦੇ ਹੋ । ਗੁਰਵਾਕ :-

ਜਿਨ ਤਿਆਗੇ ਪੰਜ ਸੂਰਬੀਰ ਐਸਾ ਕੌਣ ਬਲੀ ਰੇ ।

ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਵਲ ਕੋਈ ਉਂਗਲ ਨਹੀਂ ਉਠਾ ਸਕਦਾ।

ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕਾ ਖਾਲਸਾ, ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤਹਿ ।

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

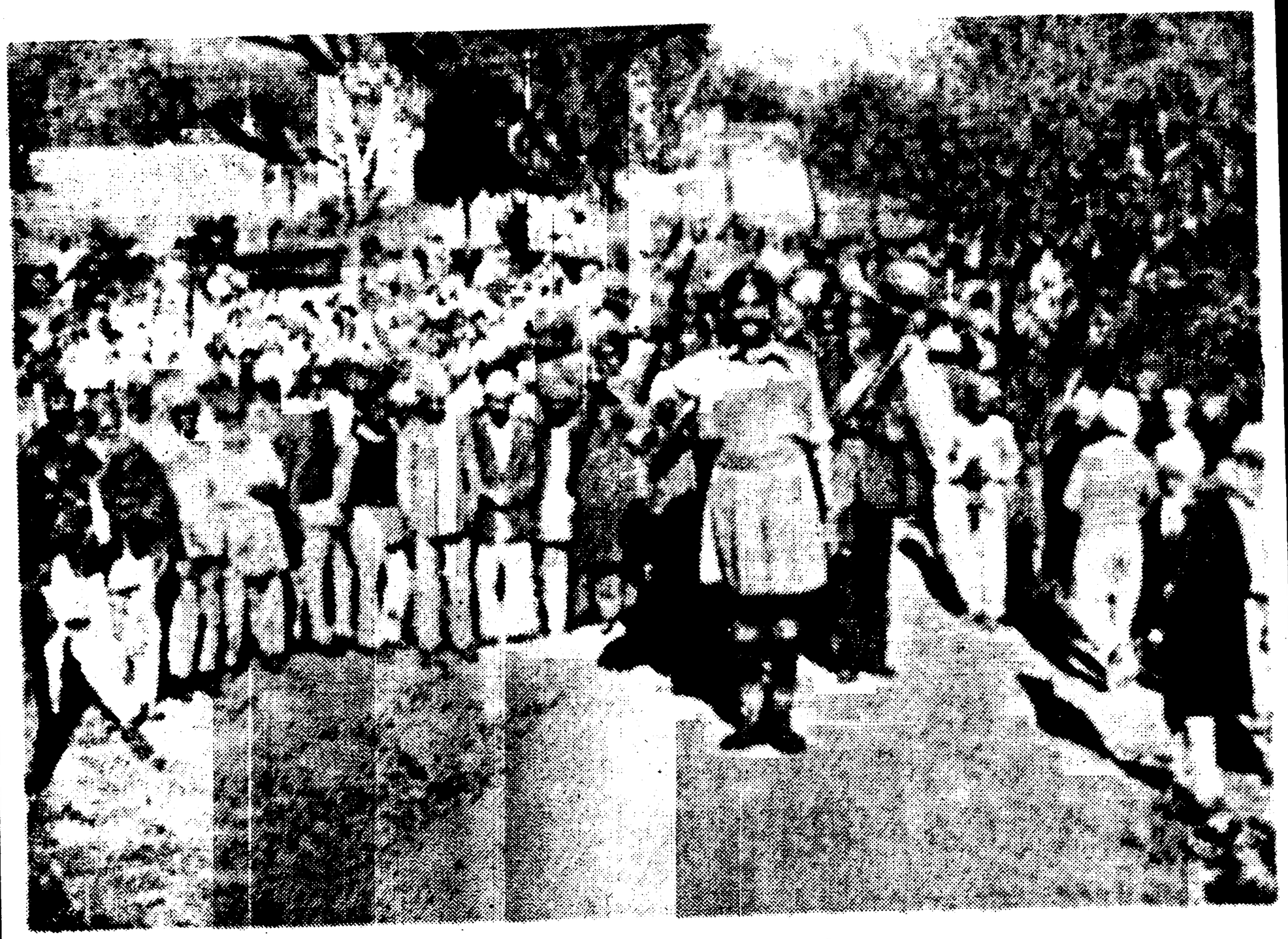

ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਦੇ ਸਸਕਾਰ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੀ ਅੰਤਮ ਯਾਤਰਾ ।

ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਮ੍ਰਿਤਕ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਪੰਜਾ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਾਇਆ।ਨਵਾਂ ਕਾਲੀ ਪੱਟੀ ਦਾ ਪੁਸਾਕਾ ਜੋ ਆਪ ਦਾ ਪਹਿਰਾਵਾ ਸੀ, ਨਿਹੰਗੀ ਚਹਿਨ ਚੱਕਰ ਕਿਰਪਾਨ ਤੇ ਸਿਰੀ ਸਾਹਿਬ ਹਮੇਸ਼ਾ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੱਥ ਵਿਚ ਰੱਖ ਕੇ, ਸੁਗੰਧਿਤ ਪੁਸ਼ਪਾਂ ਨਾਲ ਅਰਥੀ ਸਜਾਈ ਗਈ। ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਨੇ ਪੁਸ਼ਪ ਤੇ ਹਾਰ ਭੇਟ ਕੀਤੇ ਅਤੇ ਬੜੀ ਸਜ ਧਜ ਨਾਲ ਆਪ ਦੀ ਅਰਥੀ ਬੈਂਡ ਬਾਜੇ ਦੀ ਸਲਾਮੀ ਨਾਲ ਚੁੱਕੀ ਗਈ। ਪੰਜ ਪਿਆਰੇ ਮੋਹਰੇ ਪਿਛੇ ਸੰਗਤਾਂ ਮਾਈ ਭਾਈ ਅਰਥੀ ਨਾਲ ਸ਼ਬਦ "**ਮੈਂ ਪਿਛਹਿ ਕੀਰਤਨ ਕਰਿਅਹੁ ਨਿਰਬਾਣ ਜੀਉ ।**' ਵਾਲੀ ਦਸ਼ਾ ਬਝ ਰਹੀ ਸੀ । ਕੋਈ ਪ੍ਰੇਮੀ ਮਾਈ ਭਾਈ ਕੋਈ ਐਸਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਿਸ ਦੇ ਨੇਤਰ ਉਸ ਸਮੇਂ ਸੱਜਣ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪ ਦੀ ਮੜੋਲੀ ਦਾ ਸਸਕਾਰ ਇਹਾਤਾ ਦੁਖਨਿਵਾਰਨ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਅੰਦਰ ਹੀ ਕੀਰਤਨ ਸੋਹਿਲਾ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਅੰਗੀਠਾ ਤੀਜੇ ਦਿਨ ਪੰਜ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਲੈ ਜਾ ਕੇ ਕੀਰਤਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਪ੍ਰਵਾਹ ਕੀਤਾ ।

ਪਟਿਆਲੇ ਦੀ ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਤੇ ਉਘੇ ਉਘੇ ਸਿੰਘਾਂ, ਸਰਦਾਰਾਂ ਮਾਈ ਭਾਈ ਨੇ ਪਹਿਲੇ ਹੀ ਵਿਚਾਰ ਕਰੀ ਸੀ ਕਿ ਇਸ ਮਹਾਨ ਪੰਥ ਸੇਵਕ ਪੂਰਨ ਗੁਰਸਿੱਖ ਦੀ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਮੜੋਲੀ ਦਾ ਸਸਕਾਰ ਆਮ ਥਾਂ ਪਰ ਨਾ ਕੀਤਾ ਜਾਏ ਜਿਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਸਾਰੀ ਆਯੂ ਗੁਰੂ ਲੇਖੇ, ਪੰਥ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਲਾਈ ਹੈ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਸਰੀਰ ਗੁਰੂ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਰਖਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸਰਬਤ ਸੰਗਤ ਦੀ ਮਰਜ਼ੀ ਵੇਖਦਿਆਂ ਧਰਮ ਅਰਥ ਬੋਰਡ ਦੀ ਪ੍ਰਵਾਨਗੀ ਨਾਲ ਅਜੇਹਾ ਹੀ ਕੀਤਾ ਗਿਆ, ਨਾਲ ਹੀ ਆਪ ਦੇ ਨਮਿਤ ਜੋ ਅਖੰਡ ਪਾਠ ਰਖੇ ਗਏ। ਉਹ ਵੀ ਹਰ ਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਅੰਦਰ ਹੀ ਰਖੇ ਜਾਣੇ ਪ੍ਰਵਾਣ ਕੀਤੇ ਗਏ। ਇਕ ਫਰਵਰੀ ਐਤਵਾਰ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮ ਦੇ ੩ ਵਜੇ ਭੋਗ ਪਾਇਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਪਟਿਆਲਾ ਯੂਨੀਅਨ ਦੇ ਚੀਫ ਮਨਿਸਟਰ ਸ. ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ (ਰਾੜੇਵਾਲੇ) ਤੇ ਹੋਰ ਆਲਾ ਆਫੀਸਰ, ਐਮ. ਐਲ. ਏ. ਤੇ ਉਘੇ ਮੁਖੀ, ਪਤਵੰਤੇ ਤੇ ਵਿਦਵਾਨ ਹਾਜ਼ਰ ਸਨ। ਗਿ. ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਦਰਦ, ਬਾਬਾ ਪਰੇਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਹੋਤੀ, ਪ੍ਰਸਿਧ ਇਤਹਾਸਕਾਰ, ਪ੍ਰੋ. ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਹਿਸਟੋਰੀਅਨ, ਸੰਤ ਸਿੰਘ ਤੇਗ ਨੇ ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਤੇ ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਜੀਵਨ ਬਾਰੇ ਚਾਨਣਾ ਪਾਇਆ ਉਸ ਸਮੇਂ ਇਹ ਤਜਵੀਜ਼ਾਂ ਪੇਸ਼ ਹੋਈਆਂ ।

੧. ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਪਰ ਗੁਰਦਵਾਰਾ ਸ਼੍ਰੀ ਦੂਖ ਨਿਵਾਰਨ ਵਿਖੇ ਇਕ ਵਡੇ ਪਾਇਮਾਨੇ ਦੀ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਕਾਇਮ ਹੋਵੇ ।

੨. ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਪਰ 'ਨਗਰ' ਕਾਇਮ ਕਰਕੇ ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੇ ਉਜੜੇ ਪੁਜੜੇ ੨੪੦ ਸਿੰਘ ਘਰਾਣਿਆਂ ਨੂੰ ਜਿਹਨਾਂ ਦੇ ਵਸਾਉਣ ਦਾ ਉਹ ਯਤਨ ਕਰਦੇ ਸਨ ਉਥੇ ਵਸਾਇਆ ਜਾਏ ।

੩. ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਜੀਵਨ ਇਤਿਹਾਸ ਲਿਖਿਆ ਜਾਏ। ਇਸ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ 'ਧਰਮ ਅਰਥ ਬੋਰਡ', ਪੈਪਸੂ (ਪਟਿਆਲਾ ਰਿਆਸਤਾਂ ਦੀ ਯੂਨੀਅਨ ਜਿਸ ਵਿਚ ਪਟਿਆਲਾ, ਨਾਭਾ, ਜੀਂਦ, ਸੰਗਰੂਰ, ਫਰੀਦਕੋਟ, ਕਪੂਰਥਲਾ ਆਦਿ) ਸਨ, ਦੀ ਅੰਤ੍ਰਿੰਗ ਕਮੇਟੀ ਨੇ ਇਕ ਮਤੇ ਰਾਹੀਂ ਅਕਾਲੀ ਕੌਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿਚ ਇਕ 'ਸ਼ਾਨਦਾਰ' ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ, ਜਿਸ ਦਾ ਨਾਮ 'ਅਕਾਲੀ ਕੌਰ ਸਿੰਘ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ' ਹੋਵੇਗਾ, ਗੁਰਦਵਾਰਾ ਦੂਖਨਿਵਾਰਨ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਕਾਇਮ ਕਰਨ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀ ਕਾਇਮੀ ਲਈ ਗੁ. ਸ੍ਰੀ ਦੂਖਨਿਵਾਰਨ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਫੰਡ ਵਿੱਚੋਂ ਇਕ ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪਿਆ ਦੇਣ ਦੀ ਪ੍ਰਵਾਨਗੀ ਦਿਤੀ ਗਈ। ਇਹ ਵੀ ਪਾਸ ਹੋਇਆ ਕਿ ਇਹ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਦੀਵਾਨ ਅਸਥਾਨ ਲਈ ਬਣ ਰਹੇ 'ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਹਾਲ' ਵਿੱਚ ਖੋਲ੍ਹੀ ਜਾਵੇਗੀ, ਪਰ ਜਦੋਂ ਤਕ ਇਹ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਹਾਲ ਮੁਕੰਮਲ ਨਹੀਂ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਤਦ ਤਕ ਗੁ. ਦੂਖਨਿਵਾਰਨ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦਫਤਰ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਮਰਾ (ਜਿਥੇ ਉਦੋਂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਅਜ ਤਕ ਚਲ ਰਹੀ ਹੈ) ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਹਿਤ ਵਰਤਿਆ ਜਾਵੇਗਾ ।"

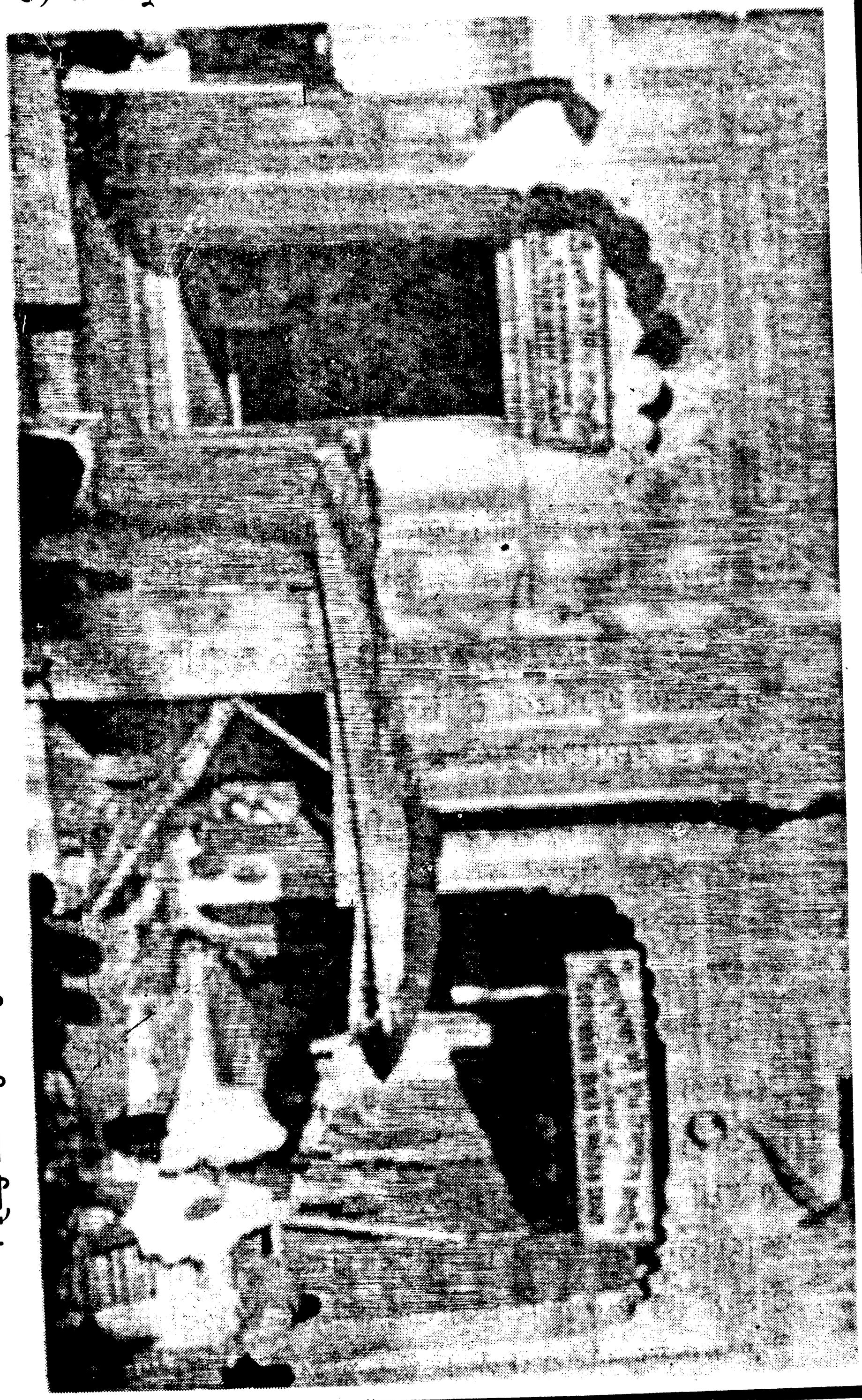

ਅਕਾਲੀ ਸੀ ਦੇ ਹਾਲ ਵਿਚ ਪੈਂਤੀ ਕਾਲੀ ਸਰਕਾਰ ਪਕੜ ਲਈ ਹੈ: ਇਸ ਕਿਵਲਕ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਹੀ ।

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਪੰਥ ਵਲੋਂ ਸ਼ੋਕ ਅਤੇ ਮਤੇ

ਸੇਵਕ ਕੀ ਓਝਕਿ ਨਿਬਹੀ ਪ੍ਰੀਤਿ ॥
ਜੀਵਤੇ ਸਾਹਿਬ ਸੇਵਿਓ ਅਪਨਾ ਚਲਤੇ ਰਾਖਿਓ ਚੀਤਿ ॥

ਆਪ ਦੇ ਅਕਾਲ ਚਲਾਣੇ ਦੀ ਖਬਰ ਸੁਣ ਕੇ ਪੰਥ ਵਿਚ ਥਾਂ ਥਾਂ ਕਮੇਟੀਆਂ ਸਿੰਘ ਸਭਾਵਾਂ ਵਲੋਂ ਸ਼ੋਕਮਈ ਮਤੇ ਪਾਸ ਕੀਤੇ ਗਏ ਤੇ ਮਹਾਂਪੁਰਸ਼ਾਂ ਨੇ ਅਖਬਾਰਾਂ ਰਾਹੀਂ ਸ਼ੋਕ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੇ ਉਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੁਝ ਅਗੇ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਭਾ. ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ

ਆਪ ਨੇ ਇਹ ਲੇਖ ਸ਼੍ਰੀਮਾਨ ਅਕਾਲੀ ਕੌਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਚਲਾਣੇ ਦੀ ਖਬਰ ਸੁਣ ਕੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਪਟਿਆਲਾ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਸੀ : "ਆਹ ਮੇਰਾ ਰੰਗੀਲਾ ਸਾਜਨ ਅਕਾਲੀ ਕੋਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ।"

ਇਸ ਪਿਆਰੇ ਸਾਜਨੜੇ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਰੌਂਗੀਲੇ ਦਰਸ਼ਨ ਮੈਨੂੰ ੧੯੦੭ ਵਿਚ ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਗੁਰਦਵਾਰੇ ਦੇ ਬਾਹਰ ਲਗੇ ਰਹਿਰਾਸ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦੀਵਾਨ ਵਿੱਚ ਹੋਏ। ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਉਥੇ ਸੁਪ੍ਰਡੰਟ ਲਗਾ ਹੋਇਆ ਸੀ । ਰਹਿਰਾਸ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪਾਠ ਦੀ ਅਰਦਾਸ ਪਿਛੋਂ ਯਕਾ-ਯਕ ਇਕ ਅਨੁਪਮ ਯੁਵਕ ਵਿਅਕਤੀ ਅਕਾਲੀ ਵੇਸ ਵਿਚ ਉਠ ਕੇ ਭਾਸ਼ਨ ਦੇਣ ਲਗ ਪਈ । ਭਾਸ਼ਨ ਦੇ ਆਰੰਭ ਤੇ ਹੀ ਇਸ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਮੁਖਾਰਬਿੰਦ ਤੋਂ ਜੋ ਕੁਛ ਨਿਕਲਨਾ ਅਰੰਭ ਹੋਇਆ, ਉਹ ਇੱਕ ਅਜ਼ਗੈਬੀ ਇਬਾਰਤ ਵਿਚ ਸੁਤੇ ਸੁਫੁਟ ਰੰਗ ਫੁਲਝੜੀ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਸੀ । ਇਕ ਇਕ ਲਫਜ਼ ਗੁਰਮਤਿ ਦੇ ਪੂਰਨ ਅੰਦਾਜ਼ ਵਿਚ ਗੁੰਦਿਆ ਹੋਇਆ ਕ੍ਰਿਸ਼ਮਾ ਸੀ। ਸ੍ਰੋਤੇ ਜਨ ਸੁਣਨਸਾਰ ਹੀ ਚਕ੍ਰਿਤ ਰਹਿ ਗਏ ।

ਮੇਰੀ ਭੀ ਉਕਤ ਭਾਸ਼ਨ ਵਿਚ ਸਮੁੱਚੀ ਸੁਰਤੀ ਬਿਰਤੀ ਬਿਮੋਹਤ ਹੋ ਗਈ। ਉਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਮੈਨੂੰ ਕਦੇ ਭੀ ਕਿਸੇ ਦਾ ਭਾਸ਼ਨ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ ਲਗਾ, ਯਾ ਫਿਰ ਉਠ ਕੇ ਚਲਾ ਜਾਣਾ ਯਾ ਲੈਕਚਰ ਕਰਨਹਾਰੇ ਨੂੰ ਹਟਾ ਦੇਣਾ । ਮੇਰੀ ਜੁਰਤ ਨਾ ਪੈ ਸਕੀ ਕਿ ਮੈਂ ਉਸ ਭਾਸ਼ਣ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਹਟਾ ਦੇਵਾਂ ਜਾਂ ਉਠ ਕੇ ਜਾਣ ਦੀ ਹਰਕਤ ਕਰ ਸਕਾਂ। ਜਦੋਂ ਪਰਤ ਕੇ ਉਸ ਦੇ ਚਿਹਰੇ ਵਲ ਤੱਕਿਆ ਤਾਂ ਹੋਰ ਭੀ ਅਚੰਭਾ ਰਹਿ ਗਿਆ। ਸਮੁੱਚੀ ਦੀ ਸਮੁੱਚੀ ਸੰਗਤ ਹੀ ਉਸ ਵਲ ਪੇਖ ਪੇਖ ਕੇ ਜਜ਼ਬੁਲ ਮਸਤ ਹੋ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਗਈ। ਉਸ ਦਾ ਗੋਰਾ ਸ਼ੋਹ ਚਿਹਰਾ, ਨਰਗਸੀ ਮਸਤੀਲੀਆਂ ਅੱਖੀਆਂ ਨਿਹੰਗੀ ਸੁੰਦਰੀਲਾ ਵੇਸ ਕਾਲੇ ਕੇਸਾਂ ਦੀ ਲੂਈ ਲੂਈ ਜੇਹੀ ਸੁੰਦਰ ਮੁਖਾਰਬਿੰਦ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਸੁਫੁਟ ਹੋਈ ਸਚਮੁੱਚ ਉਸ ਨੂੰ ਅਰਸ਼ੋਂ ਉਤਰੀ ਹੋਈ ਵਿਅਕਤੀ ਸਾਬਤ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ। ਇਸੇ ਅੰਦਾਜ਼ ਵਿਚ ਬਗੈਰ ਹਿਸੇ ਹਰਕਤ ਇਕ ਪੁਤਲੀ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਪੰਦਰਾਂ ਮਿੰਟ ਬਰਾਬਰ ਉਕਤ ਦਿਬਯ ਵਿਅਕਤੀ ਮੁੱਖੋਂ ਭਾਸ਼ਨ ਨਿਛਾਵਰ ਕਰਦੀ ਰਹੀ ਅਚਾਨਕ ਹੀ ਸਮਾਪਤ ਕਰਕੇ ਅਚਾਨਕ ਹੀ ਗਾਇਬ ਹੋ ਗਈ ਸਭ ਨੂੰ ਚਕ੍ਰਿਤ ਕਰਕੇ ਚਲੀ ਗਈ ।

ਸਭਨਾਂ ਦੇ ਮੂੰਹਾਂ ਤੋਂ ਉਸ ਬਾਰੇ ਚਿਹਮੇਂ ਗੋਈਆਂ ਹੋਣ ਲਗੀਆਂ। ਭਾਂਤ ਭਾਂਤ ਦੇ ਰਿਮਾਰਕ ਹੋਣ ਲਗ ਪਏ। ਦਰਸ ਪ੍ਰੇਮੀ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਆਖਣ ਇਹ ਕੋਈ ਗੁਰੂ ਕਾ ਲਾਲ ਨਵੀਨ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਇਆ ਹੈ ਜੋ ਮੂਰਛਤ ਕਰਕੇ ਸਭ ਨੂੰ ਬਿਸਮਾਦ ਕਰਕੇ ਗੈਬੋਂ ਹੀ ਆਇਆ ਅਤੇ ਗੁਪਤੇ ਗੁਪਤ ਹੀ ਚਲਦਾ ਲਗਾ, ਪਰੰਤੂ ਕਾਲਜ ਦੇ ਮਨਚਲੇ ਪੜ੍ਹਾਕੂ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸਾਰੇ ਹੀ ਆਖਣ ਕਿ ਇਹ ਕੋਈ ਸੀ. ਆਈ. ਡੀ. ਦਾ ਬੰਦਾ ਸੀ, ਲਗੇ ਉਸ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਕਰਨ, ਕਈਆਂ ਨੇ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਕੁਟਨ ਦੀ ਹੀ ਠਾਨ ਲਈ ਸੀ । ਮੈਂ ਬਥੇਰਾ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਾਇਆ ਕਿ ਐਸਾ ਮਤ ਕਰੋ। ਗੁਰੂ ਕੇ ਗੁਰਮੁਖ ਲਾਲ ਲਈ ਐਸਾ ਚਿਤਵਨਾ ਹੀ ਮਹਾਂ ਪਾਪ ਹੈ ।

ਖੈਰ ! ਉਕਤ ਉਡਣ ਪੰਖੇਰੂ ਨਾ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਲਭਾ ਨਾ ਹੀ ਦਰਸ ਚਾਹਵਾਨ ਰੂਹਾਂ ਨੂੰ ਮੁੜ ਨਮੂਦਾਰ ਹੋਇਆ। ਚਿਤ ਵਿਚ ਲਾਲਸਾ ਮਈ ਤਾਂਘ ਇਹੀ ਲਗੀ ਰਹੀ ਕਿ ਕਦੇ ਉਸ ਨੂੰ ਫੇਰ ਦੇਖੀਏ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਗੋਸ਼ਟ ਕਰੀਏ ? ਇਹ ਭੀ ਇਕ ਅਚੰਭਾ ਸੀ ਕਿ ਵਿਅਕਤੀ ਕੌਣ ਹੈ, ਜਿਸ ਪਰ ਇਕ ਦਾਨੇ ਬੀਨੇ ਗੁਰਸਿੱਖ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਇਹ ਅਕਾਲੀ ਕੌਰ ਸਿੰਘ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਵਧ ਉਸ ਪਾਸੋਂ ਹੋਰ ਪਤਾ ਨਾ ਚਲੇ ਹਿਰਦੇ ਨੂੰ ਵੇਧ ਕੇ ਚਲਿਆ ਤਾਂ ਗਿਆ, ਪਰ ਇਸ ਦੇ ਮਿਲਣ ਦੀ ਇਛਾ ਹਿਰਦੇ ਮੰਦਰ ਵਾਯੂ ਅੰਦਰ ਰਮ ਗਈ। ਕੁਦਰਤ ਐਸੀ ਹੋਈ ਕਿ ਦੂਜੇ ਦਿਨ ਹੀ ਮੈਨੂੰ ਪਟਿਆਲੇ ਜਾਣ ਦਾ ਅਵਸਰ ਹੋਇਆ। ਗੁਰਮੁਖ ਪਿਆਰੇ ਮੇਰੇ ਗੁਰਪੁਰ ਨਿਵਾਸੀ ਵੀਰ ਭਾਈ ਜੁਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਡੇਰੇ ਜਾ ਉਤਾਰੇ ਕੀਤੇ । ਅਜੇ ਉਹ ਬਾਹਰੋਂ ਹੀ ਆ ਰਹੇ ਸਨ, ਆਉਂਦਿਆਂ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਕਿ ਅਜ ਇਕ ਨਵੀਨ ਨਿਹੰਗ ਅਕਾਲੀ ਦੇ ਅਦਭੁਤ ਦਰਸ਼ਨ ਹੋਏ। ਮੈਂ ਹੁਣੇ ਹੀ ਨਿਹਾਲ ਹੋ ਕੇ ਆਇਆ ਹਾਂ। ਇਕ ਗੁਰਮੁਖ ਪਿਆਰੇ ਦੇ ਗ੍ਰਹਿ ਵਿਖੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਉਤਾਰਾ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਉਦੋਂ ਹੀ ਉਹ ਉਸ ਗ੍ਰਹਿ ਵਿਖੇ ਲੈ ਵੰਝੇ। ਇਹ ਦੂਜੀ ਦਰਸ਼ਨ ਝਾਕੀ ਸੀ। ਬਸ-ਝਤ ਦਵਾਰਾ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਹੀ ਨਿਯਾਤੀ ਬਾਤ ਚੀਤ ਹੋਈ। ਮੁਖੋਂ ਕਿਸੇ ਨੇ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਅਲਾਇਆ। ਇਹ ਖਿਆਲ ਕਰਕੇ ਕਿ ਦੂਜੇ ਦਿਨ ਰੱਜ ਕੇ ਦਰਸ਼ਨ ਮੇਲੇ ਹੋਣਗੇ। ਅਸੀਂ ਉਥੋਂ ਚਲੇ ਆਏ। ਪਰ ਦੂਜੇ ਦਿਨ ਪਤਾ ਲਗਿਆ ਕਿ ਉਹ ਹਜ਼ੂਰ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਚਲੇ ਗਏ ਹਨ। ਹਜ਼ੂਰ ਸਾਹਿਬ ਵਲ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਇਹ ਸ਼ਾਇਦ ਦੂਜੀ ਫੇਰੀ ਸੀ । ਕਾਹੇ ਸੂਰਮੇਦੀ ਰੰਗ ਦਾ ਬਾਣਾ ਸੀ, ਪਰ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਰੇਸ਼ਮੀ ਬਣਤਰ ਦਾ । ਸਾਨੂੰ ਉਦੋਂ ਐਸਾ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋਇਆ ਕਿ ਗ੍ਰਿਹਸਤ ਵਿਚ ਨਿਰਬਾਣ ਜੋਗੀ ਗੁਰੂ ਘਰ ਵਿਚ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਲੇਪ ਛੇਪ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ।

ਅਜੇ ਤੀਜੀ ਝਾਕੀ ਕਈ ਸਾਲਾਂ ਪਿਛੋਂ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਇਸ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਹੋਈ, ਪਰ ਚਿਹਰਾ ਬੜਾ ਉਤਾਰੂ ਸੀ, ਰੂਪ ਰੰਗ ਵੀ ਅਗੇ ਵਾਂਗ ਨਹੀਂ ਸੀ । ਚਿਹਰੇ ਉਤੇ ਉਦਾਸੀਨਤਾ ਛਾਈ ਸੀ । ਵਾਕਫਕਾਰਾਂ ਪਾਸੋਂ ਪੁਛਣ ਤੇ ਪਤਾ ਲਗਾ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਉਪਰ ਕਿਸੇ ਦੋਖੀ ਨੇ ਅਣਹੋਈ ਊਜ ਲਾਈ । ਇਸ ਕਰਕੇ ਇਹ ਗਮਗੀਨ ਹਨ। ਬਸ ਇਨਾ ਕਹਿ ਮੈਂ ਇਹਨਾਂ ਪਾਸੋਂ ਵਿਦਾ ਹੋਇਆ।

ਤਦ ਪਸਚਾਤ ਫੇਰ ਬਹੁਤ ਚਕੋਰਨੇ ਦਰਸ਼ਨ ਹੋਏ। ੧੯੩੦ ਵਿਚ ਮੈਂ ਨਾਗਪੁਰ ਜੇਲ੍ਹ ਰਿਹਾ ਹੋ ਕੇ ਲਾਹੌਰ ਆ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਅਟਾਰਸੀ ਸਟੇਸ਼ਨ ਤੇ ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਹਦਵਾਨੇ ਖਰੀਦਣ ਲਈ ਪਲੇਟਫਾਰਮ ਤੇ ਉਤਰਿਆ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਉਦੋਂ ਹੀ ਪਤਾ ਲਗਾ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਘੁੱਟ ਕੇ ਜੱਫੀ ਪਈ ਹੋਈ ਹੈ। ਬੜੀ ਪਿਆਰਾ ਮਲ੍ਹਾਰਾਂ ਭਰੀ ਜੱਫੀ ਸੀ । ਜਦੋਂ ਜੱਫੀ ਪਾਵਨਹਾਰੇ ਗੁਰਮੁਖ ਜਨ ਵਲ ਵੇਖਿਆ ਤਾਂ ਇਕ ਚਿੱਟ ਦਾੜ੍ਹੇ ਵਾਲਾ ਗੁਰਮੁਖ ਅਕਾਲੀ ਬਾਣੇ ਵਿਚ ਮੈਨੂੰ ਐਸੀ ਚਿਮੜਨੀ ਚਿਮੜਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਕਿ ਛੱਡੇ ਨਾ, ਮੈਂ ਆਖਿਆ ਬੋਲੋ ਤਾਂ ਸਹੀ ? ਬੋਲੇ ਤਾਂ ਝਟ ਪਛਾਣ ਆ ਗਈ ਕਿ ਇਹ ਅਕਾਲੀ ਕੋਰ ਸਿੰਘ ਹਨ, ਜਿਹਨਾਂ ਨੇ ਸਾਲਾਂ ਬਧੀ ਮਿਲਣ ਦੀ ਤੜਪ ਲਾਈ ਰਖੀ ਸੀ, ਬਸ ਫੇਰ ਕੀ ਸੀ ਘਿਉ ਖਿੱਚੜੀ ਹੋ ਗਏ (ਇਹ ਸਾਰੀ ਵਾਰਤਾ ਜੇਲ੍ਹ-ਚਿੱਠੀਆਂ ਵਿਚ ਲਿਖੀ ਹੋਈ ਹੈ) ਅਸੀਂ ਛੁਟ ਕੇ ਰਿਹਾ ਹੋ ਕੇ ਘਰ ਆ ਗਏ। ਕੁਝ ਅਰਸੇ ਬਾਅਦ ਚਕਾਰ (ਕਸ਼ਮੀਰ) ਤੋਂ ਇਕ ਸੱਦ ਆਈ ਕਿ ਆਓ ਕਸ਼ਮੀਰ ਫੇਰੀ ਪਾਉ ? ਸੱਦਾ-ਪੱਤਰ ਦੇ ਉਪਰ ਇਕ-ਤੁੱਕੀ ਗੁਰਵਾਕ ਇਹ ਅੰਕਤ ਸੀ ।

"ਆਇ ਵਸਹਿ ਘਰਿ ਦੇਸ ਮਹਿ ਇਹ ਭਲੇ ਸੰਜੋਗਾ" ਗਲ ਕੀ ਪਹਿਲੀ ਫੇਰੀ ਮੇਰੀ ਕਸ਼ਮੀਰ ਵਿਖੇ ਇਸ ਪ੍ਰੇਮ ਪਿਆਰੇ ਅਕਾਲੀ ਕੋਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਤੁਫੇਲ ਪਈ,

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਜਿਸ ਹਾਵ ਭਾਵ ਨਾਲ ਸਾਨੂੰ ਬੁਲਾਇਆ, ਜਿਸ ਪ੍ਰੇਮ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਮਹੀਨਾ ਭਰ ਆਪਣੇ ਪਾਸ ਚਕਾਰ ਵਿਚ ਹੀ ਸਾਨੂੰ (ਜਥੇ ਨੂੰ) ਰਖਿਆ ਉਹ ਅਕੱਥਨੀਯ ਹੈ ।

ਉਸ ਚਕਾਰ ਆਸ਼੍ਰਮ ਦੀ ਸਿਖਰਲੀ ਗੈਲਰੀ ਵਿਚ ਬਿਠਾ ਕੇ ਦਾਸ ਪਾਸੋਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਨੇ ਅਨਹਦ ਸ਼ਬਦ ਦਸਮ ਦਵਾਰ ਨਾਮੇ ਪੁਸਤਕ ਲਿਖਣ ਦੀ ਸੇਵਾ ਲਈ। ਆਪਣਾ ਰਚਿਤ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਇੰਡੈਕਸ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਉਥੇ ਹੀ ਮੈਨੂੰ ਅਤਾ ਕੀਤਾ। ਚਕਾਰ ਆਸ਼੍ਰਮ ਦੀ ਟੀਸੀ ਤੇ ਰਾਤ ਦਿਨੇ ਉਹ ਆਤਮ ਰੰਗ ਮਾਣਿਆ ਜੋ ਵਰਨਣ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਚਾਰ ਚੁਫੇਰੇ ਕੁਦਰਤ ਤੇ ਅਦਭੁਤ ਨਜ਼ਾਰੇ ਗਿਰਦੋ-ਨਿਵਾਹ ਦੀਆਂ ਪਹਾੜੀਆਂ ਦੀਆਂ ਚੋਟੀਆਂ ਤੇ ਦਿਲ ਖਿੱਚਵੇਂ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਠੰਢੀਆਂ ਮਿੱਠੀਆਂ ਪੌਣਾਂ ਦੇ ਵੇਗ ਹੁਲਾਰੇ ਅਭਿਆਸ ਲਿਵਤਾਰਨੀ ਸੁਰਤੀ ਨੂੰ ਉਡਾਈ ਲਈ ਜਾਂਦੇ ਸਨ ।

'ਦਸਮ ਦੁਵਾਰ ਅਨਹਦ ਸਬਦ' ਨਾਮੇ ਪੁਸਤਕ ਲਿਖਣ ਦਾ ਇਹ ਬੜਾ ਹੀ ਭਲਾ ਸਮਾਂ ਸੁਆਓ ਅਉਸਰ ਜੁੜਿਆ । ਅਭਿਆਸ ਵਿਚ ਜੁੱਟੇ ਰਹਿਣਾ, ਆਬਸ਼ਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਅਨੁਪਮ ਗਮਕ ਗੂੰਜਰਾਂ ਸੁਰਤੀ ਜੋੜਨ ਵਿਚ ਬੜੀ ਸਹਾਇਤਾ ਦਿੰਦੀਆਂ ਸਨ। ਇਹਨਾਂ ਸਭ ਪ੍ਰਮਾਰਥੀ ਗੂੰਜਾਓ ਦੀਆਂ ਬਰਕਤਾਂ ਨੂੰ ਮਾਣਿ ਮਾਣਿ ਸ਼੍ਰੀ ਅਕਾਲੀ ਕੌਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਉਦੋਂ ਵੀ ਆਪ ਮੁਹਾਰੀਆਂ ਅਸੀਸਾਂ ਅੰਦਰੋਂ ਨਿਕਲਦੀਆਂ ਸਨ, ਤੇ ਹੁਣ ਵੀ ਉਹ ਅਨੰਦ ਸਮੇਂ ਯਾਦ ਕਰ ਕਰ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਅਸੀਸਾਂ ਦੇਈ ਦੀਆਂ ਹਨ। ਫੇਰ ਉਦਾਰਤਾ ਪ੍ਰਾਇਣ ਹੋਏ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਨੇ ਸਾਨੂੰ 'ਕਲਿਆਨ ਸਰ' ਦੀ ਦਰਸ਼ਨ ਯਾਤਰਾ ਕਰਵਾਈ ਜੋ ਚਕਾਰ ਤੋਂ ਸਤ ਅਠ ਮੀਲ ਦੇ ਫਾਸਲੇ ਤੇ ਸੀ । ਲਗ ਭਗ ਬਰਾਬਰ ਦੀ ਪੱਧਰ ਤੇ ਇਹ ਰਮਣੀਕ ਅਸਥਾਨ ਵਾਕਿਆ ਸੀ ਪਰ ਪੂਜ ਕੇ ਰਮਣੀਕ, ਉਥੋਂ ਮੁੜਨ ਨੂੰ ਜੀ ਨਾ ਕਰੇ। ਅਸਾਡੀ ਰੁਚੀ ਦੇਖ ਕੇ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਨੇ ਉਥੇ ਹੀ ਸਾਡੇ ਬਿਸਰਾਮ ਲਈ ਤੰਬੂ ਕਨਾਤਾਂ ਮੰਗਵਾਈਆਂ ਤੇ ਲਵਾਣੀਆਂ ਮਿੱਥ ਲਈਆਂ। ਬੜੇ ਹੀ ਖਹਿੜੇ ਪੈ ਗਏ, ਪਰ ਅਸਾਂ ਤੋਂ ਇਤਨੀਆਂ ਖੇਚਲਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਦੇਣੀਆਂ ਕਦੋਂ ਝਲੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸਨ। ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਨੇ ਅਗੇ ਹੀ ਅਸਾਡੀ ਖਾਤਰ ਬਥੇਰੀਆਂ ਘਾਲਾਂ ਘਾਲੀਆਂ ਸਨ, ਅਧਿਕ ਝਾਲਾਂ ਹੁਣ ਕੌਣ ਝਲੇ ? ਅਸਾਂ ਮਸਾਂ ਮਸਾਂ ਪੈਰੀਂ ਪੈ ਪੈ ਮਨਾਏ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮੋੜਨ ਵਿਚ ਇਹ ਰਹਿ ਕੇ ਇਕ ਰਾਤ ਔਖੇ ਸੌਖੇ ਇਥੇ ਕੱਟ ਕੇ ਚਕਾਰ ਨੂੰ ਮੁੜ ਆਵਾਂਗੇ, ਵਾਪਸ ਤੋਰਿਆ ।

'ਕਲਿਆਨ ਸਰ' ਦਾ ਸੋਮਾਂ ਇਕ ਵਡਾ ਜ਼ਮੀਨ ਅਦੋਜ਼ ਸਫੁਟ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਜਲ ਧਾਰਾ ਹਰ ਮੌਸਮ ਵਿਖੇ ਅਠੇ ਪਹਿਰ ਮਟੇ ਪੱਟ ਜਿਡੀ ਮੋਟੀ ਵਹਿੰਦੀ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ ਪਾਸ ਹੀ ਕੱਚੀਆਂ ਦੀਵਾਰਾਂ ਦਾ ਇਕ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਗੁਰਦਵਾਰਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸਨ। ਸਾਰੀ ਧਰਤੀ ਸਿਲਾਬੀ ਹੋਈ ਗਿਜ ਮਿਜ ਕਰਦੀ ਸੀ । ਉਥੇ ਦਿਨੇ ਵੀ ਕੋਈ ਭੂਮ ਆਸਨ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਰਾਤ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਨੇ ਕੀ ਰਹਿ ਸਕਣਾ ਸੀ ।

ਰਹਿਰਾਸ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਪਾਠ ਕਰਕੇ ਤੇ ਗੁਰਵਾਕ ਲੈ ਕੇ ਦਿਨ ਛਿਪਣ ਸਾਰ ਹੀ ਸਾਨੂੰ ਕਿਸੇ ਕੋਠੇ ਦਾ ਆਸਰਾ ਤਕਨਾ ਪਿਆ ਰੈਨ ਬਸੇਰਾ ਦਾ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਫਰਲਾਂਗ ਭਰ ਕੇ ਇਕ ਕੋਠਾ ਪਸੰਦ ਆਇਆ, ਚਾਹੇ ਡਿਗਾ ਢੱਠਾ ਹੀ ਸੀ, ਹੈਸੀ ਬੜਾ ਅਕਾਂਤੇ। ਉਸ ਨੂੰ ਸੰਬਰ ਸੂਹਰ ਕੇ ਸੰਵਾਰ ਲਿਆ, ਰਾਤ ਕਟਨ ਲਈ ਅਤੇ ਭੁੰਜੇ ਹੀ ਵਿਛਾਈ ਕਰਨ ਲਗੇ, ਭੁਖ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਲਗੀ ਹੋਈ ਸੀ, ਸਭਨਾਂ ਦੀਆਂ ਆਂਦਰਾਂ ਕਲਹਵਲਾ ਪੜ੍ਹਨ, ਉਹੜ ਪੋਹੜ ਕਰਕੇ ਅਤੇ ਉੱਦਮ ਕਰਕੇ ਰੁਖੇ ਸੁਕੇ ਗੱਫੇ ਸਜਾਏ, ਛਕ ਕੇ ਉਹ ਅਨੰਦ ਆਇਆ ਕਿ ਕਦੇ ਨਾਨ੍ਹਾ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਬਿੰਜਨ ਭੋਜਨ ਛਕ ਕੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਆਇਆ ਹੋਣਾ ।

"ਰੁਖੇ ਭੋਜਨ ਭੁਮ ਸੈਨ ਸਖੀ ਪ੍ਰਿਅ ਸੰਗਿ ਸੂਖ ਬਿਹਾਤ ।" ਵਾਲੀ ਵਰਤੋਂ ਪ੍ਰਤੱਖ ਵਰਤੀ । ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਵਡੇ ਤੜਕੇ ਉਠ ਕੇ ਕਲਿਆਣ ਸਰ ਦੀ ਜਲ-ਧਾਰਾ ਹੇਠਾਂ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕੀਤਾ। ਜਲ ਇਤਨਾ ਠੰਢਾ ਸੀ ਕਿ ਮਸਾਂ ਅਧਾ ਮਿੰਟ ਹੀ ਹੇਠਾਂ ਬਹਿ ਸਕੀਦਾ ਸੀ, ਅਤਿ ਮੋਟੀ ਜਲ-ਧਾਰਾ ਸਹਾਰੀ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦੀ। ਪਾਸ ਹੀ ਛੋਟੀ ਜਿਹੀ ਟੈਂਕੀ ਸੀ, ਜਿਹਦੇ ਵਿੱਚੋਂ ਜਲ ਫੁਹਾਰੇ ਮਾਰ ਕੇ ਨਿਕਲਦਾ ਸੀ ਪਰ ਉਸ ਟੈਂਕੀ ਦੀ ਗਹਿਰਾਈ ਦੀ ਥਾਹ ਕੁਛ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਉਸ ਵਿਚ ਵੜਨ ਦਾ ਹੀਆ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਦਾ ।

ਅਕਾਲੀ ਕੋਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਸਦੇ ਸਨ ਕਿ ਇਥੇ ਕਿਸੇ ਸਮੇਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਚਰਨ ਪਏ ਸਨ। ਇਸ ਸਬੰਧੀ ਉਹਨਾਂ ਸਾਨੂੰ ਲੰਮੀ ਚੋੜੀ ਇਤਿਹਾਸਕ ਵਾਰਤਾ ਸੁਣਾਈ ਜੋ ਕਿਸੇ ਇਹਿਹਾਸ ਵਿਚ ਲਿਖਤਕਾਰ ਨਹੀਂ ਹੋਈ । ਖੈਰ ਪੁਰਾਣੇ ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਦੇ ਸੀਨੇ ਬਸੀਨੇ ਚਲੀ ਆਵਨ ਕਰ ਕੇ ਇਹ ਇਤਿਹਾਸਕ ਕਥਾ ਇਤਿਹਾਸ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਅਧਿਕ ਮੰਨਣੋਂ ਯੋਗ ਸੀ । ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਕੇ ਨਾਮ ਅਭਿਆਸ ਵਿਚ ਸਾਵਧਾਨ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਨਿਤਨੇਮ ਬਾਣੀ ਦਾ ਪਾਠ ਕਰਕੇ ਸਵੇਰ ਸਾਰ ਹੀ ਅਸੀਂ ਵਾਪਸ ਚਕਾਰ ਤੁਰ ਪਏ। ਰਸਤਾ ਤਾਂ ਬੜਾ ਬਿਖੜਾ ਸੀ ਪਰ ਚਾਰੋਓਰ ਨਜ਼ਾਰਾ ਬੜਾ ਦਿਲਚਸਪ ਸੀ । ਠਉਰ ਠਉਰ ਤੇ ਭਜਨ ਕਰਨ ਨੂੰ ਚਿਤ ਕੋਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸਾਡੇ ਲਈ ਖਚਰਾਂ ਭੀ ਸਵਾਰੀ ਨਮਿਤ ਨਾਲ ਲੈ ਦਿਤੀਆਂ ਸਨ। ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਰਾਹ ਬਹੁਤਾ ਬਿਖੜਾ ਨਾ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋਇਆ, ਨਾ ਹੀ ਇਹ ਕਾਰਨ ਸੀ ਅਟਕਾਰ ਦਾ, ਅਟਕਾਰ ਤਾਂ ਨਜ਼ਾਰਿਆਂ ਦੀ ਭਰਮਾਰ ਨੇ ਪਾਈ। ਥਾਓ ਥਾਂਈ ਬੈਠ ਕੇ ਭਜਨ ਅਨੰਦ ਮਾਣਨ ਨੂੰ ਖਚਰਾਂ ਤੋਂ ਉਤਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਮਖਮਲੀ ਘਾਹ ਤੇ ਲੇਟ ਕੇ ਵਾਓ ਭਖਣ ਨੂੰ ਉਮਾਹੇ ਉਠਦੇ ਸਨ।

"ਨਾਨਕ ਬੈਠਾ ਭਖੇ ਵਾਓ ਲੰਮੇ ਸੇਵੇ ਦਰਿ ਖੜਾ।"

ਵਾਲੀ ਵਿਉਂਤ ਬਝ ਰਹੀ ਸੀ, ਓਥੇ ਤਾਂ ਖੜੇ ਹੋ ਕੇ, ਲੰਮੇ ਪੈ ਕੇ, ਬਹਿਕੇ ਨਾਮ ਦਾ ਖੰਡਾ ਖੜਕਾਈ ਜਾਣ ਨੂੰ ਉਠਾਓ ਉਠਦੇ ਸਨ। ਓੜਕ ਅਤਿ ਸੁਹਾਵਣੀ ਜਾਈ ਤੇ ਬੈਠ ਕੇ ਮੈਥੋਂ ਤਾਂ ਫਿਰ ਉਠਿਆ ਨਾ ਗਿਆ। ਮਗਨ ਅਨੰਦ ਬੈਠੇ ਨੂੰ ਸਭੇ ਸਾਥੀ ਛਡ ਗਏ। ਇਕ ਪਿਆਰਾ ਡਾਕਟਰ ਬਸੰਤ ਸਿੰਘ ਸਾਡੇ ਪਾਸ ਹੀ ਡੱਟ ਗਿਆ। ਚਕਾਰ ਉਹ ਸਾਵਣ ਹਾਰੇ ਸਾਥ ਨੇ ਚਕਾਰ ਪੁੱਜ ਕੇ ਬਿਬੇਕ ਸਰਬ ਲੋਹ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦੇ ਸਜਾਏ। ਛਕ ਛਕਾ ਕੇ ਸਾਨੂੰ ਭੀ ਗੱਫੇ ਭੇਜ ਦਿਤੇ। ਓਥੇ ਹੀ ਜਿਥੇ ਸਾਨੂੰ ਛਡ ਗਏ ਸਨ। ਇਕ ਪਰਉਪਕਾਰੀ ਸਜਣ ਭਾਈ ਨਰੈਣ ਸਿੰਘ ਨਾਮੇ ਗੱਫੇ ਲੈ ਕੇ ਸਾਡੇ ਪਾਸ ਪੁੱਜ ਗਏ ਅਤੇ ਸਾਨੂੰ ਆ ਕੇ ਟੁੰਬ ਉਠਾਇਆ। ਜਦੋਂ ਇਸ ਪ੍ਰੇਮ ਛਾਂਦਿਆ ਦੀ ਵਾਰਤਾ ਆ ਕੇ ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਨੂੰ ਸੁਣਾਈ ਤਾਂ ਉਹ ਬੜੇ ਹੀ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋਏ। ਰੈਣ ਸਬਾਈ ਦਾ ਸਾਰਾ ਸਮਾਚਾਰ ਸੁਣ ਕੇ ਉਹ ਗਦ ਗਦ ਹੋ ਗਏ। ਸਾਡਾ ਰੋਮ ਰੋਮ ਹੀ ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਨੂੰ ਅਸੀਸਾਂ ਦੇਵੇ। ਜਿਹਨਾਂ ਦੀ ਤੁਫੈਲ ਅਸਾਂ ਇਹ ਅਨੰਦ ਮਾਣਿਆ। ਉਘੇ ਹੋ ਕੇ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਧੰਨਵਾਦ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਨਾ ਕਢ ਸਕਦੇ ਸੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਨੂੰ ਸੁਣ ਕੇ ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਨਰਾਜ਼ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਆਪਣੀ ਤਾਰੀਫ ਆਪਣੇ ਕੰਨੀ ਸੁਣਨੀ ਉਹਨਾਂ ਲਈ ਅਤੀ ਦੁਖਦਾਈ ਸੀ।

ਅਕਾਲੀ ਕੋਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਅਸਾਡੀ ਯਾਤਰਾ ਗਮਨੀ ਰੁਚੀ ਬੁਝ ਬੁਝਾਰਕੇ ਫੇਰ ਸਾਨੂੰ ਉਬਾਰਿਆ ਕਿ ਚਲੋ ? ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੇ ਹੋਰ ਗੁਰਦਵਾਰਿਆਂ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਕਰਵਾਈਏ। ਖਾਸ ਕਰ ਜਿਥੇ ਜਿਥੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਚਰਨ ਪਾਏ ਸਨ। ਉਥੇ ਉਥੇ ਲੈ ਕੇ ਸਾਨੂੰ ਉਹ ਜ਼ਰੂਰ ਪੁੱਜੇ। ਇਹਨਾਂ ਗੁਰਦਵਾਰਿਆਂ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਸਬੰਧੀ ਵਰਤਾਂਤ ਵਰਨਣ ਕਰਨ ਹਿਤ ਇਕ ਬੜੀ ਜ਼ਖੀਮ ਪੁਸਤਕ ਬਣਦੀ ਹੈ, ਸੋ ਅਸੀਂ ਸੰਖੇਪ ਮਾਤਰ ਹੀ ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਦਾ ਇਹ ਉਪਕਾਰ ਵਰਨਣ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਚਕੋਠੀ, ਉੜੀ ਆਦਿਕ ਅਸਥਾਨਾਂ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਕਰਵਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਸਾਨੂੰ ਬਾਰਾਂਮੂਲੇ ਲੈ ਗਏ। ਆਹ ! ਜੇਹਲਮ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ ਇਹ ਗੁਰਦਵਾਰਾ ਛੇਵੀਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਦਾ ਸਜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਮੰਜੀ ਸਾਹਿਬ, ਮੰਜੀ ਅਸਥਾਨ ਦੀ ਪਵਿਤਰ ਧੂੜੀ ਬਾਂਛ ਕੇ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਇਸ ਸਬੰਧੀ ਬਣੇ ਦਰਬਾਰ ਦਿਖਾਏ । ਹੋਰ ਸੰਗਤ ਲਈ ਵਖਰਾ ਉਤਾਰਾ ਦੇ ਦਿਤਾ। ਦਾਸ ਲਈ ਦਰਿਆ ਵਿਚਕਾਰ ਇਕ ਲੱਕੜੀ ਦਾ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਭਜਨ ਬੁੰਗਾ ਅਰਪਨ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤਾ । ਜੋ ਕਦੇ ਸੰਤ ਅਤਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਨੀਮਤ ਬਣਵਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ । ਉਥੇ ਸਾਡਾ ਸੰਕਲਪ ਕੁਛ ਦਿਨ ਠਹਿਰਨ ਦਾ ਬਣ ਗਿਆ। ਕਈ ਉਘੇ ਸਿੰਘਾਂ ਸਰਦਾਰਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਮੇਲੇ ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਨੇ ਕਰਵਾਏ। ਨਿਤਾ ਪ੍ਰਤੀ ਮੰਜੀ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਦਾ ਅਨੰਦ ਮਾਣਦੇ ਰਹੇ। ਸ਼ਬਦ ਭੇਟਾ ਕਰ ਕਰ ਅਦੁਤੀ ਅਨੰਦ ਆਵੇ। ਫਿਰ ਉਥੋਂ ਅਕਾਲੀ ਕੋਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸ੍ਰੀਨਗਰ ਲੈ ਗਏ। ਛੇਵੀਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਜ ਦੇ ਗੁਰਦਵਾਰੇ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਕਰਵਾਈ ਅਤੇ ਫਿਰ ਮੀਰਾਂ ਕਤਲ ਗੁਰਦਵਾਰੇ ਦੀ ਆਲੀਸ਼ਾਨ ਇਮਾਰਤ ਦਿਖਾਈ । ਅਕਸਰ ਸੰਗਤ, ਆਏ ਗਏ ਮੁਸਾਫਰ ਉਥੇ ਹੀ ਠਹਿਰਦੇ ਸਨ। ਸਾਡਾ ਜੀਉ ਉਸ ਠਾਠ ਬਾਠ ਇਕੱਠ ਵਿੱਚ ਠਹਿਰਣ ਨੂੰ ਨਾ ਕਰੋ । ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਅਗੇ ਹੀ ਅਸਾਡੇ ਦਿਲ ਦੀ ਬੁਝ ਗਏ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਅਸਾਡੀ ਰਿਹਾਇਸ਼ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਅਤਿ ਪਰਮੀ ਘਰਾਣੇ ਵਿਚ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਠਾਣ ਛਡਿਆ ਸੀ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪਰਉਪਕਾਰੀ ਉਦਾਰਤਾ ਦੇ ਤੁਫੈਲ ਸਾਨੂੰ ਉਥੇ ਇਕ ਚਮਤਕਾਰੀ ਦਰਸ਼ਨ ਮੇਲੇ ਹੋਏ, ਗੁਰਸਿੱਖ ਪਰਵਾਰ ਦੇ ਇਸ ਚਮਤਕਾਰੀ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਦਾ ਮੋਘਾ ਖੁਲ੍ਹਣ ਦਾ ਪੂਰਬ ਅੰਕਰੀ ਸਮਾਂ ਠੀਕ ਆ ਗਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਅਤੇ ਖੁਲ੍ਹਣਾ ਇਸ ਸਮੇਂ ਹੀ ਪੂਰਬ ਪਰੇਮੀ ਲਿਖਤ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਸੀ, ਇਸ ਪਰਉਪਕਾਰੀ ਅਕਾਲੀ ਬੀਰ ਸ੍ਰੀਮਾਨ ਅਕਾਲੀ ਕੌਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਬਰਕਤ ਫੇਜ਼ ਰਾਹੀਂ ਏਥੋਂ ਇਕ ਨਵਾਂ ਚਿੱਠਾ ਚਲਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਨੂੰ ਏਥੇ ਹੀ ਛਪਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਬੜਾ ਵਿਸਥਾਰ ਵਧ ਜਾਏਗਾ। ਇਸ ਲੇਖ ਦਾ। ਇਸ ਚਮਤਕਾਰੀ ਮਿਲਾਓ ਦਾ ਬਣਾਓ ਕੋਤਕ ਪੂਰਬਲੇ ਲਿਖਤਕਾਰ ਦੇ ਸਨ, ਜੋ ਐਨ ਸਮੇਂ ਦੀ ਚਾਦਰ ਨੇ ਐਸਾ ਲਪੋਟਿਆ ਕਿ ਮੁੜ ਸੰਜੋਗ ਜੋੜਨ ਦੀ ਸਾਡੀ ਜੋਗ ਸੰਜੋਗੀ ਉਪਕਾਰ ਆਸ ਅਕਾਲੀ ਕੌਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮੁੜ ਕੇ ਆਉਣੇ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਨਾ ਇਹ ਸੰਜੋਗ ਜੁੜਨਾ ਹੈ। ਏਥੇ ਸਾਲਾਂ ਬਧੀ ਅਸੀਂ ਆਉਂਦੇ ਰਹੇ ਅਤੇ ਫੇਰੀਆਂ ਪਾਉਂਦੇ ਰਹੇ। ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਭੀ ਏਥੇ ਹੀ ਦਰਸ਼ਨ ਦੇਂਦੇ ਰਹੇ ।

ਓੜਕ ਉਹ ਸਮਾਂ ਆਇਆ, ਕਿ ਸਾਡਾ ਦੋਹਾਂ ਦਾ (ਮੇਰਾ ਅਤੇ ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਦਾ) ਪਰਸਪਰ ਕਿਸੇ ਗੁਰਮਤ ਨੁਕਤੇ ਤੇ ਮਤ ਭੇਦ ਹੋ ਗਿਆ।

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਐਸਾ ਹੋਇਆ ਕਿ ਰੰਸ਼ ਤਾਈਂ ਨੌਬਤ ਅਪੜ ਗਈ । ਇਤਨਾ ਹੁੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਭੀ ਮੈਂਡੇ ਅੰਦਰ ਖਾਨਿਓਂ ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਦੀ ਹਸਤੀ ਦਾ ਪਿਆਰ ਸਤਿਕਾਰ ਨਹੀਂ ਗਿਆ। ਭਾਵੇਂ ਇਸ ਘਟਨਾ ਪਸਚਾਤ ਕਸ਼ਮੀਰ ਫੇਰੀ ਤੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨੇ ਹਟ ਗਏ; ਪਰੰਤੂ ਅੰਦਰਲੀ ਪਰੀਤ ਨਹੀਂ ਟੁੱਟੀ । ਫਿਰ ਛੇਕੜਲੀ ਦਰਸ਼ਨ ਮਿਲਾਉਣੀ ਓਦੋਂ ਹੋਈ ਜਦੋਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਆਸ਼੍ਰਮ ਆਲਣੇ ਜਰਵਾਣਿਆਂ ਨੇ ਉਜਾੜ ਕੇ ਮਿਸਮਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਸਨ। ਇਹ ਸ਼ੋਆਂ ਸੁਣੀਆਂ ਕਿ ਚਕਾਰ ਆਸ਼੍ਰਮ ਨਿਵਾਸੀ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਅਧਿਆਪਕ ਸਨ ਮਾਰੇ ਕਤਲ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ ਪਰ ਇਹ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਚਲਿਆ ਕਿ ਅਕਾਲੀ ਕੋਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਕੀ ਹਸ਼ਰ ਹੋਇਆ? ਅਚਾਨਕ ਇਕ ਦਿਨ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਕਿਸੇ ਟਿਕਾਣੇ ਤੇ ਬਿਚਰਦੇ ਬਿਚਰਦੇ ਆ ਨਮੂਦਾਰ ਹੋਏ, ਦੇਖ ਕੇ ਮੇਰੀਆਂ ਭੁਥਾਂ ਨਿਕਲ ਗਈਆਂ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਜ਼ਬਾਨੀ ਸਾਰਾ ਹਾਲ ਸੁਣ ਕੇ ਚਿਤ ਨੂੰ ਬੜਾ ਖੇਦ ਪਹੁੰਚਿਆ ਪਰ ਸ਼ੁਕਰ ਕੀਤਾ ਕਿ ਅਕਾਲੀ ਕੋਰ ਸਿੰਘ ਉਸ ਫੇਟ ਅੰਦਰ ਨਹੀਂ ਆਏ।

ਕਾਲ ਦੇ ਅਕਾਲ ਚੱਕਰ ਅੰਦਰ ਅਜ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਤੋਂ ਕੂਚ ਕਰ ਜਾਣਾ ਚਾਹੇ ਬੜਾ ਹੀ ਦੁਖਦਾਈ ਹੈ ਪਰ ਇਹ ਚਿਤਾਰ ਕੇ ਕਿ ਆਪਣੀ ਪੂਰੀ ਨਿਬਾਹ ਗਏ, ਚਿਤ ਬੜਾ ਤਸਕੀਨ ਅੰਦਰ ਹੈ ।

ਚਾਲਿਆਂ ਤਾਂ ਸਭ ਨੇ ਹੀ ਜਾਣਾ ਹੈ ਪਰ ਅਕਾਲੀ ਕੋਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵਰਗੇ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੇ ਚਲਾਣੇ ਬੜੇ ਹੀ ਕੌਤਕ ਹਾਰੇ ਹਨ। ਮੈਥੋਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਜਿਤਨੀਆਂ ਭੀ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੀ ਲਿਖਾਣ ਦੀ ਸੇਵਾ ਲਈ ਹੈ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਲਿਖਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਪ੍ਰਮਾਣ ਅੰਕਤ ਕਰਨ ਦੀ ਸੁਗਮਤ ਅਕਾਲੀ ਕੋਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ 'ਸ਼ਬਦ ਰਤਨਾਵਲੀ ਇੰਡੈਕਸ' ਦੇਂਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਉਹ ਅਦੁਤੀ ਯਾਦਗਾਰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਉਪਕਾਰ ਦੀ ਖਿਨ ਖਿਨ ਯਾਦ ਕਰਵਾਉਂਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕਰਵਾਉਂਦਾ ਰਹੇਗਾ ।

ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮੀਆਂ ਫੋਟੋ-ਗਰਾਫਰਾਂ ਨੇ ਮੇਰੀ ਅਤੇ ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਦੀ ਇਕੱਠੀ ਫੋਟ ਵੀ ਲੀਤੀ ਹੋਈ ਹੈ ਜੋ ਹੁਣ ਤਕ ਮੇਰੇ ਪਾਸ ਹੈ । (ਦਰਸ਼ਨ ਕਰੋ)

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਭਾਈ ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਅਕਾਲੀ ਕੌਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਿਹੰਗ ।

ਜੇਲ ਯਾਤਰਾ ਤੋਨ ਵਾਪਸ ਆ ਕੇ ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਮਿਆਂ ਤੇ ਵੀ ਹੁੰਦੇ ਰਹੇ ਜਦੋਂ ਪੰਥ ਗੁਰੂ ਦੇ ਹੁਕਮ ਅਨੁਸਾਰ ਇਤਿਹਾਸਕ ਇਮਾਰਤਾਂ ਦੀ ਬੁਨਿਆਦ ਰਖਣ ਸਮੇਂ ਪੰਜਾਂ ਪਿਆਰਿਆਂ ਵਿੱਚ ਮੇਰੇ ਸੰਗ ਸਾਥ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਲਿਆ ਗਿਆ ।

ਅਕਾਲੀ ਕੌਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਰੁਜਹਾਨ ਮੁਢ ਤੋਂ ਹੀ ਉਪਕਾਰ ਅਨਸਰ ਵਾਲਾ ਸੀ । ਦਖਣ ਵਿੱਚ ਸ੍ਰੀ ਹਜ਼ੂਰ ਸਾਬਿ ਵਿਖੇ ਤਕੜਾ ਚਿਰ ਰਹਿਣ ਕਰਕੇ ਆਮ ਨਿਹੰਗ ਪੂਜਾਰੀਆਂ ਵਾਲੇ ਸੰਸਕਾਰ ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਬੜੀ ਬਹੁਲਤਾ ਨਾਲ ਘਰ ਕਰ ਗਏ ਹੋਏ ਸਨ, ਪਰ ਮੁੜ ਪੰਜਾਬ ਆਉਣ ਅਤੇ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਦੇ ਨਾਲ ਮੇਲ ਜੋਲ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਅਤੇ ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਪੰਚ ਖਾਲਸਾ ਦੀਵਾਨ ਦੇ ਅਸੂਲਾਂ ਨਾਲ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਹੋ ਕੇ ਉਹ ਨਿਹੰਗ ਪੁਜਾਰੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਤੋਂ ਖਾਸਾ ਮੋੜਾ ਖਾ ਗਏ ਸਨ । ਫੇਰ ਵੀ ਦੋ ਚਾਰ ਗੁਰਮਤ ਅਸੂਲ ਉਹਨਾਂ ਅੰਦਰ ਨਿਹੰਗ ਪੁਜਾਰਕੀ ਸੰਸਕਾਰਾਂ ਵਾਲੇ ਗਡ ਮਡ ਹੋ ਗਏ ਸਨ ।

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਸਾਡੇ ਅੰਦਰ ਖਾਨੇਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਅਨੇਕ ਮੁਰਮਤ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਬੜਾ ਪਿਆਰ ਹੈ, ਅਤੇ ਸਦਾ ਹੀ ਰਹੇਗਾ । ਮੈਥੋਂ ਚਾਰ ਸਾਲ ਆਯੂ ਵਿੱਚ ਛੋਟੇ ਸਨ ਪਰ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਪਧਰ ਗਏ । ਅਸਾਡੀ ਵਾਰੀ ਆਉਣੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਪਾਈ ।

"ਵਾਰੀ ਆਪੋ ਆਪਣੀ ਕੋਇ ਨਾ ਬੰਧੈ ਧੀਰ ॥" ਗੁਰਵਾਕ ਅਨੁਸਾਰ ਅਸਾਨੂੰ ਸਦੜਾ ਪਰਲੋਕ ਗਮਨ ਦਾ ਨੇੜੇ ਹੀ ਆਇਆ ਖੜਾ ਹੈ ।

"ਸਭਨਾ ਸਹੁਰੇ ਵੰਞਣਾ ਸਭਿ ਮੁਕਲਾਵਣ ਹਾਰ ॥
ਨਾਨਕ ਧੰਨ ਸ਼ੋਹਾਗਣੀ ਜਿਨ ਸ਼ੁਹ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ॥"

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ

ਆਪਨੇ ਕੇਹਾ ਕਿ "ਅਕਾਲੀ ਕੋਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਬੜੇ ਆਲਮ ਬਾਅਮਲ ਸਨ। ਕੋਈ ਗੁਰਮਤ ਦਾ ਖਰੜਾ ਪਾਸ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੁੰਦਾ ਜਦ ਤਕ ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਸੇਹੀ ਨੇਹੀਂ ਸਨ ਪਾਉਂਦੇ । ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਕਥਾ ਬੜੀ ਖੋਜ ਭਰੀ ਗੁਮਤ ਗੂੜ ਭਾਵਾਂ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ । ਉਹ ਅਮਲੀ ਤੋਰ ਪਰ ਸਿੱਖੀ ਦਾ ਸਰੂਪ ਸਨ ।

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਭਾਈ ਅਰਦਮਨ ਸਿੰਘ ਜੀ (ਬਾਗੜੀਆਂ)

ਆਪਨੇ ਕੇਹਾ ਕਿ ਅਕਾਲੀ ਕੋਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਪ੍ਰਲੋਕ ਗਮਨ ਕਰ ਜਾਣ ਨਾਲ ਸਾਰੇ ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਘਾਟਾ ਪਿਆ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਛੋਟੇ ਹੁੰਦੇ ਤੋਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਜਾਣਨ ਦਾ ਸੁਭਾਗ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ ਹੈ ਜਦ ਕਿ ਉਹ ਮੇਰੇ ਪੂਜਯ ਪਿਤਾ ਜੀ ਪਾਸ ਆਇਆ ਕਰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਕੋਈ ਕੋਈ ਦਿਨ ਬਾਗੜੀਆਂ ਠਹਰਦੇ ਸੀ । ਪਿਤਾ ਜੀ ਨਾਲ ਪੰਥਕ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਤੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਮੇਰਾ ਅਕਸਰ ਕਸ਼ਮੀਰ ਆਉਣਾ ਜਾਣਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਨੇੜਿਓ ਦੇਖਣ ਦਾ ਭੀ ਅਵਸਰ ਮਿਲਿਆ। ਜਿਤਨੇ ਨੇੜਿਓ ਵੇਖਿਓ ਉਤਨੇ ਹੀ ਮਿੱਠੇ ਲਗਦੇ ਸਨ। ਉਹ ਪਿਆਰ ਤੇ ਸਨੇਹ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸਨ । ਜੋ ਸੇਵਾ ਤੇ ਪਰਉਪਕਾਰ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਸਿੰਘਾਂ ਪੁਰ ਕੀਤਾ ਹੈ ਆਪਣਾ ਨਮੂਨਾ ਆਪ ਹੀ ਸਨ । ਮੁਲਕ ਦੇ ਬਟਵਾਰੇ ਪਿਛੋਂ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਵੈਸੀ ਹੀ ਸੇਵਾ ਵਾਲਾ ਇਕ ਆਸ਼੍ਰਮ ਸੰਗਰੂਰ ਬਣਾ ਕੇ ਚਲਾਇਆ ਸੀ । ਜੋ ਮਨ-ਬਚ-ਕਰਮ ਕਰਕੇ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਪੰਥ ਦੀ ਸੇਵਾ ਸਾਰੀ ਆਯੂ ਕੀਤੀ ਹੈ ਉਹ ਇਕ ਨਮੂਨਾ ਹੈ ਜੋ ਕੋਈ ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦਿੰਦੀ ਰਹੇਗੀ।

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਵਿਯਕਤੀ ਇਕ ਪੂਰਨ ਗੁਰਸਿੱਖ ਵਾਲੀ ਸੀ । ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਜੋ ਕੋਈ ਜਿਤਨਾ ਨੇੜਿਓ ਦੇਖਦਾ ਉਤਨਾਂ ਹੀ ਅਦਭੁਤ ਤੇ ਅਮਲੀ ਜੀਵਨ ਦੇਖਕ ਬਲਿਹਾਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ। ਐਸੀਆਂ ਵਰਨਣ ਕਰਨ ਯੋਗ ਹਸਤੀਆਂ ਸੰਸਾਰ ਤੇ ਬੜੀਆਂ ਘੱਟ ਹੀ ਆਇਆ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਘਾਟਾ ਬੜੇ ਚਿਰ ਵਿਚ ਪੂਰਾ ਹੋਇਆ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਦੁਨਿਆਂ ਦੀ ਚਾਲ ਇਸੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹੈ ਅਸਥਿਰ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਅਕਾਲ ਹੀ ਸਥਿਰ ਹੈ ਉਸ ਦੇ ਹੁਕਮ ਅਗੇ ਸਿਰ ਝੁਕਾਇਆ ਹੀ ਬਣ ਆਂਵਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਤਾਂ ਸੁਰਖਰੂ ਹੋ ਕੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਕਲਗੀਆਂ ਵਾਲੇ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿੱਚ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਏ ਹਨ। ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਅਗੇ ਅਰਦਾਸ ਹੈ ਅਸਾਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪਾਇਆਂ ਪੂਰਨਿਆਂ ਪਰ ਚਲਨ ਦੀ ਸਮਰਥਾ ਬਖਸ਼ੇ ।

ਸੰਤ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕਮਾਲੀਆ ਵਾਲੇ (ਪਟਿਆਲਾ)

ਆਪਨੇ ਸ਼ਰਧਾਂਜਲੀ ਭੇਟ ਕਰਦਿਆਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਉਹ (ਅਕਾਲੀ ਜੀ) ਉਪਾਸ਼ਨਾ ਅਕਾਲ ਦੀ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਅਕਾਲ ਵਸਦਾ ਸੀ । ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪਰਚਾ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਸੀ । ੧੫ ਸਾਲ ਦਿਨ ਤੇ ਰਾਤ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨੈਣ ਤੇ ਹਥ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਛੋਹ ਲੈਂਦੇ ਰਹੇ (ਤਤਕਰੇ ਦੀ ਰਚਨਾਂ ਵਲ ਈਸ਼ਾਰਾ ਹੈ) ਬੁਧੀ ਤੇ ਮਨ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸੀ ।

ਦੀਦਾਰ ਖਾਲਸੇ ਕਾ "ਪੂਰਨ ਜੋਤ ਘਟੈ ਮਨ ਮੈਂ ਖਾਲਸਾ ਤਾਂਹਿ ਨਖਾਲਸ ਜ਼ਾਨੋਂ" ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਹੋਠ ਹਰ ਵੇਲੇ ਫਰਕਦੇ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ "ਨਾਨਕ ਗੁਰੂ ਦਾ ਸਿੱਖ ਹਾਂ ਮੈਂ ਜਾਨ ਵਾਰਨੀ ਲੋੜਵੰਦਿਆਂ ਤੋਂ" ਦੇ ਮੁਤਾਬਕ ਉਹਨਾਂ ਸਚ ਮੁਚ ਜਾਂਨ ਲੋੜਵੰਦਿਆਂ ਤੋਂ ਵਾਰ ਦਿੱਤੀ ।

ਸੰਤ ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ ਜੀ ਡਨਾਂ ਮੁਜਫਰਾਬਾਦ ਕਸ਼ਮੀਰ

ਮੈਂ ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਦੇ ਬਣਾਏ ਸਕੂਲ ਤੇ ਬੋਰਡਿੰਗਹੋਸ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਆਸ਼੍ਰਮ ਚਕਾਰ ਦਾ ਇਕ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸਾਂ। ਇਕ ਦਫਾ ਸਰਦੀ ਦੀ ਰੁਤੇ ਬਰਫ ਪੈ ਗਈ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਡਿਉਟੀ ਲਗਾਈ ਲੰਗਰ ਵਿਚ ਭਾਂਡਿਆਂ ਦੀ ਅਤੇ ਕੇਹਾ ਸੇਵਾ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਕਰਨ ਹਫਤਾ ਹਫਤਾ। ਭਾਂਡੇ ਛਡਿ ਕੇ ਮੈਂ ਚਲਾ ਗਿਆ, ਫਿਰ ਮੁੜ ਲੰਗਰ ਵਿਚ ਆਇਆ ਤਾਂ ਕੀ ਦੇਖਦਾ ਹਾਂ ਲਾਂਗਰੀ ਸੁਤਾ ਪਿਤਾ ਹੈ ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਬਰਤਨ ਸਾਫ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਹ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਦੇਖ ਅਸੀਂ ਪਗਰ ਗਏ ਤੇ ਅਗੇ ਹੋ ਕੇ ਸੇਵਾ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀ ਅਤੇ ਹਥ ਅਗੇ ਵਧਾਏ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਕੰਨ ਪਕੜ ਕਿਹਾ "ਬਚੂ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਜੀ ਸਰਦੀ ਹੈ ਜਾਕੇ ਸੋਂ ਜਾਓ ਇਹ ਸੇਵਾ ਮੈਨੂੰ ਕਰਨ ਦਿਓ" । ਉਹਨਾਂ ਸਾਰੇ ਬਰਤਨ ਆਪ ਸਾਫ ਕੀਤੇ ।

ਕਰਨਲ ਰਾਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਚਕਾਰ

ਅਕਾਲੀ ਕੌਰ ਸਿੰਘ ਵਰਗੇ ਇਨਸਾਨ ਕਦੀ ੨ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦੇ ਹਨ-ਬਚਪਨ ਤੋਂ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਉਚੇ ਸੁਚੇ ਮਨੋਹਰ ਵੀਚਾਰ ਸਨ । ਉਹ ਬੰਧਨਾਂ ਵਿਚ ਹਰਗਿਜ਼ ਪੈਂਣਾ ਨੇਂਹੀ ਸਨ ਚਾਹੁੰਦੇ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਛੋਟੀ ਉਮਰ ਤੋਂ ਹੀ ਨਿਸਚਿਤ ਈਰਾਦਾ ਬਣ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਮੈਂ ਪੰਥ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨੀ ਹੈ ।

ਆਪਦਾ ਸਾਰਾ ਜੀਵਨ ਗੁਰਮਤ ਪ੍ਰਚਾਰ ਤੇ (ਦੁਖੀਆਂ) ਅਨਾਥਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਗੁਜਰਿਆ। ਉਹ ਗੁਰਮਤ ਦੇ ਸਰੂਪ ਸਨ । ਤਿਆਰੀ ਸਨ ! ਵਿਧਿਵਾਨ ਤੇ, ਪੂਰਨ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨੀ ਸਨ । ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਸੇਵਾ ਭਾਵ ਦਾ ਆਦਰਸ਼ ਕਿਤਨਾ ਉਚਾ ਸੀ-ਬੋਰਡਿੰਗ ਵਿਚ ਬਚਿਆਂ ਲਈ ਆਪ ਗਠੜੀ ਸਿਰ ਤੇ ਰਖਕੇ ਆਟਾ ਘਰਾਟ ਤੋਂ ਪਿਹਾਣਾ ਤੇ ਲੰਗਰ ਵਿੱਚ ਜਦ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਆਪਣੀ ਆਪਣੀ ਵਾਰੀ ਤੇ ਹਾਜਰ ਨਾਂਹ ਹੋਣ ਤੇ ਲਾਂਗਰੀ ਸਿੰਘ ਸੋ ਜਾਣ ਤਾ ਚੁਪ ਚਪੀਤੇ ਬਰਤਨ ਸਾਫ ਕਰਕੇ ਰਖ ਦੇਣ। ਕੋਈ ਵੇਖ ਜਾਏ ਤੇ ਆਕੇ ਆਪ ਨੂੰ ਮਜਬੂਰ ਕਰੇ ਤਾਂ ਆਪਨੇ ਆਖਣਾ "ਬਚੂ ਜੀ ਤੁਸੀਂ ਥਕੇ ਹੋ ਸੋ ਜਾਓ ਇਹ ਸੇਵਾ ਮੈਨੂੰ ਕਰਨ ਦਿਓ ਮੈਂ ਨਿਕਮਾਂ ਹਾਂ, ਤੁਸੀਂ ਪੜ੍ਹਾਈ ਕਰਨੀ ਹੈ, ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਜਾਗਣਾ ਹੈ, ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਬਸਤਰ ਸਾਫ ਕਰਨੇ ਹਨ, ਨਿਤਨੇਮ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਕਿਸੀ ਸੇਵਾ ਨੂੰ ਹਥ ਪਾਣਾ ਤਾਂ ਫਿਰ ਉਹ ਵਿਚਾਲੇ ਨਾਂ ਛਡਣੀ ਪੂਰੀ ਕਰਕੇ ਹੀ ਸਾਹ ਲੈਂਦੇ ਸਨ। ਐਸੀ ਹੀ ਸੇਵਾ ਬੋਰਡਿੰਗ ਲਈ ਜਦ ਸਰਾਂ ਚੱਠੇ ਤੋਂ ਨਾਲੀਦਾਰ ਚਾਦਰਾਂ ਚਕਾਰ ਲੈ ਜਾਣਦੀ ਹੋਈ ਤਾਂ ਬਰਾਬਰ ਆਪਨੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨਾਲ ਚਦਰਾਂ ਢੋਈਆਂ। ਕੋਈ ਸੇਵਾ ਛਡਾਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਾ ਤਾਂ ਆਪ ਆਖਦੇ "ਇਸ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਵੀ ਅਰਥ ਲਾਣ ਦੇਓ, ਹੋਰ ਇਸ ਨੇ ਕਿਸ ਕੰਮ ਆਣਾ ਹੈ ।"

ਆਹਲੇ ਦੇ ਦੀਵਾਨ ਵਿਚ ਪੰਥ ਦੇ ਬੇਤਾਜ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਬਾਬਾ ਖੜਕ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਬਾਬਾ ਮਦਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਗਾਗਾ, ਸ. ਅਮਰ ਸਿੰਘ ਜੀ "ਸ਼ੇਰਿ ਪੰਜਾਬ" ਵਾਲੇ, ਸੰਤ ਜਵਾਲਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਹਰਖੋਵਾਲ ਆਦਿ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਅਹਿਰਾਰ ਲੀਡਰ ਅਤਾਉਲਾ ਸ਼ਾਹ ਬੁਖਾਰੀ ਵੀ ਪੁੱਜੇ ਸਨ । ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਦਾ ਵਿਆਖਿਆਨ ਸੁਣ ਕੇ ਬੁਖਾਰੀ ਜੀ ਦਾ ਰੁਮਾਲ ਹੰਝੂਆਂ ਨਾਲ ਭਿਜ ਗਿਆ । ਦੀਵਾਨ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਜਦ ਮਿਲੇ ਤਾਂ ਬੁਖਾਰੀ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਘੁੱਟ ਕੇ ਜਫੀ ਪਾਈ ਤੇ ਫਿਰ ਲੈਕਚਰ ਵਿਚ ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਨੂੰ "ਰੱਬ ਦਾ ਫਰਿਸ਼ਤਾ" ਕਹਿ ਕੇ ਸਤਿਕਾਰਿਆ ।

ਗੁਜਰਾਵਾਲੇ ਸ੍ਰੀ ਮਾਨ ਸਮਤ ਬਾਬਾ ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਲੀਬੇਗ ਵਾਲੇ ਮਹਾਂਪੁਰਸ਼ ਹਰ ਸਾਲ ਘਰਜਾਖ ਯਤੀਮਖਾਨੇ ਵਿਚ ਅਖੰਡ ਪਾਠਾਂ ਦਾ ਪਰਵਾਹ ਚਲੌਂਦੋ ਸਨ। ਇਕ ਸਮਾਗਮ ਤੇ ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਨੇ ਵੀ ਦੀਦਾਰੇ ਦਿਤੇ। ਦਾਸ ਵੀ ਉਥੇ ਸੀ। ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਦੇ ਮੁਖ ਵਾਕ ਦੀ ਕੱਥਾ ਕੀਤੀ ਤੇ ਨਿਰਣਾ ਕਰ ਦਿਤਾ ਕਿ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿੱਚ "ਸੰਤ" ਪਦ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਤੋਂ ਧੁਰੋਂ ਆਏ "ਗੁਰੂ ਅਵਤਾਰ' ਸਰੂਪਾਂ ਲਈ ਹੀ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਇਹ ਪਦ ਅਵਾਮ ਲਈ ਵਰਤਣਾ ਗੁਰਮਤ ਦੀ ਵਿਰੋਧਤਾ ਹੈ ।

ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਪਾਸੋਂ ਸੰਤਡੰਮ ਦਾ ਭੁਲੇਖਾ ਕਰਕੇ ਕੋਈ ਗੁਰਮੰਤ੍ਰ ਜਾਂ ਨਾਮ ਦੀ ਯਾਚਨਾ ਕਰਦਾ ਤਾਂ ਆਪ ਬੜੇ ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਸਮਝਾ ਬੁਝਾ ਦਿੰਦੇ ਤੇ ਕਹਿੰਦੇ ਕਿ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ, ਗੁਰਮੰਤ੍ਰ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਦਾ ਰੂਪ ਪੰਜ ਪਿਆਰੇ ਹੀ ਦੇ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਪਾਸੋਂ ਗੁਰੂ ਦਸਮ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ ਨੇ ਆਪ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪਾਨ ਕੀਤਾ ਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਧਾਰੀ ਗੁਰੂ (ਪੰਜ ਪਿਆਰਿਆਂ) ਪਾਸੋਂ ਗੁਰਮੰਤ੍ਰ ਲੀਤਾ ਸੀ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਰਾਏ ਤੋਂ "ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ" ਸਜੇ ਤੇ ਫਿਰ ਉਹ ਆਪ ਪੰਜ ਪਿਆਰਿਆਂ ਨਾਲ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਕੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਸੰਚਾਰ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਅਤੇ ਗੁਰਮੰਤ੍ਰ ਦਿੰਦੇ ਰਹੇ। ਸੋ ਵੀਰ ਭੁਲੇਖਾ ਨਾ ਖਾਓ ਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪਾਨ ਕਰਕੇ ਪੰਜ ਪਿਆਰਿਆਂ ਪਾਸੋਂ ਗੁਰਮੰਤ੍ਰ ਲਵੋ । ਯਾਦ ਰੱਖੋ, ਸਿੰਘ ਵਿਚ ਕੋਈ ਦੇਹਧਾਰੀ ਗੁਰੂ ਨਹੀਂ ਹੈ । ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਪੰਜ ਪਿਆਰੇ ਗੁਰੂ ਕਾ ਰੂਪ ਹਨ ਤੇ ਗੁਰਮੰਤ੍ਰ ਦੇਣ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰੀ ਹਨ ।

ਕੋਈ ਮੱਥਾ ਟੇਕਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਾ ਸੀ ਤਾਂ ਆਪ ਅਗੋਂ ਨਿਉਂ ਕੇ ਫੜ ਲੈਂਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਤਾੜਨਾ ਕਰਕੇ ਆਖਦੇ ਕਿ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ! ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਫਤੇਹ ਬੁਲਾਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਹੈ, ਕਿਸੇ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਮੱਥੇ ਟੇਕਣ ਦਾ ਨਹੀਂ ।

ਮੌਲਵੀ ਮਹਮਦ ਯੂਸਫ (ਚਕਾਰ ਕਸ਼ਮੀਰ)

"ਮਰਨੇ ਵਾਲੇ ਦਰਹਕੀਕਤ ਸੇ ਜੁਦਾ ਹੋਤੇ ਹੈਂ" ਵੁਹ ਏਕ ਫਰਿਸ਼ਤਾ ਥਾ, ਔਲੀਆ ਥਾ। ਮੇਰੇ ਸਾਮਨੇ ਏਕਨੇ ਆ ਕੇ ਉਨਕੋ ਫਜ਼ੂਲ ਸੀ ਬਾਤ ਕਹੀ । ਵੁਹ ਫਰਿਸ਼ਤੇ ਹੰਸਤੇ ਰੇਹੇ । ਵੁਹ ਸ਼ਰਮਿੰਦਾ ਹੋਕਰ ਪਾਉ ਪੜਾ ਔਰ ਕਹਾ ਮਾਫ ਕਰੋ। ਵਾਹ ਅਕਾਲੀ ਕੋਰ ਸਿੰਘ ਕਿਤਨਾਂ ਨੇਕ ਇਨਸਾਨ ਥਾ ।

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਮੇਰੇ ਪਰ ਇਸ ਵਾਕਿਆ ਕਾ ਬਹੁਤ ਅਸਰ ਹੁਆ। ਉਨਕਾ ਇਖਲਾਕ ਨਿਹਾਇਤ ਬਲੰਦ ਥਾ। ਤਬਸੇ ਮੈਂ ਉਨਕੋ ਅਲੀਆ ਸਮਝਤਾ ਹੂੰ । ਇਤਨਾ ਉਮਦਾ ਇਨਸਾਨ ਖਾਲਕ ਨੇ ਪੈਦਾ ਕੀਆ। ਵੁਹ ਸਿਖੋਂ ਕੀ ਸ਼ਾਨ ਥਾ। ਮੈਂ ਸਮਝਤਾ ਹੂੰ ਵੋਹੀ ਨਮੂਨੇ' ਕਾ ਸਿਖ ਥਾ ।

ਵੁਹ ਫਰਕ ਨਹੀਂ ਜਾਨਤੇ ਥੇ। ਚਕਾਰ ਵ ਕਸ਼ਮੀਰ ਨਿਵਾਸੀਓਂ ਕੀ ਜੋ ਖਿਦਮਤ ਉਨੋ ਨੇ ਕੀ ਵੁਹ ਕੋਈ ਔਰ ਸ਼ਖਸ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਤਾ ਥਾ । ਲੇਕਿਨ ਫਿਰ ਬੀ ਵੁਹ ਨੇਕ ਦਿਲ ਇੰਨਸਾਨ ਕਬੀ ਅਪਨੀ ਜਬਾਨ ਸੇ ਇਸ ਕਾ ਫਖਰ ਨਹੀਂ ਕਰਤੇ ਥੇ ਔਰ ਨਾਂਹ ਕਿਸੀ ਔਰ ਸੇ ਆਪਨੀ ਤਾਰੀਫ ਸੁਨ ਕਰ ਖੁਸ਼ ਹੋਤੇ ਥੇ । ਐਸੀ ਨੇਕ ਰੂਹ ਕੋ ਹਮਾਰਾ ਹਮੇਸ਼ਾ ਸਲਾਮ ਹੈ ।

ਪੰਡਤ ਦੀਨਾ ਨਾਥ ਫੋਤੋਦਾਰ (ਆਪ ਜੀ ਬੀਏ-ਬੀ ਟੀ, ਐਲ ਐਲ ਬੀ ਵਕੀਲ ਹਾਈਕੋਰਟ ਕਸ਼ਮੀਰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਆਸ਼੍ਰਮ ਚਕਾਰ ਦੇ ਹਾਈ ਸਕੂਲ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਹੈਡਮਾਸਟਰ ਸਨ)।

'ਜਬ ਮੈਂ ਨੇ ਯਿਹ ਮਾਲੂਮ ਕੀਆ ਕਿ ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਨੇ' ਯਿਹ ਬੋਰਡਿੰਗ ਹਾਊਸ ਕਿਸ ਤਰਹ ਸੇ ਰਕਮ ਜਮਾਂ ਕਰਕੇ ਬਨਾਯਾ ਹੈ, ਔਰ ਵੁਹ ਕਿਸ ਜਾਨਫਸਾਨੀ ਸੇ ਇਸ ਕਾ ਇੰਤਜਾਮ ਕਰਤੇ ਹੈ ਤੋਂ ਮੇਰੇ ਦਿਲ ਮੈਂ ਇਸ ਲੀਡਰ ਕੇ ਲੀਏ ਬੜੀ ਕਦਰ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਈ । ਵੁਹ ਹਰ ਬਾਤ ਮੈਂ ਕਹਤੇ ਥੇ ਯਿਹ ਸਬ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਕੀ ਕਿਰਪਾ ਹੈ ਨਹੀਂ ਤੋ ਮੇਰੇ ਜੈਸਾ ਮਾਮੂਲੀ ਆਦਮੀ ਕਿਆ ਕੁਛ ਕਰਨੇ ਕੇ ਕਾਬਲ ਹੈ ।"

"ਚਕਾਰ ਦਾ ਤਾਲੀਮੀਂ ਦਰਸਗਾਹ ਇਸ ਬਾਤ ਦਾ ਜਿੰਦਾ ਸਬੂਤ ਥਾ, ਕਿ ਅਕਾਲੀ ਕੌਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਇਸ ਪਸਮਾਂਦਾ ਇਲਾਕਾ ਕੇ ਤਮਾਮ ਲੋਗੋ' ਕੇ ਲੀਏ ਬਿਲਾ ਲਿਹਾਜ ਮਜਬੋਮਿਲਤ ਬੇਲੋਸ ਖਿਦਮਤ ਅੰਜਾਮ ਦੇ ਰੇਹੇ ਥੇ । ਵੁਹ ਹਰ ਤਾਲਬ ਇਲਮਕੋ ਚਾਹੇ ਵੁਹ ਕਿਸੀ ਅਕੀਦੇ ਸੇ ਤੁਅੱਲਕ ਰਖਤਾ ਥਾ ਸਿਰਫ ਦੋ ਰੁਪਿਆ ਮਾਂਹਵਾਰ ਅਦਾ ਕਰਨੇਂ ਪਰ ਪੂਰੇ ਮਹੀਨੇ ਕੀ ਰੋਟੀ ਬੋਰਡਿੰਗ ਕੇ ਕਿਚਨ ਸੇ ਖਾਇਆ ਕਰਤਾ ਥਾ" ।

"ਹਕੀਕਤ ਮੈਂ ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਏਕ ਲੀਡਰ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਮਹਿਨੇ ਮੈਂ ਏਕ ਬੜੇ ਸਾਧੂ ਮਹਾਤਮਾ ਥੇ। ਔਰ ਖੁਦਾ ਤਰਸ ਲੋਗੋਂ ਕੀ ਤਰਹ ਸਿਰਫ ਸੇਵਾ ਧਰਮ ਕੋ ਉਤਮ ਧਰਮ ਸਮਝਤੇ ਥੇ । ਉਨਕੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਹਿੰਦੂ, ਮੁਸਲਮਾਨ, ਸਿਖ,

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਈਸਾਈ ਸਭ ਏਕ ਥੇ" ।

ਬੇਦੀ ਹਰਪਾਲ ਸਿੰਘ - ਪਟਿਆਲਾ

ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਸਿਖ ਦੀ ਵਿਯਖਿਆ ਕੀਤੀ ਮੂਰਤ ਸਨ । ਸਚਾ ਪੰਥ ਸੇਵਕ ਅਕਾਲੀ ਕੋਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਹੋਣ ਦਾ ਫਖਰ ਹੈ । ਪਰਉਪਕਾਰੀ ਜੀਵਨ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਆਪ ਸਦਾ ਮੁਸਕਰਾਂਦੇ ਤੇ ਖੇੜੇ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ । ਬਚਪਨ, ਜਵਾਨੀ ਤੇ ਬੁਢੇਪੇ ਵਿਚ ਆਪ ਇਕ ਜੈਸੇ ਸੁੰਦਰ ਰਹੇ। ਆਪਣੀ ਕਰਣੀ ਕਰਕੇ ਅਪਣੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪੂਰਨ ਗੁਰਸਿਖ ਸਨ । ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਭਰੇ ਭਾਂਡੇ ਵਰਗੀ ਸੀ । ਐਸੇ ਨੇਕ ਔਰ ਪਾਕ ਸਿ਼ਖ ਦਾ ਜੀਵਨ ਅਸਾਡੇ ਲਈ ਆਦਰਸ਼ ਬਣੇ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਵੀ ਲੋਕ ਸੁਖੀ ਪਰਲੋਕ ਸੁਹੇਲੇ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ।

ਸ. ਪ੍ਰੇਮ ਸਿੰਘ ਪਿਸ਼ਾਵਰ (ਪਾਕਿਸਤਾਨ)

ਅਜੇ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਲਹਿਰ ਭੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਚਲੀ ਕਿ ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਨੇ ਪਿਸ਼ਾਵਰ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਸਰਹਦੀ ਇਲਾਕੇ ਦਾ ਦੌਰਾ ਕੀਤਾ ਤੇ ਗੁਰਸਿਖੀ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ। ਇਸੀ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦਾ ਸਦਕਾ ਪਹਿਲੇ ਮੇਰੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਜੋ ਲਾਲਾ ਜਗਨ ਨਾਥ ਜੀ ਸਨ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਾਸੋਂ ਹੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਪਾਨ ਕਰਕੇ ਤਿਆਰ ਬਰ ਤਿਆਰ ਸਿੰਘ ਸਜੇ ਅਤੇ ਜਗਨ ਨਾਥ ਦੀ ਥਾਂ ਜਗਨ ਨਾਥ ਸਿੰਘ (ਜ਼ ਅਖਰ ਹੀ ਫਿਰ ਨਿਕਲਿਆ ਸੀ) । ਸਜ ਗਏ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਨਾਲ ਹੋਰ ਅਨੇਕ ਸਹਜਧਾਰੀ ਸਿਖ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪਾਨ ਕਰਕੇ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਤਿਆਰ ਬਰ ਤਿਆਰ ਸਿੰਘ ਸਜੇ। ਆਪਨੇ ਪਸ਼ਾਵਰ ਤੇ ਸਰਹਦੀ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿਚ ਪੂਰਨ ਗੁਰਸਿਖੀ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ ਤੇ ਅਨੇਕਾਂ ਪਰਵਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸਿਖੀ ਦੇ ਜਹਾਜ ਚੜਾਇਆ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਅਸਰ ਹੇਠ ਕਈ ਪ੍ਰੇਮੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੰਬੰਧੀਆਂ ਨੇ ਸਨਾਤਨ ਰੀਤੀ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰਨੇਂ ਚਾਹੇ ਇਹਨਾਂ ਥਾਵਾਂ ਤੋਂ ਆਪਣੀਆਂ ਸ਼ਾਦੀਆਂ ਛੋੜ ਦਿਤੀਆਂ। ਇਥੇ ਬਹੁਤ ਲੋਕ ਸਿਖੀ ਵੇਸ ਧਾਰਨੀ ਵਾਲੇ ਵੀ ਤਮਾਕੂ ਫਰੋਸ਼ ਤੇ ਕੁਠਾ ਖਾਣ ਵਾਲੇ ਸਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਿਖੀ ਗੁਰਮ੍ਰਯਾਦਾ ਦਾ ਪਤਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ । ਆਪਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੇ ਅਸਰ ਹੇਠ ਸਭਿ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਤਮਾਕੂ ਫਰੋਸ਼ੀ ਤਾਂ ਦਰਕਨਾਰ, ਛੋਹਣਾ ਵੀ ਤਿਆਗ ਦਿਤਾ ਤੇ ਕੁਠੇ ਦੀ ਥਾਂ ਝਟਕਾ ਛਕਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤਾ ।

ਆਸ਼੍ਰਮ ਦੇ ਕਮਾਂ ਲਈ ਉਹ ਪਿਸ਼ਾਵਰ ਆਉਂਦੇ ਸਨ ਤਦ ਕਈ ਵੇਰ ਸ਼ਰੀਰ ਮਸਤਾਨਾਂ ਹੋਣ ਪਰ ਬੇਨਤੀ ਕਰਨੀ ਮਹਾਰਾਜ ਠਹਰ ਜਾਓ ਪੈਰ ਨੂੰ ਦਰਦ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਹੈ (ਆਪ ਨੂੰ ਰੀਹ ਦਾ ਦਰਦ ਕਦੀ ੨ ਸਖਤ ਹੁੰਦਾ ਸੀ) ਤਾਂ ਆਪਨੇ ਉਤਰ ਦੇਣਾ ਤੇ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਆਖਣਾ "ਬਚੂ ਜੀ, ਜਾਣਾ ਜਰੂਰੀ ਹੈ ਉਹ ਇੰਤਜ਼ਾਰ ਕਰਦੇ ਹੋਣਗੇ ਮੈਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਚਕਾਰ ਪਜਣਾ ਹੈ" ਤੇ ਉਸ ਤਰਹੰ ਪੀੜਾ ਵਿਚ ਹੀ ਚਲੇ ਜਾਣਾ।

"ਧ੍ਰਿਗ ਸੇਵਾ ਬਿਨ ਹਥ ਪੈਰ" ਵਾਕ ਅਨੁਸਾਰ ਸੇਵਾ ਦਾ ਉੱਚਾ ਆਦਰਸ਼ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਇਤਨਾਂ ਘਰ ਕਰ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੀਂ ਜਾਨ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਸਨ ਤੇ ਆਖਦੇ ਸਨ "ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ" ਅਗਰ ਸੇਵਾ ਵਿੱਚ ਸਿਖ ਦਾ ਸਰੀਰ ਲਗ ਜਾਏ ਤਾਂ ਉਸਦੇ ਉਤਮ ਭਾਗ ਹਨ ।

ਸ. ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਇੰਜੀਨੀਅਰ (ਦਿਲੀਂ)

ਮੇਰਾ ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਨਾਲ ਪਿਤਾ ਪੁਤਰ ਵਾਲਾ ਪਿਆਰ ਸੀ। ਕਈ ਵਾਰ ਮੈਂ ਮਹਾਂਪੁਰਸ਼ਾਂ ਨਾਲ ਗੁਸੇ ਵੀ ਹੋ ਜਾਣਾ । ਇਥੇ ਤਕ ਕਿ ਦਫਤਰ ਵਿਚ ਵੀ ਉਹ ਆ ਜਾਂਦੇ ਤੇ ਮੇਰੇ ਕੰਨ ਖਿਚਕੇ ਮਿਠੀ ਅਵਾਜ ਨਾਲ ਕਹਿੰਦੇ, 'ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ! ਬੁਢਿਆਂ ਨਾਲ ਵੀ ਰੁਸ ਪੈਂਦੇ ਹੋ ?' ਮੈਂ ਸੰਤ ਨਹੀਂ, ਬੁਢਾ ਸਿਖ ਹਾਂ, ਵਧੇਰੇ ਗੁਸਾ ਹੈ ਮੈਨੂੰ ਮੁਆਫ ਕਰ ਦੇਵੋ"। ਅਗੇ ਮੈਂ ਸ਼ਰਮਿੰਦਾ ਹੋ ਕੇ ਪੈਰੀ ਪੈ ਜਾਣਾ । ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਦਾ ਮੈਨੂੰ ਪਿਆਰ ਸੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਅਜ ਵਿਛੋੜਾ ਦੁਖ ਦੇ ਰਿਹਾ ਹੈ ।

ਮੈਨੂੰ ਮਹਾਂਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਦੀ ਸਖਤ ਲਗਨ ਹੈ, ਮਗਰ ਮੈਂ ਸਚ ਆਖਦਾ ਹਾਂ ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਆਯੂ ਵਿਚ ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਜਿਹਾ ਕੋਈ ਦੂਜਾ ਮਹਾਨ ਪੁਰਖ ਨਹੀ ਤਕਿਆ । ਉਹ ਆਪਣੇ ਵਰਗੇ ਆਪ ਹੀ ਸਨ। ਪੂਰਨ ਗੁਰਸਿੱਖ, ਆਲਮ ਬਾ ਅਮਲ ਪੂਰਨ ਸੰਤ ਸਨ ।

ਫੁਟ ਨੋਟ :-

ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਦੇ ਚਲਾਣੇ ਦੀ ਖਬਰ ਇੰਜੀਨੀਅਰ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਪਟਨੋਂ ਵਿਚ ਸੁਣੀ ਤੇ ਇਕ ਦਮ ਪਟਿਆਲੇ ਪੁਜੇ । ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਦੇ ਅੰਗੀਠੇ ਉਤੇ ਕੋਈ ਦਿਨ ਜਾਕੇ ਜ਼ਾਰੋ ਜ਼ਾਰ ਰੋਂਦੇ ਰਹੇ। ਭਗੋ ਸਮੇਂ ਤਕ ਆਪ ਇਥੇ ਰਹੇ ਤੇ ਅੰਤਮ ਰਸਮਾਂ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਤੇ ਸਹਾਈ ਹੋਏ, ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਭਾਈ ਸੁਰਜਨ ਸਿੰਘ ਰਾਗੀ ਲਿਆਏ ਤੇ ਭੋਗ ਸਮੇਂ ਤਕ ਕੀਰਤਨ ਸੁਭਾ ਸ਼ਾਮ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ।

ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ ਪਦਮ ਪਟਿਆਲਾ

੬੬-੬੭ ਵਰਿਆਂ ਵਿਚ ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਨੇ 'ਬ੍ਰਹਮ-ਗਿਆਨੀ ਪਰਉਪਕਾਰ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਉਮਾਹਾ' ਦੇ ਮੁਖਵਾਕ ਅਨੁਸਾਰ ਲੋਕ-ਸੇਵਾ ਤੇ ਉਪਕਾਰ ਲਈ ਅਣਥਕ ਘਾਲਾਂ ਘਲੀਆਂ । ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਲੰਮੇ ਲੰਮੇ ਸਫਰ ਕਰਕੇ ਤੇ ਸਹਿਜ ਸੁਭਾ ਭੁਖ ਕਟਣੀ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਅੰਗ ਬਣ ਗਿਆ ਸੀ ।

ਉਜੜੇ ਹੋਏ ਕਸ਼ਮੀਰੀ ਸ਼ਰਨਾਰਥੀਆਂ ਲਈ ਜਿਤਨਾਂ ਉਹਨਾਂ ਇਕਲਿਆਂ ਨੇ ਕੰਮ ਕੀਤਾ, ਸ਼ਾਇਦ ਉਤਨਾਂ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਸੰਸਥਾ ਨੇ ਵੀ ਨ ਕੀਤਾ ਹੋਵੇ । ਹੁਣ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਇਹ ਇਛਾ ਸੀ ਕਿ ਕਸ਼ਮੀਰੀ ਸ਼ਰਨਾਰਥੀ ਬਚਿਆਂ ਲਈ ਚਕਾਰ ਵਾਂਵ ਇਕ ਆਸ਼੍ਰਮ ਖੋਲਿਆ ਜਾਵੇ ਜਿਥੇ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪਾਲਨਾਂ ਤੇ ਵਿਦਿਆ ਦਾ ਪੂਰਾ ਪੂਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਹੋਵੇ । ਇਸ ਕੰਮ ਲਈ ਉਹ ਲਗਾਤਾਰ ਖਾਮੋਸ਼ ਜਤਨ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਮਾਮੂਲੀ ਜਿਹਾ ਸਾਇਕਲ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਾਰੀ ਨਸ ਭਜ ਦਾ ਸਾਥੀ ਸੀ । ਇਸ ਕਾਰਾਂ, ਹਵਾਈ ਜਹਾਜਾਂ ਦੇ ਜਮਾਨੇ ਵਿੱਚ ਅਜੇਹੇ ਵਡੇ ਆਦਮੀਆਂ ਨੂੰ ਪਬਲਿਕ ਕੰਮਾ ਲਈ ਟੁਟੇ ਫੁਟੇ ਸਾਈਕਲਾਂ ਤੇ ਜਾਂਦੇ ਤਕਕੇ ਆਤਮਾ ਠਠੰਬਰ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇਤਨੀ ਵਡੀ ਵਿਗਿਆਨਕ ਸਾਧਨਾਂ ਦੀ ਮਾਲਕ ਸਦੀ ਅਸਲੀ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਵਡੇ ਆਦਮੀਆਂ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਕਰਨੋਂ ਵੀ ਅਸਮਰਥ ਹੈ ।

ਅਕਾਲੀ ਕੌਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਮਿਠੇ ਤੇ ਕੋਮਲ ਸੁਭਾ ਦੀ ਮਿਸਾਲ ਸ਼ਾਇਦ ਹੋਰ ਨਾ ਮਿਲ ਸਕੇ । ਉਹ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਹੀ ਹੰਸੂ ਹੰਸੂ ਕਰਕੇ ਨਿਮਰਤਾ ਨਾਲ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਗਲ ਬਾਤ ਕਰਦੇ ਸਨ ਤੇ ਕਦੀ ਉਚਾ ਨਹੀ ਸੀ ਬੋਲਦੇ ।

ਮੈਂ ਜਦੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ-ਸਮਾਚਾਰ ਦੀ ਸੰਖੇਪ ਵਿਥਿਆ ਪੁਛੀ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਈ ਵਾਰ ਟਾਲ ਦਿੱਤਾ ਫਿਰ ਕੇਵਲ ਜਨਮ ਸਾਲ ਤੇ, ਪਿਤਾ ਆਦਿ ਦਾ ਨਾਂ ਦਸਕੇ ਬਸ ਕਰ ਦਿੱਤੀ । ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਕਰਦਿਆਂ, ਆਪ ਜਦੋਂ ਵੀ ਕਿਸੇ ਬਾਲਕ, ਨੌਜੁਆਨ, ਯਾ ਬਿਰਥ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰਦੇ ਤਾਂ ਸਭ ਨੂੰ 'ਵੀਰ ਜੀ' ਕਹਿਕੇ ਹੀ ਪੁਕਾਰਦੇ । ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨਿਕਟ ਵਰਤੀ ਸਜਣ ਦਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਮਰ ਭਰ ਉਹ ਕਦੀ ਵੀ ਗੁਸੇ ਨਹੀਂ ਹੋਏ ਅਤੇ ਨਾਹੀ ਕਦੀ ਬਹੁਤਾ ਬੀਮਾਰ ਹੋਏ ।

ਅਜਿਹੀ ਸਨੁੱਖੀ ਮਨੋਹਰ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਜਿਥੇ ਕਸ਼ਮੀਰ ਲਈ ਫਖਰ ਦਾ ਕਾਰਨ ਸੀ ਉਥੇ ਪੰਜਾਬ ਹੀ ਬਲਕਿ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵੀ ਅਜਿਹੇ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨੀ ਰਿਸ਼ੀ ਸੰਤ ਉਤੇ ਜਿਤਨਾਂ ਮਾਣ ਕਰੇ ਥੋੜ੍ਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਯੁਗ ਵਿੱਚ ਸੰਤ ਤਾਂ ਹੋਰ ਵੀ ਮਿਲਦੇ ਹਨ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਰਗਾ ਸੰਤ ਸਪਾਈ, ਲੋਕ-ਸੇਵਕ, ਕੋਈ ਵਿਰਲਾ ਹੀ ਹੋਵੇਗਾ ।

(ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ ਪਦਮ)

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਟਹਿਲ ਸਿੰਘ ਨਿਹੰਗ

ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਦਾ ਮੇਲ ਮਿਲਾਪ ਮੈਨੂੰ ੧੯੨੧ ਈ. ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ। ਅਕਾਲੀ ਲਹਿਰ ਵਿਚ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸੰਗ ਸਾਥ ਕੰਮ ਕੀਤਾ। "ਬਬਰ ਅਕਾਲੀ ਦਲ" ਲਹਿਰ ਵਿਚ ਰਲ ਕੇ ਵੱਧ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਹਿਸਾ ਪਾਇਆ। ਉਹ ਬੜੇ ਨਿਡਰ ਨਿਰਭੈ ਯੋਧੇ ਸੂਰਬੀਰ ਅਕਾਲੀ ਸਨ।

੧੯੩੩ ਈ. ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਚਕਾਰ "ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਆਸ਼੍ਰਮ" ਵਿਚ ਆਪ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਲਈ ਪੁਜਾ। ਦੀਦਾਰੇ ਕੀਤੇ। ਉਥੋਂ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵੇਖ ਕੇ ਗਦ ਗਦ ਹੋ ਗਿਆ। ਸਭ ਤੋਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਗਲ ਜੋ ਮੈਂ ਤੱਕੀ ਉਹ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਜਿੱਥੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਹੋਰ ਵਿਦਿਆ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਉਥੇ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਗੁਰਮਤ ਵਿਦਿਆ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵੀ ਵੱਧ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਜਾਗਣਾ, ਫਿਰ ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਅੰਦਰ ਪੁਜਣਾ ਤੇ ਨਿਤਨੇਮ ਉਪ੍ਰੰਤ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨਾ, ਕੱਥਾ ਦੀ ਵੀਚਾਰ ਹੋਣੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਗਲਾਂ ਸਨ। ਫਿਰ ਬੱਚਿਆਂ ਪਾਸੋਂ ਵਾਰੋ ਵਾਰੀ ਨਿਤਨੇਮ ਤੇ ਕੀਰਤਨ ਅਤੇ ਅਰਦਾਸ ਕਰਾਉਣਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਸ਼ੁਭ ਕਰਮ ਅੰਨਕਰ ਜਗਾਉਣਾ ਸੀ ਤਾਂ ਕਿ ਉਹ ਗੁਰਮਰਯਾਦਾ ਦੇ ਧਾਰਨੀ ਹੋ ਕੇ ਪੂਰਨ ਖਾਲਸੇ ਬਣ ਸਕਣ।

ਉਸ ਸਾਲ ਇਕ "ਸਿੱਖ ਸਹਿਜ਼ਧਾਰੀ ਕਾਨਫ੍ਰੰਸ" ਹਰੀਪੁਰ ਫ੍ਰੰਟੀਅਰ (ਸ. ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਲੂਆ ਦੇ ਵਸਾਏ ਸ਼ਹਿਰ) ਵਿੱਚ ਹੋਈ। ਆਪ ਨੇ ਕੱਥਾ ਕਰਕੇ ਗੁਰਮਤ ਦਾ ਨਿਰੂਪਣ ਕੀਤਾ ਤੇ ਗੁਰੂ-ਡੰਮ ਨੂੰ ਭਲੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਖੰਡਨ ਕੀਤਾ। ਇਥੇ ਬੇਦੀ ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਬਹੁਤ ਅਸਰ ਰਸੂਖ ਸੀ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਲੋਕੀਂ ਸੰਤਡੰਮ ਵਿਚ ਫਸੇ ਪਏ ਸਨ। ਇਸ ਦਾ ਐਸਾ ਅਸਰ ਹੋਇਆ ਕਿ ਅਨੇਕ ਸਹਿਜਧਾਰੀ ਵੀਰਾਂ ਨੇ ਖੰਡੇ ਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪਾਨ ਕੀਤਾ ਤੇ ਗੁਰੂ-ਡੰਮ ਚੋਂ ਨਿਕਲ ਕੇ ਤਿਆਰ-ਬਰ-ਤਿਆਰ ਸਜੇ।

੧੯੪੩ ਈ. ਵਿਚ ਦਾਸ, ਆਹਲਾ ਜ਼ਿਲਾ ਗੁਜਰਾਤ, ਵਿਚ ਸੇਵਾ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤਾਂ ਸਾਲਾਨਾ ਸਮਾਗਮ ਤੇ ਆਪ ਦੇ ਦੀਦਾਰੇ ਹੋਏ। ਹਰੀਮੰਦਿਰ ਅਖੰਡ ਪਾਠ ਹੋ ਰਹੇ ਸਨ। ਗਰਮੀ ਦੀ ਰੁੱਤ ਸੀ। ਆਪ ਪਾਸੋਂ ਸੇਵਾ ਪੁੱਛੀ ਤਾਂ ਆਪਨੇ ਸਰਦਾਈ ਦੀ ਮੰਗ ਕੀਤੀ। ਭਾਈ ਦਇਆ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਦੀ ਦੇਖ ਭਾਲ ਕਰੋ ਤੇ ਸੇਵਾ ਨਿਭਾਓ। ਇਥੇ ਇਕ ਭੁਜੰਗ ਸਿੰਘ ਸੇਵਾ ਲਈ ਤਤਪਰ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ ਤਾਂ ਸੁਣਨਸਾਰ ਉਹਨੇ ਸਰਦਾਈ ਰਗੜਨੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ।

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਨੇ ਵੇਖ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਆਵਾਜ਼ ਮਾਰੀ ਤੇ ਕਿਹਾ, "ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਇਧਰ ਦਰਸ਼ਨ ਦਿਓ।" ਸਿੰਘ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਆਪ ਨੇ ਸਵਾਲ ਕੀਤਾ, "ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਆਪਨੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ ?" ਉਸਨੇ ਉਤਰ ਦਿਤਾ ਕਿ ਹੁਣ ਆਪ ਜੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰੋਗੇ ਤਾਂ ਮੈਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪਾਨ ਕਰਾਂਗਾ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਜਾਓ ਆਪਣੇ ਜੱਥੇਦਾਰ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਬੁਲਾ ਲਿਆਓ। ਮੈਂ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਆਪਨੇ ਮੇਰੇ ਦੋਵੇਂ ਕੰਨ ਫੜ ਕੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਜਦ ਤੋਂ ਮੈਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪਾਨ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿਸੇ ਬੇ-ਅੰਮ੍ਰਿਤੀਏ ਪਾਸੋਂ ਅੰਨਜਲ ਦੀ ਸੇਵਾ ਨਹੀਂ ਲਈ। ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਸਰਦੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਛਕਾ ਦੇਵੋ । ਫਿਰ ਭਾਈ ਦਇਆ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਜੋ ਤਿਆਰ-ਬਰ-ਤਿਆਰ ਸਿੰਘ ਸਨ, ਸਰਦਾਈ ਬਣਾਕੇ ਛਕਾਈ । ਜਿੱਥੇ ਉਹ ਪੂਰਨ ਬਬੇਕੀ ਸਿੰਘ ਸਨ, ਉਥੇ ਦੀਵਾਨ ਵਿਚ ਅਰਦਾਸ ਹੋ ਕੇ ਭੋਗ ਲਗੀ ਵਰਤ ਰਹੀ ਦੇਗ ਲੈ ਕੇ ਨਿਰਭੈਤਾ ਨਾਲ ਛਕ ਲੈਂਦੇ ਸਨ ਤੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦਿ ਤੇ ਕੋਈ ਸ਼ੰਕਾ ਨਹੀਂ ਸਨ ਕਰਦੇ ।

ਭਾਈ ਦਇਆ ਸਿੰਘ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਪਾਸੋਂ ਇਹ ਪੁਛ ਕਰਨ ਤੇ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਕੋਈ ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਦੀ ਗਲ ਸਮਝਾਓ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਇਕ ਨਜ਼ਰ ਭਰਕੇ ਮੇਰੇ ਵਲ ਤੱਕਿਆ ਅਤੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਮੈਂ ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਦੀ ਕੀ ਗਲ ਸਮਝਾ ਸਕਦਾ ਹਾਂ ਜਦ ਕਿ ਮੈਂ ਆਪ ਹਾਲੀਂ ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਦੇ ੳ, ਅ ਤੋਂ ਅਗੇ ਨਹੀਂ ਲੰਘਿਆ ।

ਆਹਲੇ ਦੇ ਦੀਵਾਨ ਵਿੱਚ ਪੰਥ ਦੇ ਬੇਤਾਜ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਬਾਬਾ ਖੜਕ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਬਾਬਾ ਮਦਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਗਾਗਾ, ਸ. ਅਮਰ ਸਿੰਘ ਜੀ "ਸ਼ੇਰਿ ਪੰਜਾਬ" ਵਾਲੇ, ਸੰਤ ਜਵਾਲਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਹਰਖੋਵਾਲ ਆਦਿ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਅਹਿਰਾਰ ਲੀਡਰ ਅਤਾਉਲਾ ਸ਼ਾਹ ਬੁਖਾਰੀ ਵੀ ਪੁੱਜੇ ਸਨ। ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਦਾ ਵਿਆਖਿਆਨ ਸੁਣ ਕੇ ਬੁਖਾਰੀ ਜੀ ਦਾ ਰੁਮਾਲ ਹੰਝੂਆਂ ਨਾਲ ਭਿਜ ਗਿਆ। ਦੀਵਾਨ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਜਦ ਮਿਲੇ ਤਾਂ ਬੁਖਾਰੀ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਘੁੱਟ ਕੇ ਜਫੀ ਪਾਈ ਤੇ ਫਿਰ ਲੈਕਚਰ ਵਿਚ ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਨੂੰ "ਰੱਬ ਦਾ ਫਰਿਸ਼ਤਾ" ਕਹਿ ਕੇ ਸਤਿਕਾਰਿਆ ।

ਗੁਜਰਾਵਾਲੇ ਸ੍ਰੀ ਮਾਨ ਸੰਤ ਬਾਬਾ ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਲੀਬੇਗ ਵਾਲੇ ਮਹਾਂਪੁਰਸ਼ ਹਰ ਸਾਲ ਘਰਜਾਖ ਯਤੀਮਖਾਨੇ ਵਿਚ ਅਖਡ ਪਾਠਾਂ ਦਾ ਪਰਾਹ ਚਲੌਂਦੇ ਸਨ। ਇਕ ਸਮਾਗਮ ਤੇ ਅਕਾਲੀ ਜੇ ਵੀ ਦੀਦਾਰੇ ਦਿਤੇ । ਦਾਸ ਵੀ ਉਥੇ ਸੀ। ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਅੰਮ੍ਰਿਥ ਵੇਲੇ ਦੇ ਮੁਖ ਵਾਕ ਦੀ ਕੱਥਾ ਕੀਤੀ ਤੇ ਨਿਰਣਾ ਕਰ ਦਿਤਾ ਕਿ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ "ਸੰਤ" ਪਦ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਤੋਂ ਧੁਰੋਂ ਆਏ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

"ਗੁਰੂ ਅਵਤਾਰ" ਸਰੂਪਾਂ ਲਈ ਹੀ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ; ਇਹ ਪਦ ਅਵਾਮ ਲਈ ਵਰਤਣਾ ਗੁਰਮਤ ਦੀ ਵਿਰੋਧਤਾ ਹੈ।

ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਪਾਸੋਂ ਸੰਤਡੰਮ ਦਾ ਭੁਲੇਕਾ ਕਰਕੇ ਕੋਈ ਗੁਰਮੰਤ੍ਰ ਜਾਂ ਨਾਮ ਦੀ ਯਾਚਨਾ ਕਰਦਾ ਤਾਂ ਆਪ ਬੜੇ ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਸਮਝਾ ਬੁਝਾ ਦਿੰਦੇ ਤੇ ਕਹਿੰਦੇ ਕਿ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ, ਗੁਰਮੰਤ੍ਰ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਦਾ ਰੂਪ ਪੰਜ ਪਿਆਰੇ ਹੀ ਦੇ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਪਾਸੋਂ ਗੁਰੂ ਦਸਮ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ ਨੇ ਆਪ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪਾਨ ਕੀਤਾ ਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਧਾਰੀ ਗੁਰੂ (ਪੰਜ ਪਿਆਰਿਆਂ) ਪਾਸੋਂ ਗੁਰਮੰਤ੍ਰ ਲੀਤਾ ਸੀ ਅਤੇ ਗੁਰ ਗੋਬਿੰਦ ਰਾਇ ਤੋਂ "ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ" ਸਜੇ ਤੇ ਫਿਰ ਉਹ ਆਪ ਪੰਜ ਪਿਆਰਿਆਂ ਨਾਲ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਕੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਸੰਚਾਰ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਅਤੇ ਗੁਰਮੰਤ੍ਰ ਦਿੰਦੇ ਰਹੇ। ਸੋ ਵੀਰ ਭੁਲੇਖਾ ਨਾ ਖਾਓ ਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪਾਨ ਕਰਕੇ ਪੰਜ ਪਿਆਰਿਆਂ ਪਾਸੋਂ ਗੁਰਮੰਤ੍ਰ ਲਵੋ । ਯਾਦ ਰੱਖੋ, ਸਿੰਘ ਵਿਚ ਕੋਈ ਦੇਹਧਾਰੀ ਗੁਰੂ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਪੰਜ ਪਿਆਰੇ ਗੁਰੂ ਕਾ ਰੂਪ ਹਨ ਤੇ ਗੁਰਮੰਤ੍ਰ ਦੇਣ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰੀ ਹਨ।

ਕੋਈ ਮੱਥਾ ਟੇਕਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਾ ਸੀ ਤਾਂ ਆਪ ਅਗੇ ਨਿਉਂ ਕੇ ਫੜ ਲੈਂਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਤਾੜਨਾ ਕਰਕੇ ਆਖਦੇ ਕਿ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ! ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਫਤੇਹ ਬੁਲਾਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਹੈ, ਕਿਸੇ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਮੱਥੇ ਟੇਕਣ ਦਾ ਨਹੀਂ । ਸਿੱਖ ਦਾ ਮੱਥਾ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ (ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਜੀ ਮਾਨੀਓ ਪ੍ਰਗਟ ਗੁਰਾਂ ਕੀ ਦੇਹ) ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਅਗੇ ਨਿਉਣਾ ਗੁਰਮਤ ਦੇ ਉਲਟ ਹੈ ਤੇ ਦੋਵੇਂ ਤਨਖਾਹ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰੀ ਹਨ। ਸਿੰਘ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਮਿਲੇ ਤਾਂ ਗਜ ਕੇ ਬੁਲਾਏ-ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕਾ ਖਾਲਸਾ, ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤੇ।

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਇੱਕ ਸ਼ਰਧਾ ਭਰੀ ਚਿੱਠੀ

ਇਹ ਚਿੱਠੀ ਇਕ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਜੋ ਕਿ ਗੁਰਦਵਾਰਾ ਚਸ਼ਮਾ ਸਾਹਿਬ, ਸੁਲਤਾਨਪੁਰ, ਜਿਲ੍ਹਾ ਅਫਗਾਨਿਸਤਾਨ, ਗੁਰਦਵਾਰੇ ਤੇ ਲੰਗਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ ਸੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਾਮ ਸੇਵਾਦਾਰ ਬਹਾਦਰ ਸਿੰਘ ਹੈ, ਨੇ ਭੇਜੀ ਸੀ ਸ੍ਰੀਮਾਨ ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਵੱਲ ੧੩ ਨਵੰਬਰ, ੧੯੫੨ ਨੂੰ। ਇਹ ਬਹੁਤ ਹੀ ਪ੍ਰੇਮ ਤੇ ਸ਼ਰਧਾ ਭਰੀ ਹੈ। ਸਾਰਾ ਮਜ਼ਮੂਨ ਤਾਂ ਲਿਖਣ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਲੰਬਾ ਹੋ ਜਾਏਗਾ। ਸੋ ਨਮੂਨੇ ਮਾਤਰ ਕੁਝ ਕੁਝ ਵਿਚੋਂ ਦਿੰਦਾ ਹਾਂ। ਉਹ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਜਿਸ ਤੋਂ ਅਨੁਭਵ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਤਨੇ ਦੂਰ-ਦਗਜ਼ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਯਾਦ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਚਿੱਠੀ ਦਾ ਸਿਰਲੇਖ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ :-

"ਸ੍ਰੀਮਾਨ ਸਰਬ ਉਪਨਾ ਯੋਗ, ਸੰਤ ਸਾਹਿਬ, ਦਿਦਿਅਵਾਨ ਕਵੀ, ਗਿਆਨੀ ਸਾਹਿਬ, ਪਰਉਪਕਾਰੀ, ਉਸਤਾਦ ਸਾਹਿਬ, ਸਿਰਤਾਜ ਸੂਰਜਵਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਮਾਨ, ਚੰਦਰਮਾਵਤ ਸੀਤਲਵਾਨ, ਗਿਆਨਵਾਨ, ਧੀਰਜਵਾਨ, ਪੰਥ ਰਤਨ, ਸ੍ਰੋਮਣੀ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਅਕਾਲੀ ਪੰਥ ਦੇ ਸਿਤਾਰੇ, ਹਰਿ ਮਨ ਪਿਆਰੇ, ਕੌਮ ਦੇ ਚਮਕਦੇ ਸਤਾਰੇ, ਸੰਤ ਸਾਹਿਬ ਜੀ, ਅਕਾਲੀ ਕੌਰ ਸਿੰਘ ਨਿਹੰਗ ਸਾਹਿਬ ਸੀ।" "ਉਪਰੰਤ ਇਕ ਲੇਖ ਆਪਦਾ ਸਾਵਣ ਸੰਮਤ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ੪੮੩, ਸੰਮਤ ਬਿਕਾਰਮੀ ੨੦੦੯ ਸੰਨ ੧੯੫੨ ਜੁਲਾਈ ਦੀ ੩੧ ਨੰ. ੨੭ ਖਾਲਸਾ ਸਮਾਚਾਰ ਹਫਤਾਵਾਰੀ ਅਖਬਾਰ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਖੇ ਪੜ੍ਹਿਆ। ਤੁਸਾਂ ਕੁਝ ਅਪਣਾ ਪਤਾ ਕਦੀ ਵੀ ਨਹੀਂ ਲਿਖਿਆ। ਤੁਸੀਂ ਅਸਾਡੇ ਸਿਰਤਾਜ ਹੋ। ਆਪਦਾ ਲੇਖ ਪੜ੍ਹ ਕਰ ਖੁਸ਼ੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ। ਮੈਂ ਆਪ ਦਾ ਉਹੀ ਤਾਬਿਆਦਾਰ, ਟਹਿਲੀਆ ਸੇਵਾਦਾਰ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਆਪ ਨੇ ਲਾਲਪੁਰੇ ਦੀ ਧਰਮਸਾਲ ਵਿਖੇ ਪੜ੍ਹਾਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਖਾਲਸਾ ਉਪਦੇਸ਼ਕ (ਘਰਜਾਖ) ਯਤੀਮਖਾਨਾ, ਗੁਜਰਾਂਵਾਲਾ, ਪੰਜਾਬ, ਵਿਖੇ ਤੁਹਾਡੀ ਰਾਹੀਂ ਬੈਠਾ ਸੀ। ਵਿਦਿਆ ਪੜ੍ਹਨੇ ਲਈ ਤੁਹਾਡਾ ਪਰਉਪਕਾਰ ਬੇਅੰਤ ਹੈ। ਉਪਰੰਤ ਆਪ ਦੀ ਕਿਤਨੀ ਉਪਮਾ ਕਰੀਏ, ਅਤਿਅੰਤ ਧੰਨਵਾਦ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਗੁਰਮੁਖੀ ਵਿਦਿਆ ਜੋ ਤੁਹਾਡੀ ਮਾਰਫਤ ਪੜ੍ਹੀ ਹੈ ਇਸ ਬਦਲੇ ਅਤੀ ਧੰਨਵਾਦ ਹੈ। ਬਸ ਤੁਹਾਡੇ ਦਰਸ਼ਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ, ਚਿਰ ਬਹੁਤ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਆਦਿ ਇਸ ਕਿਸਮ ਦੀਆਂ ਅਨੇਕਾਂ ਪੱਤਰਕਾਂ ਆਪ ਵੱਲ ਆਉਂਦੀਆਂ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਆਪ ਦਾ ਸਤਕਾਰ ਤੇ ਪਿਆਰ ਅਤੇ ਗੁਰਮਤ ਬਾਰੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਲਿਖਿਆ ਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਉਹ ਬਿਆਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ।

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਚੀਫ ਖਾਲਸਾ ਦੀਵਾਨ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਤੇ ਅਕਾਲੀ ਜੀ

ਆਪ ਸ਼ਰਨਾਰਥੀਆਂ ਦੀਆਂ ਤਕਲੀਫਾਂ ਦੂਰ ਕਰਨ ਲਈ ਹਰ ਮੁਸ਼ਕਲ ਯਤਨ ਕਰਦੇ। ਇਹਨਾਂ ਲਈ ਹਰ ਇਕ ਸਭਾ ਸੁਸਾਇਟੀ ਦੇ ਤਰਲੇ ਲੈ ਲੈ ਅਪੀਲਾਂ ਕਰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਮਦਦ ਦਾ ਸਾਮਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਸਕੇ। ਚੀਫ਼ ਖ਼ਾਲਸਾ ਦੀਵਾਨ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਨੇ ਆਪ ਦਾ ਹੱਥ ਵਟਇਆ ਜੈਸਾ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਇਸ ਚਿੱਠੀ ਤੋਂ ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ ਜੋ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਆਪ ਜੀ ਕੁਰਛੇਤਰ ਸ਼ਰਨਾਰਥੀਆਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ ।

ਨਕਲ ਚਿੱਠੀ ਨੰ : ੧੬੬੨ ਤਾਰੀਖ ੨੭-੪-੧੯੪੮

ਸੇਵਾ ਵਿਖੇ,

ਸ੍ਰੀਮਾਨ ਅਕਾਲੀ ਕੌਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਾਹਿਬ,

ਕੁਰਛੇਤਰ ।

ਪਰਮ ਕਿਰਪਾਲੂ ਜੀ,

ਆਪ ਦਾ ੨੩ ਅਪ੍ਰੈ, ੧੯੪੮, ਦਾ ਪੱਤਰ ਪੁਜਾ। ਉਤਰ ਵਿਚ ਬਿਨੈ ਹੈ ਕਿ ਆਪਦੀ ਇਛਾ ਅਨੁਸਾਰ ਦੀਵਾਨ ਵੱਲੋਂ ੫੦੦ ਕੰਗੇ ੫੦੦ ਕੜੇ, ੫੦੦ ਕਿਰਪਾਨਾਂ ਤੇ ੫੦੦ ਕਛਹਿਰੇ ਅਤੇ ਦੋ ਸੌ ਦਸਤਾਰਿਆਂ ਲਈ ਕਪੜਾ ਮਾਸਟਰ ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਸੁਪਰੰਟੰਡੰਟ ਪਰਚਾਰਕ ਦੀ ਹੱਥੀ ਆਪ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸੇ ਬਿਨੈ ਪੱਤਰ ਦੇ ਪੁੱਜਣ ਤਕ ਸਾਰਾ ਸਾਮਾਨ ਮਿਲ ਗਿਆ ਹੋਵੇਗਾ । ਕਿਰਪਾ ਕਰਕੇ ਸਾਰੀ ਸੇਵਾ ਦੀ ਰਿਪੋਰਟ ਲਿਖਦੇ ਰਹਿਣਾ ਤਾਂ ਕਿ ਅਖਬਾਰ ਦੁਵਾਰਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋ ਸਕਣ ।

ਹੋਰ ਕੋਈ ਸੇਵਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਆਗਿਆ ਕਰ ਘੱਲਣੀ ।

ਦਾਸ ਸੰਤ ਸਿੰਘ

ਔਨ : ਸਕੱਤਰ ਚੀਫ ਖਾਲਸਾ ਦੀਵਾਨ ।

ਨੋਟ :- ਇਸ ਸਮਾਨ ਦੀ ਕੁਰਛੇਤਰ ਪਤਿਤ ਸਜਨਾਂ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਪਾਨ ਕਰਾਕੇ ਪਵਿਤ੍ਰ ਕਰਨ ਸਮੇਂ ਆਪ ਨੇ ਮੰਗ ਕੀਤੀ ਸੀ । ਇਸ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਅੰਦਰ ਆ ਚੁਕਾ ਹੈ ।

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਇਥੇ ਹੀ ਬੱਸ ਨਹੀਂ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਪਾਨ ਕਰਵਾਕੇ ਫਿਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਉਜੜੇ ਪੁਜੜੇ ਸ਼ਰਨਾਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਰਹਿਤ ਮਰਯਾਦਾ ਰੱਖਣ ਹਿੱਤ ਗੁਟਕੇ, ਕੰਘੇ, ਕਿਰਪਾਨਾਂ ਤੇ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੇ ਪਾਰਸਲ ਭਿਜਵਾਂਦੇ ਸਨ। ਆਪ ਨੇ ਇਕ ਪੱਤਰ ਮਿਤੀ ੧੨-੨-੧੯੪੯ ਨੂੰ ਚੀਫ ਖਾਲਸਾ ਦੀਵਾਨ ਨੂੰ ਘੱਲਿਆ ਤਾਂ ਇਕ ਪਾਰਸਲ ਮਿਤੀ ੧੮-੨-੧੯੪੯ ਨੂੰ ਚੀਫ ਖਾਲਸਾ ਦੀਵਾਨ ਵਲੋਂ ਪੁਜਾ ਜੋ ਇਹ ਸੀ :-

੫੦ ਗੁਟਕੇ ਨਿਤਨੇਮ	੫੦ ਗੁਟਕੇ ਸੁਖਮਨੀ ਸਾਹਿਬ ਜੀ
੭੫ ਕੰਘੇ ਚਿਕਣੀ	੭੫ ਕਿਰਪਾਨਾਂ
੫੦ ਕੜੇ ਛੋਟੇ ਵੱਡੇ	੧ ਬਿਜੇ ਸਿੰਘ ਪੁਸਤਕ
੧ ਸੁੰਦਰੀ	੧ ਸੁੰਦਰ ਗੁਟਕਾ ਉਰਦੂ
੧ ਗੁਰਮਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਭਾਗ ਸੰਸਕਾਰ।	੧ ਸਿਖੀ ਮਾਰਗ
੧ ਸਿੱਖੀ ਕਿਸ ਨੂੰ ਆਖਦੇ ਹਨ।	੩ ਟਰੈਕਟ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਦੇ ।

ਚੀਫ ਖਾਲਸਾ ਦੀਵਾਨ ਦੀ ਇਕ ਚਿੱਠ ਦੀ ਨਕਲ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ ਜਿਸ ਤੋਂ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਕਿ ਆਪ ਵਿਚ ਉਜੜੇ ਪੁਜੜੇ ਸਜਨਾਂ ਨੂੰ ਮੁੜ ਵਸਾਉਣ ਲਈ ਕਿਤਨਾਂ ਉਤਸ਼ਾਹ ਸੀ । ਚਕਤਾਰਾ ਕੈਂਪ ਤੋਂ ਲਿਖੀ ਚਿਠੀ ਨੰ. : ੬੧੬੧, ਤਰੀਕ ੨੧-੧੦-੧੯੪੯ ਦੀ ਹੈ :-

ਸੇਵਾ ਵਿਖੇ,

ਅਕਾਲੀ ਕੌਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਿਹੰਗ

ਚਕਰਾਤਾਂ ਕੈਂਪ ।

ਪਰਮ ਕਿਰਪਾਲੂ ਜੀ,

ਆਪ ਦਾ ਕਿਰਪਾ ਪੱਤਰ ਤਰੀਕ ੧੩-੧੦-੪੯ ਪਹੁੰਚਾ ਜਿਸ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਚਿਤ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਹੀ ਖੇਦ ਹੋਇਆ ਕਿ ਦਸਮੇਸ਼ ਪਿਤਾ ਜੀ ਦੀਆਂ ਲਾਡਲੀਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਮੌਜੂਦਾ ਘੱਲੂਘਾਰੇ ਦੇ ਕਸ਼ਟ ਸਹਾਰਦੀਆਂ ਹੋਇਆਂ ਦਿਨ ਕਟੀ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਦੀਵਾਨ ਦੀ ਅਰਦਾਸ ਹੈ ਕਿ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਸ਼ੀਘਰ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੁਖ ਵਿਖਾਉਣ ।

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਕੈਂਪ ਵਿਚ ਜੋ ਸਿੱਖ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਪੜਾ ਲਤਾ ਆਦਿਕ ਦੇਣ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਲਈ ਹੋਈ ਹੈ ਸਰਕਾਰ ਹੀ ਇਸ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਲੋਕਲ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਸਜਨਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਕੇ ਯੋਗ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਬਾਕੀ ਦੀਵਾਨ ਵੱਲੋਂ ਹੋਰ ਜਿਸ ਜਿਸ ਸ਼ੈ ਦੀ ਲੋੜ ਹੋਵੇ ਦਾਸ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਾਜ਼ਰ ਹਨ। ਦੀਵਾਨ ਦੀ ਸੇਵਾ ਆਪ ਤੋਂ ਗੁੱਝੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ਆਪ ਸਾਰੇ ਸਮਾਚਾਰ ਤੋਂ ਵਾਕਫ਼ ਹੋ। ਆਪ ਦੀ ਤਜਵੀਜ਼ ਸੁਹਣੀ ਹੈ ਪਰ ਆਪ ਸਾਰੇ ਕੈਂਪਾਂ ਆਦਿਕਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖ ਭਾਲ ਆਏ ਹੋ ਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਕ ਵਾਕਫ਼ੀ ਰਖਦੇ ਹੋ । ਇਸ ਲਈ ਇਥੋਂ ਕਿਸੇ ਸੱਜਨ ਨੂੰ ਭੇਜ ਕੇ ਸਾਰੀ ਰਿਪੋਟ ਤਿਆਰ ਕਰਵਾਉਨ ਨਾਲੋਂ ਬਿਹਤਰ ਇਹੀ ਪਰਤੀਤ ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਿ ਆਪ ਕਿਰਪਾ ਕਰਕੇ ਸਮ੍ਹਾਚਾਰ ਰਪੋਟ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਵਿਚ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੀ ਆਪ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋ ਲਿਖਵਾ ਭੇਜੋ । ਆਪ ਦੀਵਾਨ ਦੇ ਇਕ ਸਿਰਮੌਰ ਅੰਗ ਹੋ ਤੇ ਦੀਵਾਨ ਨੂੰ ਆਪ ਜੀ ਤੇ ਹਰ ਕਿਸਮ ਦਾ ਮਾਣ ਤੇ ਫਖਰ ਹੈ ਕਿ ਆਪ ਜੈਸੇ ਕਸ਼ਟਾਂ ਦੇ ਸਮੇਂ ਆਪਣੀ ਸਰੀਰਕ ਅਵਸਥਾ ਨੂੰ ਨਾ ਤਕਦੇ ਹੋਏ ਇੰਤਨਾ ਸਫਰ ਕਰਕੇ ਸੰਗਤਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰ ਰਹੇ ਹੋ ਅਤੇ ਅਫਸਰਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲ ਮਿਲਾ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਤਕਲੀਫ ਹਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰ ਰਹੇ ਹੋ । ਸਿਆਲਾ ਸਿਰ ਤੇ ਆ ਗਿਆ ਹੈ ਹੁਣ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਸੱਜਣ ਦੇ ਦੌਰਾ ਕਰਕੇ ਰਪੋਟ ਕਰਨ ਲਈ ਸਮਾਂ ਭੀ ਬਹੁਤ ਹੀ ਥੋੜਾ ਹੈ। ਆਪ ਸਭ ਥਾਵਾਂ ਵੇਖ ਚੁਕੇ ਹੋ, ਕਿਰਪਾ ਕਰਕੇ ਆਪ ਹੀ ਸਾਰੀ ਰਪੋਟ ਤਿਆਰ ਕਰਵਾ ਭੇਜੋ ਜੋ ਦੀਵਾਨ ਦੀ ਦੀਵਾਲੀ ਦੀ ਕਮੇਟੀ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਵੀਚਾਰੀ ਜਾ ਸਕੇ ।

ਮਾਤਾ ਪਿਤਾ ਹੀਣ ਜੋ ਤੇ ਜਿਤਨੇ ਬੱਚੇ ਵੀ ਆਪ ਨੂੰ ਮਿਲਨ ਆਪ ਬੇਸ਼ੱਕ ਨਿਰ ਸੰਦੇਹ ਦੀਵਾਨ ਦੇ ਯਤੀਮਖਾਨੇ ਵਿਚ ਭੇਜਣ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰ ਦਿਓ। ਹੋਰ ਕੋਈ ਸੇਵਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਆਗਿਆ ਕਰ ਘੱਲ਼ਣਾ। ਖੇਚਲ ਲਈ ਖਿਮਾ ਬਖਸ਼ਣਾ ।

ਦਾਸ ਸੰਤ ਸਿੰਘ

ਅ : ਸਕੱਤਰ ਚ : ਖ : ਦੀਵਾਨ

ਆਪ ਨੇ ੪੭ ਦੇ ਘੱਲੂਘਾਰੇ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿਚ ਸਮਾਚਾਰ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਵਿਚ ਚੀਫ ਖਾਲਸਾ ਦੀਵਾਨ ਨੂੰ ਘੱਲੇ ਸੀ। ਚਿੱਠੀ ਤੋਂ ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ ਜੋ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ :-

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਕਵਿਤਾਵਾਂ

ਇਹ ਨਮੂਨੇ ਦੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਹਨ ਜੋ ਉਸ ਸਮੇਂ ਪੜ੍ਹੀਆਂ ਗਈਆਂ ਸਨ:-

ਆਹ !!!

੧. ਚੱਲ ਵਸਿਆ ਹਾਇ ! ਬੀਰ ਅਕਾਲੀ,
ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਸੀ ਜਿਹੜਾ ।
ਉਚੇ ਸੁੱਚੇ ਜੀਵਨ ਵਾਲਾ,
ਹੀਰੇ ਜਿਹਾ ਇਨਸਾਨ ਸੀ ਜਿਹੜਾ ।
ਸੁਹਣੇ ਮੁਖ ਤੇ ਸੁੱਚੇ ਦਿਲ ਦਾ,
ਇਕੋ ਇਕ ਨਮੂਨਾ ਸੀ ਜੋ ।
ਲੈ ਗਈ ਰਾਤ ਮੌਤ ਦੀ ਆ ਕੇ,
ਸਿੰਘ ਅਕਾਸ਼ੀ, ਸੀ ਜਿਹੜਾ । (ਕਰਮ ਸਿੰਘ)

੨. ਇਕ ਆਇਗਾ ਇਕ ਜਾਇਗਾ,
ਇਹ ਵਹਿਣ ਵਿਹੰਦੇ ਰਹਿਣਗੇ ।
ਕੋਟ ਲਹਿਰਾਂ ਬੁਲਬਲੇ,
ਬਣਦੇ ਤੇ ਢਹਿੰਦੇ ਰਹਿਣਗੇ ।
ਕਿਣਕਿਆਂ ਵਿਚ ਕੋਟ ਸੂਰਜ,
ਚਮਕਣੇ ਅਸਚਰਜ ਨਹੀਂ ।
ਪਰਛਾਵਿਆਂ ਦੇ ਵਾਂਗ ਝੂਠੇ,
ਖਿਆਲ ਖਹਿੰਦੇ ਰਹਿਣਗੇ ।
ਐਪਰ ਅਮੋਲਕ ਵਿਅਕਤੀ ਸੀ,
ਮੰਨਣਗੇ ਕਰਕੇ ਗੋਰ ਸਿੰਘ ।
'ਸਾਰਸ' ਸਮੇਂ ਨੇ ਖੋਹ ਲਿਆ,
ਹਾਇ ਅਕਾਲੀ ਕੋਰ ਸਿੰਘ । (ਸਾਰਸ)

ਚੱਲ ਗਏ ਸੱਜਣ ਪੁਰਾਨੇ ਪਟਿਆਲੇ ਤਵਾਰਾਖੀ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚ ।
ਨੌ ਨਾਥ ਹੋਏ ਮਾਘ ਵਿਚ, ਨੌ ਬਿਕਰਮੀ ਦਿਨ ਕਹਿਰ ਵਿੱਚ ।
ਲੋਕੀ 'ਛਨਿਛਰ' ਆਖਦੇ, ਸਾਨੂੰ ਸੁਨੇਹਾ ਦੇ ਗਿਆ,
ਸੂਰਜ ਸਮੇਟੀ ਕਿਰਨ ਨਿਜ, ਉਹ ਲਹਿਰ ਮਿਲ ਗਈ ਬਹਿਰ ਵਿੱਚ ।
ਉਪਕਾਰ ਦਾ ਪੁਤਲਾ ਸੀ ਉਹ, ਨਿਹੰਗ ਵਿਰਲਾ ਔਰ ਸਿੰਘ ।
'ਸਾਰਸ' ਵਿਛੋੜਾ ਦੇ ਗਿਆ, ਆਹ ਅਕਾਲੀ ਕੋਰ ਸਿੰਘ । (ਸਾਰਸ)

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

੩. ਅਡੋਲਤਾ ਸਾਗਰ ਤੋਂ ਲਈ, ਬੀਰਤਾ ਲਈ ਸ਼ੇਰ ਤੋਂ ।
ਸ਼ਾਂਤ ਹਿਮਾਲਾ ਤੋਂ ਲਈ, ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਤਾ ਲਈ ਸੁਮੇਰ ਤੋਂ ।
ਹੁਸਨ ਯੂਸਫ਼ ਤੋਂ ਲਿਆ, ਚਮਕ ਬਿਜਲੀ ਤੋਂ ਲਈ,
ਤਿਆਗ ਭਰਥਰੀ ਤੋਂ ਲਿਆ, ਸਮ੍ਰਾਟੀ ਸ਼ਿਵਜੀ ਤੋਂ ਲਈ ।
ਹਰਨ ਤੋਂ ਹਨ ਨੈਨ ਲਏ, ਸਿਦਕ ਪ੍ਰਵਾਨੇ ਤੋਂ ਲਿਆ ।
ਗਰਜ ਇੰਦਰ ਤੋਂ ਲਈ, ਤੇ ਸਬਕ ਜ਼ਮਾਨੇ ਤੋਂ ਲਿਆ ।
ਪ੍ਰੀਤ ਚਕੋਰ ਤੋਂ ਤੇ ਦਰਦ ਲਿਆ ਹੀਰ ਤੋਂ,
ਚਾਲ ਲਈ ਹੈ ਮੋਰ ਤੋਂ ਜੋ ਦਿਸ ਰਹੀ ਤਸਵੀਰ ਤੋਂ ।
ਮਿੱਠਤ ਕੋਇਲ ਤੋਂ ਲਈ, ਗੰਭੀਰਤਾ ਗਜਰਾਜ ਤੋਂ,
ਸਫੈਦੀ ਹੰਸ ਤੋਂ ਲਈ, ਨਿਮਰਤਾ ਮਹਾਰਾਜ ਤੋਂ ।
ਪ੍ਰੇਮ ਮੱਛੀ ਤੋਂ ਲਿਆ, ਤੇਜ ਲਿਆ ਭਾਨ ਤੋਂ,
ਨਿਰਲੇਪਤਾ ਕੰਵਲ ਤੋਂ ਜੋ ਇਸ ਰਹੀ ਅਨੁਮਾਨ ਤੋਂ ।
ਧੀਰਜ ਤੋਂ ਲਈ, ਖੇੜਾ ਲਿਆ ਗੁਲਾਬ ਤੋਂ,
ਊਸ਼ਾ ਤੋਂ ਲਾਲੀ ਲਈ ਅਤੇ ਰੋਸ਼ਨੀ ਮਹਿਤਾਬ ਤੋਂ ।
ਫਿਰ ਜੀ ਉਹਦੇ ਵਿਚ ਆਇਆ ਤਾਂ ਘੜਿਆ ਪੁਤਲਾ ਖਾਕੀ ਏ ।
ਕੋਈ ਵੀ ਗੁਣ ਨ ਰਿਹਾ ਐਸਾ ਜੋ ਰਹਿ ਗਿਆ ਬਾਕੀ ਏ ।
ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਇਕੱਠਾ ਕਰਕੇ ਫਿਰ ਲਾਲੀ ਲਈ ਸੰਧੂਰ ਤੋਂ,
ਸਦਕੇ ਅਕਾਲੀ ਕੌਰ ਸਿੰਘ ਤੇਰੇ ਇਲਾਹੀ ਨੂਰ ਤੋਂ ।
'ਦੁਖੀਆ' ਹੈ ਜੀਵਨ ਗਾਲਿਆ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ਾਂ 'ਚ ਏਸ ਜੋਤ ਨੇ,
ਹੀਰਾ ਹੈ ਸਾਥੋਂ ਖੋਹ ਲਿਆ, ਹਾਏ ਏਸ ਭੈੜੀ ਮੌਤ ਨੇ ।
(ਸੁਜਾਨ ਸਿੰਘ 'ਦੁਖੀਆ' ਕਸ਼ਮੀਰ)

'ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ' ਆਦਰਸ਼ ਦਾ ਜੀਵਨ ਬਤਾਵਣ ਵਾਲਿਆ ।
ਦੁਖੀ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਵਰਾਉਣ ਵਾਲਿਆ ।
ਅੰਧਕਾਰੋਂ ਕੱਢ ਕੇ ਵਿਦਿਆ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਵਾਲਿਆ ।
ਦੂਲੇ ਨਿਹੰਗ ਸਿੰਘ ਸੂਰਿਆ ਅਕਾਲੀ ਸਦਾਉਣ ਵਾਲਿਆ ।
ਕੌਮ ਹਰਦਮ ਤੇਰੀਆਂ ਹੀ ਕਹਾਣੀਆਂ ਕਰੇਗੀ ।
ਯਾਦ ਤੇਰੀ ਕੌਮ ਦੇ ਸੀਨਜੇ 'ਚ ਸਾਂਭੀ ਰਹੇਗੀ ।

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਪੰਥ ਵਿੱਚ ਸੈਂ ਦੂਲਿਆ ਸੂਰਜ ਦੇ ਵਾਙੂੰ ਚਮਕਦਾ ।
ਹੀਰਿਆਂ ਦੀ ਖਾਨ ਵਿੱਚ ਕੋਹਨੂਰ ਵਾਂਙੂ ਚਮਕਦਾ ।
ਤਾਰਿਆਂ ਦੇ ਮੰਡਲਾਂ 'ਚ ਚੰਨ ਵਾਂਙੂੰ ਚਮਕਦਾ ।
ਵਿਦਿਆ ਦਾ ਮਾਰਤੰਡ ਸੈਂ, ਕੌਮ ਵਿੱਚ ਸੈਂ ਚਮਕਦਾ ।
ਕਦੋਂ ਤਕ ਧਰਤ ਤੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਵਾਦੀ ਰਹੇ ਗੀ ।
ਯਾਦ ਤੇਰੀ ਕੌਮ ਦੇ ਸਹੀਨੇ 'ਚ ਸਾਂਭੀ ਰਹੇ ਗੀ ।
ਤੇਰੇ ਉਚੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਸਭ ਨੂੰ ਸਨਮਾਨ ਹੈ ।
ਕੌਮ ਦਾ ਸਾਹਿਤ ਵੀ ਤੇਰਾ ਮੰਨ ਰਿਹਾ ਅਹਿਸਾਨ ਹੈ ।
ਅਜ ਨਿੰਮਝੂਣਾ ਪੰਥ ਹੈ ਤੇ ਰੋ ਰਿਹਾ ਵਿਦਵਾਨ ਹੈ ।
ਮੌਤ ਦਾ ਮੂੰਹ ਆਪਣੀ ਗਲਤੀ ਤੇ ਲਜਿਆਮਾਨ ਹੈ ।
ਸੱਟ ਤੇਰੀ ਮੌਤ ਦੀ ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਕਿਵੇਂ ਸਹੇਗੀ ।
ਯਾਦ ਤੇਰੀ ਕੌਮ ਦੀ ਸੀਨੇ 'ਚ ਸਾਂਭੀ ਰਹੇਗੀ ।

ਠਹਿਰ ਜਾਵੀਂ ਝੱਟ ਕ ਫਰਯਾਦ ਸੁਣ ਜਾ ਜ਼ਰਾ ।
ਮਮੀ ਗਰੀਬਾਂ ਤੇ ਯਤੀਮਾਂ ਦੀ ਕੰਨੀ ਪਾ ਜ਼ਿਰਾ ।
ਛਡਕੇ ਵਤਨਾਂ ਨੂੰ ਦਸੋ ਕਿਧਰ ਵਾਗਾਂ ਮੋੜੀਆਂ ।
ਮੁੜ ਕੇ ਨਹੀਂ ਆਉਣਾ ਕਦੀ ਇਕ ਝਾਤ ਪਾ ਜ਼ਰਾ ।
ਹੁਣ ਤਾਂ ਤੇਰੀ ਦਿਲਾਂ ਵਿਚ ਤਾਂਘ ਬਣ ਕੇ ਰਹੇ ਗੀ ।

(ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਰੇਜਰ, ਕਸ਼ਮੀਰ)

---

੧. ਮੌਤੇ ਚੰਦਰੀਏ ਦੱਸ ਕੀ ਖੱਟਿਆ ਈ,
ਸਾਡੇ ਮਿੰਤਰਾਂ ਤਾਂਈ ਵਿਛੋੜ ਕੇ ਤੂੰ ।
ਇਸ ਮਹਿਕਦੇ ਫੁੱਲ ਗੁਲਾਬ ਤਾਂਈ,
ਕਾਹਨੂੰ ਡਾਲੀਓ ਸੁੱਟਿਆ ਤੋੜ ਕੇ ਤੂੰ ।
ਮੰਝਧਾਰ ਫਸੀ ਬੇੜੀ ਕਿਸਮਤਾਂ ਦੀ,
ਸਾਡੇ ਸੁੱਤਿਆਂ ਹੀ ਸੁੱਟੀ ਤੋੜ ਕੇ ਤੂੰ ।

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਦਿਲਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਦਾ ਕਾਹਨੂੰ ਲਗੀਓ,
ਵਾਂਗ ਨਿੰਬੂਆਂ ਲਹੂ ਨਿਚੋੜ ਕੇ ਤੂੰ ।
ਤੇਰੀ ਗੋਦ ਅੰਦਰ ਜਿਹੜਾ ਸੁੱਤਿਆ ਅੱਜ,
ਚਾਨਣ ਸਮਝ ਇਹ ਸਾਡੀਆਂ ਅੱਖੀਆਂ ਦਾ ।
ਚੰਚਲ ਹਿਰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਢਾਰਸ ਦੇਣ ਵਾਲਾ,
ਇਸ ਹੈ ਕਾਹਨ ਕੁਰਲਾਂਦੀਆਂ ਸਖੀਆਂ ਦਾ ।

---

੨. ਕੀਤਾ ਵੈਰ ਤੂੰ ਅਸਾਡੇ ਨਾਲ ਅੜੀਏ,
ਖਿੜੇ ਬਾਗ ਨੂੰ ਅੱਜ ਵੈਰਾਨ ਕੀਤਾ ।
ਸਾਡੀ ਧੋਣ ਨੂੰ ਪਕੜ ਮਰੋੜਿਆ ਈ,
ਜਾਨ ਹੁੰਦਿਆਂ ਜਾਨ ਬੇਜਾਨ ਕੀਤਾ ।
ਪਹਿਲੇ ਦੁਖੀ ਹੈ ਸਾਂ ਮੁੜ ਕੇ ਦੁਖੀ ਹੋਏ,
ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨ ਤਾਂਈ ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨ ਕੀਤਾ ।
ਕੀਤਾ ਖੂਨ ਸਾਡੇ ਦਿਲਾਂ ਸੁੱਤਿਆਂ ਦਾ,
ਆਖਰ ਦੱਸ ਕੀ ਭੈੜੀਏ ਖੱਟਿਆ ਈ ।
ਜਿਸ ਨੂੰ ਸਦਾ ਦੀ ਨੀਦ ਸੁਲਾਇਆ ਈ,
ਉਹਦੇ ਹਿਜਰ ਅੰਦਰ ਸੀਨਾ ਫੱਟਿਆ ਈ ।

(ਠਾਕਰ ਸਿੰਘ 'ਜ਼ਖਮੀ' ਕਸ਼ਮੀਰ)

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਦਾ ਸਾਹਿਤ

ਗੁਰ ਸ਼ਬਦ ਰਤਨ ਪ੍ਰਕਾਸ਼

ਤਤਕਰਾ (Index) ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ

ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਸਾਹਿਤਕ ਦੁਨੀਆਂ ਦੀ ਅਮਰ ਯਾਦਗਾਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਤਤਕਰਾ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਆਪਨੇ ੧੯੦੭ ਈਸਵੀ ਵਿਚ ਅਰੰਭ ਕੇ ੧੦ ਮਾਰਚ, ੧੯੨੩ ਈਸਵੀ ਵਿਚ ਪਸ਼ਾਵਰ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਖੇ ਸੰਪੂਰਨ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕਰਵਾਇਆ । ਆਪ ਤਤਕਰੇ ਦੇ ਅਖੀਰ ਇਉ ਨੋਟ ਲਿਖਦੇ ਹਨ :-

"ਹੇ ਜਗਤ ਅਧਾਰ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਪਿਤਾ ਜੀਓ !"

ਆਪ ਦੀ ਪੱਵਿਤਰ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਕਰਕੇ ਅਗਸਤ ੧੯੦੭ ਵਿੱਚ ਜੋ ਤਤਕਰਾ ਸ਼ਰਿਹ ਢਾਕੇ (ਬੰਗਾਲ) ਅੰਦਰ ਅਰੰਭ ਕਰਕੇ ੧੯੦੯ ਲਾਮਡੀਗ (ਅਸਾਮ), ੧੯੧੦ ਸ੍ਰੀ ਹਜ਼ੂਰ ਸਾਹਿਬ ਅਬਚਲ ਨਗਰ ਸਾਹਿਬ (ਦੱਖਣ), ੧੯੧੧ ਪੰਡਰਪੁਰ (ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ) ੧੯੧੨ ਕਸ਼ਮੀਰ (ਉੱਤਰ ਖੰਡ), ੧੯੧੩ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਜੀ (ਪੰਜਾਬ ੧੯੧੪ ਸ੍ਰੀ ਨਗਰ (ਕਸ਼ਮੀਰ), ੧੯੧੫ ਪਿਸ਼ਾਵਰ (ਸਰਹੱਦ) ੧੯੧੬-੧੭ ਕਲਕੱਤਾ (ਬੰਗਾਲ), ਸਦੀਆ (ਆਸਾਮ), ੧੯੧੮ ਲਾਲ ਪੁਰਾ (ਕਾਬਲ), ੧੯੧੯ ਤੋਂ ੧੯੨੦ ਡੇਹਰਾ ਸਾਹਿਬ (ਲਾਹੌਰ) ਆਦਿ ਦੇਸ਼ ਦੇਸ਼ਾਂਤਰਾਂ ਵਿਚ ਰਟਨ ਕਰਦਿਆਂ ਸ੍ਰੀਮਾਨ ਭਾਈ ਬਸਾਖਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਲੇਟ ਗ੍ਰੰਥੀ ਪਲਟਨ ਨੰਬਰ ੧੪ ਸਿੱਖ, ਭਾਈ ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਕੱਤਰ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਲਾਮਡੀਰਾ, ਭਾਈ ਜਗਨਨਾਥ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਜ਼ਰ ਕਾਲੂ ਦੀ ਗਲੀ ਮਹੱਲਾ ਆਸੀਆਂ ਸ਼ਹਿਰ ਪਿਸ਼ਾਵਰ (ਇਹ ਤਿੰਨੇ ਸੱਜਣ) ਇਸ ਤਤਕਰੇ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਵਿੱਚ ਅਤਿਅੰਤ ਉਤਸ਼ਾਹ ਤੇ ਸਹਾਇਤਾ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਸੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਸਚਖੰਡ ਵਾਸਾ ਕਰ ਗਏ ਹਨ। ਸ੍ਰੀਮਾਨ ਅਕਾਲੀ ਹਜੂਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਿਹੰਗ ਸਿੰਘ, ਹੈਡ ਗ੍ਰੰਥੀ ਹਜੂਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਸਹਿਤ ਬੇਅੰਤ ਮਾਈਆਂ ਭਾਈਆਂ ਦੀ ਸੁਹਿਰਤਾ ਅਤੇ ਯਤਨ ਦੁਆਰਾ ੧੩ ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਹੈ ਸੀ । ਉਹ ਅੱਜ ੧੦ ਮਾਰਚ, ੧੯੨੩ ਨੂੰ ਛਾਵਣੀ ਪਿਸ਼ਾਵਰ ਵਿਚ ਸੰਪੂਰਨ ਛਪ ਗਿਆ ਹੈ ।

ਹੇ ਦਾਤਾਰ ਪਿਤਾ ਜੀ । ਆਪ ਦੀ ਅਪਾਰ ਕਿਰਪਾਲਤਾ ਦਾ ਕਿਸ ਮੂੰਹ ਨਾਲ ਧੰਨਵਾਦ ਕਰਾਂ। ਹੇ ਪ੍ਰਾਣ ਨਾਥ ਗੋ-ਬਿੰਦਹ ।

ਸਲੋਕ ਮਹਲਾ ੫

ਤੇਰਾ ਕੀਤਾ ਜਾਤੋ ਨਾਹੀ ਮੈਨੂੰ ਜੋਗੁ ਕੀਤੋਈ ।
ਮੈਂ ਨਿਰਗੁਣਿਆਰੇ ਕੋ ਗੁਣ ਨਾਹੀ ਆਪੇ ਤਰਸੁ ਪਇਓਈ ।

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਤਰਸੁ ਪਇਆ ਮਿਹਰਾਮਤਿ ਹੋਈ ਸਤਿਗੁਰ ਸਜਣੁ ਮਿਲਿਆ ।
ਨਾਨਕ ਨਾਮੁ ਮਿਲੈ ਤਾ ਜੀਵਾ ਤਨੁ ਮਨੁ ਥੀਵੈ ਹਰਿਆ ।

ਪ੍ਰਾਰਥਕ
ਅਕਾਲੀ ਕੌਰ ਸਿੰਘ ਨਿਹੰਗ

ਇਹ ਤਤਕਰਾ ਛਾਪਣ ਦੀ ਆਪ ਨੂੰ ਕਿਉ ਲੋੜ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਈ :-

੧. ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਕਥਾ ਤੇ ਕੀਰਤਨ ਸਮੇਂ ਜੋ ਸ਼ਬਦ ਉਧਾਰਣ ਪ੍ਰਮਾਣ ਵਾਸਤੇ ਪੜਹਨੇ ਹੁੰਦੇ ਸੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਲੱਭਣਾ ਕਠਨ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪ੍ਰੰਤੂ ਲੋੜੀਦੇ ਸਮੇਂ ਪਰ ਅਸੰਭਵ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਗੁਰੂ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਪੂਰੀ ਪੂਰੀ ਵਿਆਖਿਆ ਨਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਗੁਰੂ ਆਸ਼ਾ ਤੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਅਧੂਰੇ ਹੀ ਰਹਿ ਜਾਂਦੇ ਸੀ ।

੨. ਥਾਂਉਂ ਥਾਂਈਂ ਆਰੀਆਂ ਸਮਾਜੀਆਂ, ਸਨਾਤਨੀਆਂ, ਸਨਾਤਨੀਆਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਅਨੇਕ ਅਨਮਤੀਆਂ ਨਾਲ ਗੁਰਮਤ ਗੋਸ਼ਟ ਚਰਚਾ ਕਰਨ ਸਮੇਂ ਅਨਮਤੀ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀਆਂ ਮਨਘੜਤ ਤੁਕਾਂ ਪੜ੍ਹਕੇ ਆਪਣੇ ਪੱਖ ਨੂੰ ਸਿੱਧ ਕਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਦਾ ਉਪਾਉ ਵੀ ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਨੇ ਇਹ ਹੀ ਸੋਚਿਆ ਸੀ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦਾ ਤੱਤਕਰਾ (Index) ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਜਾਏ।

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਭਾਈ ਕਾਹਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਭਾ (ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼ ਕਰਤਾ) ਇਸ ਦੀ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਮੁਖ ਬੰਦ ਇਸ ਅੰਦਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਲਿਖਦੇ ਹਨ :-

'ਜੇ ਅਨੇਕ ਵਿਦਵਾਨ ਕੌਮਾਂ ਦੇ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦਾ ਤਤਕਰਾ ਦੇਖੀਏ ਤਦ ਅਸ਼ਚਰਯ ਰਹੀਦਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਧਰਮ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦਾ ਅਜੇਹਾ ਤਤਕਰਾ ਬਣਾਇਆ ਹੈ ਜਿਸ ਤੋਂ ਹਰ ਇਕ ਸ਼ਬਦ (Word) ਬਾਬਤ ਅਸੀਂ ਦੇਖ ਸਕੀਏ ਕਿ ਇਹ ਕਿਸ ਥਾਂ ਅਤੇ ਕਿਸ ਅਰਥ ਵਿੱਚ ਆਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਕਿਤਨਾਂ ਸ਼ੋਕ ਹੈ ਅਸੀਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਸਲੋਕਾਂ ਦਾ ਭੀ ਪੂਰਾ ਤਤਕਰਾ ਨਹੀਂ ਬਨਾ ਸਕੇ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦਾ ਧੰਨਵਾਦ ਹੈ ਕਿ ਉਸਨੇ ਇਕ 'ਕੀਟ' ਦਾ ਮਨ (ਜੈਸਾ ਕਿ ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਲਈ ਲਿਖਿਆ ਹੈ) ਪ੍ਰੇਰਿਆ ਜਿਸ ਨੇ ਅਨੇਕ ਕਠਨਾਈਆਂ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਭੀ ਅਖਰ ਕ੍ਰਮ ਅਨੁਸਾਰ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਿੰਤੂ ਸਾਰੀਆਂ ਤੁਕਾਂ ਦਾ ਮਨੋਹਰ ਤਤਕਰਾ ਬੜੀ ਮਿਹਨਤ ਨਾਲ ਤਿਆਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜੋ ਹੁਣ ਆਪਦੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿੱਚ ਹੈ। ਅੱਗੇ ਲਿਖਦੇ ਹਨ :-

'ਇਸ ਅਦਭੁਤ ਤਤਕਰੇ ਦੀ ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਨੂੰ ਚਿਰ ਤੋਂ ਡਾਢੀ ਲੋੜ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਜਦ ਵਾਂਛਤ ਤੁਕ ਲਭਣੀ ਹੁੰਦੀ ਤਦ ਬਹੁਤ ਯਤਨ ਕਰਨ ਪਰ ਭੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ ਸੀ । ਅਰ ਅਨੇਕ, ਅਨਮਤੀਏ ਅਸ਼ੁੱਧ ਤੁਕਾਂ ਪੜਕੇ ਮਨ ਨੂੰ ਭ੍ਰਮ ਚੱਕਰ ਵਿੱਚ ਪਾ ਦਿੰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਯਥਾਰਥ ਪਾਠ ਦੇਖਣ ਲਈ ਕੋਈ ਸਹਾਇਤਾ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਨ ਮਿਲਨ ਕਾਰਨ ਵਯਾਕੁਲਤਾ ਹੁੰਦੀ, ਜੈਸੇ ਅਸੀਂ ਕਈ ਚਲਾਕ ਅਥਵਾ ਅਗਿਆਨੀਆਂ ਦੇ ਮੁਖ ਤੋਂ ਐਸੇ ਪਾਠ ਸੁਣਦੇ ਹਾਂ :-

'ਹਿੰਦੂ ਸਲਾਹੀ ਸਲਾਹ ਭੱਦਣ ਉਣੇਤ ਕਰਾਓ ।

ਸਾਲਗਰਾਮ ਬਿਧ ਪੂਜ ਮਨਾਓ

ਪਾਥਰ ਪੂਜੋ ਮੋਲ ਲੇ ਫੱਲ ਹਰਿ ਸਰੀ ਪਾਓ ।'

ਅਤੇ

ਉਨ ਝਟਕਾ ਉਨ ਬਿਸਮਿਲ ਕੀਨਾ ਦਯਾ ਦੁਹੂੰ ਤੇ ਭਾਗੀ ਆਦਿ

ਜੇ ਸਾਡੇ ਪਾਸ ਐਸਾ ਤਤਕਰਾ ਹੁੰਦਾ ਜਿਸ ਤੋਂ ਅਸੀਂ ਤੁਰੰਤ ਦੇਖ ਸਕਦੇ ਕਿ ਇਹ ਤੁਕ ਹੈ ਅਥਵਾ ਨਹੀਂ ਜਾਂ ਸ਼ੁੱਧ ਇਉਂ ਹੈ ਤਦ ਵਿਤੰਡਾਵਾਦੀ ਨੂੰ ਨਿਰੁੱਤਰ ਕਰਨ ਤਥਾ ਅਮਲ ਗੁਰਮਤ ਸਮਝਣ ਵਿਚ ਸਾਨੂੰ ਕਿਤਨੀ ਸਹਾਇਤਾ ਮਿਲਦੀ।

ਪ੍ਰੇਮੀ ਪਾਠਕ ਤੇ ਵਿਦਿਆ ਦੇ ਹੀ ਸੱਜਣ ਇਸ ਤਤਕਰੇ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਨਿਰਸੰਦੇਹ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋਣਗੇ ਅਰ ਉਸ ਕੀਟ ਲਈ (ਜਿਸ ਨੇ ਅਕਾਲੀ ਪਦਵੀ ਨੂੰ ਸਫਲ ਕਰਨ ਲਈ, ਅਕਾਲੀ ਬਾਣੀ ਦੀ ਇਹ ਮਹਾਨ ਸੇਵਾ ਕਰਕੇ ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਦੀ ਲੋੜ ਪੂਰੀ ਕੀਤੀ ਹੈ) ਸਨੇਹ ਭਰੇ ਚਿਤ ਤੋਂ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦਾ ਧੰਨਵਾਦ ਕਰਨਗੇ।

(ਦਸਖਤ - ਕਾਹਨ ਸਿੰਘ ਨਾਭਾ ਨਿਵਾਸੀ)

ਇਸ ਦੀ ਸੰਪੂਰਨਤਾ ਵਿਚ ਆਪ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਔਕੜਾਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪਿਆ। ਜਿਹਾ ਕਿ ਬਾਵਾ ਪ੍ਰੇਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਹਿਸਟੋਰੀਅਨ, ਹੋਤੀ ਮਰਦਾਨ ਪਸ਼ੋਰ ਵਾਲੇ ਲਿਖਦੇ ਹਨ :-

"ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਤਤਕਰ ਤਿਆਰ ਕਰਨਾ ਅਰੰਭਿਆ ਤਾਂ ਕੁਝ ਭੁੱਲੜ ਵੀਰਾਂ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਦੇ ਯਤਨ ਕੀਤੇ ਪਰ ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਨੇ ਬੜੀ ਨਿਰਭੈਤਾ ਨਾਲ ਇਸ ਮਹਾਨ ਕਾਰਜ ਨੂੰ ਸਿਰੇ ਚੜ੍ਹਾਇਆ ਹੈ ।"

ਕਈ ਵੀਰਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਅਕਾਲੀ ਕੌਰ ਸਿੰਘ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਤੋੜ ਮਰੋੜ ਕੇ ਲਿਖ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਦੀਆਂ ਮਸਾਲਾਂ ਘੜਨ ਲਗੇ ਕਿ ਇਸ ਦੋਸ਼ ਕਰਕੇ ਬੰਦ ਬੰਦ ਕਟਾਣਾ ਪਿਆ । ਕਈ ਕਿਸਮ ਦੇ ਇਲਜ਼ਾਮ ਲਾਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤੇ ਤੇ ਆਪ ਦੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਰੁਕਾਵਟ ਪਾ ਦਿਤੀ ।

ਇਕ ਵੇਰ ਐਬਟਾਬਾਦ (ਦਫਰੰਟੀਅਰ ਪਾਕਿਸਤਾਨ) ਦੀ ਸੰਗਤ ਅਕਾਲੀ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਜੀ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਲਈ ਵੀ ਤਿਆਰ ਹੋ ਗਈ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਪਰ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਪੱਤਰੇ ਫਾੜਨ ਦਾ ਇਲਜ਼ਾਮ ਲਗਾਣ ਤਕ ਵੀ ਸੰਕੋਚ ਨਾ ਕੀਤਾ। ਇਹਨਾਂ ਭੁੱਲੜ ਵੀਰਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਮਹਾਰਾਜ ਦੀ ਬੀੜ ਦੇ ਖੁਲ੍ਹੇ ਪੱਤਰੇ ਵੀ ਮਿਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਆਖਰ ਭਗਤ ਦੁੱਨਾਂ ਸਿੰਘ ਜੀ (ਜੋ ਕਿ ਐਬਦਾਬਾਦ ਵਿਚ ਉੱਘੇ ਪਰਚਾਰਕ ਗੁਰਸਿੱਖ ਸਨ) ਨੇ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਸਮਝਾ ਬੁਝਾ ਕੇ ਮਾਮਲਾ ਠੀਕ ਕਰ ਦਿਤਾ ਸੀ ।

ਆਪ ਨੂੰ ਇਸ ਮਹਾਨ ਕਾਰਜ ਦੀ ਪੂਰਨਤਾ ਲਈ ਚੀਫ ਖਾਲਸਾ ਦੀਵਾਨ ਅਤੇ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦਵਾਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਆਦਿ ਪਾਸ ਐਲਾਨ ਜਾਰੀ ਕਰਾਉਣੇ ਪਏ ਕਿ ਅਕਾਲੀ ਕੌਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਜੋ ਪੁਸਤਕ ਤਤਕਰ ਤਿਆਰ ਕਰਦੇ ਹਨ ਇਹ ਗੁਰਮਤ ਗੁਰਆਸ਼ੇ ਅਨੁਸਾਰ ਇਕ ਮਹਾਨ ਕਾਰਜ ਹੈ ਤੇ ਪੰਥ ਦੀ ਮਹਾਨ ਸੇਵਾ ਹੈ ਇਸ ਵਿਚ ਕੋਈ ਰੁਕਾਵਟ ਨਾ ਪਾਈ ਜਾਵੇ ਬਲਕਿ ਇਸ ਦੇ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਵਿਚ ਸਹਾਇਤਾ ਦਿਤੀ ਜਾਵੇ ।"

ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ ਪਦਮ ਹਿਸਟੋਰੀਅਨ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਭਾਗ, ਪਟਿਆਲਾ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ।

ਇਤਨਾਂ ਵੱਡਾ ਅਮੋਲਕ ਕੰਮ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ 'ਕੀਟ' ਦਰਸਾਉਣਾ ਤਾਂ ਸਚਮੁੱਚ 'ਮਨ ਨੀਵਾਂ ਮਤ ਉਚੀ' ਆਖਕੇ ਜੋ ਅਸੀਂ ਅਰਦਾਸ ਕਰਦੇ ਹਾਂ, ਉਹਨਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਪੂਰੀ ਘਟਦੀ ਹੈ ।

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਪਰਮਾਨੰਦ ਸਿੰਘ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਸਿੱਖ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਕਾਲਜ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਇਸ ਤਰਾਂ ਫਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ :-

'ਅਕਾਲੀ ਕੌਰ ਸਿੰਘ ਜੀ 'ਨਿਹੰਗ' ਨੇ ਜੋ 'ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਰਤਨ ਪ੍ਰਕਾਸ਼' ਲਿਖ ਕੇ ਮਹਾਨ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਉਸ ਦੇ ਸਾਮਣੇ ਮੇਰੀ ਇਤਨੇ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਤੁਛ ਭਰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਹ ਕੰਮ ਕਰਕੇ ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਪਰ ਭਾਰੀ ਅਹਿਸਾਨ ਕੀਤਾ ਹੈ ।"

ਨੋਟ (ੳ) ਇਸ ਤਤਕਰੇ ਵਿੱਚ ਆਪ ਨੇ ਇਕ ਉਹ ਤਸਵੀਰ ਦਿਤੀ ਹੈ ਜੋ ਆਪ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ ਅਤੇ ਜਿਹੜੀ ਕਿ 'ਬਚਿਤ੍ਰ ਚਿਤ੍ਰ ਸੰਮਤ ੧੭੫੫ ਵਿਖੇ ਦਸਮ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੇ ਹਾਜ਼ਰ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਨੇ ਹਜ਼ਰੀ ਵਿਚੋਂ ਚਿਤ੍ਰ ਕੇ ਹੱਥ ਸਫਲੇ ਕੀਤੇ ਅਤੇ ਜੋ ੧੭੮੦ ਨੂੰ ਦਿੱਲੀ ਵਿਚੋਂ ਗੁਰੂ ਕੇ ਮਹਲਾਂ ਤੋਂ ਬਾਬਾ ਹਠੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਯਾ ।

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਨੋਟ (ਅ) ਇਹ ਤਤਕਰਾ ਹੁਣ ਮੁੜ ਦਬਾਰਾ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਭਾਗ, ਪਟਿਆਲਾ ਨੇ ਛਪਾਇਆ ਹੈ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਅਫਸੋਸ ਹੈ ਕਿ ਮੁਖ ਸਫੇ ਪਰ ਅਕਾਲੀ ਜੀ ਦਾ ਨਾਮ ਸਪਸ਼ਟ ਤੌਰ ਤੇ ਨਹੀਂ ਆਇਆ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਉਹ ਫੋਟੋ ਹੈ ਤਾਂਕਿ ਇਸ ਦੇ ਪਾਠਕ ਤੁਰੰਤ ਸਮਝ ਲੈਂਦੇ ਕਿ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਕਰਤਾ ਅਕਾਲੀ ਕੌਰ ਸਿੰਘ ਜੀ 'ਨਿਹੰਗ' ਹਨ।

ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਦੂਜੀ ਮਹਾਨ ਸੇਵਾ

ਤਤਕਰਾ (Index) ਵਾਰਾਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਹੈ । ਇਸ ਬਾਰੇ ਬੜੀ ਸ਼ੰਕਾ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਸ਼ਾਇਦ ਛਪਿਆ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਿਉਂਕਿ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਪਰਲੋਕ ਗਮਨ ਉਪਰੰਤ ਆਪ ਦੇ ਦੁਸਹਿਰੇ ਦੇ ਅਖੰਡ ਪਾਠ ਜੀ ਦੇ ਭੋਗ ਪਰ ਬਾਰ ਇਕੱਠ ਵਿਚ ਜੋ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਤਕਰੀਰਾਂ ਕੀਤੀਆਂ (ਜਿਸ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਅੰਦਰ ਹੈ) ਉਹਨਾਂ ਇਹ ਸ਼ੱਕ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤਾ ਤੇ ਕਿਹਾ ਕਿ "ਉਹ ਵਾਰਾਂ ਦਾ ਤਤਕਰਾ ਲਿਖਦੇ ਸਨ ਯਾ ਅਧੂਰਾ ਛੱਡ ਗਏ ਹਨ' ਆਦਿ । ਪ੍ਰੰਤੂ ਖੋਜ ਕਰਨ ਪਰ ਇਸ ਤਤਕਰੇ ਦੇ ਬਾਈ ਸਾਹਿਬ ਭਾਈ ਭਗਵੰਤ ਸਿੰਘ ਜੀ 'ਹਰੀ' ਸਪੁੱਤਰ ਭਾ. ਸਾਹਿਸ ਕਾਹਨ ਸਿੰਘ ਨਾਭਾ ਨੇ ਆਪਣੀ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਵਿਚ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਵਾਏ ਤਾਂ ਜਾ ਕੇ ਯਕੀਨ ਹੋਇਆ। ਹਰੀ ਜੀ ਨੇ ਬਹੁਤ ਕਿਰਪਾਲਤਾ ਕਰਕੇ ਇਹ ਤਤਕਰਾ ਦਾਸ ਨੂੰ ਬਖਸ਼ਿਆ ਜੋ ਹੁਣ ਮੇਰੇ ਪਾਸ ਹੈ। ਤਤਕਰੇ ਦੇ ਮੁਖ ਸਫੇ ਪਰ ਲਿਖਿਆ ਅੱਗੇ ਪੜ੍ਹੋ :-

ਇਹ ਬਾਣੀ ਮਹਾਪੁਰਖ ਕੀ ਨਿਜ ਘਰ ਵਾਸਾ ਹੋਇ

Index

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਗੁਰਦਾਸ ਦੇ ਕਬਿਤ ਸਵਯੇ ਅਤੇ ਵਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਤੁਕਾਂ ਦਾ

ਤਤਕਰਾ

ਅਕਾਲੀ ਕੋਰ ਸਿੰਘ 'ਨਿਹੰਗ' ਨੇ ਸੰਗ੍ਰਹ ਕਰਕੇ ਗੁਰਮਤ ਖੋਜੀ ਸਜਣਾਂ ਲਈ ਖਾਲਸਾ ਪ੍ਰਦੇਸੀ ਮਾਲਵਾ ਪ੍ਰੈਸ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਸਰਦਾਰ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਪ੍ਰਿੰਟਰ ਤੇ ਪੰਬਲਿਸ਼ਰ ਦੇ ਯਤਨ ਨਾਲ ਛਪਵਾਯਾ । (੬-੫-੧੯੨੯)

"ਇਹ ਪੁਸਤਕ ੧੯੨੬ ਈਸਵੀ ਸ. ਕੁੰਦਨ ਸਿੰਘ ਨਗੀਨਾਂ ਸਿੰਘ ਕੰਟ੍ਰੇਕਟਰ ਸਜਣਾਂ ਦੇ ਡੇਰੇ 'ਥੂਲਿਨ ਮਾਨਭੂਮ' (ਬੰਗਾਲ) ਵਿਚ ਖਤਮ ਕਰਕੇ ਅਪ੍ਰੈਲ, ੧੯੨੭ ਵਿਚ ਪ੍ਰਦੇਸੀ ਮਾਲਵਾ ਪ੍ਰੈਸ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦਿਤੀ ਗਈ ਜੋ ਫਿਰ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਇਕ ਮਹੀਨੇ ਦੀ ਛਪਾਈ ਦੇ ਇਕਰਾਰ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ੨ ਸਾਲ ਮਗਰੋਂ ੧-੫-੧੯੨੯ ਨੂੰ ਛਾਪ ਕੇ ਦਿਤੀ ।"

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਤਤਕਰਾ ੧੯੨੩ ਈਸਵੀ ਵਿਚ ਤਿਆਰ ਹੋਣ ਉਪ੍ਰੰਤ ਆਪ ਨੇ ਤਤਕਰਾ ਵਾਰਾਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ੧੯੨੬ ਈਸਵੀ ਵਿਚ ਮੁਕੰਮਲ ਕਰਕੇ ਦੇ ਦਿਤਾ ਸੀ । ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੁਤਵਾਤਰ ੧੬ ਵਰ੍ਹੇ ਹੀ ਨਹੀਂ ਪ੍ਰੰਤੂ ੨੦ ਵਰੇ ਦਿਨ ਰਾਤ ਜਿਥੇ ਆਪ ਦਾ ਮੰਨ ਬਾਣੀ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਰਿਹਾ ਉਥੇ ਆਪ ਦੇ ਪੱਵਿਤਰ ਹੱਥ ਵੀ ਬਾਣੀ ਦੀ ਛੋਹ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦੀ ਵਿਕਰੀ ਲਈ ਆਪ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਯਤਨ ਕਰਨੇ ਪਏ ਪ੍ਰੰਤੂ ਉਸ ਸਮੇਂ (ਜਦੋਂ ਆਪ ਹੱਥੋ ਹਥੀਂ ਵਿਕ ਜਾਣ ਦੀ ਆਸ ਲਾਈ ਬੈਠੇ ਸਨ ਗ੍ਰੰਥ ਬਹੁਤੇ ਨਾ ਵਿਕ ਸਕੇ ਜੈਸਾ ਕਿ ਆਪ ਲਿਖਦੇ ਹਨ :-

"ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ (Index) ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ) ਦੀ ਵਿਕਰੀ ਸਿਰਫ ੨੦੦ ਹੀ ਹੋਈ ਸੀ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦੇ ਕਿਤਨੇ ਕੁ ਗਾਹਕ ਹਨ।"

ਆਪ ਦੇ ਪਾਸ ਉਸ ਵਕਤ ਇਤਨੇ ਹੋਰ ਗ੍ਰੰਥ ਸਨ, ਜੋ ਆਪ ਨੇ ਸੰਗ੍ਰਹ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਸਨ ਪ੍ਰੰਤੂ ਉਪਰੋਕਤ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦੀ ਗਾਹਕੀ ਘਟ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਆਪ ਨੇ ਪੰਥ ਅੱਗੇ ਅਪੀਲ ਕੀਤੀ ਸੀ ਕਿ "ਘਟ ਤੋਂ ਘੱਟ ੫੦੦ ਦੀਆਂ ਖਰੀਦਾਰੀ ਦੀਆਂ ਦਰਖਾਸਤਾਂ ਪੁਜਣ ਤਕ ਲਿਖੇ ਹੋਏ ਗ੍ਰੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਕਰਵਾਉਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਜਾਏਗਾ। ਇਸ ਲਈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸੱਜਣਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਦਾ ਸ਼ੋਕ ਹੈ ਉਤਸ਼ਾਹ ਵਧਾਉਣ ਦੀ ਖੇਚਲ ਕਰਨ।"

ਹੋਰ ਗ੍ਰੰਥ ਇਹ ਸਨ :-

ਅਣਛਪੇ 'ਚੋਂ (੧) ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਮੀਇਕ ਗੁਰੂ ਕਵੀ ਜੀਪਰੇ ਦੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਰਚਨਾ ਜੋ ਬਿ: ਸੰਮਤ ੧੭੪੭ ਵਿਚ ਉਸ ਨੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਤੋਂ ਗੁਰਮੁਖੀ ਅਖਰਾਂ ਤੇ ਬ੍ਰਿਜ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਰਚੀ ਹੈ।

ਅਣਛਪੇ ਚੋਂ (੨) ਰਹਿਤਨਾਮੇ ਪੁਰਾਤਨ ਲਿਖਤੀ ਭਾ. ਨੰਦ ਲਾਲ ਜੀ ਆਦਿਕ ਸਿਕਾਂ ਤੇ ਉਦਾਸੀਆਂ ਪ੍ਰਤੀ ਉਚਾਰੇ ਹੋਏ ।

ਅਣਛਪੇ ਚੋਂ (੩) 'ਜਪੁਜੀ' ਸਟੀਕ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਰਚਿਤ ।

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਅਣਛਪੇ ਚੋਂ (੪) 'ਮਹਿਮਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਗ੍ਰੰਥ' ।

ਅਣਛਪੇ ਚੋਂ (੫) ਜਪੁਜੀ ਸਟੀਕ ਟੀਕਾਕਾਰ ਬਾਬਾ ਸੁਮੇਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਭੱਲੇ, ਜੋ ਕਿ ਦੋਹੇ ਚੌਪਈ ਦੀ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਸਨ ।

ਛਪਿਆ ਹੋਇਆ (੬) 'ਬੁਧੀ ਬਾਰਿਧ ਹਿਤ ਉਪਦੇਸ ਰਤਨਾਰ' ਗੁਰਮੁਖੀ ਵਿਚ ਜੋ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਦੇ ਹਜੂਰੀ ਸੇਵਕ ਕਵੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਸਤਾਰਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੇ ਮਸ਼ਹੂਰ ਪੰਚ ਤੰਤ੍ਰ ਗ੍ਰੰਥ ਦਾ ਬੜੀ ਸੁੰਦਰ ਰਸੀਲੀ ਕਾਵਯ ਵਿੱਚ ਅਨੁਵਾਦ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ (ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ) ਜੋ ਆਪ ਨੇ ਛਪਾਇਆ ਸੀ ਅਤੇ ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ ਕਿਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਹਜ਼ੂਰੀਏ ਪੁਸਤਕਾਂ ਵਾਲੇ ਬਜ਼ਾਰ ਮਾਈ ਸੇਵਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ।

ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਬਾਰੇ ਆਪ ਨੇ ਲਿਖਿਆ :-

'ਖਾਲਸਾ ਜੀ ! ਹਰ ਇਕ ਮੁਲਕ ਵਿਚ ਦੇਸ਼-ਕੌਮ ਦੀ ਉਨਤੀ-ਸੁਧਾਰ ਸਬੰਧੀ ਲਹਿਰ ਨੂੰ ਇਤਿਹਾਸਵੇਤਾ ਪੈਦਾ ਤਾਂ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਉਸ ਨੂੰ ਕਾਮਯਾਬੀ ਦੇ ਸ਼ਿਖਰ ਤੇ ਪਹੁੰਚਾਣਾ ਕੇਵਲ ਰਾਜਨੀਤੀ-ਪੌਲੀਟੈਕਸ ਦੇ ਹੀ ਗਿਆਤਿਆਂ ਦਾ ਕੰਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਦਸ਼ਮੇਸ਼ ਜੀ ਨੇ ਪੰਥ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਪੁਰਾਤਨ 'ਇਤਿਹਾਸ-ਰਾਜਨੀਤਕਾ' ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰਮੁਖੀ ਵਿੱਚ ਸੰਗ੍ਰਹ ਕੀਤਾ ਕਰਾਯਾ ਸੀ ਜੋ ਅਸਾਡੀ ਭੁੱਲ ਕਰਕੇ ਗੁਪਤ ਹੋਈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਸ੍ਰੀ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਲਿਖ ਕਰਕੇ ਬੜੇ ਫਖਰਮਾਨ ਅਤੇ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਦੀ ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਅਲੌਕਿਕ ਯਾਦਗਾਰ ਹੋਣ ਤੇ ਅਤੀਯੰਤ ਕਦਰ ਪਿਆਰ ਯੋਗ ਵਸਤੂ ਹੈ।

ਛਪਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ (੭) 'ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਸੋਭਾ' ਵੀ ਅਗਸਤ ੧੯੨੫, ਮੁਤਾਬਕ ਭਾਦਰੋਂ ੧੯੪੨ ਛਪਾ ਕੇ ਸਮਗਤਾਂ ਦੀ ਭੇਟ ਕੀਤਾ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਸੋਭਾ 'ਅਰਥਾਤ' 'ਸ੍ਰੀ ਕਲਗੀਧਰ ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼' ਜਿਸ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਹਜ਼ੂਰੀ ਕਵੀਆਂ ਵਲੋਂ ਦਸਮ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ ਦੇ 'ਜੁੱਧ ਜੰਗ' ਸਿਖ (ਖਾਲਸੇ) ਦੀ ਤਾਰੀਫ ਅਤੇ ਭਵਿਖਤ ਵੀਚਾਰ ਛੰਦਾ ਬੰਦੀ ਵਿਚ ਦਰਜ ਹਨ ਜਿਸ ਨੂੰ ਬੜੇ ਯਤਨ ਨਾਲ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਕੇ ਗੁਰਸਿਖਾਂ ਦੇ ਲਾਭ ਲਈ ਆਪ ਨੇ ਪਰਦੇਸੀ ਮਾਲਵਾ ਪ੍ਰੈਸ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਪਹਿਲੀ ਵੇਰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕਰਵਾਇਆ। ਆਪ ਵੱਲੋਂ ਦਿਤੀ ਗਈ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ :-

"ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਪਾਸ ਆਪਣੇ ਜਨਮ ਦਾਤਾ ਦੀ ਸ੍ਰੀ ਮੁਖਵਾਕ ਬਾਣੀ ਦਾ ਹੋਣਾ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਹੋਰ ਕੌਮਾਂ ਤੋਂ ਵਧੀਕ ਮਾਣ ਦਾ ਕਾਰਨ ਹੈ ਪ੍ਰੰਤੂ ਜੇ ਇਸ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਵੀ ਅਰੰਭ ਸਮੇਂ ਦੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੀ ਕਲਮ ਦਾ ਹੋਵੇ ਤਦ ਇਸ ਜੈਸਾ ਸੁਭਾਗਯ ਕੌਣ ਹੈ? ਕੌਮ ਦੇ ਵਿਦਵਾਨ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਕਿ 'ਗੁਰਸੋਭਾ' ਦਸਮ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਹੈ ਪ੍ਰੰਤੂ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਕਠਿਨ ਸੀ। ਬੜੇ ਯਤਨ ਨਾਲ ਦੋ ਪੁਸਤਕਾਂ ਮਿਲੀਆਂ ਹਨ ਜਿਸ ਤੋਂ ਆਪ ਸਿੱਖ ਸੰਗਤ 'ਦ੍ਰਿਗ-ਰੰਜਨ' ਲਈ ਇਸ ਪੋਥੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕਰਾਉਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਹੈ।"

"ਇਸ ਵਿਚ ਦਸਮ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ ਦੇ ਅਨੰਦਪੁਰ, ਚਮਕੌਰ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਹੋਰ ਭੀ ਜੰਗਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਖਾਲਸੇ (ਸਿੱਖ) ਦੀ ਤਾਰੀਫ ਤੇ ਭਵਿਖਤ ਵੀਚ ਹਾਰਰ ਇਕਸਿੱਖ ਮਾਈ ਭਾਈ ਦੇ ਵੀਚਾਰਨ ਯੋਗ ਹਨ।"

ਇਸ ਦੇ ਆਰੰਭ ਦਾ ਸਮਾਂ ਜਿਥੇ ਬਿਕਰਮੀ ਸੰਮਤ ੧੭੫੮ ਹੋਣ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਉਥੇ ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਭੇਦ ਕਰਕੇ ੧੭੯੮ ਭੀ ਇਸ ਦੀ ਰਚਨਾਂ ਦਾ ਸਮਾਂ ਕਹਿ ਦੇਣਾ ਭਾਵੇਂ ਕੋਈ ਅਯੋਗ ਨਹੀਂ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਇਹ ਨਿਰਣਾ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੀ ਖੋਜ ਪਰ ਛਡਕੇ ਇਤਨਾਂ ਤਾਂ ਨਿਰਵਿਵਾਦ ਮੰਨ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਜ਼ਰੂਰ ਹਜ਼ੂਰੀ ਸਿੱਖ (ਖਾਲਸਾ) ਕਵੀ ਸਨ।

ਭਾਦੋਂ ੧੯੮੨ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਅਗਸਤ ੧੯੨੫

ਪ੍ਰਾਰਥਕ ਪੰਥ ਦਾ ਦਾਸ

'ਅਕਾਲੀ ਕੌਰ ਸਿੰਘ ਨਿਹੰਗ

'ਇਸਤ੍ਰੀ ਸੰਕਟ ਮੋਚਨ'

ਅਥਵਾ ਵਿਧਵਾ ਵਿਵਾਹ ਦੀ ਪ੍ਰਮਾਣੀਕਤਾ ਵੇਦ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ, ਪਰਾਣ, ਅੰਜੀਲ, ਕੁਰਾਨ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਸਿਖ ਇਤਿਹਾਸ ਦਵਾਰਾ ਸਿੱਧ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਹਿਤਵੰਤੀ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਦਾ ਪੁਨਰ ਵਿਵਾਹ ਕਰਨਾ ਕੋਈ ਪਾਪ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਰੰਗੀਨ ਤੇ ਸਾਦੀਆਂ ਤਸਵਰਿਾਂ ਸਮੇਤ ਹੈ।

ਨੋਟ :- ਇਹ ਪੁਸਤਕ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਗੁਰਦਵਾਰਾ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਸ਼ਿਮਲਾ ਵਿਚ ਮੌਜੂਦ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਛਪਣ ਉਪ੍ਰੰਤ ਭਾ. ਕਿਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਹਜ਼ੂਰੀਆਂ, ਪੁਸਤਕਾਂ ਵਾਲੇ ਬਾਜਾਰ ਮਾਈ ਸੇਵਾ, ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਜੀ ਪਾਸੋਂ ਮਿਲਦੀ ਸੀ।

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

"ਹਜ਼ੂਰੀ ਸਾਥੀ"

ਅਰਥਾਤ

ਤਖ਼ਤ ਸਚਖੰਡ ਸ੍ਰੀ ਹਜੂਰ ਅਬਚਲ ਨਗਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਕਾਰਕੁਨ, ਨਿਕਟਵਰਤੀ ਤੇ ਯਾਤਰੂਆਂ ਲਈ ਯੋਗ ਮਰਯਾਦਾ ਦਰਸਾਉਂ ਸਲਾਹਕਾਰ ਜਿਸ ਨੂੰ ਅਕਾਲੀ ਕੌਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਿਹੰਗ, ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਆਸ਼੍ਰਮ ਚਕਾਰ ਕਸ਼ਮੀਰ ਨੇ, ਤਖਤ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸ਼ੋਭਾ ਸਤਕਾਰ ਦੇ ਵਾਧੇ ਅਤੇ ਸੰਗਤਾਂ ਦੇ ਲਾਭ ਹਿਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕੀਤਾ ।

(ਵਿਸਾਖ ਖਾਲਸਾ ਸੰਮਤ ੨੩੬/੧੯੯੧)

ਅਕਾਲੀ ਪੱਤ੍ਰਿਕਾ ਪ੍ਰੈਸ, ੯ ਬਾਡਰਬ ਰੋਡ, ਲਾਹੌਰ ਵਿੱਚ ਸ. ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪ੍ਰਿੰਟਰ ਦੇ ਯਤਨ ਨਾਲ ਛਾਪੀ ।

ਇਸ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਦੱਸਣ ਨਾਲ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਲਾਭ ਪੁੱਜੇਗਾ ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਲਿਖੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ :-

ੴ ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਫਤੇ ਹੈ

ਭੂਮਿਕਾ

ਹਜੂਰ ਸਾਹਿਬ ਕਿਤਨੇ ਹਨ ?

ਅੱਜ ਤੋਂ ੨੨੫ ਵਰ੍ਹੇ ਪਹਿਲਾਂ ਭਾਰਤ ਖੰਡ ਵਿਚ ਕਿਸੀ ਸਥਾਨ ਦਾ ਨਾਮ ਸ੍ਰੀ 'ਹਜ਼ੂਰ ਸਾਹਿਬ' ਨਹੀਂ ਸੀ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਜਿਸ ਥਾਂ ਨੂੰ ਦੱਖਣ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਕੱਤਕ ੧੭੬੫ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਗੁਰੂ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਨੇ ਭਾਗ ਲਾਇਆ ਉਸ ਦਾ ਨਾਮ ਖਾਲਸਾ ਪੰਥ ਵਿਚ ਤਖਤ ਸ੍ਰੀ ਹਜੂਰ ਸਾਹਿਬ ਅਬਚਲ ਨਗਰ ਸਾਹਿਬ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਹੋਇਆ ਕਿਉਂਕਿ ਗੁਰੂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ ਨੇ ਜਸ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੂੰ '**ਪ੍ਰਗਟ ਗੁਰਾਂ ਕੀ ਦੁਹ**' ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਲਈ '**ਸਭ ਸਿਖਨ ਕਉ ਹੁਕਮ ਹੈ ਗੁਰੂ ਮਾਨੀਓ ਗ੍ਰੰਥ**' ਵਾਲੇ ਭਾਵ ਦੇ ਵਾਕ ਦਾ ਉਚਾਰ ਕੀਤਾ । ਤਦ 'ਪ੍ਰਕਾਸ਼' ਸਮੇਂ ਪਹਿਲਾ ਸ਼ਬਦ "**ਸੂਹੀ ਮਹਲਾ ੫- ਅਬਚਲ ਨਗਰ ਗੋਬਿੰਦ ਗੁਰੂ ਕਾ ਨਾਮ ਜਪਤ ਸੁਖ ਪਾਇਆ ਰਾਮ**" ਹੀ ਆਇਆ ਸੀ ਇਸੀ ਕਰਕੇ ਖਾਲਸੇ ਵਿੱਚ ਸ੍ਰੀ ਹਜ਼ੂਰ, ਅਬਚਲ ਨਗਰ ਸਾਹਿਬ" ਇਸ ਥਾਂ ਦਾ ਨਾਮ ਪ੍ਰਚਲਤ ਹੋਇਆ ਜਿਸ ਦਾ ਸੰਖੇਪ ਨਾਮ ਬੋਲ ਚਾਲ ਵਿਚ 'ਸ੍ਰੀ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਹਜੂਰ ਸਾਹਿਬ' ਸਿਖ ਮਾਤਰ ਦੇ ਜ਼ਰੀਏ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਚਲਤ ਹੋਇਆ ਹੈ ਪ੍ਰੰਤੂ ਆਗਰਾ ਨਿਵਾਸੀ ਸ੍ਰੀਮਾਨ ਭਾਈ ਸ਼ਿਵ ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਜੋ) ਸਿੰਘ ਸੰਤਾਨ ਤੋਂ ਖੋਜੀ, ਅਭਿਆਸੀ, ਵਿਦਵਾਨ, ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਨੇਮੀ ਪ੍ਰੇਮੀ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਸਨ) ਤਦ ਇਹ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੇ ਇੱਕ ਮਹਾਨ ਵਿਦਵਾਨ ਤੇ ਅਭਿਆਸੀ ਨਿਰਮਲੇ ਮਹੰਤ, ਗੁਰਦਵਾਰਾ ਸਾਹਿਬ ਮਾਈ ਥਾਨ ਮਹਲੇ ਵਾਲਿਆਂ ਤੋਂ ਦੀਖਿਅਤ ਹੋ ਕੇ ਕਮਾਈ ਵਿਚ ਲਗੇ ਤਦ ਆਪ ਦੇ ਇਕ ਲਾਲਾ ਸਾਲਗ੍ਰਾਮ ਦੀ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਨੇ ਆਪ ਨੂੰ 'ਹਜੂਰ ਸਾਹਿਬ' ਕਹਿਕੇ ਜਿਥੇ ਬੁਲਾਨ ਦੀ ਕੀਤੀ ਉਥੇ ਆਪ ਦੀ ਮ੍ਰਿਤੂ ਬਾਦ ਜੋ ਦਿਆਲ ਬਾਗ ਵਿਚ ਸਮਾਧੀ ਬਣਾਈ ਉਸ ਨੂੰ ਭੀ ਰਾਧਾ ਸਵਾਮੀ ਸੰਪਰਦਾ ਵਾਲਿਆਂ ਵਿੱਚ 'ਹਜੂਰ ਸਾਹਿਬ' ਕਹਿਣਾ ਪ੍ਰਚਲਤ ਕੀਤਾ ਇਥੇ ਹੀ ਬਸ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਆਗਰਾ ਨਿਵਾਸੀ ਇਕ ਡੇਰੇ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧਕ (ਮੁੱਖ ਕਰਮਚਾਰੀ) ਨੂੰ ਭੀ 'ਹਜੂਰ ਸਾਹਿਬ' ਕਰਕੇ ਸੱਦਣ ਦੀ ਪ੍ਰਪਾਟੀ ਉਥੇ ਕੁਝ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਚਲਤ ਹੈ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਆਦਿ ਦੇਸਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਸ ਮੱਤ ਤੇ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਯਾ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਕਿਤਨੇ ਹੀ ਗੁਰਸਿੱਖ ਭੋਲੇ ਮਾਈਆਂ ਭਾਈਆਂ) ਨੂੰ ਭੁਲੇਖੇ ਦੇ ਕੇ "ਚਲੋ ਜੀ 'ਹਜ਼ਰ ਸਾਹਿਬ' ਦਰਸ਼ਨ ਕਰ ਆਈਏ", ਕਹਿਕੇ ਆਗਰੇ ਆਣ ਪੁਜਦੇ ਅਤੇ ਇਥੋਂ ਦੀਖਯਤ ਕਰਾਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਜਾਏ 'ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕਾ ਖਾਲਸਾ' ਕਹਿਲਾਵਨ ਦੇ ਅਸੀ 'ਰਾਧਾ ਸਵਾਮੀ ਹਾਂ ਜਤਲਾਣ ਵਾਲੇ ਸਣਾਈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ।

ਇਸੀ ਸੰਪਰਦਾ ਦੇ ਇਕ ਮਾਨਨੀਯ ਅਚਾਰਜ ਭਾਈ ਸਾਵਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਬਿਆਸ ਵਾਲੇ ਜਦ ਆਪਣੇ ਦੋ ਜਗਿਆਸੂਆਂ ਸਮੇਤ ਸ੍ਰੀ ਹਜੂਰ ਸਾਹਿਬ (ਅਬਚਲ ਨਗਰ ਸਾਹਿਬ) ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਲਈ ਬਿ. ੧੯੮੯ ਵਿਚ ਪੁੱਜੇ ਤਦ ਆਪ ਪਾਸੋਂ ਪੁਛਣ ਤੇ ਆਪ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ "ਮੈਂ ਗੁਰ ਨਾਨਕ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਸਿੱਖ ਹਾਂ" ਸਿਖੀ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਿਆ ਹੈ ਰਹਿਤ ਰਖਦਾ ਹਾਂ, ਪਰਵਾਰ ਵਿਚ ਗੁਰਮਰਯਾਦਾ ਕਰਦਾ ਹਾਂ, ਮੇਰਾ ਹੋਰ ਕੋਈ ਮਤ ਨਹੀਂ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕੋਈ ਆਪਣਾ ਮੱਤ ਚਲਾਂਦਾ ਹਾਂ ਜੇ ਐਵੇਂ ਕੋਈ ਕੁਛ ਕਹੇ ਯਾ ਸ਼ੱਕ ਕਰੇ ਤਾਂ ਮੇਰਾ ਚਾਰਾ ਨਹੀਂ ।

ਗੁਰੂ ਕੇ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਹਜੂਰ ਸਾਹਿਬ ਜਿਸ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ ਉਹ ਦੱਖਣ ਵਿੱਚ ਨੰਦੇੜ ਸਟੇਸ਼ਨ ਪਾਸ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਦਾ ਸਿੰਘਾਸਨ ਯਾ ਤਖਤ ਹੈ ਉਸ ਦੇ ਭਲੇਖੇ ਆਗਰੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਯਾ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਬਾਹਰ ਵਾਰ ਬਾਗ ਵਿੱਚ ਕਿਸੀ ਮਨੁੱਸ਼ ਯਾ ਸਥਾਨ ਨੂੰ ਹਜ਼ੂਰ ਸਾਹਿਬ ਕਹਿਣ ਯਾ ਸਮਝਣ ਦੀ ਭੁੱਲ ਕਿਸੀ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਸਿੱਖ ਮਾਈ ਭਾਈ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਏ । ਦਰਅਸਲ ਦਖਣ ਵਿਚ ਨੰਦੇੜ ਸ਼ਹਿਰ ਗੁਦਾਵਰੀ ਦ ਕੰਢੇ ਆਬਾਦ ਹੋਏ ਇਕ ਅਸਥਾਨ ਦਾ ਨਾਮ ਸ੍ਰੀ ਹਜੂਰ ਸਾਹਿਬ ਹੈ ਪ੍ਰੰਤੂ ਆਗਰਾ ਨਿਵਾਸੀ ਸਜਨਾਂ ਨੇ ਜੋ ਇਕ ਹੋਰ ਥਾਂ ਦਾ ਨਾਮ ਪਰਚੱਲਤ ਕੀਤਾ ਹੈ ਇਹ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਭੁਲੇਖਾ ਪਾਣ ਵਾਲਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਿਖ ਨੂੰ ਯੋਗ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਜਾਣੂ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਪੰਥ ਦੇ ਮੁਖੀਆਂ ਤੇ ਪੰਥਕ ਪ੍ਰੇਮੀਆਂ ਨੂੰ ਗਿਆਨ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਏ।

'ਸਮਰਪਣ'

ਜਿਸ ਗੁਰ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹ ਜੀ ਨੇ ਬੇਗਮਪੁਰ ਦਾ ਹੀ ਨਾਮ ਅਨੰਦਪੁਰ ਪ੍ਰਗਟ ਕੇ 'ਖਾਲਸਾ ਪੰਥ' ਸਜਾਇਆ ਅਤੇ ਜ਼ਲਮ ਦੀਆਂ ਜੜਾਂ ਉਖੇੜ ਕੇ ਸ਼ਿਕਾਰਘਾਟ ਤੇ ਸਿਖਰ ਸਿਖਰ ਦੁਪਹਿਰੇ ਫੁਰਮਾਇਆ "ਖਾਲਸਾ ਜੀ ਇਥੇ ਅਨੰਦਪੁਰ ਦੀ ਸ਼ੀਤਲ ਸੁੰਗਧਤ ਮੰਦ ਮੰਦ ਚਲ ਰਹੀ ਪੌਣ ਦੀਆਂ ਲਹਿਰਾਂ ਲਹਿਰਾ ਰਹੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਕਿਸੀ ਦੇ ਮੋਢੇ ਤੇ ਹਥ ਰਖਕੇ ਆਖਿਆ ਸੀ" ਹੁਣ ਤਾਂ ਇਹ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਹੀ ਰਹੇਗਾ ਉਸ ਗੁਰੂ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਦੀ ਚਰਨ ਸ਼ਰਨ ਵਿਚ ਇਹ ਹਜ਼ੂਰੀ ਸਾਥੀ ਸਮਰਪਣ ਹੈ।

ਵਸਾਖ ੧੯੯੯ — ਪ੍ਰਾਰਥਕ

ਨੰਦੇੜ (ਦਖਣ) — ਸੰਗ੍ਰਹ ਕਰਤਾ

ਹਜ਼ੂਰੀ ਸਾਥੀ ਕੀ ਹੈ ?

ਇਸ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ ਸ੍ਰੀਮਾਨ ਸਰਦਾਰ ਬਹਾਦਰ ਸਰਦਾਰ ਕਾਹਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਸ਼ਹੂਰ ਵਿਦਵਾਨ ਤੇ ਰਈਸ ਨਾਭਾ (ਮਹਾ ਕੋਸ਼ ਕਰਤਾ) ਲਿਖਦੇ ਹਨ :-

"ਪੰਥ ਰਤਨ ਅਕਾਲੀ ਕੌਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਿਹੰਗ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਹਜ਼ੂਰ ਅਬਚਲ ਨਗਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰੇਮੀਆਂ ਲਈ 'ਹਜ਼ੂਰੀ ਸਾਥੀ' ਲਿਖ ਕੇ ਭਾਰੀ ਉਪਕਾਰ ਕੀਤਾ ਹੈ । ਇਸ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਧਾਮ ਦਾ ਇਤਹਾਸ ਰਹੁਰੀਤੀਆ ਆਮਦਣ ਖਰਚ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਅਤੇ ਯਾਤਰਾ ਦੀ ਵਿਧੀ ਆਦਿਕ ਸਿਰਲੇਖ ਬੜੀ ਯੋਗਤਾ ਨਾਲ ਲਿਖੇ ਹਨ । ਜੋ ੨ ਤੁਟੀਆਂ ਅਤੇ ਸੁਧਾਰ ਲਾਇਕ ਗੱਲਾਂ ਹਨ ਉਹ ਮਿਤਰ ਭਾਵ ਨਾਲ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ । ਇਸ ਸੇਵਾ ਦੇ ਬਦਲੇ ਅਤਿ ਧੰਨਵਾਦ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਅਤੇ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਹਜ਼ੂਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਯਾਤਰੂ ਪ੍ਰੇਮੀਆਂ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਪਾਸ ਤਾਂ ਇਹ ਪੁਸਤਕ ਦਾ ਹੋਣਾ ਬਹੁਤ ਹੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਪਰ ਸਾਧਾਰਨ ਰੀਤ ਨਾਲ ਹਰ ਇਕ ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਇਹ ਪੁਸਤਕ ਰੱਖਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ।"

ਪੰਥ ਸੇਵਕ

੨੦-੪-੧੯੩੩ ਕਾਹਨ ਸਿੰਘ ਨਾਭਾ ਨਿਵਾਸੀ

'ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਦੱਖਣ ਪ੍ਰਵੇਸ਼'

ਇਹ ਆਪ ਦਾ ਭਾਰੀ ਵਡਮੁੱਲਾ ਸੰਗ੍ਰਹ ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਲਿਖਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਕਿਤਾਬ ਦੇ ਮੁੜ ਨਾ ਛਪਣ ਕਾਰਨ ਡਰ ਹੈ ਸਮੇਂ ਦੀ ਲਪੇਟ ਨਾਲ ਇਹ ਵੀ ਗੁਪਤ ਹੋ ਜਾਏਗੀ। ਇਸ ਲਈ ਅਤੇ ਜੋ ਇਹ ਪੁਛਦੇ ਹਨ ਕਿ ਦਸਮ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਇਤਨੀ ਦੂਰ ਕਿਉਂ ਗਏ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਰਿਆਂ ਨੂੰ ਉਤਰ ਦੇਣ ਲਈ ਆਪ ਦੀ ਇਸ ਸੰਗਰਾਹਕ ਪੁਸਤਕ 'ਹਜੂਰੀ ਸਾਥੀ' ਚੋ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਜੈਸਾ ਕਿ :-

ਜਦ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਰਾਜਪੂਤਾਨਾ ਹੋ ਕੇ, ਬੁਰਹਾਨਪੁਰ, ਅਕੋਲਾ ਇੰਗੋਲੀ, ਬਾਸਮ, ਬਸਮਤ ਆਦਿ ਲੰਘ ਆਏ ਤਦ ਇਕ ਰਮਣੀਕ ਥਾਂ ਵੇਖ -

"ਨਗਰ ਨੰਦੇੜ ਵਹਿਰ ਕੀ ਥਾਈ ।
ਉਤਰੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਸੋ ਆਪਨਾਸੀ ।
ਅਹੈ ਪੁਰਾਤਨ ਭੂਮ ਹਮਾਰਾ ।
ਅਪਰ ਮਾਲਕੀ ਸਕਲ ਬਿਡਾਰੀ ।"

ਕਹਿਕੇ ਜਿਥੇ ਆਪ ਨੇ ਉਤਾਰਾ ਕੀਤਾ ਉਸ ਥਾਂ ਦਾ ਮਾਲਕ ਇਕ ਨੰਦੇੜ ਦਾ ਮੁਗਲ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਜਿਸ ਨੇ ਖਬਰ ਪਾ ਕੇ ਉਠਾਣ ਦਾ ਜਤਨ ਕੀਤਾ ਤੇ ਇਹ ਮਾਮਲਾ, ਰਈਸਾਂ, ਹਾਕਮਾਂ ਤਕ ਪੂਜ ਗਿਆ ਤਦ ਫੈਸਲਾ ਇਹ ਹੋਇਆ ਕਿ **"ਜੋ ਇਸ ਕੀ ਅਭਿਲਾਖਾ ਧਰੈ । ਕੋ-ਇਕ ਪਤਾ ਬਤਾਵਨ ਕਰੈ ।"**

ਇਸ ਪਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ :-

"ਤਪ ਕੀ ਮਾਲ ਬਿਭੂ ਦਿਖਾਈ ।
ਜੋਜਨ ਭੂਮ ਦੀਨ ਹਰਖਾਈ ।"

ਤਾਂ ਭੀ ਮੁਗਲ ਨੂੰ ਦੇਣ ਲਈ ਗਰੀਬ ਨਿਵਾਜ ਸਤਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ :-

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

"ਕਰੀ ਬਛਾਵਨ ਗਨ ਦੀਨਾਰ ।
ਜਿਹ ਲਗ ਅਬਲੋ ਹੈ ਦਰਬਾਰ ।"

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਮੇਟ ਕੇ ਮੁਗਲ ਅਪਨੇ ਘਰ ਗਿਆ ਤਦ ਹਕੂਮਤ ਵੱਲੋਂ ਇੱਕ ਜੋਜਨ ਲਗ ਗੁਰੂ ਅਸਥਾਨ ਚੋਤਰਫੀ ਦਾ ਪ੍ਰਟਾ ਲਿਖ ਕੇ ਭੇਟ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਉਸੀ ਥਾਂ ਗੁਰੂ ਖਾਲਸੇ ਸਮੇਤ ਨਿਵਾਸ ਕਰਨ ਲਗੇ । ਪਰੰਤੂ ਜਿਥੇ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਮਹਾਰਾਜ ਦੀਵਾਨ ਸਜਾਂਦੇ ਸੀ ਉਥੇ ਹੀ ਭਾਣਾ ਵਰਤਾਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਆਪ ਨੇ ਤਖਤ ਸਜਾ ਕੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਪ੍ਰਦੱਖਣਾ ਕਰਕੇ ਇਸ ਭਾਵ ਦੇ ਬਚ ਕੀਤੇ:-

"ਆਗਿਆ ਭਈ ਅਕਾਲ ਕੀ ਤਬੇ ਚਲਾਇਓ ਪੰਥ ।
ਸਭ ਸਿਕਨ ਕੋ ਹੁਕਮੁ ਹੈ ਗੁਰੂ ਮਾਨੀਓ ਗ੍ਰੰਥ ।
ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਜੀ ਮਾਨੀਓ ਪ੍ਰਗਟ ਗੁਰਾਂ ਕੀ ਦੇਹ ।
ਜਾ ਕਾ ਹਿਰਦਾ ਸੁਧ ਹੈ ਖੋਜ ਸ਼ਬਦ ਮੈ ਲੇਹਿ ।
ਦਸ ਮੈਹਲਨ ਕੀ ਪੜੀਅਹਿ ਬਾਨੀ ।
ਆਚੁਤ ਪਦ ਪਾਵਹੁ ਨਿਰਬਾਨੀ ।"

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਈ ਹੋਰ ਵੀ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਉਤਰ ਹੋਏ ਤੇ ਇਕ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਦੇ ਉਤਰ ਵਿੱਚ ਭਾਈ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਇਥੇ ਹੀ ਰਹਿਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਹੋਈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਆਪ ਨੇ ਅੰਤ ਪ੍ਰਯੰਤ ਪੂਰਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਦਿਨ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ-ਦੀਦਾਰ ਮਗਰੋਂ ਦੀਵਾਨ ਦਰਬਾਰ ਦੀ ਸਮਾਪਤੀ ਹੋਈ ਤੇ ਉਸ ਥਾਂ ਆਪ ਨੇ ਚਿਖਾ ਤਿਆਰ ਕਰਵਾਕੇ ਚੋਗਿਰਦੇ ਕਨਾਤ ਤੇ ਸੰ : ੧੭੬੫ ਕੱਤਕ ਸ਼ੁੰਦੀ ਪੰਚਮੀ ਵਾਲੇ ਦਿਨ "ਵੀਰਵਾਰ ਨਿਸ ਚੜੇ ਬੇਬਾਨ" ਵਾਲੀ ਲੀਲਾ ਵਰਤਾਈ ਤਦ ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਖਾਲਸਾ ਜੀ ਨੇ '**ਜਾਗਨਾ ਜਾਗਨ ਨੀਕਾ ਹਰਿ ਕੀਰਤਨ ਮਹਿ ਜਾਗਨਾ ।**" ਕਰਕੇ ਚਿਤਾ ਠੰਢੀ ਹੋਣ ਤੇ ਬਹੁਤ ਭਾਲ ਕੀਤੀ ਪ੍ਰੰਤੂ :-

ਫੂਲ ਅਸਤ੍ਰ ਕਛੂ ਸ਼ਸ਼ਤ੍ਰ ਨ ਪਾਇਓ ।
ਏਕ ਪਤਾ ਨਹੀ ਨੈਨ ਲਖਾਇਓ ।
ਅਸਥੀ ਕੋ ਤੈਂਹ ਲੇਪ ਨਾ ਕੋਈ ।
ਈਂਧਨ ਭਸਮ ਪਰੀ ਬਹੁਜੋਈ ।
ਆਯੁਧ ਨਹੀਂ ਏਕ ਤੇਹੇ ਪਾਇਓ ।
ਹੋਰ ਸਭਨ ਕੋ ਮਨ ਬਿਸਮਾਇਓ ।
ਦੇਹ ਸਹਿਤ ਕੀਨਸ ਪ੍ਰਸਥਾਨਾ ।
ਮਗ ਗਮਨੇ ਪਿਖ ਨਿਸਚੇ ਠਾਨਾ ॥੩੬॥
ਸਗਲ ਬਟੋਰ ਬਿਭੂਤ ਬਨਾਈ ॥
ਰਚਿਓ ਸਿੰਘਾਸਨ ਪੁਨ ਤਿਸਥਾਈ ॥

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਅਜ ਤਕ ਇਸੀ ਸਿੰਘਾਸਨ ਨੂੰ ਤਖਤ ਸਚਖੰਡ ਅਤੇ ਇਸ ਪਰ ਸਜੀ ਹੋਈ ਅਮਾਰਤ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਹਜੂਰ ਅਬਚਲ ਨਗਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਇਸੀ ਦਾ ਸੰਕੇਤਕ ਨਾਮ ਸ੍ਰੀ ਹਜ਼ੂਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਹੋਨ ਤੇ ਇਸ ਸਾਰੇ ਪੁਰੇ ਨੂੰ ਹਜ਼ੂਰ ਸਾਹਿਬ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਬਿਕਰਮੀ ੧੭੬੫ ਕੱਤਕ ਵਿਚ ਪੰਥ ਵਾਲੀ ਸ਼ਹਿਨਸ਼ਾਹ ਸਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਭਾਈ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਜੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਕਾਰੋਬਾਰੀ ਨੂੰ ਇਸ ਭਾਵ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿਤਾ ਕਿ ਸਾਡੇ ਪਿਛੋਂ ਤੁਸੀਂ ਹਮੇਸ਼ਾ :-

"ਇਸ ਥਲ ਰਹੋ ਦੇਗ ਵਰਤਾਵਹੁ।
ਸਰਧਾ ਯੁਤ ਮੋ ਸਿੰਘ ਟਿਕਾਵਹੁ।
ਦਰਬ ਅਸੰਖ ਈਹਾਂ ਜੋ ਆਇ।
ਤਿਸਤੇ ਨਹ ਮੰਦਰ ਚਿਨਵਾਇ।
ਸਕਲ ਦੇਗ ਪਰ ਦੇਹੁ ਲਗਾਈ।
ਪੰਚਾਮ੍ਰਿਤ ਆਦਿਕ ਵਰਤਾਈ।
ਕਰਹੁ ਪਕਵਾਨ ਦੇਹ ਵਰਤਾਇ।
ਧੰਨ ਕੀ ਚਿੰਤਾ ਕਰਹੁ ਨ ਕਾਇ।

ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਦੀ ਸਿੱਕ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਭਾਵ ਦਾ ਹੁਕਮ ਫੁਰਮਾਇਆ ਕਿ :-

"ਨਿਸਚੈ ਸਬਦ ਰਿਦਾ ਹੈ ਮੇਰੋ।
ਤਿਸ ਤੈ ਮਿਲੀਐ ਸੰਝ ਸਵੇਰੋ।
ਹਰਿ ਗੁਰ ਗੁਨ ਮਨਹਿ ਪਰੋਵਹੁ।
ਤਿਸ ਤੇ ਮਿਲ ਨਿਆਰੇ ਨਹ ਹੋਵਹੁ।
ਆਯੁਧ ਵਿਦਿਆ ਸੇ ਚਿਤ ਲਾਓ।
ਬਨਹੁ ਬੀਰ ਅਰ ਸਮੁਖ ਸਿਧਾਓ।
ਨਿਸ ਦਿਨ ਗੁਰਬਾਨੀ ਅਭਿਆਸੋ।
ਕੈ ਸਸਤ੍ਰਨ ਸੰਗ ਸਤ ਬਿਨਾਸਹੋ।
ਜੋ ਗੁਰੂਅਨ ਜਗ ਕਰ ਬਿਲਾਸਾ।
ਗੁਰਮਤ ਪ੍ਰੇਮ ਧਰ ਸਭ ਇਤਿਹਾਸਾ।
ਗੁਰਮਤ ਦੇਤ ਸਕਲ ਕਲਿਆਨ।
ਸੁਖ ਪ੍ਰਾਪਤ ਪਾਠਕ ਸ੍ਰੌਤਾਨ।"

ਇਤਿਆਦਿਕ :-

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

"ਗੁਟਕਾ ਪ੍ਰਮਾਣੀਕ ਨਿਤਨੇਮ"

ਆਪ ਨੇ ਇਕ ਗੁਟਕਾ 'ਪ੍ਰਮਾਣੀਕ ਨਿਤਨੇ' ਬੜੀ ਸੂਝ ਬੂਝ ਨਾਲ ੧੯੪੮ ਬਿਕਰਮੀ ਵਿਚ ਛਪਾਇਆ ਜਿਸ ਨੂੰ ਵਾਰਾਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ, ਸੋ ਸਾਖੀ, ਰਹਿਤ ਨਾਮੇ ਆਦਿ ਦੇ ਪ੍ਰਮਾਣਾਂ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖਤ ਜੀ ਦੀ ਪੁਰਾਤਨ ਪੰਥਕ ਨਿਤ ਵਰਤੋਂ ਦੇ ਅਧਾਰ ਪਰ ਯਤਨ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕਰਾਇਆਂ। ਆਪ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ :-

"ਹਰਇਕ ਮਜ਼੍ਹਬ ਦੇ ਆਸਤਕ ਮਨੁਸ਼ਾਂ ਵਤ ਸਿੱਖ ਸਦਾ ਤੋਂ ਆਪਣੇ ਨਿਤਨੇਮ ਦੀ "ਇਜ਼ਤ-ਪਾਬੰਦੀ" ਰਖਦੇ ਆਏ ਹਨ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਪਛਮੀ ਰੋਸ਼ਨੀ-ਰਾਜ ਵਿਚ ਅਧੂਰੇ ਤਰਕਵਾਦ ਨੇ ਉਹ ਪਹਿਲੀ ਸੂਰਤ ਨਹੀਂ ਦਿਤੀ। ਸੀਨਾ ਬਸੀਨਾ ਬਾਣੀਆਂ ਯਾਦ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਮਾਈ ਭਾਈ ਸਮੇਂ ਦੇ ਪੜ੍ਹਦੇ ਵਿਚ ਗੁਪਤ ਹੋਈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਵਰਤਮਾਨ ਸਭਯਤਾ ਪ੍ਰੈਸ, ਪੁਰਾਤਨ ਰਹੁ ਰੀਤਾਂ ਨੂੰ ਹਜ਼ਮ ਕਰੀ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਬਾਣੀ ਦੇ ਕ੍ਰਮ ਤੇ ਅਖਰ-ਮਾਤਰਾ ਦੀ ਪਾਬੰਦੀ ਵਿਚ ਘਾਟੇ ਵਾਧੇ ਦਾ ਦੌਰ ਜਾਰੀ ਹੈ!!! ਐਸ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਪ੍ਰੇਮੀਆਂ ਨੂੰ ਨਿਰਸੰਦੇ ਬ੍ਰਿਤ ਸ਼ਰਧਾ ਨਾਲ ਪਾਠ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਅਗਾਂਹ ਨੂੰ ਗੁਜ਼ਰੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਟੋਹ ਲਾਉਣ ਲਈ ਲੋੜ ਸੀ ਕਿ ਪ੍ਰਮਾਣ, ਰਵਾਜ਼, ਰਵਾਇਤਾਂ ਦੇ ਅਧਾਰ ਪਰ ਇਕ ਨਿਤਨੇਮ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋਵੇ, ਸੋ ਹੁਣ ਆਪ ਦੇ ਕਰ-ਕਮਲਾਂ ਵਿਕ ਪੁਜਣ ਤੇ ਆਸ ਹੈ ਆਪ ਵੀਚਾਰ ਉਤਸ਼ਾਹ ਸਹਿਤ ਪਾਠ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਕੇ ਲਾਭ ਉਠਾਉਗੇ।

ਪ੍ਰਾਰਥਕ

ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ

(ਅਕਾਲੀ ਕੌਰ ਸਿੰਘ ਨਿਹੰਗ)

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

"ਸਿਖਾਂ ਦਾ ਨਿਤਨੇਮ ਕੀ ਹੈ ?"

'ਨਿਰਸਸੇ ਬਿਤ 'ਸ਼ਰਧਾ' ਹੀ "ਸਿਖੀ ਦਾ ਜੀਵਨ ਹੈ" ਜਿਸ ਨੂੰ 'ਹਤ' ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਅਧੂਰੀ ਪਛਚਮੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਦੁਧਾਰੇ ਖੰਡੇ ਤੋਂ ਵਧੀਕ ਹਾਨੀਕਾਰਕ ਸਾਬਤ ਹੋਈ, ਜਿਸ ਨੇ ਸਰਲ ਚਿਤ ਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਨਿਤਨੇਮ ਭਗਤੀ ਤੋਂ ਐਸਾ ਉਖੇੜਿਆਂ, ਕਿ ਗੁਜਰੇ ਪਚਾਸ ਤੋਂ ਵਧੀਕ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਪਰਸਪਰ ਨਿਤ ਨਵੇਂ ਦਿੰਹ, 'ਬਿਵਾਦ ਵਿਰੋਧ' ਕਰਕੇ ਭੀ ਨਿਰਸੰਦੇਹ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕੇ !!! ਖੋਜ ਬੂਝ ਕੇ ਆਸਰੇ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਪ੍ਰੰਤੂ ਆਪਣੀ ਬੁੱਧੀ ਦੁਆਰੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਜਾਰੀ ਰਖਕੇ, ਅਜ ਭਾਵੇਂ ਬਹੁ ਸੰਮਤੀ ਇੰਞ ਹੋ ਜਾਏ ਕਿ 'ਸਿਖਾਂ ਦਾ ਨਿਤਨੇਮ ਪੰਜ ਬਾਣੀਆਂ ਹੀ ਹਨ' ਪਰ ਇਹ ਕੋਈ ਨਿਰਵਿਵਾਦ ਫੈਸਲਾ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ ? ਕਿਉਂਕਿ

੧. ਸਾਡੀ ਕੀਤੀ ਵੰਡ ਦੇ ਕ੍ਰਮ ਅਨੁਸਾਰ, ਨਿਤਨੇਮ ਦੀਆਂ ਬਾਣੀਆਂ ਪੰਜਾਂ ਤੋਂ ਵਧੀਕ ਹਨ ਅਤੇ ਸੋਦਰੁ ਰਹਿਰਾਸੁ ਦੇ ਪਾਠ ਸਬੰਧੀ, ਸਿਖ ਸੁਧਾਰਕ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੀ ਪ੍ਰਮਾਣੀਕ ਰਚਨਾ, ਇਤਿਹਾਸ ਤੇ ਮੌਜੂਦਾ ਰਵਾਜ ਪਰਸਪਰ ਇਤਫਾਕ ਨਹੀਂ ਰਖਦੇ !!!

੨. ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ "**ਫਿਰ ਚੜ੍ਹੇ ਦਿਵਸੁ ਗੁਰਬਾਣੀ ਗਾਵੇ**" ਦੇ ਹੁਕਮ ਬਨਾਂ ਜਿਥੇ ਹੋਰ ਕਈ 'ਵਿਵਸਥਾ ਵਿਸਥਾਰ' ਨਹੀਂ ਹੈ ਉਥੇ ਪ੍ਰਮਾਣੀਕ ਬਾਣੀ ਭੀ ਚੰਦ ਸਿਰ ਲੇਖਾਂ ਤੋਂ ਸਿਵਾਇ ਹੋਰ ਕੁਛ ਨਹੀਂ ਦਸਦੀ !!! ਜੈਸਾ ਕਿ !!

ੳ) **ਗਿਆਨ ਗੋਸਟ ਚਰਚਾ 'ਸਦਾ ਅਨਹਦ ਸ਼ਬਦ ਉਠੇ ਧੁਨਕਾਰਾਂ ।**
ਸੋਦਰਆਰਤੀ ਗਾਵੀਐ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਜਾਪੁ ਉਚਾਰਾ ।'

(ਵਾਰ ੧, ਪੌੜੀ-੩੮)

ਅ) **ਸੰਝੈ ਸੋਦਰ ਗਾਵਣਾ ਮਨਮੇਲੀ ਕਰ ਮੇਲ ਮਿਲੰਦੇ ।**
ਰਾਤੀ ਕੀਰਤਿ ਸੋਹਿਲਾ ਕਰ ਆਰਤੀ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦਿ ਵਡੰਦੇ ॥

(ਵਾਰ ੨੬, ਪੌੜੀ ੬)

ੲ) **ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਨਾਵਣਾ ਗੁਰਮੁਖ ਜਪੁ ਗੁਰ ਮੰਤ੍ਰ ਜਪਾਇਆ।**
ਰਾਤੀ ਆਰੁਤੀ ਸੋਹਿਲਾ ਮਾਇਆ ਵਿਚ ਉਦਾਸ ਰਹਾਇਆ ।

(ਵਾਰ ੨੬, ਪੌੜੀ-੪)

ਇਹ ਪ੍ਰਮਾਣ ਦਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਸੋਲਵ੍ਹੀ ਸਤਾਰਵ੍ਹੀ ਸਦੀ ਵਿਚ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਜਪੁ, ਸੋਦਰੁ, ਆਰਤੀ ਅਤੇ ਸੋਹਿਲਾ ਨਾਮ ਦੀਆਂ ਬਾਣੀਆਂ ਹੀ ਸਿਖਾਂ ਵਿਚ ਨਿਤ ਪੜ੍ਹੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸਨ ।

੩. ਪੁਰਾਤਨ ਸਿਖਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਮਸ਼ਹੂਰ ਸਾਖੀ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਸਮੇਂ ਪੰਚਮ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ ਨੇ ਅਰਾਕੀ ਤੇ ਪਲਾਕੀ ਮਾਰ ਰਕਾਬਾਂ ਵਿਚ ਚਰਨ ਟਿਕਾਉਣ ਤਕ ਸਤਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਜੋੜ ਤੁਕਰਬੰਦੀ ਵਿੱਚ ਸੁਣਨਾਂ ਚਾਹਿਆ ਤਦ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ "**ਤੂੰ ਸੁਲਤਾਨ ਕਹਾ ਹਉ ਮੀਆ ਜਿਉ ਡਰਤ ਹੈ ਆਪਣਾ।**" '**ਇਆਨੜੀਏ ਮਾਨੜਾ ਕਾਇ ਕਰੇਹਿ**' '**ਇਹ ਤਨ ਮਾਇਆ**' ਸੁਪਨਾ । '**ਮੇਰਾ ਮਨ ਲੋਚੈ ਗੁਰ ਦਰਸਨ ਤਾਈ**' '**ਕਵਨ ਤਰਾਜੀ**' ਹੋਏ । "**ਮਨ ਮੰਦਰ ਤਨ ਵੇਸ**" "**ਮੈਂ ਪੇਖ ਰਮਈਆਂ ਸੋਏ**" ਕਹਿ ਸੁਣਾਇਆ ਜਿਸ ਪਰ ਹੁਕਮ ਹੋਇਆ ਕਿ ਨਿਤ ਜਪੁ ਸਾਹਿਬ ਨਾਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਇਸੀ ਤਰਾਂ ਪਾਠ ਕੀਤਾ ਕਰੋ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਪੁਰਾਤਨ ਸਿਖ ਇਸੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੜ੍ਹਦੇ ਆਏ ਪ੍ਰੰਤੂ ਛਾਪੇ ਖਾਨੇ ਜਾਰੀ ਹੋਣ ਤੇ ਪਹਿਲੇ ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਉਪਰੋਕਤ ਕ੍ਰਮ ਭੰਗ ਕਰਕੇ ਛਾਪਿਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਹੁਣ ਕੁਛ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਉਹ ਸ਼ਬਦ ਛਾਪਣੇ ਹੀ ਛਡਿ-ਛੁਡਾ ਦਿਤੇ ਗਏ ਹਨ !!!

(੪) ਅਠਾਰਵੀ-ਉਨੀਸਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ 'ਰਚੇ-ਲਿਖੇ' ਪੁਸਤਕਾਂ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆਂ ਹੈ:-

ੳ) **ਜਪੁ ਅਨੰਦੁ ਨਿਤ ਹੀ ਪੜੈ ਥੋੜਾ ਸਾਰਾ ਸਿਖ ॥**
ਸੋਦਰ ਆਰਤੀ ਸਬਦ ਪੁਨ ਕੀਰਤਨੁ ਸੁਣੈ ਸੁਭਿਖ । (੪੬ ਸੌ ਸਾਖੀ)

ਅ) **ਬਿਨ ਜਪੁ, ਜਾਪੁ ਜਪੇ ਜੋ ਜੇਵੈ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦਿ ।**
ਸੋ ਬਿਸ਼ਟਾ ਕਾ ਕ੍ਰਿਮ ਹੋਇ ਜਨਮ ਗਵਾਵੈ ਬਾਦ ।
(੧੧ ਰੈ. ਨਾ. ਪ੍ਰ. ਸਿੰ:)

ੲ) **ਕਰਿ ਇਸ਼ਨਾਨੁ ਪੜੇ ਜਪੁ ਜਾਪੁ ॥**
ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਗੁਰਮੰਤ੍ਰ ਸੁ ਜਾਪੁ ॥
ਸੰਧਿਆ ਸਮੈ ਸੁਨੈ ਰਹਿਰਾਸੁ ॥
ਕੀਰਤ ਕੱਥਾ ਸੁਨੈ ਹਰਿਜਾਸ ॥ (ਪ੍ਰ. ਉਤ੍ਰ ਭਾਈ ਨੰਦ ਲਾਲ ਜੀ)

ਸ) **ਜਪੁਜੀ ਪਾਠ ਪ੍ਰਿਥਮੁ ਕਰ ਲੀਨ ॥ ਬਹੁਰ ਸਵਯੇ ਪਠਵੇ ਕੀਨ ॥**
ਪੋੜੀ ਪੰਚ ਅਨੰਦ ਪਢਿਓ ਹੈ ॥ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਮੈ ਬਹੁ ਤੇਜ ਬਢਿਓ ॥
(ਗੁ. ਪ੍ਰ. ਸ. ਪ. ਰੁਤ)

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਹ) ਜਪੁਜੀ ਪਾਠ ਸੋ ਮੁਕਤੀ ਹੇਤੁ ॥
ਪਠ ਅਨੰਦ ਜੀ ਸ਼ਾਂਤਿ ਸੁਚੇਤ ॥
ਸਵਯੇ ਦਸੋ ਪ੍ਰੇਮ ਨਿਰਬਾਨ ॥
ਸ੍ਰੀ ਅਸਧੁਜ ਕੋ ਧਰਬੋ ਧਿਆਨ ॥ (ਗ. ਪ. ਸੁ. ਰੁਤ)

ਇਨ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਮਾਣਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਖੰਡੇ ਦੀ ਪਾਹੁਲ ਦੇਣ ਦੇ ਸਮੇਂ ਪਹਿਲੇ ਜਿਥੇ ਪੰਜ ਪਉੜੀਆਂ ਅਨੰਦ, ਦਸ ਸਵਯੇ ਅਤੇ ਜਾਪੁ ਸਾਹਿਬ, ਸਿੱਖ 'ਨਿਤਨੇਮ ਪਾਠ' ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ, ਉਥੇ 'ਸੋਦਰ' ਵਿਚ ਬੀ ਬਾਣੀਆਂ ਮੇਲਕੇ ਉਸ ਦਾ ਨਾਮ 'ਰਹਿਰਾਸੁ' ਰਖਿਆ ਜਾ ਚੁਕਾ ਸੀ, ਜੋ ਅਜੇ ਤਕ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖਤ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਜੀ, ਸ਼ਾਮ ਦੇ ਦੀਵਾਨ ਵਿਚ ਪੜੀਦਾ ਹੈ ਅਗੇ ਲਿਖੇ ਹੁਕਮ ਨਾਮਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ :-

ੴ ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਫਤੇ ਹੈ

ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖਤ ਸਾਹਿਬ ਜੀ

ਨੰਬਰ ੨੩੪ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ੨੦-੮-੨੪

ਸ੍ਰੀਮਾਨ ਭਾਈ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਲਾਹੌਰ

ਪਰਮ ਕਿਰਪਾਲੂ ਜੀ

ਆਪ ਵੱਲੋਂ ਪੁਛੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦਾ ਹੇਠ ਲਿਖਿਆਂ ਉਤ੍ਰ ਹੈ :-

੧. ਸੋਦਰੁ ਲਗਾਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਰਾਗੀ ਸਿੰਘ ਕੇਵਲ ਇਕ ਸਲੋਕ 'ਦੁਖ ਦਾਰੂ' ਪੜਦੇ ਹਨ ।

੨. 'ਸੁਨ ਵਡਾ' ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਕੇ 'ਰਾਖੋ ਸਰਮਾ' ਤਕ ਸਾਰੇ ਸਬਦ ਪੜ੍ਹੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਦ ਚੌਪਈ 'ਪੁਨ ਰਾਛਸ' ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਕੇ ਅੜਿਲ ਤਕ ਪੜ੍ਹੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

੩. 'ਮੈ ਨ ਗਨੇਸ਼ਹਿ' ਵਾਲੀ ਚੌਪਈ ਦਾ 'ਚੂਕ ਹੋਏ ਕਬਿ ਲਿਹੋ ਸੁਧਾਰੋ' ਤਕ ਪਾਠ ਕਰਕੇ ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਦ ੬ ਦੋਹਰੇ ਪੜ੍ਹੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਵੇਰਵਾ- (੧) ਜੋ ਨਿਜ ਪ੍ਰਭ ਮੋ ਸੋ ਕਹਾ.... (੨) ਹਰਿ ਹਰਿ ਜਨ ਦੁਇ ਏਕ ਹੈ.... (੩) ਜਬ ਆਇਸ.... (੪) ਠਾਢ ਭਇਓ ਮੈਂ ਜੋਰਕਰ... (੫) ਜੇ ਜੇ ਤੁਮਰੇ ਧਿਆਨ ਕੋ.... (੬) ਰਾਮਕਥਾ....। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦੋਹਰੇ (੧) ਨੇਤ੍ਰ ਤੂੰਗ ਕੇ ਚਰਨ ਤਰ..... (੨) ਸਾਧ ਅਸਾਧ ਜਾਨਿਓ ਨਹੀਂ, ਫਿਰ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਸਵੈਯਾ 'ਪਾਇ ਗਹੇ ਜਥ ਤੇ ਤੁਮਰੇ' ਫਿਰ 'ਸਗਲ ਦੁਆਰ ਕੋ ਛਾਡਕੇ' ਤੇ ਸਮਾਪਤੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

੪. ਅਨੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀਆਂ ਪਹਿਲੀਆਂ ਪੰਜ ਪਉੜਿਆਂ ਤੇ ਅਖੀਰਲੀ।

੫. ਇਹ ਮਰਯਾਦਾ ਪੁਰਾਤਨ ਸਿਖ ਰਾਜ ਦੇ ਵੇਲੇ ਦੀ ਹੈ ।

ਜਵਾਹਰ ਸਿੰਘ ਮੀਤ ਜਥੇਦਾਰ
ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖਤ ਸਾਹਿਬ ਜੀ,
ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਜੀ ।

ਨੰਬਰ ੩੩੫ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖਤ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ੧੮-੯-੧੯੨੬

(੨)

ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਸ੍ਰੀਮਾਨ ਭਾਈ ਪ੍ਰੇਮ ਸਿੰਘ ਜੀ,

ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤਹਿ । ਆਪ ਕੀ ਪੱਤ੍ਰਿਕਾ ਰਹਿਰਾਸ ਦੇ ਬਾਰੇ ਜੋ ਆਈ ਹੈ ਉਸ ਦੇ ਉੱਤਰ ਵਿਚ ਲਿਖਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ :-

੧. 'ਦੁਖ ਦਾਰੂ' ਅਤੇ '**ਜੁਗ ਜੁਗ ਭਗਤ ਉਪਾਇਕੋ**' ਸੋਦਰ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ 'ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਹਮ ਨੀਚ ਕਰੰਮਾ' । '**ਚੋਪਈ ਪੁਨ ਰਾਛਸ ਕਾ ਕਾਟਾ ਸੀਸਾ**' ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ '**ਚੁਕ ਹੋਇ ਕਬ ਲੇਹੁ ਸੁਧਾਰੋ**' ਫੇਰ ਦੋਹਰੇ ੬ ਪੜ੍ਹਕੇ ਫੇਰ ਚੌਪਈ '**ਜੋ ਇਹ ਕਥਾ ਸੁਨੇ ਅਰ ਗਾਵੈ, ਤੇ ਸਵੈਯੇ**' '**ਪਾਇ ਗਹੇ**' ਪੜ੍ਹਕੇ ਅਨੰਦ ਦੀਆਂ ੬ ਪਉੜੀਆਂ ਤੇ ਮੁੰਦਾਵਣੀ ਅਤੇ '**ਤੇਰਾ ਕੀਤਾ ਜਤੋ ਨਾਹੀ**', ਜਿਥੇ ਤੂੰ ਸਮਰਥ '**ਅੰਤਰ ਗੁਰੂ ਆਰਾਧਣਾ**', '**ਰਖੇ ਰਖਣਹਾਰ**', ਅਗੇ ਅਰਦਾਸਾ ਸੋਧਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਇਹ ਮਰਯਾਦਾ ਪੁਰਾਤਨ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਹੈ ਖਿਆਲ ਹੈ ਕਿ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਹੋਰਾਂ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਹੋਵੇ ਲੇਕਿਨ ਅਜਕਲ ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਜਥਿਆਂ ਦੀ ਮਰਯਾਦਾ ਦਾ ਮਤ ਭੇਦ ਹੈ ਕੋਈ ਪੰਥ ਦਾ ਪੂਰਨ ਫੈਸਲਾ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਕਦੇ ਹੋਵੇਗਾ ਫਿਰ ਦੇਖਿਆ ਜਾਵੇਗਾ ।

ਬਿਸਨ ਸਿੰਘ
ਜ. ਸ੍ਰੀ. ਅ.

੧੮-੯-੧੯੨੬

ਜੋ ਪਾਠ 'ਸੋਦਰੁ' ਰਹਿਰਾਸ ਦਾ ਨਿਤ ਸ੍ਰੀ ਤਖਤ ਅਕਾਲ ਬੁੰਗੇ ਸਾਹਿਬ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਉਸ ਨੂੰ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਥੋਂ ਦੇ ਸਮਕਾਲੀ ਜਥੇਦਾਰ ਅਪਣੀ ਤਹਿਰੀਰ ਵਿਚ ਹੂ-ਬ-ਹੂ ਨਹੀਂ ਦਸ ਸਕੇ, ਇਸੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਜਰ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ, ਸੁਧਾਰਕ, ਪ੍ਰੈਸ ਤੇ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਦੁਕਾਨਦਾਰ ਭੀ ਪ੍ਰਚਾਰ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕੇ !!! ਇਸੀ ਕਰਕੇ, ਕਿਤਨੇ ਹੀ ਪ੍ਰੇਮੀ ਨਿਤਨੇਮ ਦੇ ਪਾਠ ਵਿੱਚ, ਸੰਸੇਬ੍ਰਿਤ ਹੋ ਕੇ, ਅਤੀਅੰਤ ਦੁਖੀ ਹੋ ਰਹੇ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਇਹ ਨਿਤਨੇਮ, ਉਕਤ ਵੀਚਾਰ ਦੇ ਅਧਾਰ ਪਰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕਰਕੇ ਆਸ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੀ ਨਿਰਵਿਵਾਦ ਬ੍ਰਿਤੀ ਨੂੰ ਨਿਰਸੰਸੇ ਕਰਕੇ ਇਸ ਦੇ ਪਾਠ ਤੋਂ ਲਾਭ ਉਠਾਉਣਗੇ !!!

ਇਸ ਗੁਟਕੇ ਵਿਚ ਪੰਜਾਂ ਬਾਣੀਆਂ ਦੀ ਵੰਡ 'ਲਿਖਤ-ਰਵਾਜ' ਦੇ ਵੀਚਾਰੁ ਅਨੁਸਾਰ ਇਉਂ ਰਖੀ ਹੈ :-

ੳ) ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਪਾਠ ਕਨਨ ਦੀ ਬਾਣੀ :-

੧. ਜਪ, ਸਤ ਸਬਦ (ਹਜਾਰੇ) ੨. ਜਾਪੁ, ੧੦ ਸਬਦ, ੧੦ ਸਵਯੇ ।

ਅ) ਸ਼ਾਮ ਵੇਲੇ ਪਾਠ ਕਰਨ ਦੀ ਬਾਣੀ :-

੩. ਰਹਿਰਾਸੁ (ਜੋ ਸਦਾ ਤੋ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖਤ ਦੀਵਾਨ ਵਿਚ ਨਿਤ ਪਾਠ ਹੁੰਦਾ ਹੈ) ।

੪. ਆਰਤੀ ਪੰਜ ਸ਼ਬਦ (ਜੋ ਅਜਕਲ੍ਹ ਭੀ ਨਿਤ ਰਹਿਰਾਸ ਦੇ ਪਿਛੋਂ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਸੰਗਤ ਮਿਲਕੇ ਪੜ੍ਹਦੀ ਹੈ ਪਰ ਇੱਕ ਪੋਥੀ ਵਿੱਚ ਸਵਾ ਪਹਿਰ ਦਿਨ ਚੜ੍ਹੇ ਭੀ ਆਰਤੀ ਗਾਵਨ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ ਜੋ ਸਿਵਾਇ ਅਖੰਡ ਪਾਠ ਆਦਿਕ ਸਮਾਗਮਾਂ ਦੇ, ਹਰ ਕਿਤੇ ਰਵਾਜ ਨਹੀਂ ਹੈ ।

ੲ) ਸੋਣ ਵੇਲੇ ਨਿਤ ਪਾਠ ਦੀ ਬਾਣੀ :-

੫. ਸੋਹਿਲਾ (ਪੰਜ ਸਬਦ) ।

ਵਰਤਮਾਨ ਵਿਚ ਜੋ ਪੁਰਾਤਨ ਪੰਥਕ 'ਲਿਖਤ ਰਵਾਜ' ਨੂੰ ਨਾ ਸਤਕਾਰਿਆ ਗਿਆ ਤਦ ਖਤਰਾ ਹੈ ਕਿ ਤਰਕਬਾਦ ਦੇ ਹੋਰ ਦੋ ਕਦਮ ਅਗਾਂਹ ਵਧਣ ਕਰਕੇ, ਨਿਯਤ ਬਾਣੀਆਂ ਦਾ ਪਾਠ ਕਰਨ ਵੱਲੋਂ ਸਹਜੇ ਹੀ 'ਖਾਲਸੇ ਖੁਲਾਸਾ' ਹੋ ਕੇ ਜਿਥੇ ਦਿਨ ਚੜ੍ਹੇ ਤਕ ਧਰਮ ਰਾਜ ਦੀ ਸਪੁਤ੍ਰੀ ਦੀ ਗੋਦ ਵਿੱਚ ਲੋਰੀਆਂ ਲੈਣ ਲਗ ਜਾਣਗੇ ਉਥੇ ਸੁਭਾਵਕ ਹੀ ਸਾਂਝ ਵੇਲੇ 'ਸੈਲ-ਸਪਾਟੇ ਦੇ ਬੁੱਲੇ' ਭੀ ਲੁਟਿਆ ਕਰਨਗੇ।

ਵਾਹਿਗੁਰੂ-ਗੁਰੂ ਮਿਹਰ ਕਰੇ ਐਸਾ ਸਮਾਂ ਨਾ ਆਵੇ ਅਤੇ ਸਦਾ ਲਈ 'ਗਾਵਹੁ' ਸੁਣਹੁ, ਪੜ੍ਹਹੁ, ਨਿਤ ਭਾਈ ਇਸ ਗੁਰਵਾਕ ਦੀ ਪਾਲਨਾ ਕਰਕੇ ਇਹ ਲੋਕ ਸੁਖੀਏ ਪਰਲੋਕ ਸੁਹੇਲੇ ਹੋਣ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰੀ ਬਣੇ ਰਹੀਏ ।

ਪ੍ਰਾਰਥਕ
ਆਪ ਦਾ ਸ਼ੁਭਚਿੰਤਕ
ਅਕਾਲੀ ਕੌਰ ਸਿੰਘ 'ਨਿਹੰਗ'

੨੦ ਚੇਤ, ੧੯੯੪,
ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਜੀ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

'ਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹਨ ਦਾ ਮਹਾਤਮ'

ਇਸ ਬਾਰੇ ਆਪ ਨੇ ਇਕ ਪੁਰਾਤਨ ਰਵਾਇਤ ਲਿਖੀ ਹੈ ਜੋ ਇਹ ਹੈ :-

'ਇਹੁ ਜਪੁ' ਕਰਤੇ ਪੁਰਖ ਕਾ ਸਚੁ ਨਾਨਕਿ ਕੀਆ ਵਖਾਣ ॥

ਜਗਤ ਉਧਾਰਨ ਕਾਰਨੇ ਧੁਰਹੁ ਹੋਆ ਪਰਵਾਣ ॥

ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲਾ ਸਤਿਨਾਮੁ 'ਜਪੁ' ਜਪੀਏ ਕਰਿ ਇਸਨਾਨ ॥

ਹਿਤ ਚਿਤ ਸਿਉਂ ਜੋ ਜਾਪੁ ਪੜ੍ਹੈ ਸੋ ਔਸਰ ਜਿਤੈ ਨਿਦਾਨ ॥

ਜੋ ਮਨਸਾ ਮਨ ਮੇ ਧਰੈ ਸੋ ਪੂਰਨ ਕਰੈ ਭਗਵਾਨ ॥

ਨਿਸ ਦਿਨ 'ਜਪੁ' ਜਪਦਾ ਰਹੈ ਦਾਸ ਨਾਨਕ ਦੀਜੈ ਦਾਨ ॥

(ਪੁਰਾਤਨ ਰਵਾਇਤ)

ਪ੍ਰਮਾਣੀਕ ਗੁਟਕੇ ਵਿਚ ਇਹ ਬਾਣੀਆਂ ਹਨ :-

ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਨਿਤ ਪਾਠ ਦੀ ਬਾਣੀ

੧. ਜਪੁ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਸਤ ਸਬਦ (ਹਜਾਰੇ)

੨. ਜਾਪ ਸਾਹਿਬ ੧੦ ਸਬਦ, ੧੦ ਸਵਯੇ ॥

ਸੰਝ ਵੇਲੇ

ਰਹਿਰਾਸੁ ਸਾਹਿਬ (ਆਰਤੀ ਵੀ ਦਿਤੀ ਹੈ ਜੋ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਰਹਿਰਾਸ ਉਪਰੰਤ ਪੜ੍ਹੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ)।

ਸੋਣ ਵੇਲੇ

ਕੀਰਤਨ ਸੋਹਿਲਾ

ਆਪ ਨੇ ਇਕ ਪੁਰਾਤਨ ਪੁਸਤਕ ਦਾ ਖਰੜਾ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਸੀ ਜੋ ੨੬੦ ਪੰਨੇ ਦਾ ਅਮੋਲਕ ਪੁਸਤਕ ਹੈ ਇਸ ਦਾ ਨਾ 'ਸੁਖ ਸਾਗਰ' ਅਰਥਾਤ 'ਘਰ ਦਾ ਵੇਦ'

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਹੈ ਜੋ ਮਨੁਸ਼ਾਂ ਦੇ ਮਾਨਸਿਕ, ਸਰੀਰਕ ਤੇ ਨੈਤਿਕ ਅਰੋਗਤਾ ਦਾ ਵਡਮੁਲਾ ਭੰਡਾਰ ਹੈ ੧੯੦੮ ਤੋਂ ੧੯੧੦ ਈਸਵੀ ਤਕ ਸ੍ਰੀ ਹਜੂਰ ਸਾਹਿਬ ੧੯੦੮ ਵਿਚ ਅਰੰਭ ਕੇ ੧੯੦੯, ੧੯੧੦ ਪੰਡਰਪੁਰ (ਅਸਾਮ) ਵਿਚ ਖਤਮ ਕੀਤਾ ।

ਆਪ ਇਸ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਵਿਚ ਇਉਂ ਲਿਖਦੇ ਹਨ :-

"ਪਿਆਰੇ ਪਾਠਕੋ ਭਾਵੇਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਉਰਦੂ, ਹਿੰਦੀ, ਮਰਾਠੀ, ਗੁਜਰਾਤੀ ਬੰਗਾਲੀ ਆਦਿ ਲਿਖੀਆਂ ਅਤੇ ਬੋਲੀਆਂ ਵਿਚ ਤਾਂ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਆਯੁਰਵੈਦਕ ਦੇ ਮਤ ਤੋਂ ਵਾਕਫ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਹਸਬ ਜ਼ਹੂਰਤ ਪੁਸਤਕਾਂ ਪ੍ਰਚਲਤ ਕਰ ਰਖੀਆਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਸਾਰੇ ਹੀ ਗਰੀਬ ਅਮੀਰ ਲਾਭ ਉਠਾਂਵੇ ਹਨ ਪ੍ਰੰਤੂ ਪੰਜਾਬੀ (ਗੁਰਮੁਖੀ) ਦੇਜਾਣੂ ਇਸ ਲਾਭ ਤੋਂ ਵਿਰਵੇ ਹਨ। ਇਸ ਘਾਟੇ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨਾ ਆਲਮ ਸਜਨ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਵੈਦਾਂ ਦਾ ਕਰਤਵ ਸੀ ਪ੍ਰੰਤੂ ਸ਼ਾਇਦ ਉਹ ਕਿਸੀ ਇਸ ਤੋਂ ਭੀ ਉਤਮ ਕੰਮ ਵਿਖੇ ਲਗੇ ਹੋਣ, ਜਾਣ ਕੇ ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਦਾ ਲਿਖਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਹੈ ਜਿਸ ਤੋਂ ਲਾਭ ਉਠਾ ਕੇ ਸੇਵਕ ਦਾ ਹੌਸਲਾ ਵਧਾਣਾ ਆਪ ਸਜਣਾ ਦਾ ਕਰਤਵਯ ਹੈ। ਜਿਥੇ ਜਿਥੇ ਅਸ਼ੁਧੀ ਅਯੋਗ ਲੇਖ, ਦਾਸ ਦੀ ਮੂਰਖਤਾ ਦਾ ਪਰਚਾ ਹੋਵੇ, ਉਸਦੇ ਸੁਧਾਰ ਵਾਸਤੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ ਨੂੰ ਪੱਤ੍ਰ ਦੁਆਰੇ ਲਿਖਤ ਕਰਨਾ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਜੇ ਕਰ ਇਸ ਤੋਂ ਕਿਸੀ ਇਕ ਨੂੰ ਭੀ ਲਾਭ ਪਹੁੰਚੇਗਾ ਤਦ ਮੈਂ ਆਪਣਾ ਪ੍ਰੀਸ਼੍ਰਮ ਸੁਫਲ ਸਮਝਾਂਗਾ ।

ਦਸਖਤ

ਪ੍ਰਾ. ਦਾਸ

ਕੰਵਰ ਸਿੰਘ ਅਕਾਲੀ ।

ਪੰਡਰਪੁਰ ।

ਨੋਟ :- ਇਸ ਸਮੇਂ ਤਕ ਆਪ ਨਿਹੰਗ ਨਹੀਂ ਸਜੇ ਸਨ ਕਿਉਂਕਿ ਦਸਖਤ ਅਕਾਲੀ ਕੌਰ ਸਿੰਘ 'ਨਿਹੰਗ' ਨਹੀਂ ਹਨ ਪਰੰਤੂ ਕੰਵਰ ਸਿੰਘ ਅਕਾਲੀ ਹਨ। ਪੰਡਰਪੁਰ ਖਤਮ ਕਰਨ ਉਪਰੰਤ ਦਸਖਤ ਹੇਠਾ.... ਆਦਿ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ।

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਇਹ ਵਸੀਅਤ ਮੇਰੇ ਤੇ ਵੀ ਲਾਗੂ ਹੋਵੇਗੀ ।

ਵਸੀਅਤ

(ਲਿਖੀ ਗਈ ਭਾਗਵੰਤ ਕੌਰ ਵਲੋਂ)

(ਹੁਣ ਬਹੂ ਨਕਲ ਹੈ ।)

ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਸਬੰਧੀਆਂ ਨੂੰ ਬੇਨਤੀ ਕਰਦਾ ਹਾਂ, ਮੇਰੇ ਪ੍ਰਲੋਕ ਸੁਧਾਰ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਾਦ ਗੁਰਮਤ ਅਨੁਸਾਰ ਹੇਠ ਲਿਖੀ ਵਸੀਅਤ ਪਰ ਅਮਲ ਕਰਨਾ, ਜੇ ਅਮਲ ਨਹੀਂ ਕਰੋਗੇ, ਮੇਰੀ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਦੁਖੀ ਕਰੋਗੇ ਤੇ ਤੜਫਾਓਗੇ ।

੧. ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਚਲਾਣਾ ਕਰ ਜਾਵਾਂ, ਸਭ ਸਿਮਰਨ ਕਰਨ, ਪਾਠ ਕਰਨ ਤੇ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨ, ਰੋਣਾ ਨਹੀਂ ਚਾਹੀਦਾ ।

੨. ਕਿਸੇ ਦੇ ਘਰੋਂ ਚਾਹ ਪਾਣੀ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦਾ ਨਾ ਆਵੇ, ਘਰ ਹੀ ਤਿਆਰ ਹੋਵੇ ।

੩. ਮੇਰੇ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਾਕੇ ਉਹੀ ਕਪੜੇ ਪਹਿਨਾਏ ਜਾਣ ਜੋ ਮੈਂ ਜੀਵੰਦਿਆਂ ਪਹਿਨਦਾ ਸਾਂ ਕੋਈ ਬਜਾਰੋਂ ਕਪੜਾ ਲਿਆਕੇ ਨਾ ਪਾਇਆ ਜਾਏ।

੪. ਮੇਰੀ ਅਰਥੀ ਉਪਰ ਨੀਲੇ ਯਾ ਪੀਲੇ ਰੰਗ ਦੀ ਖਦਰ ਚਾਦਰ ਪਾਣੀ, ਕੋਈ ਸ਼ਾਲ ਦੁਸ਼ਾਲਾ ਯਾ ਰੇਸ਼ਮੀ ਕਪੜੇ ਦੀ ਚਾਦਰ ਨਾ ਪਾਈ ਜਾਵੇ ।

੫. ਅਰਥੀ ਨੂੰ ਸਜਾਇਆਂ ਨਾ ਜਾਏ, ਕੋਈ ਖੁਸ਼ਬੂਦਾਰ ਚੀਜ਼ ਛਿੜਕੀ ਨਾ ਜਾਏ, ਫੁਲ, ਹਾਰ ਵਗੈਰਾ ਨਾ ਪਾਏ ਜਾਣ, ਚੌਰੀ ਨਾ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ ।

੬. ਸਸਕਾਰ ਕਰਕੇ ਗੁਰਦਵਾਰੇ ਅਰਦਾਸਾਂ ਸੁਧਾ ਕੇ, ਉਸੀ ਦਿਨ ਘਰ ਆ ਕੇ ਕਮਰਾ ਸਾਫ ਸੁਥਰਾ ਕਰਕੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਖੁਲਾ ਪਾਠ ਰੱਖਿਆ ਜਾਏ, ਪਾਠ ਸ਼ੁਧ ਸਪਸ਼ਟ ਅਤੇ ਉਚੀ ਅਵਾਜ਼ ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਜਾਏ, ਘਰ ਦੇ ਅਤੇ ਜੋ ਅਫਸੋਸ ਕਰਨ ਆਣ ਸਭ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਬੈਠਨ, ਪਾਠ ਸੁਨਣ, ਪਾਠ ਕਰਨ, ਕਿਸੇ ਨੋਰ ਜਗਾ ਬੈਠ ਕੇ ਗੱਲਾਂ ਨਾ ਕਰਨ ।

੭. ਸੁਭਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਕਰਕੇ ਨਿਤਨੇਮ ਦਾ ਪਾਠ ਕੀਤਾ ਜਾਇ ਸ਼ਿਆਮ ਤੇ ਸੋਦਰੁ ਦਾ ਪਾਠ ਤੇ ਕੀਰਤਨ ਕਰਕੇ, ਕੀਰਤਨ ਸੋਹਿਲੇ ਦਾ ਪਾਠ ਕਰਕੇ ਸੁਖਾਸਣ ਹੋਵੇ।

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

੮ ਦੂਸਹਿਰੇ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਗੁਰਦਵਾਰੇ ਅਖੰਡ ਕੀਰਤਨ ਕਰਕੇ ਪਾਠ ਦਾ ਭੋਗ ਪਵੇ ਲੈਕਚਰ ਸ਼ਰਧਾਜਲੀਆਂ ਨਾ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਾਣ, ਅਰਦਾਸੇ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਮੇਰਾ ਨਾਮ ਨਾ ਲਿਆ ਜਾਏ, ਭੋਗ ਸਿਆਮ ਨੂੰ ਨੀਅਤ ਸਮੇਂ ਤੇ ਪਏ, ਤਸਵੀਰ ਨਾਂ ਰਖੀ ਜਾਏ।

੯. ਦੁਸਹਿਰੇ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਯਾ ਅਗੇ ਪਿਛੇ ਮੇਰੇ ਨਮਿਤ ਕੋਈ ਬਸਤਰ ਬਿਸਤਰਾ ਯਾ ਬਰਤਨ ਅਤੇ ਨਗਦੀ ਨਾ ਦਿੱਤੀ ਝਾਏ ਕਿਉਂ ਕੇ ਹਥੀਂ ਦਿੱਤਾ ਹੀ ਫਲ ਦਾਇਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਪਿਛੋਂ ਦਿੱਤਾ ਪ੍ਰਾਨੀ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ ।

੧੦. ਦੁਸਹਿਰੇ ਪਿਛੋਂ ਚਲਾਣੇ ਦੀ ਕੋਈ ਰਸਮ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਜਾਂਦੀ, ਇਸ ਲਈ ਮੇਰੀ ਯਾਣ ਵਿੱਚ ਹਰ ਮਹੀਨੇ ਯਾ ਛਿਮਾਹੀ ਯਾ ਬਰਸੀ ਨਾ ਮੰਨਾਈ ਜਾਏ। ਐਸਾ ਕੋਈ ਆਡੰਬਰ ਨਾ ਰਚਿਆ ਜਾਏ ।

ਮੈਨੂੰ ਪੂਰਨ ਭਰੋਸਾ ਹੈ, ਮੇਰਾ ਪ੍ਰਵਾਰ ਮੇਰੀ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਸ਼ਾਨਤੀ ਪੋਹਚਾਣ ਵਿਚ ਸਹਾਈ ਹੋਣਗੇ।

ਨੰ. : ੩ ਦੀ ਬਾਕੀ

ਗਾਤਰੇ ਵਾਲੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਦੇ ਸਮੇਤ ਪੰਜ ਕਰਾਰ ਪੂਰੇ ਪਹਿਨਾਏ ਜਾਣ ।

੧੫-੩-੧੯੯੯ ਈਸਵੀ ਭਾਗਵੰਤ ਕੌਰ

○ ○ ○ ○ ○

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

B-3865

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਲੇਖਕ : ਸ. ਭਾਗਵੰਤ ਅਤਰ ਸਿੰਘ ਕਸ਼ਮੀਰ ਵਾਲੇ

ਜਨਮ	:	10-9-1911 (ਕਸ਼ਮੀਰ)
ਪਤਾ	:	ਕੋਠੀ ਨੰ. 47, ਸੈਕ. 19-ਏ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਫੋਨ : 2775370
ਜੀਵਨ ਸਾਥੀ	:	ਭਾਗਵੰਤ ਕੌਰ ਸਪੁੱਤਰੀ ਦੀਵਾਨ ਸਿੰਘ ਪਟਿਆਲਾ,
ਧਾਰਮਿਕ ਜੀਵਨ	:	ਅਕਾਲੀ ਕੌਰ ਸਿੰਘ (ਕਰਤਾ : ਤੁਕ ਤਤਕਰਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ) ਜੀ ਨਿਹੰਗ ਦਾ ਸਾਥ । ਬੁਨਿਆਦੀ ਮੈਂਬਰ ਕੇਂਦਰੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ । ਉਪ ਚੇਅਰਮੈਨ ਅਤੇ ਮੈਂਬਰ ਸੰਪਾਦਕੀ ਬੋਰਡ "ਗੁਰਬਾਣੀ ਇਸੁ ਜਗ ਮਹਿ ਚਾਨਣੁ" ਸੰਸਥਾ ਮੋਹਾਲੀ। ਸੇਵਾ, ਨੇਤਰਹੀਨ ਵਿਦਿਆਲਾ, ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ।

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org